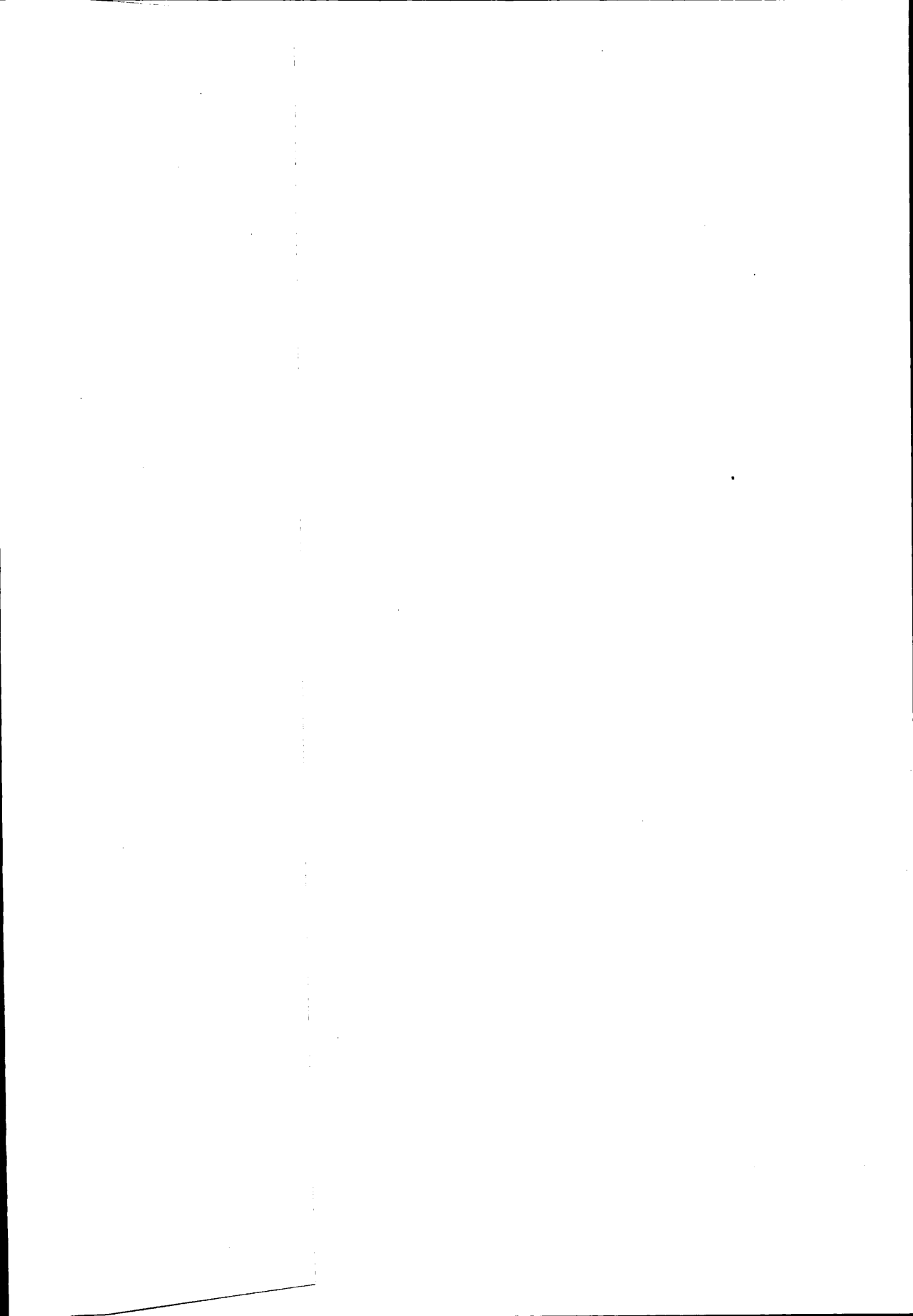

MAKSAY FERENC

**A MAGYAR KAMARA
ARCHÍVUMA**

**Szerkesztette
BUZÁSI JÁNOS**

**MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
BUDAPEST, 1992**

A MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR KIADVÁNYAI

I.

LEVÉLTÁRI LETÁRAK

8.

A MAGYAR KAMARA ARCHÍVUMA

Írta

MAKSAY FERENC

MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
BUDAPEST, 1992

MAKSAY FERENC
A MAGYAR KAMARA
ARCHÍVUMA

MAKSAY FERENC

**A MAGYAR KAMARA
ARCHÍVUMA**

Szerkesztette
BUZÁSI JÁNOS

**MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
BUDAPEST, 1992**

Megjelent a Művelődési és Közoktatási Minisztérium
Mecenatura Alapjának támogatásával,
a Magyar Országos Levéltár gondozásában

ISBN 963 631 048 3

Kiadja a Magyar Országos Levéltár, Budapest
Első kiadás: 1992

© Maksay Ferenc jogutódja

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és
televízióadás, valamint a fordítás jogát is.

Printed in Hungary

ELŐSZÓ

A Magyar Országos Levéltár egyik alapvető feladatának tekinti a kutatók minél jobb tájékoztatását szolgáló segédletek megjelentetését. Ezek a kötetek, füzetek ugyan meglehetősen száraz olvasmányok, viszont azok számára, akik a levéltári forrásanyagban kívánnak eligazodni, nélkülözhetetlenek. Ilyen segédlet az ismertető leltár is, amely a feudális és neoabszolút kori kormányzások levéltári anyagának feltárására szolgál.

Jelen mű a leltár-sorozat 8. kötete, és akárcsak az előző, a 7. kötet, ez is az élők sorából sajnos már eltávozott tudós történész-levéltáros hagyatékát adja közre.

Maksay Ferenc (1916-1984) három és fél évtizeden át dolgozott a Magyar Országos Levéltárban, s húsz éven át volt a Magyar Kamara Archívumának, az intézmény országos és helytörténeti vonatkozásban is egyik leggazdagabb irategyüttesének a gazdája. Ezen időszak terméke a kötetünket eredményező leltárkézirat, amely a szerző halálakor természetesen nem volt nyomdakész állapotban. Az intézmény előző vezetésének döntése és a Feudalizmuskori Osztály munkatársainak közreműködése tette lehetővé, hogy a nyers kézirat közkinccsé válhasson. *Ress Imre* irányításával *Galamb György* és *Fazekasné Toma Katalin* vetette össze a kéziratot az iratanyag jelenlegi állapotával, és ők végezték el a szükséges korrekciókat is. A módosítások, kiegészítések csak a legindokoltabb esetekre terjedtek ki, ezért kétség nem férhet ahhoz, hogy a kötet a néhai szerző szellemi terméke.

A kötet már két éve készen állt, pénzügyi fedezet hiányában azonban nem kerülhetett nyomdába. Végül a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Mecenatura Alapjából 1992 őszén kapott támogatás tette lehetővé a megjelentetést.

Maksay Ferencre tisztelettel emlékezve ajánljuk művét mindenkinek abban a meggyőződésben, hogy a kiadással jó szolgálatot teszünk a magyar tudomány ügyének.

Lakos János

A MAGYAR KAMARA ARCHÍVUMA

A magyar udvari kamara 1756-tól kezdve működő „archivumá”-nak előzményei ennél az időpontnál jóval korábbi évekre nyúlnak vissza. Olykor már a XVI-XVII. században ezzel a névvel illették azokat az irattár őrizetében álló, nagy értékük ellenére rendezetlen iratokat, amelyek nem a kamara hivatali ügymenete során keletkeztek; elsősorban a fej- és jószágvesztési ítélet vagy magszakadás folytán bekerült családi levéltárak, levéltár-töredékek, hagyatékok, egyes oklevelek együttesét. Rendezésüket, lajstromozásukat, kincstári érdekű darabjai kivonatainak elkészítését olyan „levéltárnoknak” kellett volna elvégeznie, akinek kinevezése már egy 1720-ban kiadott királyi rendelet nyomán esedékes volt. A végül is csak 1738-ban megbízatást nyert és 1750-ig működött kamarai archivarius, Rajcsányi Ádám a kapott instrukcióknak megfelelően mégis kizárólag a „régii” kamarai iratok, továbbá mellettük különféle hiteleshelyi levéltárak iratai kincstári érdekű adatainak felkutatásával, kijegyzésével foglalkozott, s ennek a hosszantartó munkának eredménye mindössze számos mutatókötet és családtörténeti feljegyzés elkészítése lett. 1754-ben az új levéltárnokot, Ribics Rudolfot kinevezése alkalmával már a „levéltár” őrzésének és gondozásának feladatkörével bízták meg, 1756-ban pedig, amikor három újabb tisztviselő alkalmazására is sor került, megindulhatott az érdemleges rendező, segédletkészítő munka. Annyival is inkább, mert a szervezés alkalmával előképül szolgáló bécsi „Haus-, Hof- und Staatsarchiv” akkor már jónéhány esztendeje — 1749 óta — működött. Az 1756-ban kelt utasítás értelmében a magyar kamara segédhivatalainál, továbbá a kassai kamarai adminisztráción őrzött iratok közül darabonkénti válogatás alapján kellett az archívum számára kiemelni, majd jelzetelni, lajstromozni és mutatózni a birtokjogi és közjogi tartalmú, a kincstár érdekei szempontjából fontos darabokat. Az első menetben átadásra került megannyi királyi és nádori adománykönyv, rovásadójegyzék, összeírás, urbárium, becslés, peres irat, szerződés, teljes családi levéltár, személyi hagyatékok, segédkönyv, illetve kivonatos és másolati könyv — Pozsonyból és Kassáról egyaránt —, továbbá több olyan iratsorozat (királyi leiratok, jogügyigazgatói vélemények, alárendelt kincstári hivatalok és kamarai bizottságok iratai, kamarai fogalmazványok stb.), amelyeknek utóbb az archívum helyett mégis az irattárban lett végleges helye. Az átvett anyagból azután szinte kizárólag a rendezetlen vegyes, „régii” iratokat vették kezelésbe, s két alaki csoporton belül minden további rendezés nélkül készítették egy részük-ről lajstromokat.

Az 1764-ig, az új igazgató, Szendrey Benedek hivatalbalépésével kezdődően, mintegy két és fél évtizedes időszak alatt a régi anyag nagyméretű kiegészítésével, mindenképp a felosztott szerzetesrendek irattömegeinek 1773-tól való beszállításával s a most már módszeresen folytatott rendezői, jelzetelői, lajstrom- és mutatókészítő munka során kialakult az archívum végleges arculata. A korszak végén készen állott, ha nem is végig rendezetten, minden fontosabb gyűjtemény, iratsorozat: az elsőnek felállított *Neoregistrata actától* és *Urbaria et conscriptionestől* kezdve az iratfajták szerint összeválogatott további egységeken (*Contractus, conventiones et transactiones, Diversae reversales et quietantiae, Instructiones, Relationes commissariorum regionum stb.*) és a tárgyi szempontok alapján egybegyűjtött irategyütteseken át (*Acta publica, Acta Transylvanica*) a szervesen is egybetartozó sorozatok típusáig (*Conscriptiones portarum, Libri*

funduales, Neo-regestrati processus) s az egyházi levéltárakig (*Acta Jesuitica, Acta Paulinorum, Acta ecclesiastica, Acta ecclesiastica ordinum et monialium, Fundus studiorum* stb.), amelyek csaknem sértetlen provenienciájúak maradtak. A családi levéltárak, (*Aszalay, Bellavicz, Dobó, Dóczy, Jány, Kőrösi, Lederer, Nádasdi, Ostrosith, Pethes, Petróczy, Rákóczi, Thurzó, Wesselényi, Zrínyi, Frangepán*, valamint az archívum szervezése után beszállított *Berthóty, Czobor, Ferberth, Friebeisz, Koller, Roskoványi, Selmezy, Rákóczi-Trautson* stb. családok iratai), miután a kincstári érdekek szempontjából fontos darabokat kiemelték belőlük, ugyancsak viszonylagos sértetlenségben helyezkedhettek el, de rendezésük és használhatóvá tételük még sokáig nem került napirendre. Általában kevés figyelemre méltatták az iratbegyűjtés során egyre jobban halmozódó számadásokat, a harmincad-, bánya-, só-, élelmezési-, dézsma- és katonai adminisztráció iratait (*Rationes salinares, Regesta decimarum* stb.), vagy a jelentések és levelek nagy részét, a térképeket és tervrajzokat, a pecsétnyomókat. Sok ezek közül selejtezésre került, másokat teljes rendezetlenségben hagytak. Az igen vegyes provenienciákból létrehozott gyűjtemények (elsősorban a *Neo-regestrata acta*) továbbfejlesztésénél egyre több igyekezet mutatkozott arra, hogy a közös eredetű darabokat ne szakítsák el egymástól; a bonyolultabb kamarai ügyek intézéséhez kiválogatott „iratsomók” (*Acta cumulativa*) darabjait azonban nem rakták vissza a helyükre. Már az 1760-as években egységessé váltak a rendezés elvei az egyes gyűjteményeken belül: fasciculus-, illetve tomusrend, a fasciculusokon, tomosokon belül numerus- és hozzátvetőleges időrend, másutt — tagolás híján — az anyagon végigfutó numerusok. A rendszerezést csak ritkán előzte meg tárgyi, területi, irattípus szerinti tényleges rendezés is; ilyenkor a kisebb egységek latin vagy német címekeket kaptak. Szabályozottá vált a lajstrom, valamint a hely- és családmutatók készítése módja: a fontosnak minősülő anyaghoz mindhárom elkészült, másutt beérték a mutatóval. Sor került kegytényeket rögzítő bécsi, pozsonyi, kassai könyvsorozatok, leveleskönyvek, kiemelt fontosságú iratok lemásolására, kivonatolására, a kamarán őrzött hasonló típusú régi könyvek felhasználására (*Libri regii, Libri donationum, Libri armalium, Libri donationum palatinalium, Protocolla donationum palatinalium, Liber inscriptionalium, Libri denunciatarum fiscalitatum, Extractus fiscalitatum*, a bécsi Gedenkbücher lajstromai stb.).

Az archívum történetének következő — a XVIII. század utolsó évtizedétől 1876-ig, az önállóság megszűntéig tartó — korszakában mindenekelőtt a már korábban szervezett fondok anyagát gyarapították még rendezetlen, illetve újonnan bekerült iratokkal, s a másolat- és segédletkészítési munkát is folytatták tovább. Szerveztek azonban újabb egységeket is (köztük: a *Tractatus publici, Acta secretiora, Acta radicalia, Processus tabulares, Privilegia cehalia, Dispensationes matrimoniales* elnevezésűeket), továbbá átvettek több kisebb családi levéltárat (*Andrássy, Gyurcsányi, Viski-Hegyési, Renaud, Szunyogh* stb.)

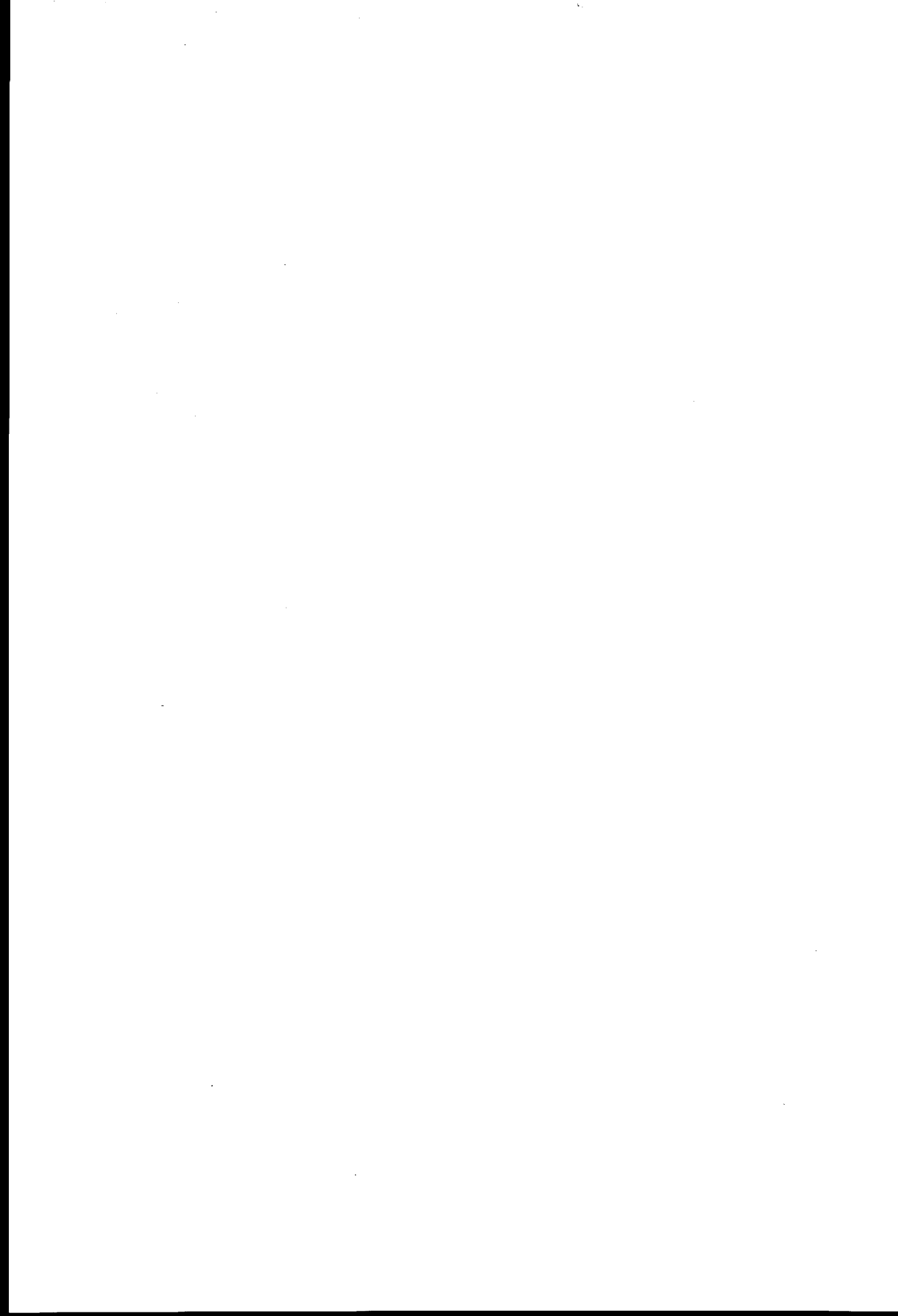
A kamara s vele az archívum iratainak az Országos Levéltár anyagába való beillesztése után (1876) már csak kevés volt a gyarapodás: megszerezték egyebek közt a Kukuljevics-gyűjteményt, nagymennyiségű sóigazgatási iratot, az állampénztár iratait, az Országos Széchényi Könyvtártól a Városi és Kamarai iratokat. Folyt több régi fond alkalmi kiegészítése, de kevés gyűjtemény létesült újonnan (Történelmi emlékek, Városi és községi pecséttel ellátott iratok, Missiles, valamint a már tárgyi vagy alaki ismérvek szerint sem egybefogható, teljesen vegyes iratok kollekcói). Az addiginál használhatóbb segédlet

készült az *Urbaria et conscriptiones*hoz. Ebben a korszakban gyarapodás mellett fogyatkozás is bekövetkezett: nagyobb mennyiségű anyagot helyeztek át az 1880-as években a Diplomatikai levéltárba (ma: Mohács előtti gyűjtemény), az 1950-es években a Rákóczi- és Thököly-szabadságharcok levéltáraiba, utóbb a térképtárba, a tervtárba, illetve a feudáliszkori iratanyag legkülönbözőbb fondjaiba. 1959-ben a horvát-szerb vonatkozású anyagot Jugoszláviának szolgáltatták ki. A múlt század közepétől hosszú évtizedeken át igen csekély volt a rendezési, segédletkészítési munkák eredménye (a *Missiles* és a *Nádasdi-levéltár missiliseinek* levélírók szerinti ábécérendbe rakása, illetve a *Miscellanea* és a *Lymbus* iratainak nagy egységekbe való csoportosítása). Az archívum végleges rendjének kialakítása csak az 1960-as, 70-es években történhetett meg (a dézsmajegyzékeknek, a rovásadóösszeírásoknak, a jezsuita rend és más egyházi szervek, valamint családok iratainak, a *Miscellaneának*, a *Lymbusnak* és a pecsétnyomóknak a rendezésével, belső átcsoportosításokkal). Az utolsó másfél évtized munkamódszere annyiban tért el a korábitól, hogy az ebben az időben rendezett iratok már mindannyian magyar címmel ellátott tárgyi, helyenként területi vagy irattípusok szerinti tételekbe tagoltan különülnek el egymástól, s a tételeken belül évről-évre sorakoznak. Segédletként korszerű jegyzékek készültek hozzájuk.

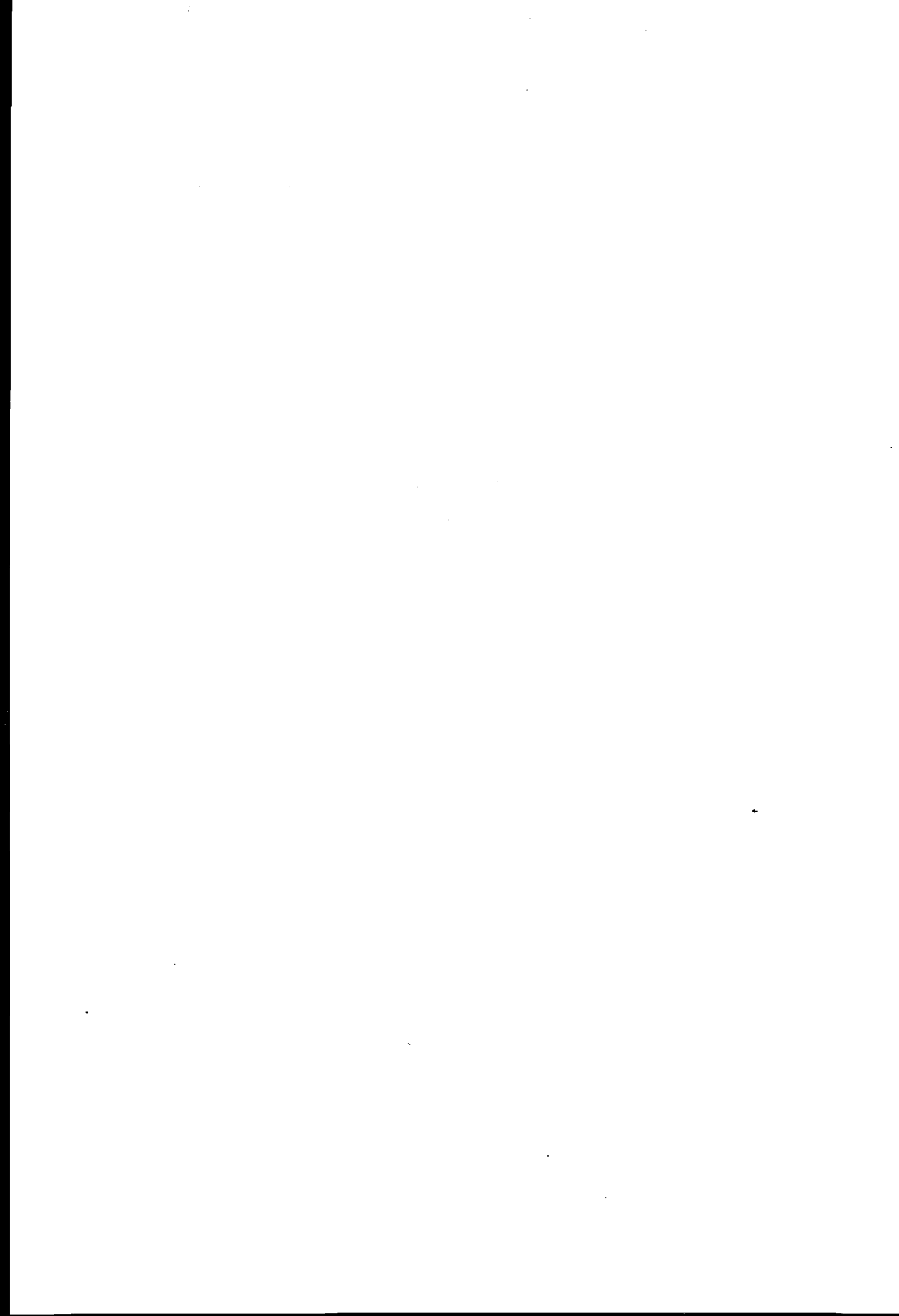
Az archívum egészének rendszerét elsőként Herzog József alakította ki, s rögzítette kéziratok raktári jegyzékben (1938); a rendszer módosításait az 1959. és 1974. évi fond- és állagjegyzékek tükrözik.

A kincstári levéltárak 1952-ben megjelent alapleltára (*Sinkovics István és Felhő Ibolya* munkája) ismerteti az archívum anyagát is. Az archívum repertóriumát 1975-ben került kiadásra (Levéltári leltárak 63. Magyar Országos Levéltár. Magyar Kamara Archívuma. Összeállította: *Maksay Ferenc*). A szerv kialakulásának történetét *Herzog József* írta meg: A magyar kamarai levéltár története. (Levéltári közlemények 1928. 1-52., 1929., 155-192., 1931., 226-283.)

Az archívum jelenleg 100 fondra tagolódik, egyiküknek sincsenek állagai. Teljes terjedelme: 543,24 fm.

IRATOK

E 136.
DIVERSAE INSTRUCTIONES
(Különféle utasítások)
1531—1849
22 csomó, 15 kötet

1. Iratok és másolati könyvek 1531 — 1849. 22 csomó, 14 kötet
2. Mutató, XVI — XVIII. század. 1 kötet

A pozsonyi és szepesi kamarán kezdettől fogva nagy jelentőséget tulajdonítottak a felsőbb helyről érkezett, valamint a kamarák által kiadott utasításoknak, s azokat — mint a kamarák illetve különféle kamarai szervek működésének vezérfonalát — irattáraik gondosan megőrizték, gyakran másolatot készítettek róluk.

Rendszeres összegyűjtésükre valószínűleg csak az 1764 utáni évtizedekben, a kamarai archívum felállítása után került sor, amikor a többi, forma szerint hasonló, különböző iratsorozatokból összeválogatott gyűjteményt (*Neoregestriati processus*, — *Contractus, conventiones, transactiones*, — *Relationes commissariorum regionum* stb.) is kialakították. A gyűjtemény törzsét kötetekbe kötött darabok alkotják (eredeti fogalmazványok és másolatok vegyesen), 1774-nél későbbi keletű nincs köztük, ez tehát a kötetek lezárásának dátuma. A többi — iratsomókban tárolt — instrukciót folyamatosan egészítették ki az időközben beérkezett, illetve kibocsájtott utasításszövegekkel, még az abszolutizmus korában is. Kisebb részüket lajstromozták (ez a munka is folyt még az 1850-es években), nagyobb részük az 1930-as évekig teljesen rendezetlenül és lajstromozatlanul maradt. A Thököly- és Rákóczi-szabadságharc korában keletkezett utasításokat utóbb áttették a Thököly- és Rákóczi-szabadságharcok levéltáraiba.

A király már az alapításkor szervező utasításokkal látta el a magyar kamarát, a szepesi kamarai adminisztrációt, a későbbi szepesi kamarát, és az udvarból érkező általános vagy részletutasítások mindvégig követték egymást, valahányszor ez — újabb feladatok kitűzése esetén — szükségessé vált. Szükség szerint az országgyűlés is adott ki utasítást az országos jövedelmek kezelésére. A XIX. században főleg részletutasítások készültek, mint például az utazási költségek vagy a számvevőségi munka szabályozása stb. Instrukciók keletkeztek a kamarákba kiküldött ellenőrző bizottságok munkája nyomán, instrukciókat kaptak egyes kamarai tanácsosok és tisztviselők, a kamara segédhivatalai (levéltár, iroda, számvevőség, pénztár, kincstári jogügyigazgatóság), elsősorban pedig a helyi kincstári igazgatás (harmincadhivatalok, harmincadosok, harmincadellenőrök, vám- és révfelügyelők, sóhivatalok tisztviselői, élelmezési- és gabonabizottságok, a bányák és a pénzverők vezetősége, a XVI. és XVII. században rovásadó-, dézsmaszedők és más adónemek behajtói, a megyei „gratuitus labor” szervezői, a kincstár által kezelt uradalmak és más javak provisorai és egyéb tisztjei, erdő- és szőlőfelügyelők, szüretbiztosok, sör- és pálinkaüzemek számtartói, korcsmárosok, építészeti hivatalok tisztjei, kincstári mérnökök, kórházgondnokok, írnokok, hajdúk, a XVIII. századi kamarai adminisztrációk). A török korszakban utasítások mentek a király felügyelete alatt álló várak parancsnokaihoz, a várnagyokhoz, provisorokhoz, a beosztott tisztekhez, szükség esetén a vár egész személyzetére vonatkozó rendszabályokkal, a hadseregellátás szerveihez, a

főispánokhoz, a megyék, királyi városok és mezővárosok önkormányzati szerveihez, a kincstári kezelésben álló püspöki, apátsági javak adminisztrátoraihoz, a XVIII. században a bank- és pénztárszervekhez. Nagy számban maradtak ránk a különleges megbízással országos jelentőségű tárgyalásokra, várak, birtokok átvételére, uradalmi, harmincad- és végvári adminisztrációk jövedelemkezelésének ellenőrzésére, jobbágypanaszok kivizsgálására, városi tisztújításra kiküldött biztosok, a Habsburgok által visszaszerzett Erdélybe, Horvátországba, különböző megyékbe küldöttek, birtokösszeírók, adóellenőrök utasításai. Vannak a gabona- és borkereskedelem, a postaforgalom szabályozása, vagy járványok korlátozása ügyében kiadott rendelkezések is.

A fenti utasítások rendszerint a király nevében keltek; az alsóbbrendű kincstári szervezeteknek szólók gyakran a kamara, a kamarai számvevőhivatal, vagy a kiküldött biztosok, de kivételesen mások nevében is. Egy kincstári és püspöki kezelésben álló vár adminisztrátorát a püspök látta el utasítással, egy várat a főmarsall, a kamarát a nádor. Az utasítások rendszerint megnevezett személynek vagy személyeknek szóltak, de vannak köztük általánosak is.

Akadnak a gyűjteményben a kamara működésével közvetlen kapcsolatban nem álló utasítások, így a királyi tanács, a felső bíróságok, hiteleshelyek, a koronaórség stb. működését szabályozó instrukciók, nádori, megyei követi megbízólevelek továbbá a sorozat címétől elütő, más irattípusok is. Az utóbbiakat gyakran utasítások elkészítésénél használták, máskor kész instrukciók mellékletei voltak, vagy azok nyomán keletkeztek. Ilyenek a kamarai tanácsosok, a harmincadosok esküszövegei, a főkapitányok, landgráfok és mások kinevezései, a dica-utasítások mellé lemásolt, rovásadóra vonatkozó országgyűlési törvénycikkek szövegei, a kamara álláspontjának kifejtése az országgyűlés tárgyalásaival, az országgyűlési törvénycikkekkel kapcsolatban, a végvári rendtartásokhoz és máshová mellékelte személyzet- és fizetéskimutatások, táblázatok, bizonyáglevelék, katonai szerződések, hadiszemlérlől, adószedésről írott jelentések, a császárhoz intézett fölterjesztések, harmincadelszámolások, pátensek, királyi leiratok, levelek (így Illés-házy levele a kamarához), uradalmi tisztek fizetésére vonatkozó intézkedések, városprivilegiumok, leltárak, kincstári birtokok zálogbaadásával kapcsolatos iratok, céh-iratok.

Megmaradtak az instrukciók között a bécsi udvarból kelt, nem csupán kamarai, hanem általános érdekű rendeletek is, köztük sok nyomtatvány (valamennyi dicasteriumra vonatkozóan, a pénzforgalom ügyében, II. József hivatali reformjával kapcsolatban stb.)

A gyűjtemény igazgatástörténeti forrásértéke rendkívül nagy. Az utasítások alapján a XVI–XVII. századi államigazgatási szervek — velük a végvárak, a hadseregellátás — hálózata szinte hiánytalanul megrajzolható, működésük felvázolható. A XVIII. századtól — különösen a helytartótanács alapításától — kezdve már szűkebb a kamarai instrukciók köre.

A kötetekbe kötött iratok (másolatok és eredetiek) egy-egy kötetben belül hozzávetőleges évről-évre következnek egymás után. Az iratcsomókban elhelyezettek közül a lajstromozottak tárgyi rend és szoros évről-évről nélkül, fasciculusokba vannak rendezve, és a fasciculusoktól függetlenül futó numerusjelzettel vannak ellátva. A lajstromozatlan iratokat tárgyuk, illetve az intézmények szerint osztották csoportokba. Az iratok a csoportokon belül évről-évről követik egymást.

A lajstromozott iratokhoz a tárgyat és jelzetet feltüntető hely- és családnévmutató használható, mely néhol tárgyneveket is kivetít, röviden megadja az iratok tárgyát.

E 137.
RELATIONES COMMISSARIORUM REGIORUM

(Királyi biztosok jelentései)

1550—1769 (1834)

20 csomó, 3 kötet

1. Iratok, 1550—1834. 20 csomó
2. Lajstrom és mutató, 1550—1834. 3 kötet

A kincstári ügyekben kiküldött királyi biztosoknak a pozsonyi és szepesi kamarához illetve a kassai kamarai adminisztrációhoz befutott jelentéseit, valamint a velük összefüggésben álló iratokat a magyar kamara archívumában 1764-ben induló rendezési munkák során gyűjtötték össze. A gyűjtemény 1769-ben már 37 csomóból és két, mutatókkal ellátott lastromkönyvből állott. Ettől az időtől kezdve sokáig nem egészítették ki újabb jelentésekkel, csupán 1834-ben került még bele néhány irat.

A kiküldöttek túlnyomó részben a kamara központjában vagy külső szerveiben működő tisztviselők (kamarai tanácsos, kamarai adminisztrátor, kincstári jogügyszegző, fiskális prokurátor, bányainspektor), esetenként maguk a külső szervek (harmincadhivatal, sóhivatal) voltak, de érkezett időnként jelentés a nádortól, bántól, érsektől és csak alkalmasszerűen megbízott magánszemélyektől is.

A kiküldetések túlnyomó része kincstári birtokügyben történt. Jelentések érkeztek a kamarákhoz a kihalt, „hűtlen” és jószágvesztésre ítélt családok (köztük Illésházy, Zrínyi, Frangepán, Thököly, Rákóczi és a szabadságharcok számos részese) birtokairól, várairól, azok tervezett felhasználásáról; az örökösökkel folyó tárgyalásokról, megegyezésről, a birtokok elkobzásának, átvételének, cseréjének végrehajtásáról, illetve ezek kudarcáról (repulsio), ingó hagyaték lefoglalásáról, ingatlanok másnak való átadásáról, kincstári tulajdon ellen irányuló hatalmaskodásról. Kiterjednek a jelentések a kincstári jövedelemkezelés ellenőrzésére (dézsmajövedelmekkel, sóelszámolással, ház bérbeadásával, a kivetett adó befizetésének megtagadásával kapcsolatban), és tudósításokat közölnek kincstári értékek számontartását célzó munkákról, mint amilyen a kivetett adó befizetésének megtagadásával kapcsolatban egy erődítmény építése miatt lerombolt ház értékének fölbecsülése, leltározás, határjárás, a különböző kiváltságok számbavétele, tájékoztatás várak, bányák, hadiszerek, malmok állapotáról, halászat, faizás szabályozása. Megemlítik kincstári uradalmi tisztviselők felfogadását, elbocsájtását, a határon túli birtokosokkal történt levélváltást, a terményforgalom kérdéseit. Beszámolókat találunk katonai excesszusokról, csempészés kísérletéről, parasztmegmozdulásokról (1671. Sopron megye 8., 31.), földesúr és mezővárosai közt felmerült vagy községek közti viszályról (ezekben a királyi megbízottnak döntőbíró szerepet kellett vállalnia), vitás kérdésekben folytatott tanúvallatásról, idéző- és intőlevelek kézbesítéséről (pl. a kincstár pénzköve-

lései ügyében), városok gazdálkodásáról, jövedelemkezeléséről, adósságai körül folytatott vizsgálatokról:

A jelentésekben a beszámoló mellett gyakran találunk utasításkérést is (pl. a királyi biztosokhoz érkező kérvények elbírálásához az örökösökkel folyó tárgyalásoknál követendő eljárás dolgában). Máskor jelentés helyett a kamarának vagy valamelyik tanácsadó szervének a jelentésre adott véleményét, a biztosoknak valamelyik félhez írott levelet őrizték meg a gyűjteményben, vagy a kamarához intézett kérvényeket, melyekben a kincstár által lefoglalt birtok visszaadását kérik, máskor elhagyott kincstári szőlő átadását, kocsmáarendát.

A jelentéshez gyakran kapcsoltak mellékleteket: csere- és zálogleveleket, kamarai fölterjesztés-másolatokat, a királyi biztosoknak vagy másoknak kiállított utasításokat, esküszövegeket, összeírásokat, kimutatásokat, uradalmak állapotáról szóló és egyéb tanúságleveleket, birtok-, vár- és bányaleírásokat, az uradalmi rendet szabályozó pátensekert, kárlistákat, perek és vallatások jegyzőkönyveit, leveleket, földesurak ellen adókönyvítés végett benyújtott kérvényeket, egyezségpontokat, szerződéseket, konvenciókat, leltárakat, számadásokat, nyugtákat stb.

Az iratokat a gyűjtemény összeállítói nem egészen következetes időrendben helyezték el egymás után, majd fasciculusok és fasciculusonként újra kezdődő numerusok szerint csoportosították.

Egykorú lajstromkönyveihez kötetenként hely- és családnévmutatókat kötöttek.

E 138.

CONTRACTUS, CONVENTIONES ET TRANSACTIONES

(Szerződések, egyezségek és egyéb jogügyletek)

XVII. század—1910

26 csomó, 25 kötet

1. Iratok, XVII. század—1910. 26 csomó
2. Másolati könyvek, XVII. század—1910. 23 kötet
3. Mutatók (*Index generalis locorum*, *Index generalis familiarum*), XVII—XIX. század. 2 kötet

A szerződéseknek és egyezségeknek ezt a gyűjteményét — mint vele együtt annyi mást — ugyancsak a kamarai archívumnak 1764-ben induló nagy rendezőmunkája során alakították ki. A hozzátartozó másolati könyvek száma 1770-ben már elérte a tizenkettőt. Állandóan gyarapodó gyűjtemény volt ez, amelybe a kamara megszűnte után nem csak az 1848—49-es pénzügyminisztérium, majd az abszolutizmus korának pénzügyigazgatási főhatóságai küldték meg odaillőnek ítélt irataikat, hanem 1867 és 1910 között a magyar pénzügyminisztérium is eljuttatta a kincstári levéltár, később az Országos Levéltár kincstári osztálya számára a kincstári szerződések, egyezségek és rokon iratok példányait, hogy azokat továbbra is ugyanabba a sorozatba illesszék bele. A szerződésekkel együtt őrzött térképeket a Térképtárba tették át.

A gyűjtemény irataiban a legkülönbözőbb jogügyleteket foglalták írásba. Tekintélyes részük adásvételi, csereügyletben kelt: elsősorban szerződések, melyekben a kincstár mint ingatlanok eladója, illetve vásárlója érdekelt. Más részüknek pénz- adósság-, hitelügy a tárgya. Gyakorlati a bérletszerződések: kincstári ház, műhely, kocsmá, sörfőző, ól árendálása, püspöktől kapott dézsmabérlet, városokkal az úrbéri terhek dolgában kötött, máskor pörös folyamatot lezáró egyezségek, iparosokkal, céhekkel kötött munkavállalói (árúkesztési), másutt kegyúri iskolai ügyekben kötött szerződések.

Szerződések és egyezségek mellett más rokontípusú iratok is találhatók a gyűjteményben, így mindenekelőtt kötelezőlevelek adásvételi, adó- és árendafizetési ügyekben, bizonyáglevelek pénztartozásról, birtokügyben történt intésről, elismervények, szolgálatba lépő kamarai tisztviselőktől származó hűségfogadalom-levelek, engedélylevelek például só behozatalára stb. A szoroson vett üzleti tartalom mellett akad az iratokban utalás eseményekre is: egy vallomástételben (I. 124.) Rákóczi táborában elszenvedett fogságról esik szó.

A kincstár nem volt a fent említett jogügyletek mindegyikében szerződő (egyezségkötő stb.) fél. A gyűjteménybe olyan darabokat is beiktattak, amelyek magánosok, egyházak stb. egymás közti ügyeit rögzítették, ha a kérdésben a kincstár érdekelte volt, vagy utóbb érdekeltté vált. Ilyen a birtokosok egyezsége a kamarára hárult, de általuk is követelt javak ügyébe vagy a Zrínyi család csereegyezsége olyan birtokok felől, amelyeket utóbb a kincstár foglalt le.

A szerződéseket, egyezéseket gyakran a kamara vagy valamelyik alárendelt szerve előtt kötötték, máskor a király, a káptalan, a megye vagy a város előtt, fassio formájában is. A kincstárt sokszor valamelyik királyi biztos képviselte.

Országos jelentőségű szerződések is maradtak ránk a kamara helyére lépő, kibővült hatáskörű, önálló 1848-49-es magyar pénzügyminisztérium korszakából, így a vasúttársaságnak adott kölcsönről, tengerjáró hajó vásárlásáról vagy a bankjegykibocsájtásról a Kereskedelmi Bankkal kötött szerződés.

Az abszolutizmus éveiben az eddig említett iratokon kívül kincstári jobbággyokkal kötött örökváltási szerződések, csődök alkalmából létrejött egyezségek is találhatók, és megjelennek az országba behatoló külföldi tőke képviselőivel kötött megállapodásokról készült, továbbá birtokeladást rögzítő, engedélyt biztosító iratok.

A dualizmus korában ugrásszerűen megindult kapitalista fejlődés ismét újabb típusú iratokat termelt. Ilyenek a külföldi pénzintézetekkel kötött kölcsönszerződések, az osztrák kormánnyal létesített bankjegymegállapodás, épülő nagyüzemek (dohánygyárak, vasművek, vasút), ármentesítő társulatok számára folyósított kölcsön vagy kiutalás okiratai, engedélyek a takarékpénztárnak sorsjáték rendezésére, telekvételi szerződések iskolák, óvodák számára, kisajátítási szerződések stb. A szerződést a kincstár nevében gyakran a kincstári jogügyigazgató, máskor a dohányjövedelem igazgatósága kötötte.

Az iratokat kötetek („tomus”) és kötetenként újra kezdődő „numerus”-ok szerint helyezték el, eleinte rendszertelenül, később egyre következetesebbé váló időrendben. Minden iratot, leszámítva az utolsó csomó (XXIV. tomus) iratait kötetekbe is bemásoltak, e másolati könyvek tomus- és numerusrendje pontosan megfelel az eredeti iratokénak, s az iratok hátlapjára azt is rávezették, melyik kötetlapon található meg a másolatok.

Az első 17 másolati kötethez 1 kötet hely- és 1 kötet családnévmutató készült. Ezenkívül minden másolati kötetnek is van vele egybekötött hely- és családnévmutatója.

E 139.

DIVERSAE REVERSALES ET QUIETANTIAE

(Különféle kötelezvények és nyugták)

XVII—XIX. század

6 csomó, 3 kötet

1. Iratok, XVII—XIX. század. 6 csomó
2. Másolati könyvek, XVII—XIX. század. 2 kötet
3. Mutató, XVII—XIX. század. 1 kötet

A kincstár érdekei szempontjából elsőrangúan fontos kötelezvények és nyugták rendszeres összegyűjtése a kamarai archívum 1764-ben meginduló nagy rendezési munkái során történt meg. A reverzálisok lajstromozásáról egy 1771-i utasítás intézkedett. A sorozatot utóbb rendszeresen kiegészítették, néhány darabot még 1867 után, a pénzügyminisztérium anyagából is beleillesztettek.

A kötelezvények nagy részét magánszemélyek vagy családok, egyházak, közületek állították ki kincstári birtokok átvétele alkalmából. Az új örökbirtokosok, zálogosok vagy bérlők kötelezettséget vállaltak, hogy átveszik az adósságokat, amelyek a birtok után a kincstárt terhelték, hogy viselik a föld használatával járó állandó terheket (a birtok jó karban tartását, bérfizetést, máskor katonaszállítást, faszolgáltatást stb.), eleget tesznek a kincstár esetleges külön kívánalmainak (ilyen volt például a birtok benépesítése, a kocsmáltatás és dézsmaszedés meghatározott rendben való vitele). A minden kincstári birtokadomány után rendszeresen megkívánt reverzálisokat csak egy 1794-i királyi rendelkezés engedte el. Máskor az adományosok a donációval kapcsolatban lemondtak valamennyi további követelésükről, esetleg a birtokhoz tartozó egyes jövedelmekről (vám, bormérés). Hasonló kötelezvényeket írtak alá magánosok pénzben fizetett örökségek átvételekor, a későbbi időben — csődök alkalmával — a kincstárnak járó összeg megfizetéséről, különböző társaságok (vasúttársaság, külföldi RT) a kincstárral kötött egyezségek megkötésekor.

A reverzálisok másik csoportja a kiállítók hűségének biztosítására szolgált. Ilyet adtak a kincstári tisztviselők — várnagyok, provizorok, adóhivatali alkalmazottak — szolgálatba lépésükkor. Erre vonatkozóan egy 1801-i királyi rendelet hozott enyhítő rendszabályt. Jobbágyságok kincstári birtokon való letelepülésükkor, fogságra ítélték a börtönből való feltételes kiengedésük alkalmával írtak alá reverzalist. Az érdekeltek helyett gyakran kezesek vállaltak felelősséget. Előfordul, hogy reverzálisokból értesülünk az úrbéresekre nehezedő méltánytalan terhekről (mikor is például úrbéres a kincstárra hárítja az ügy elbírálását) vagy kincstári jobbágyságok megmozdulásairól, kihágásairól (például Veszprém, 1700: I.37). A kötelezvény gyakran óvadéklevélnek adott helyet: a tisztségvállaló vagyona egy részének leköttetését vállalta.

A kötelezvényekkel együtt időnként mellékleteiket is megőrizték, köztük meghatalmazóleveleket, bizonyítványokat (például halotti bizonyítványt örökségügyben), kimutatásokat (például a birtokok eladósodásáról).

Akad a reverzálisokba foglalt jogügyletek között olyan is, amelyeknek csak közvetett vagy az ügy lezárta után keletkezett kapcsolata van a kincstárral: tartozások kifizetésére tesznek ígéretet bennük, adósságot engednek el stb.

A nyugtákat elsősorban birtokügyekben esedékes pénzösszegek átvételének elismeréseként állították ki: így egyezség alapján fölvelt vagy örökségi kielégítés címén kiutalt pénzekről. 1867 után különösen sok elismervényt adtak elkobzott javak örökösei a számukra folyósított kártérítési összegekről. Rendszeresen készültek nyugták talált kincseért vagy kincstárra háruló birtok bejelentéséért fölvelt jutalmakról, máskor a kincstárnak teljesített munka (építés, salétromkészítés stb.) ellenértékéeként fölvelt összegről, a kincstár által eladott kisebb ingatlan vagy ingójószág vételéről. A dualizmus korából külföldi pénzintézeteknek magyar államkötvényekről, takarékpénztártól fölvelt kölcsönökről vagy a pénzügyminisztérium rendelkezésére adóhivataloknál fölvelt végkielégítési összegekről adott nyugtái is ránk maradtak.

A gyűjtemény kötelezvényeken és nyugtákon kívül — címén túlmenően — más rokontípusú vagy a kötelezvényekhez, nyugtákhöz kapcsolódó iratokat is tartalmaz, így ellen-nyugtákat (például kincstárnak adott illetékről), biztosítási iratokat, leltárakat (óvadékul adott házét vagy birtokét, hagyatéki tárgyakét), adásvételbevallásokat, megbízottvalló leveleket, adósságügyben írt leveleket stb.

Az egykorú rakszámozás számsora hiányokat mutat; 6 iratcsomó, amelyeket faszekrényekben tároltak, elveszett.

A gyűjtemény darabjai „tomus”-ok (csomók) és tomus-onként előlről kezdődő „numerus”-ok rendjében fekszenek. Az iratanyag elejének besorolását semmiféle rendezés nem előzte meg, a további részeknek többé-kevésbé következetes időrendje van. A két első tomus anyagát egy-egy másolati könyvbe is bevezették, az iratokon pedig fel-tüntettk, hogy melyik kötet hányadik lapjának található meg a másolatuk.

A másolati könyvekhez kötve kötetenként külön-külön hely- és családnévmutató, a III—VII. tomus irataihoz pedig egységes mutató áll rendelkezésre.

E 140.

CISTA FERREA SEU FLAVA (DIVERSAE OBLIGATIONES, FOUNDATIONES, REVERSALES)

(„Vas- vagy sárga láda”.)

(Különbéféle kötelezvények és alapítólevelek)

XVIII—XX. század

17 csomó, 1 dosszié, 1 kötet

1. Iratok, 1771—1909. 17 csomó, 1 dosszié
2. Lajstrom és mutató, 1771—1909. 1 kötet

A kamarai levéltárban megalakulása óta külön ládában tárolták a kincstár legfontosabb anyagi érdekeit érintő iratokat, köztük elsősorban a kötelezvényeket és nyugtákat. Ezek egy része került utóbb, még a XVIII. században, a *Cista ferrea*nak vagy *Cista*

flavának nevezett ládába; a cista anyagát állandóan, egy ideig még a magyar pénzügy-minisztérium is, kiegészítették. Tartalma nem különbözött lényegesen a közvetlenül előtte álló gyűjteménytől, a *Diversae reversales et quietantiaetól*.

A kötelezvényekben (obligationales, reversales) a felek részint a kincstárnak esedékes összegek fizetését vállalták (kölcson visszaadását, csőd alkalmával törlesztést), részint birtokok átvételekor megszabott kötelezettségek teljesítésére tettek ígéretet, részint pedig kincstári szolgálatba lépés alkalmával fogadtak hűséges magatartást. Óvadékleveleket (cautionales) tisztségvállalás, bérletátvétel vagy fogságból való szabadulás alkalmából állítottak ki. Cautio vagy a cautiohoz szükséges birtokbetáblázás tényét igazolták a tanúságlevelek (testimoniales), a betáblázás céljára kiállított cartabiancák. Kezesleveleket (fideiussionales) főként kölcsönvétel, óvadékadás esetében adtak a kincstárnak. Elismervényekkel, nyugtákkal (quietantiae) igazolták a kölcsönként vagy a fizetségként, jutalomként, jószágvesztésre ítélték örököseinek kielégítéseként járó pénzüsszegek átvételét, az átadott iratokat, ellen nyugtákkal pedig a beadott óvadékösszegeket. Az alapítólevelek (fundationales) pénzüsszegeket, birtokokat biztosítottak intézmények számára.

A gyűjteményben elszórtan szerződések, meghatalmazások, nyilatkozatok, adomány- és záloglevelek is találhatóak (a két utóbbi főként az óvadékot adók javára végbement adásvételi és zálogügyleteket foglalta írásba). Itt maradt meg azoknak a leiratoknak egy része is, amelyeknek kíséretében a kamara a cistába tartozó iratokat — rendszerint csoportosan — archívumának leküldte.

A dualizmus korában a gyűjtemény egyebek mellett kincstári telepítésekre, műút- és vasútépítés miatti kisajátításokra vonatkozó iratokkal (köztük telekkönyvi végzésekkel), vasúttársaságoknak adott kölcsönök és külföldi államkölcsönök irataival gyarapodott.

Három tokokban, illetve dossziében tárolt irat a hadműveletek idején elveszett.

Az iratok helyenként megtört időrendben elejétől végigfutó számok szerint sorakoznak egymás után.

A gyűjteményhez lajstrom, valamint vele egybekötött hely- és családnévmutató készült.

E 141.

REVERSALES BONA IMPETRANTIUM (Birtokadományban részesültek kötelezvényei)

1766—1885

2 csomó, 2 kötet

1. Iratok, 1766—1885. 2 csomó
2. Másolati könyv mutatóval, 1766—1800. 1 kötet
3. Mutató, 1781—1885. 1 kötet

A kamarai archívum nem sokkal működésének megkezdése után ebben a gyűjteményben helyezte el azokat a reverzálisokat, amelyeket a kincstártól birtokadományban része-

sült személyeknek, családoknak, testületeknek az adományozást megelőzően vagy követően kellett kiállítania. Az idetartozó darabok elhelyezése az 1840-es évekig több-kevesebb rendszerességgel folyt. Ezután már csak egy-két darab került be a Reversales közé.

A birtokok, uradalmak, falvak, puszták vagy csupán határrészek, telkek átadásával kapcsolatban a kincstár a maga jogait kívánta — biztonsága érdekében — a reverzálisokba foglaltatni. Tekintélyes részüik tartalmazza az uralkodót illető jogokról való lemondást (ilyenek: katonai őrség tartása, adó- és harmincadszedés, bányaművelés a hozzá szükséges fakitermeléssel, aranymosás stb.), továbbá nyilatkozatot arról, hogy az adományos a birtokon lakó úrbéresekkel kapcsolatos kötelességeinek eleget tesz: urbáriumot készít, idejében szedi tőlük a kilencedet és tizedet, nem kér tőlük a megengedettnél több szolgáltatást, nem bünteti őket a kelleténél szigorúbban; sem ő, sem officialisai nem kényszerítik őket földesúri, tisztartói áruk megvételére illetve a maguk áru eladására. A későbbi keletű reverzálisokba mindenekelőtt a kincstárnak különféle címeken járó összegek lefizetésére vállalt kötelezettséget, valamint a fiág kihalása esetén az örökösökre háruló terheket írták be. A kincstár gyakran írta elő az adománybirtok betelepítését, a kegyúri joggal járó terhek vállalását, biztosította a maga számára a létesítmények, jövedelmek egy részét, az elővételi jogot (zálog esetén a visszavételt), a birtokjoggal kapcsolatos pereskedés kiküszöbölését, összeírás készítését, részletezte az örökösödés rendjét.

Akad a gyűjteményben más jellegű térítvény, például tervrajzok átadásáról, elismervény a birtok átvételéről, a lefizetett összegről, és vannak mellékletjellegű darabok is (kérvény a birtok elnyeréséért, meghatalmazás a reverzális kiállítója számára, kimutatás birtokfelosztásról stb.).

Az újonnan kinevezett főpapok reverzálisait kiemelték a többi irat közül, és másutt helyezték el.

Az iratok időrendben, végigfutó sorszámok szerint fekszenek, az időrend azonban a gyűjtemény végén megtörik.

Az 1-188 3/4 sz. iratokhoz másolati könyv és azzal egybekötött hely- és családnévmutató készült, a többihez (no. 191-422.) csak mutató.

E 142.
ACTA PUBLICA
(Közokiratok)
1527—1856
30 iratok, 1 dosszié

1. Iratok, 1527—1856. 30 iratok, 1 dosszié
2. Lajstromkönyvek és mutató, 1527—1856. 3 kötet

Azok a nagyarányú rendezési munkák, melyek a magyar kamara archívumában a XVIII. század 60-as éveiben megindultak, először a kincstár anyagi érdekei tekintetében

legfontosabb iratokból (utasításokból, jelentésekből szerződésekből, nyugtákból és kötelezvényekből) alakítottak gyűjteményeket, és csak később, 1770 és 1780 között került sor a köztörténet és művelődéstörténet számára fontos oklevelek egybegyűjtésére abból a célból, hogy a bontakozó feudális történetírás érdeklődését kielégítsék.

A válogatás nagyjából az addig rendezetlen, vegyes provenienciájú anyagra: szétesett hivatali irattárakra, családi levéltárakra terjedt ki, kisebb részben pedig különféle rendezett sorozatokra. Különösen az utóbbi esetben volt gyakori, hogy az eredeti iratot korábbi helyén hagyták, és csupán a róla készített másolatot illesztették be az *Acta publicába*.

Az egykori és mai történetírás egyaránt bőségesen talált a kamara levéltárában a hadi, kül- és belpolitikai eseményekre, kultúrtörténetre vonatkozó, országos jelentőségű darabokat, hiszen a Habsburgok ezeket — legbizalmasabb, Bécsben tartott okmányaikat leszámítva — sokáig egyedül itt őriztették. Innen van, hogy az *Acta publicában* föllelhetjük a királyi, nádori, főhatósági parancsok, rendeletek, kiváltságok, utasítások, az uralkodóhoz intézett országgyűlési, megyei, városi és magánkérvények, fölterjesztések, tervezetek, jelentős pörökben hozott ítéletek, tanúvallatások, továbbá különféle kimutatások mellett a békeszerződéseknek, államközi tárgyalási iratoknak, a magyar és erdélyi uralkodók kül- és belföldi levelezésének, valamint az erdélyi fejedelmek Magyarországra került iratainak egy részét is. A gyűjtemény jelentős hányadát adja a XVII. századi magyar királyok és nádoraik közti levélváltás anyaga. Őriznek itt a török korszak eseményeit rögzítő naplót is. 1755-től, az Archivum Regni felállításától kezdve az ország rendjeit érintő legfontosabb iratokat ennél az intézménynél helyezték el. De a kamarai archívumnak még azután is, hogy odatartozó anyaga egy részét az Ország Levéltárának adta át, ezrével maradtak köztörténeti tárgyú iratai, s az *Acta publica* kiegészítését, bár egyre szerényebb méretekben, később is egészen 1875-ig folytatták. Az Országos Levéltár felállítása után igen sok iratát más, újonnan létesített gyűjteményekbe (Diplomatikai Levéltár, 1848-49-es iratok, Történelmi emlékek, illetve a törvények közé vagy a könyvtárba osztották be. A Történelmi Emlékek-be került darabjait utóbb régi helyükre sorolták vissza. A Rákóczi- és a Thököly-szabadságharcra vonatkozó iratanyag a Thököly- és a Rákóczi-szabadságharcok levéltáraiban található meg. A gyűjtemény anyagának zöme a XVI—XVII. századi magyar és erdélyi történetre vonatkozik, jóval kevesebbet ad a XVIII. századra és még kevesebbet a XIX. század első felére.

Mohács után a magyar részen maradt s a kettős királyválasztással két részre szakított ország legnagyobb gondja a török hatalom állandó terjeszkedése mellett a polgárháború volt. Nagy számban maradt ránk levelek, amelyekben az uralkodók a nagybirtokos-hatalmasságokat, a megyei rendeket, a városokat magukhoz csábítgatják illetve csatlakozásukra, csapataiknak valamelyik seregrészhez való elküldésére adnak parancsot. Máskor a király pátenzenben hirdet amnesztiát az ellenpárt híveinek, a rendek kérik valamelyik elfogott úr szabadon bocsájtását, vagy ígérik a pártok egyikének katonai támogatást.

A XVII. századi Magyarország történetének előterében a függetlenségi mozgalmak állnak. Bocskai, Bethlen és a Rákóczi Györgyök küzdelmeinek kevesebb, Thököly mozgalmának jóval több dokumentuma maradt itt ránk: fegyverszüneti tárgyalásokkal és kapitulációkkal kapcsolatos iratok, szerződések, a felkelések alatt kelt fejedelmi és császári tábornoki pátensek, védelemlevelek, a fejedelmekhez intézett panaszlevelek, vallatások és levélváltások a megmozdulások részleteiről. Akad parasztfelkelésre vonatkozó irat is.

A XVII. századi Magyarország függetlenségi mozgalmainak történetében jelentős szerep jutott a vallásszabadságért folytatott küzdelmeknek is. A rendek, városok számos esetben nyújtották be az uralkodónak vallási sérelmeik jegyzékét, a király rendeletekben szabályozta a helyi vallásgyakorlatot és templomhasználatot, a szatmári béke után ugyanilyen módon intézkedett a protestantizmus tervszerű visszaszorításáról (Carolina resolutio, templomok visszavétele, a nem katolikus tisztviselők kizárása állami állásokból). Levelek és más iratok beszélnek a dézsmálásról, a katolikus egyháznak a protestánsok fölött gyakorolt ellenőrző szerepéről, az anabaptistákról, a külföldön iskolát járt protestáns papokról.

Itt őrzik az országgyűlések iratainak egy részét, főleg sok meghívólevelet, azonkívül királyi leiratokat, megyék, városok kérvényeit és a rendekkel folyó tárgyalások iratait, törvénycikkeket, továbbá királyi tanácsosi és kamarai véleményeket az országgyűlési törvényekről, koronázásokra, Rudolf király lemondására, a testőrség szervezésére, a királyi család tagjainak egészségére, vagyoni ügyeire vonatkozó iratokat. Az ország területi változásaira (várak átadására az országhatárokon), valamint az államigazgatásban beállott változásokra, például az abszolutizmus korának alkotmányaira is találhatóak adatok.

A Mohács utáni két évszázad magyarországi vonatkozású külpolitikájának tengelyében a törökkel folytatott tárgyalások, szerződések, a szultánnal és a basákkal folyó levélváltások állottak. Ezek megmaradt iratanyagán kívül itt őrzik még az erdélyi fejedelmek diplomáciai iratainak egy részét (svéd, velencei kapcsolatok); a Habsburgokhoz és a magyar nádorokhoz érkezett leveleket (például a lengyel királytól, lengyel mágnásoktól az országhatárok ügyében, az osztrák rendektől a közös ellenség ügyében, a holland követőtől a gályarab lelkészek kiszabadításáról, német városoktól egy-egy városi polgár öröksége ügyében), valamint a Habsburgok követeinek jelentéseit. Találhatók itt királyi pátensek külföldi hatalmakkal kötött szerződésekről, békekötésekről, itt van a pápa Mária Teréziát apostoli királynővé emelő kiváltságlevele is. Több emlék maradt fenn külkereskedelmi kapcsolatainkra vonatkozólag, amint azt a törökkel folytatott kereskedelmi tárgyalások, hajózási szerződések tanúsítják. Külföldi királyok levélváltásával is találkozunk.

A helyi igazgatás egyik legfontosabb feladata az egyes országrészek katonai védelmének megszervezése volt. Királyi, nádori és fejedelmi parancsokat kaptak a megyék a törökök feltartóztatásával, a határ őrzésével, inszurrekciók megszervezésével, a seregszemle módozataival kapcsolatban, ilyen parancsok rendelték el a soronkövetkező hadmozdulatot, a várak erősítését, a kaszárnyaépítést, a hadseregélelmezés, kvártély és katonai közmunka teljesítésének, a zsoldfizetésnek részleteit. Regulamentumok szabályozták a hadseregnek vagy egyes szerveinek rendjét, utasítások határozták meg egy-egy parancsnok feladatait. Levelek tudósítottak az ellenség hadállásairól, a végvári harcokról. Az alárendelt hatóságok hasonló kérdésekben küldtek fel jelentést, panaszt, lustrajegyzéket, kvártélyozás ügyében készült portakimutatást. Sok volt a panasz a hadseregek garázdálkodására, amit a vallatások is megerősítettek.

Magyarország és Erdély gazdasági életét részben rendeletek irányították. Ilyent adtak ki adóösszeírás, adóbehajtás, vámtarifa megállapítása ügyében, a bel- és külkereskedelmi forgalom, a pénzérték, a pénzforgalom, megyei számvitel szabályozása, a hamispénzverés, az üzérkedés üldözésére, valamint belső kölcsön fölvétele, devalváció,

bankalapítás, bányaadományozás, céhprivilegium-juttatás céljából. Az idevonatkozó feliratok, jelentések, reformjavaslatok, kimutatások és kérvények elsősorban az adóztatás történetére szolgálnak forrásul. Néhány birtok- és váradománylevél mellett főként az „újszerzeményi jog” alá eső birtokokra vonatkozó rendelet és egy, a földelkobzások módját kidolgozó javaslat érdemel figyelmet.

A nagyszámú rendelet, kiváltságlevél, kinevezőirat és levél nemcsak a két ország központi irányítására, honvédelmére és gazdasági működésére szolgál forrásul, hanem az igazgatás megannyi más ágának szervezetére is. Tisztviselői kinevezések mellett találunk itt vidéki királyi hivatalok felállítására, átalakítására és megszüntetésére vonatkozó aktákat, megyegyűlési iratokat, városok és nemzetiségek kiváltságleveleit, a szepesi városok kiváltását érintő iratokat. A közbiztonság, a közegészségügy, a hírszolgálat helyzetéről is képet kaphatunk, betekinthetünk a gonosztevők üldözésével, egészségügyi bizottságokkal, pestissel és marhavésszel, az orvosokkal és a postaforgalommal kapcsolatos iratok segítségével.

Az igazságszolgáltatás irattermékei — így az idézőlevelek, bírói parancsok, ítéletek és vallatások — nemcsak a korszak bírósági szervezetével ismertetnek meg, hanem számos, máshonnan nem ismert történeti esemény részleteire is rávilágítanak. Vannak iratok Illésházy István pöréről és más „rebellisekéről”, s megvan a Báthory Erzsébet bűnügyében hozott ítélet is.

Akadnak adatok az egyetemek, a könyvcenzúra vagy a szabadkőműves-mozgalom történetére is.

Az *Acta publica* iratait tárgy és idő szerint el nem különülő fasciculusok és fasciculusonként újra kezdődő numerusok rendjében őrzik. A lajstromkönyvekhez tárgy-, hely- és családnévmutatók az iratok tárgyát és jelzetét tüntetik fel.

E 143.

TRACTATUS PUBLICI

(Közügyeket érintő tárgyalások)

1605—1756

3 doboz, 1 kötet

1. Iratok, 1605—1756. 3 doboz
2. Lajtrom, 1605—1756. 1 kötet

Az *Acta publica* felállítása után a kamarai levéltárban szükségesnek vélték egy ahhoz hasonló, de szűkebb tárgykörre korlátozott gyűjtemény szervezését is, amely a róla készült lajstrom címe szerint „tárgyalások, békekötések, követségek, szerződés-kötések, bizottságok valamint más ünnepélyes és nyilvános cselekmények és gyűlések” iratanyagát kellett hogy egybefogja. Darabjait túlnyomórészt a kamarai levéltárba bekerült családi levéltárakból és rendezetlen iratokból válogatták össze, illetve azokról másolták le, időben — egy irat kivételével — a Bocskai- és Rákóczi-szabadságharc közti korszakra

korlátozódva. Amikor a gyűjtemény lajstroma — kamarai tanácsi utasításra — 1835 és 1837 között elkészült, már lezárt és rendezett iratsorozatról volt szó, amely a későbbiekben sem bővült tovább. 1703—1711 között kelt iratait utóbb a Thököly- és Rákóczi-szabadságharcok levéltáraiban helyezték el.

A *Tractatus publicus*ban őrzött források jelentős része a Habsburgoknak az erdélyi fejedelmekkel folytatott tárgyalásaira vonatkozik: Bocskai István, Báthory Gábor, Bethlen Gábor, I. Rákóczi György függetlenségi harcait megelőző és követő alkudozásokra. A másik legfontosabb forráscsoport a törökökkel fenntartott kapcsolatok emlékét őrzi (a zsvatoroki béke, az 1627-es szőnyi tárgyalás, a vasvári béke, megbeszélések a török hatalommal Erdély ügyeiben, császári követség a budai basához 1682-ben, stb.), más iratok a lengyel, havasalföldi és egyéb külföldi kapcsolatokra vonatkoznak (szepesi városok kiváltsága, erdélyi-lengyel szövetség), a német fejedelemségek és birodalmi rendek, a spanyol, svéd, francia király dolgai, külföldi hatalmak egymással való érintkezése, béke-, szövetségi és vallási ügyek.

A függetlenségi mozgalmak irataihoz kapcsolódnak a Zrínyi—Frangepán-per aktái. Két másik iratcsoport már egészen belpolitikai vonatkozású: itt található annak a bizottságnak az iratanyaga, amelyet a protestáns templomokat és egyházi jövedelmeket erőszakosan elfoglaló Báthory Zsófia elleni panaszok kivizsgálására küldtek ki, valamint a katonaság ellátására rendelt hadiadók elosztását tárgyaló gyűlés aktái.

Az iratok végigkísérik a tárgyalásokat az előzményektől a befejezésig és a következményekig. A király, akárcsak a többi tárgyaló fél (külföldi uralkodók, fejedelem, megye), meghatalmazással és instrukcióval látja el küldöttét, az idegen követnek szabad utazást biztosít, meghívók útján szólít fel a részgyűléseken, országgyűléseken vagy tanácskozásokon való részvételre. A tárgyalások menetét emlékiratok, naplók, iratváltások (királyi proposíciók, rendi sérelmek előterjesztése, királyi, nádori és rendi replikák), javaslatok, tervezetek (békepontok, az előírányzott adórepartíció táblázata), vallomások és levelek rögzítik. A misszilisek részben a tárgyalófelek: a király és a fejedelem, magyar vagy erdélyi főurak és szultáni főtisztviselők, magyar és külföldi rendek közötti alkudozások emlékei, részben tárgyalásokról írott beszámolók, illetve az ezekre adott válaszok, híradások és parancsok a traktával párhuzamosan folyó hadmozdulatokra, fölkelésekre vonatkozó híradások és parancsok, végül a tárgyalásokkal csak távolabbi kapcsolatban álló közlések.

A traktátusokat siker esetén ünnepélyes zárónyilatkozat, béke- vagy fegyverszüneti szerződés, szövetség, egyezség zárta le. Találhatunk a német fejedelemségek és birodalmi rendek, a spanyol, svéd, francia királyok béketárgyalásaira, szövetségkötéseire, váláspolitikájára vonatkozó iratokat is. Az országgyűlések törvénycikkekben szövegezték meg végső eredményeiket. A befejezést követte a béke, szerződés stb. közzététele, a pántensek, végrehajtást elrendelő parancsok várakhoz, seregekhez való elküldése stb. Az egyezségek értelmében gyakran kiváltságleveleket állítottak ki, (ilyen Bethlen erdélyi fejedelemként való elismerése, vagy a Thökölynek adott athnámé), amnesztiát hirdettek, egyes várak őrségei kapituláltak, mások százával-ezrével esküdtek föl az új vezetőikre. Közéleti és magánszemélyek váltottak leveleket, fogalmazták meg véleményüket a beállott fordulatról és a lehetséges következményekről. Bizonyos egyezségpontok alapján nemesek kérték birtokaik, kereskedők elkobzott áruik visszaadását. Területek, várak átengedése, egyházpolitikai változások követtek egy-egy békeszerződést. Röviddel utóbb a felek már békeszegés felől panaszkodtak.

Az iratokat tárgyuk szerint elkülönített fasciculusok és fasciculusonként újra kezdődő numerusok rendjében őrzik. Folyószámukat, tartalmukat és keletkezési évüket megadó lajstromkönyv készült hozzájuk.

E 144.
TÖRTÉNELMI EMLÉKEK
1526—1892
3 doboz, 1 kötet

1. Iratok, 1526—1892. 3 doboz
2. Jegyzék, 1526—1892. 1 kötet

Az Országos Levéltár vezetősége, nem sokkal az intézmény 1874-ben történt megalakulása után szükségesnek látta, hogy az egykori kamara levéltárában felállított *Acta publica* mintájára gyűjteményt szervezzen az egyre jobban szélesedő történeti érdeklődés igényeinek kielégítésére, és az Országos Levéltárat mind gyakrabban fölkereső történetrírók kutatómunkájának megkönnyítésére.

A Történelmi emlékek az események történetén kívül a közigazgatás, a gazdasági élet, a művelődés történetére is adatokat kívánt tárolni és gyűjtőkörét a kamarai archívumon (elsősorban az *Acta publicán* és a *Tractatus publicin*), valamint a kamarai regisztraturán túl kiterjesztette a magyar és erdélyi kancellária, valamint kisebb mértékben más volt központi főhatóságok levéltáaira is. Segédeszközök híján a kutatók mégis csak kis mértékben használhatták ezt a mindenünnen összehordott, szervesetlen masszát; alig néhány évtized elteltével maga a vezetőség is meggyőződött róla: helyesebb, ha az iratokat a proveniencia elvének megfelelően visszahelyezi korábbi szerves összefüggéseikbe, illetve a lajstromokkal jól ellátott gyűjteményekbe, ahonnan kiszakították őket. A feloszlatus után csak néhány — javarészt másodrendű értékű iratokat tartalmazó — fasciculus maradt együtt.

Legnagyobb részük — eredeti és másolat — XVI—XVII. századi eredetű. Sok közülük jelentős tartalom nélkül, pusztán az iratkibocsájító, levélíró személye miatt került be: így a királyok, főhercegek, nádorok levelei, főurak fölterjesztései.

I. Belügy

A magyar történet 1526-tal kezdődő korszaka eseményeinek középpontjában a törökkel folyó állandó háború és a megmaradt ország két részének egymással szemben, később a függetlenségért harcbahívható minden erőnek a Habsburgokkal szemben vívott küzdelme áll. Gyűjteményünkben az utóbbiakra vonatkozó iratok található nagyobb számban.

A két ellenkirály katonai és politikai harcát diplomáciai tárgyalások kísérték. Írásos emlékeiken kívül a mindkét oldalról küldött utasítások, hadbahívások, beszámolólevelek, az ellenség viselkedése felől panaszkodó iratok is ránk maradtak. Az önálló Erdély

megszilárdulása utáni évtizedekből főként a Habsburgoknak való átadás kísérleteire (1550-es, 1590-es évek) vannak adatok, a későbbi időből pedig Bethlen hadjárataira, tárgyalásaira, a cseh rendekkel kötött szövetségére, majd a Wesselényi-pör előzményeire (levelek, Wesselényi végrendelete), magára a tárgyalásra, az 1670-es évek rebellisellenes vizsgálataira és nagy birtokelkobzásaira, Caraffa működésére, a másik oldalon Apafi Mihály hadi készülődéseire (parancslevelek, hadiszabályzatok) vonatkoznak a források. A Rákóczi-szabadságharcot megelőző eseményekről, mint Grigore Pinteá fölkelése, a tiszavidéki szegénylegénymozgalom, Rákóczi elfogatása, II. Apafi Mihály lemondása, Rabutin erdélyi működése, elsősorban jelentések számolnak be.

A rendek küzdelme az elnyomó hatalommal szemben az egész korszakon át tartott, elsősorban az országgyűléseken, partikuláris és megyei gyűléseken, igen gyakran a vallásszabadságért folyó harc formájában. Ennek emlékei: magyar és erdélyi országgyűlési meghívók, tárgyalási iratok, törvénycikkek, országgyűlésekről beszámoló levelek, protestáns és katolikus rendi sérelem-fölterjesztések és válaszok, megyék adópanaszai, templomépítési és templomfoglalási ügyek irattermékei, gravaminális és peres iratok, nádori tiltakozások, a királyi tanács véleménynyilvánításai, az osztrák-magyar határ rendezésének tárgyalási aktái.

A török háború itteni iratanyaga egyrészt a törökkel, valamint az ellene segítséget nyújtó külfölddel folytatott diplomáciai tárgyalásokat, levelezést öleli fel (találhatók benne levélváltások a külföldi követekkel, ágensekkel, követeknek szóló instrukciók, meghívó a linzi birodalmi gyűlésre), másrészt parancsokat és jelentéseket, leveleket hadi eseményekről (Győr visszafoglalása, török hadmozdulatok), hadseregszervezésről (hadbahívó parancsok, végvárak ügyei) és hadseregellátásról (zsoldfizetés, posztóvétel, számadások). A hódoltsági terület sorsára, főként az otlakók szolgáltatásaira elsősorban a korábbi magyar és a török birtokosok leveleiben találhatunk adatokat.

Eléggé nagyszámúak, de nem jelentősek a királyi Magyarország és Erdély központi, illetve helyi igazgatására, valamint a gazdasági életére vonatkozó iratok: hivataloknak, komisszáriusoknak szóló utasítások, felszólítások adófizetésre, jövedelemkimutatások, kinevezések, hatóságok feliratai az uralkodóhoz (bányászat, adó és egyes igazgatási ügyek, számos kamarai fogalmazvány), kérvények, levelek, fölterjesztések a gabonaforgalom, a külföldi bor behozatala, valamint hivatalnoki fizetés kiutalása ügyében, pályázatok és ajánlások állásokra, méltóságokra.

A nemesi birtokra és az ott folyó gazdálkodásra adománykönyvkivonatok, donációk, neoacquistica-rendeletek, birtokkérelmek és ajánlások, végrendeletek, adóssági és hitelügyletek dokumentumai, a falujegyzékek, jobbágynévsorok, konvenciók hoznak adatokat. Javarészt a nemesi birtokjog dolgában intézkednek a királyi és nagybírói ítéletlevelek, peres eljárások, de bűnügyek peres iratai is akadnak. A vallatások egyebek közt úrbéri szolgáltatások, gazdatiszti erőszakoskodások felől tájékoztatnak.

A katolikus egyház a protestánsokkal vívott rendi küzdelmeken túl más úton is igyekezett érdekeit biztosítani. Számos érseki és püspöki fölterjesztés érkezett az udvarhoz egyházi javadalmak, egyházi bíraskodás vagy juriszdikció és a klérus belső életét illető egyéb ügyekben, mások püspökség elnyeréséért folyamodtak a főkegyúrhoz. A kérések nyomán királyi válaszok, diplomák intézkedtek.

A XVIII. és a XIX. század viszonyainak esemény- és művelődéstörténeti emlékei csak részben különböznek az eddig említettektől. Sikeres függetlenségi vállalkozások helyett most már csak a Rákóczi-szabadságharc végső hullámainak (például mint az 1712-es

emigráns szervezkedés, a szatmári békét követő kegyelemosztás) felszámolásáról halunk, a későbbi évtizedekben pedig csupán egy-egy „tumultuációról” (1752). A Martinovics-per kinyomtatott peres iratai és röpiratai a Történelmi emlékekben maradtak meg. A török elleni küzdelem helyére az állandó hadsereg megszervezésének és ellátásának problémái léptek: újoncozás, erősítések és katonai raktárak tervei. A korszak háborúi közül az örökösödési háború emlékeit őrzik itt.

Az országgyűlések tárgyalási anyaga, rendi gravamenjei, bizottsági jelentései (1722-23, 1741, 1832-36, 1843-44), képviselőlistái (1887-1892) mellett található itt koronázásra, a pozsonyi koronaórságra, határrendező bizottságok működésére vonatkozó iratok és Erdélyben tartott konferenciákról szóló jelentés is.

A helyi önkormányzatokat ebben az időszakban is elsősorban az adó- és katonaaállítási terhek kérdései, valamint a járványok elleni védekezés és a közegészségügy más problémái foglalkoztatták. Ugyanezekben az ügyekben érkeztek hozzájuk leiratok a felsőbb hatóságoktól. Rendeletet szabályozták az új bírósági szervezet működését, egyes vallási kérdéseket, a házasságot (II. József). Számos kérvényt, jelentést, rendelkezést, levelet gyűjtöttek itt össze a görögkeleti egyházzal, vele kapcsolatban a délszláv (illetve illír) mozgalmakról, de akadnak más egyházi és kulturális vonatkozású adatok is, úgymint Pray felterjesztése a Szentjobbról, püspöki levél az egri főiskoláról, Széchenyi írása a pesti magyar színházról.

A reformkortól kezdődően csökken az iratok száma és valamivel bőségesebben található a nyomtatványok. Ilyenek az I. Ferenc haláláról, az 1838-as dunai árvízről, a Lánchíd megnyitásáról szóló tudósítások.

II. Pénzügy

Az itt csoportosított iratok legjelentősebb része a XVI—XVIII. századi adógazdálkodással, adóadminisztrációval kapcsolatban keletkezett. A török korszakban a kamara által adott utasítások irányították a rovásadószedők munkáját. Segédeszközök a porta-összeírások voltak, tevékenységük eredményéről elszámolások, kimutatások adtak számot. Az uralkodók időnként rendeletekben szabályozták az adó szedését; kedvezményeket, mentességeket biztosítottak. A helyi önkormányzatok rendszeresen írtak instanciákat az enyhítés érdekében, ők és a dicátorok a nehézségek, problémák megoldásához kértek tanácsot. Válasz a királytól vagy a kamarától érkezett. A rovásadó beszedésével párhuzamosan folyt a kincstár által bérelt egyházi tized behajtása. Ennek is megvoltak az utasításai, s ezt a műveletet is levelezés, elszámolások kísérték. Maradtak nyomai a gabonabiztosok működésének is. A XVII. század végétől új típusú adózás lépett a régi helyére: elosztását repartíciós táblázatok tüntették föl.

Nem kevés a bányaműveléssel kapcsolatban keletkezett iratok száma, melyek elsősorban a selmeci főbányagrófság irattárával kerültek a Történelmi emlékek közé. Az egyes bányaművek és pénzverőszervek állandó levelezésben álltak fölöttes hatóságaikkal, királlyal, fejedelmekkel, nádorral, kamarákkal: a kamarák, bizottságaik és a rendek fölterjesztéseket tettek az uralkodóhoz a bányagazdálkodás kérdéseiben. Zárt sorozatként maradt meg a körmöci kamara iratanyaga Bethlen Gábor korából (1620—1629), mely levelezést tartalmaz a fejedelemmel és II. Ferdinánddal bányaműveléssel, pénzveréssel,

pénzforgalommal (kiutalások), kereskedelemmel, hadi és politikai készülékekkel, béketárgyalásokkal kapcsolatban.

Az ország áruforgalmát, kereskedelmét rendeletek szabályozták (utasítás aranybeváltó számára, vámtarifa-táblázatok, limitációk, gabonaszállítási tilalom, kereskedelmi társaság szervezése), országgyűlések és országgyűlési bizottságok, rendkívüli ülések (1737) foglalkoztak kérdéseivel, s erről diáriumok, bizottsági jelentések tanúskodnak. A helyi problémák kiküszöbölését a megyék, az erdélyi, a királyi hivatalok felterjesztésekkel igyekeztek elérni (megyék, erdélyi, királyi hivatalok beadványai).

A kincstári jövedelmek gyarapítását a legfelsőbb szervek elé terjesztett javaslatok kívánták előmozdítani. A kamara pénzületeiről, valamint a kincstár és magánosok birtokain folyó gazdálkodásról elismervények, kötelezvények, peres iratok, levelek beszélnek. Akad céhekre, városokra vonatkozó irat is. Itt őrizték meg az 1894-i kvóta táblázat egy példányát.

A török korszak kincstári feladatai között fontos szerepet játszott a hadseregellátás. Így a sorozatba katonai vonatkozású iratok is kerültek, mint parancsok, fölterjesztések zsoldfizetés, erődítés ügyében.

III. *Külföld*

Az itt meghagyott 5 db irat mely a XVI. századi lengyel-török kapcsolatokra, a tridentini zsinatra, az 1616-i császári koronázásra, XVIII. századi osztrák kincstári jövedelmekre vonatkozik, csekély jelentőségű.

Az iratok a 3 csoporton belül pontos időrendben vannak.

Segédeszközül mindössze a felozlatott *Történelmi Emlékek* jegyzéke szolgál. Ez megadja minden irat keltét, a visszahelyezett darabok érvényes jelzetét, valamint a bennmaradottak rövid, egymondatos ismertetését (levélíró és címzett, irattípus, esetleg tárgy).

E 145.

ACTA CUMULARIA

(Ügyek szerint együtt tartott iratok)

1732—1793

22 csomó, 1 kötet

1. Iratok, 1732—1793. 22 csomó
2. Mutató, 1732—1793. 1 kötet

A magyar kamara XVIII. századi ügyvitele során szokássá vált, hogy az egy-egy bonyolultabb, hosszú időn át tárgyalt ügyre, ügycsoportra vonatkozó iratokat együtt tartják. Az így keletkezett „cumulus”-okat utóbb igyekeztek felszámolni, s az iratokat megfelelő helyükre rakni, de a kamarának a helytartótanáccsal történt egyesítése (1785) s az

ezzel kapcsolatos ügyosztály átszervezések után sok cumulust — köztük olyan ügyekét is, amelyeket korábban a helytartótanács intézett, továbbá számos, a két dicasteriumot együttesen érintő iratcsoportot — függőben hagytak, s azok végül is máig megmaradtak a kamarai archívum *Acta cumularia* sorozatában.

Innen van, hogy a ma itt található iratok legnagyobb része II. József uralkodásának első felében keletkezett, és csak ritkán van meg velük együtt az elkövetkező néhány évben hozzájuk csatolt folytatásuk is. Gyakoribb eset, hogy a cumulusok az 1770-es években vagy még korábbi időben tárgyalt ügyek iratait tartalmazzák.

Az *Acta cumularia* tárgya eszerint túlmutat a két dicasterium ügykörén, illetve azok érintkezési területén. Sok benne a feloszlattott szerzetesrendek vagyona és a püspöki ingatlanhagyatékokra vonatkozó irat, de ezeken az akkor aktuális kérdéseken túl a harmincad adminisztráció, a kereskedelem és csempészet, a kamarai birtokok, bérletek, üzemek és épületek legkülönbözőbb problémái (így az ingatlan-háramlás), továbbá a kamarai tisztviselők személyi dolgai vagy egyházi, alapítványi, kulturális ügyek is helyet kaptak itt. Van cumulus, amelyben mindössze egy-két irat maradt meg, másutt a több iratcsomóra terjedőket is megőrizték. Különösen terjedelmes a magisztrátusi visszaélések körül folyt, több hónapig tartó és évtizedes előzményeket földerítő vizsgálatok anyaga: a mellékletek százait, vallomásokat, jelentéseket, számadásokat, nyugtákat foglal magába. A cumulusok egyes iratai mellett — miként a két dicasterium irattárának darabjai mellett általában — egyébként is gyakran található változatos tartalmú mellékletek.

A feloszlattott cumulusok helyén jegyzékek vannak, amelyek megadják az elhelyezett iratok ma érvényes jelzetét.

Cumulusokon belül az iratok évről-évre, illetve jelzetrendben fekszenek.

Segédkönyvként egy hely- és családnévmutató szolgál, amely az ügyiratoknak — a már máshová helyezetteknek is — rövid tárgymegjelölését és jelzetét adja.

E 146.

ACTA SECRETIORA

(Bizalmas iratok)

1730—1866

13 csomó

1. Iratok, 1730—1866. 13 fraktúr-csomó

A XVIII—XIX. század fordulója óta a magyar kamara tanácsa jónak látta, hogy az ügyintézés során keletkezett bizalmas természetű — elsősorban személyi vonatkozású — iratait külön sorozatban őrizze. Az így keletkezett *Acta secretiora*-ba azonban utóbb más, igen különböző tárgyú akták is bekerültek, itt helyezték el például az egyik levéltári helyiségben megtalált „vegyes” iratokat. Utoljára az 1850-es években gyarapították új darabokkal.

A sorozatban eszerint vegyesen található kamarai, kamarai archívumi elintézésfoglalatok (előadói íveken), a hivatalhoz érkezett leiratok, átiratok, fölterjesztések, kérvények és belső ügyviteli iratok a megfelelő mellékletek kíséretében.

Az iratok tekintélyes része kincstári alkalmazásban állók személyi ügyeire vonatkozik. Szükség esetén a pályázók mellékletekkel ellátott kérvényben folyamodtak kincstári állások elnyeréséért. A kamarai tanács előadóival javaslatokat készített a betöltésre. Ezek éppúgy vonatkoztak a kincstári jogügyigazgatóra, a kamarai adminisztrátorokra és prefektusokra, a központ titkáira, fogalmazóira, számvevőire és levéltárosaira, mint a legalacsonyabb rangú vidéki alkalmazottakra. A javaslatokat elfogadásuk és letisztázásuk után a kamara az uralkodóhoz küldte föl, gyakran mellékelve rovatos kimutatásokat a pályázók személyi adatainak, képességeinek ismertetésével. Az udvar válaszaik csak ritkán található meg itt. Hasonló iratváltás folyt Béccsel — s időnként a kamara számvevőségével — a nyugdíjazás, előléptetés, fizetésemelés, személyi keret bővítése, cím- adományozás, fegyelmi eljárás, elbocsátás, pénzbírságok ügyében. Szolgálati táblázatok, alkalmazottakat felsoroló kimutatások, kamarai szerveknél folyó vizsgálatok jegyzőkönyvei szintén gyakran kerültek fölterjesztésre.

Akad a kamarai szervezetre, például a departamentum beosztásra, de főként a kamarai archívum belső ügyeire (levéltári helyiség hiánya, lajstromozás kérdése, iratátadás, irodai reformok) vonatkozó felterjesztés is.

Itt helyezték el a kamarához leérkezett körövények és elvi jelentőségű rendelkezések (circularia, normalia) jelentős részét. Ezek a bűnözők körözésétől az országos jelentőségű kérdésektől a közigazgatásnak szinte minden részletére tartalmazznak intézkedéseket, köztük különösen sok fiskális érdekűt.

Nem kis számban kerültek be a sorozatba egyházi vonatkozású iratok. Püspökségadó-mányozások és egyházi javakba való beiktatások fogalmazatai mellett alapítványokra és az egyházak belső anyagi ügyeire (kölcönökre, építkezésre, pörökre) levelekben és kötelezvényekben találunk adatokat.

A felsoroltakon kívül a kincstári gazdálkodásnak, valamint a közigazgatás számos más ágának ügyeit tárgyaló iratokat is elhelyeztek az *Acta secretiorában*, melyek a harmincadokra, sószállításra, csempészetre, kincstári szerződés-, kölcsön-, áruértékesítési, háramlási ügyekre, szénbányák és más kincstári hasznok árverés útján való bérbeadására, erdőkre és más kamarai ingatlanokra, jövedelmi adó bevezetésének tervére, benépesítési tervek, folyószabályozásra, továbbá a királyi és kamarai városokra (városok kategóriái, adózásuk, építkezésük, pénzügyeik, árvízsegélyük, fölemelkedésük a szabad királyi városok sorába), reformkori országgyűlések tárgyalásaira, a magyar nyelv bevezetésére, a postaforgalomra, a kolerajárványra stb. vonatkoznak.

Az iratok folyószámok (a sorozat végén betűk) rendjében fekszenek, de egy folyószám alá több — nem mindig szervesen összetartozó — darabot helyeztek el (például „Miscellanea”). Azoknak a lapoknak az aljára, amelyeken a számok állnak, kis cédulákat ragasztottak; ezek röviden megadják a folyószám alatt elhelyezett iratok tárgyát. Sok közülük leszakadt.

E 147.
ACTA RADICALIA
(A kincstári jogügyigazgatóságtól át- és visszavett iratok)
1236—1813
32 csomó, 4 kötet

1. Iratok, 1236—1813. 32 csomó
2. Lajstrom, 1236—1813. 3 kötet
3. Mutató, 1236—1813. 1 kötet

A kincstári jogügyigazgatóság a fiskus pereinek viteléhez és más ügyek intézéséhez állandóan tartott magánál a kamarától kölcsönzött iratokat. A neki alárendelt kincstári szervek (helyi fiskálisok) rendszeresen küldött jelentéseikhez csatolt mellékleteket is a jogügyigazgatóság őrizte. Már a Causarum regalium directoratusnak szóló 1774. évi utasítás elrendelte, hogy a perekhez kölcsönzött kamarai iratokat vissza kell szolgáltatni a kamarához, a fiskális jelentések mellékleteit pedig évenként be kell küldeni a kamarai archívumba. Ennek a rendelkezésnek, úgy látszik, nem tettek eleget, mert a kamara 1815-ben rendeletileg volt kénytelen megmagyarázni, hogy a Directoratus lajstromozó-munkája nem terjedhet túl a hivatal folyó ügyein és iratain. Egyben intézkedett, hogy az igazgatóság levéltárában található „lajstromozatlan iratokat, amelyek részben különböző helyekről, részben a kamarai archívumból kerültek oda, a kamarához visszajuttassák, ha nincs már rájuk szükség. Két embert küldtek ki a kamarából az iratok szétválasztására (visszakerülők-bennmaradók), lelajstromozására. Elrendelték a befejezett fiskális birtokpörök iratainak átadását is, a segédkönyvek vezetését pedig a jövőben csupán a kamarai archívumban engedélyezték.

A kamarai intézkedések nyomán lajstromozott iratokból jött létre 1815-ben és a közvetlenül utána következő években a kamarai archívum *Acta radicalia* című gyűjteménye. Benne vannak ma ebben a Directoratusnál visszamaradt darabok is, ezeket ugyanis utóbb mégis visszaadták a kamarának, és mivel a többivel közösen voltak lajstromozva, ugyanebbe a gyűjteménybe illesztették be őket. A gyűjteményből utóbb számos iratot raktak át más kamarai fondokba (*Acta cumularia, Decretationes camerales*), illetve a Mohács előtti gyűjteménybe.

A kincstári jogügyigazgatóság a későbbi *Acta radicalia* iratait kincstári jogok védelmére használta fel, legjelentősebb részük tehát jogbiztosító, elsősorban birtokjogokat biztosító okirat: kincstári vagy később kincstárivá lett, máskor a kincstárral csak kapcsolatba került birtokokra vonatkozó adománylevél, birtokbaiktató levél, adásvételt, zálogügyletet, végrendelezést vagy más intézkedést rögzítő irat, szerződés, egyéb, vámszedési jogot adományozó, kolostoralapítást engedélyező kiváltságlevél. Hasonlóképp sok a birtokjogi ügyek egy-egy fázisát lezáró parancslevél, hiteleshelyi jelentés, ítéletlevél, tiltakozás, biznyságlevél stb. Mindezeket a XVI. század előtt még nagy többséget alkotó irattípusokat az újabb korban egyre jobban kiszorítják a kincstári ügyintézés hasonló tárgyú irattermékei. Az udvari kamara, a kancellária vagy a Habsburg-főhercegek utasításokat küldenek a magyar kamarához, jelentést, felvilágosítást kérnek tőle birtokadományozás, birtoklefoglalás ügyében, s leirataikra válaszokat kap-

nak. Számos kérvény fut be birtokadományozás ügyében, korábbi kincstári jogügyigazgatói vélemények másolatát mellékelik az ügyintézés megkönnyítésére.

A jogügyigazgatóságnak nemcsak ilyen, a birtokok tulajdonjogát érintő iratokra volt szüksége, hanem a birtokokon folyó gazdálkodás, adminisztráció irattermékeire is: birtokkimutatásokra, urbáriumokra, összeírásokra, nyugtákra, kötelezvényekre, kérvényekre, amelyekben terhek enyhítéséért vagy bérletért folyamodtak, bérleti szerződésekre s végül a levelezésre, amely az uradalmak építkezéseivel, javítási munkáival, borkimérésével, pénzügyeivel, úrbéri terheivel volt kapcsolatos. A gyűjteményben tartották az uradalmak úrszéki bírásokodására vonatkozó iratokat is. Megmaradtak egy-egy kincstári város kiváltságait, adózását, építkezéseit érintő iratok, valamint városi számadások, városokban lakó katonák elszállásolásának iratai. Itt őrzik a kincstártól bérelt dézsmák iratainak egy részét is.

A bányatörténet kutatója ugyancsak számos adatot talál az *Acta radicaliában*: kamarai jelentéseket a bányák működéséről, az urbura kérdéseiről, felsőbb helyről érkezett rendeleteket, bányaszámvevősegi, bányabírósegi iratokat (kérvényeket), elszámolásokat, leltárakat, termékkimutatásokat, bizottsági jegyzőkönyvet, vázlatokat.

A mindennapos birtokperек, caducitas-ügyek mellett az igazgatóságnak csődökkel, hamisításokkal kapcsolatos pereket is vinnie kellett, s ma az ezek során felmutatott iratok is megtalálhatók itt, akárcsak számos perkivonat, perjegyzék.

Az *Acta radicaliában* őriztek meg nem egy lajstromot, iratjegyzéket, vagy elhaltak iratainak lefoglalására, iratok átküldésére vonatkozó följegyzéseket.

A gyűjteményben őrzött darabok jelentős része másolat.

Az iratokat fasciculusok és fasciculusonként újra kezdődő numerusok szerint csoportosították. A fasciculusok tárgy és terület (uradalmak) szerint tagolják az anyagot, bennük az iratok hozzátvetőleges időrendben vannak.

Az *Acta radicaliához* készült lajstromkönyvek megadják minden irat korábbi jelzetét is, valamint azt, hogy melyik került vissza közülük eredeti helyére: az utóbbi közlés azonban nem mindenütt megbízható. A harmadik kötetben mutató található: a főhatóságokra, illetve a náluk őrzött iratsorozatok irataira utal. A család- és helynévmutató a jelzeten kívül a rövid tárgyat és az évszámot is megadja.

E 148.

NEO-REGISTRATA ACTA

(„Újonnan” lajstromozott iratok)

(1075) 1527—XIX. század

345 doboz, 101 csomó, 3 iratok, 162 kötet, 1 dosszié

1. Iratok, 1527—XIX. század. 345 doboz, 101 csomó, 1 kötet, 3 iratok
2. Lajstromok, 1075—XIX. század. 104 kötet
3. Mutatók, 1075—XIX. század. 57 kötet
4. Proveniencajegyzék, 1075—XIX. század. 1 dosszié

A kamarai archívum időben első gyűjteményének, a *Neo-regestrata actának* keletkezését alapjaiban már egy 1736-i királyi rendelet előirányozta, amikor a kinevezendő első

magyar kamarai levéltáros feladataként tűzte ki a köz- és magánjogilag fontos oklevelek rendezését és lajstromozását, valamint a lappangó királyi jogok megismeréséhez szükséges oklevélkivonatok elkészítését. Az 1755-ben kelt királyi utasítás részletesen előírta, hogy az említett iratok kiválogatását a kamarai irattárban, irodában, számvevőszékhelyen, a királyi jogügyigazgatóságnál és a kassai kamarai igazgatóságon őrzött akták közül kell végrehajtani. Ezt pedig úgy értelmezték, hogy a csoportosan vagy egyenként a kamarához került iratokon, családi levéltárakon kívül a szerves kamarai iratsorozatokból is legyen válogatás. Az összegyűjtött iratokat tárgyi szempontok szerint akarták rendezni, azután lajstromozni és mutatózni. A tervnek mégsem minden része ment át a gyakorlatba; ami a legfontosabb, sikerült elkerülni a szerves sorozatok megbontását és a tárgyi rendezést.

A munka tehát elsősorban a magyar kamara, a volt szepesi kamara és a kincstári jogügyigazgatóság rendezetlen és szétszórta anyagának, elsősorban a bekerült családi levéltáraknak feldolgozásával indult meg 1755 után: a darabok jelzetezése, lajstromozása minden előzetes rendezés nélkül történt, és ez a módszer csak kevésbé változott 1760, az első levéltári igazgató halála után. Határozottabb javulás mutatkozott 1771-től, egy királyi rendelet kibocsátásától, majd 1777-től, az igazgatásban bekövetkezett újabb változás idejétől. Ezután a családi levéltárak, a kamarai tisztviselői, királyi jogügyigazgatói és más irathagyatékok, hivatali iratsorozatok (így a megszűnt szepesi kamaráé 1777 körül, a számvevőszéki iratokból válogatott gyűjtemény, a kamarának alárendelt hatóságok mint sókamarák, intendenciák, uradalmak iratai, külföldről érkezett magyar vonatkozású iratsorozatok) vagy ezek egyes részei nagyobb számban kerültek összefüggően lajstromozásra. A gyűjtemény egészére azonban mindvégig jellemző maradt az egybetartozó iratsorozatoknak elszórta vagy részletekben való fölvétele, sőt egyes, az ügykezelés céljából korábban kiszakított iratoknak utólagos, a többiektől elszigetelt beillesztése is.

Az első rendelkezések alapján újra lajstromozott iratok 1760 után egyetlen sorozatnak, a *Neo-regestrata actá*nak lettek részei, (mely 1760-ban 105 fasciculusból állt) kivéve az *Urbaria et conscriptiones*ba illesztett darabokat, összeírásokat és becsüket. (Az elkészült *Neo-regestrata acta* iratsomók száma 1769-ig 400, 1770-ig 600, 1777-ig 1000 körül járt). Egy 1777-i rendelet az egyszerű másolatok, nyugták és hasonló lajstromozását későbbi időre halasztotta, a *Neo-regestrata actá*ban csak a *Radicalia* volt, s csak később vált állandóvá mai, végleges nevük.

A gyűjtemény kiegészítése kisebb méretekben még a XIX. század első felében is folyt, egyes darabokat pedig később is beillesztettek, az utolsókat az 1940-es években. A diplomatikai gyűjtemény (ma Mohács előtti gyűjtemény) alapját — felállításakor — a *Neo-regestrata actá*ból kiválasztott és kiemelt 1527 előtti iratokból (eredetiekből és másolatokból) vetették meg, ezért ma a *Neo-regesta actá*ban csak 1526 utáni iratokat találunk. A horvátországi vonatkozású darabokat Jugoszláviának szolgáltatták ki. A térképeket és tervrajzokat a térképtárnak illetve a tervtárnak adták át megőrzésre.

A *Neo-regestrata acta* XVI—XVII. századi iratának legnagyobb része jogbiztosító jellegű hivatalos kiadvány (adomány-, kiváltság-, kegyelem-, védő-, megerősítő-, idéző-, intő-, tiltakozó, tiltó-, parancs-, határjáró- és ítéletlevél, armális, *salvus conductus*, idézésről, intézésről, vizsgálatról, beiktatásról stb. tett jelentés vagy tanúságlevél, adományról, osztozásról, zálogról, cseréről stb. kiállított bevallólevelek, végrendelet, egyezség, szerződés, elismervény, nyugta, kötelezőlevél, kezeslevél, becslés, leltár, ügyvédvalló- és meghatalmazólevél, vallatás és más peres irat, céglevél stb.). A többiek (instrukciók,

jelentések, véleményezések, kérvények, levelek, számadások, összeírások, kimutatások, családfák, lajstromok stb.) pedig hasonlóképp jogbiztosító vonatkozásuk miatt kerültek a gyűjteménybe.

A felsorolt irattípusok túlnyomó része földbirtoklási jogot biztosít, vagy pedig a földön kívül házak és más ingatlanjakak, állatok, eszközök, ingóságok, pénz birtoklásával van kapcsolatban. A perek leggyakoribb kiváltó okai adományok, zálog-, adásvételi, csere- és kölcsönügyletek, birtokelkobzások, örökösödési ügyek (leánynegyed, hozomány) voltak, máskor hatalmaskodás miatt kezdődtek. A feudális birtokjog világában a parasztság általában csak passzív szereplőként lép föl, mint jobbágyfelszabadítás vagy jobbágytelek-csere részese, máskor elhajtott jószágai, szökése vagy az általa fizetendő adó, tized lesz az urak közti pör tárgya.

Mindezeknek az iratoknak csak egy része közvetlenül kincstári vonatkozású, a többi magánosok egymás közti ügyeire vonatkozik. Megőrzésük közvetve mégis kincstári érdeket szolgált, ahogy például az utóbb a kincstár kezére került birtokoknak századokkal korábbi sorsára vonatkozó iratok.

A birtokjogi iratok között a politikatörténet nem egy fejezetének is fontos forrásai lelhetők fel, különösen a hűtlenségi perekben, a birtokelkobzások irataiban. Legjelentősebbek a XVII. századi függetlenségi mozgalmak iratai, köztük a Wesselényi-összeesküvés és az első kuruc fölkelés részeseinek birtokirataival, az ellenük indított pörök során lezajlott vallatások jegyzőkönyveivel, a rebellesektől vett kötelezőlevelekkel.

Helyenként köztörténeti vonatkozású iratokat is beillesztettek a *Neo-regestrata actá*-ba, így az 1591-i császári-erdélyi tárgyalások anyagát, leveleket, amelyekben a király hűségre buzdít, vagy amelyekből ismert közéleti személyek haláláról értesülünk. Nem egy adat található, mely a városok, harmincadhivatalok életére, kamarai tisztviselők viselt dolgaira, az országhatár ügyére vonatkozik.

A XVIII. századtól az említett irattípusok egyre inkább háttérbe szorulnak, és mindjobban átadják helyüket a kamarai ügyintézés során keletkezett iratoknak. Királyi leiratok, társhivatalok átiratai, a kincstári jogügyigazgatóságtól, fiskálisoktól, harmincadoktól, udvarbíróktól, az irattártól, a számvevőségtől, a levéltárigazgatótól küldött jelentések, vélemények, kincstárra háruló birtokok feljelentései, kérvények futnak be. A kamara feliratok, átiratok és az alacsonyabb rangúakhoz küldött dekrétumok, utasítások, levelek formájában válaszol rájuk, megkereséseket küld káptalanokhoz, vizsgálókat végeztet, birtokösszeírásokat, ár-, termés-, jövedelem-, robot- és tisztviselői létszám-, fizetéskimutatásokat, kárbecsléseket, határrajzokat, tervrajzokat, térképeket, iratjegyzékeket, levezetéseket készített birtokok örökléséről, kincstárra hárulások előzményeiről, bizottsági iratokat, jegyzőkönyveket őriztet meg. Mindezeknek az iratoknak jó része a *Neo-regestrata actá*-ba kerül, elsősorban azok, amelyeknek nagyobb jogbiztosító értéket tulajdonítottak. Különösen a megszűnt szepesi kamara és a kamarai adminisztráció iratait tartották érdemesnek itt megőrizni.

Kamarai gazdálkodási vonatkozások mellett (mint egy-egy uradalom egész gazdasági adminisztrációjának iratai vagy kincstári dohánytermesztésre vonatkozó darabok) itt már a máshonnan: bányákból, adókból, harmincadokból, kereskedelemből, pénz-, kölcsön-, később kötvényügyletekből, kincstári építkezésekből származó kincstári jövedelmek is nagyobb súllyal vannak képviselve.

A királyi kamara iratain kívül itt helyezték el a Rákóczi-szabadságharc hivatali szervezetének számos gazdasági iratát, elsősorban Rákóczinak a Consilium Oeconomicumhoz

és a harmincadhivatalokhoz bánya, pénzverési és kinevezési ügyekben intézett dekrétumait.

A történeti kutatás számára a *Neo-regestrata acta* elsősorban a magyarországi birtok- és helytörténet példátlanul gazdag lelőhelyeként használható. Kirajzolódiák belőle az ország legnagyobb uradalmainak, a városok és községek ezreinek birtokosváltozása, sok, a birtokokra és rajtuk lejátszódott eseményekre vonatkozó részlettel együtt. Megismerhető számos nagy- és középbirtokos család élettörténete és birtoklástörténete. A legjelentősebbek: a Báthoryak, a Thökölyek, a Rákócziak, a Lorántffyak, a Kamarások, a Kistapolcsányiak, a Thurzók, a Zrínyiek, a Frangepánok, a Czoborok, a Forgáchok, a Sztárayak, a Zichyek, a Balassák, a Homonnai Drugethek, a Szásziak, a Széchyek, a Wesselényiek, a Nádasdiak, a Petróczyek, a Dersffyek, a Bekényiek, a Serédyek, a Bánffyak, az Esterházyak, a Mikulichok, az Illésházyak, a Perényiek, a Nagymihályiak, a Keczerék, a Melithek, a Wárdyak, a Batthyányak, az Andrásyok és a Csákyak.

A birtokjogi és más gazdasági vonatkozású iratokban természetesen számos kultúrtörténeti adat is található, és a gyűjtemény — mint láttuk — a köztörténetnek is gazdag forrása.

Az iratokat fasciculusok és fasciculusonként előlről kezdődő numerusok szerint osztották be. Egy-egy fasciculuson belül és a fasciculusok egymásutánjában mint láttuk, gyakran van proveniencia szerint összetartozó anyag, a *Neo-regestrata acta* nagy részére azonban a rendezetlenség jellemző.

A fősorozatból hiányoznak azok a darabok, melyeket alakjuk miatt külön sorozatban, az *Extraserialiában* helyeztek el.

A *Neo-regestrata acta*t egykor a kamarai archívum legfontosabb gyűjteményének tartották, ezért számos *segédkönyvet* készítettek hozzá:

1. A lajstromkönyvek az anyag elhelyezési rendjében haladnak, de tekintet nélkül az Extraserialiak különállására. A Mohács előtti gyűjteménybe áttett oklevelek új jelzetét a lajstromban színes ceruzával jelölték.

2. A hely- és családnévmutató minden lajstromkötethez külön, s azokon belül kezdőbetűnként is külön füzetekben készült, utóbb az egy kezdőbetűs füzeteket egymáshoz (kötetekbe) kötötték. A kutatónak tehát egy-egy kezdőbetűn belül az egész indexkötetet (vagy köteteket) végig kell néznie, annál is inkább, mert a mutatókészítők a kezdőbetűkön túl a szoros betűrendre sehol sem voltak tekintettel. A mutatók megadják a tárgyat, azonkívül a 660. fasciculusig a lajstromkötet számát és lapszámát, a 661-től pedig ezen kívül a fasciculus- és numerus-számot is. A 120. fasciculustól a mutatófüzetek végén szoros betűrendű mutatókat is találunk; ezek csak család- és helységneveket adnak meg, és a lajstromkönyv lapszámára utalnak. Az 1031. fasciculustól a mutatók jobban alkalmazkodnak a szoros betűrendhez (rendszerint a 2. betűig) és csak a fasciculus- és numerusszámot közlik.

3. Az időrendi mutató évek szerint, azokon belül az iratfajták betűrendjében halad, megadja az iratkiadót is.

4. Az időrendi lajstrom csak az első 1769 fasciculust öleli fel, csak bizonyos iratcsoportokat érint és nem teljesigényű.

5. Az első 6 fasciculushoz 1-1 kötet összesítő hely- illetve családnévmutató is készült.

6. A *Neo-regestrata acta*, az *Urbaria et conscriptiones*, valamint a *Contractus, conventiones et transactiones* c. gyűjtemények határjáró-okleveleinek közös mutatója a helységek nevét és jellegét, a megyét és az évszámot is feltünteti.

7. Ugyanennek a három gyűjteménynek „lemondó”, a kincstártól való bérbevétel stb. alkalmával az átadást tanúsító okleveleihez hasonlóképp készült mutatója (a *Neo-regestrata actá*hoz az 1873. fasciculusig) közli az iratok tárgyát is.

8. A proveniencia-jegyzék a 105. fasciculustól végig megadja az érvényes fasciculusokban szereplő főbb családok nevét, illetve azt, hogy birtokaik melyik megyében terültek el.

Irodalom: *Herzog József: A magyar kamarai levéltár története. (Levéltári Közlemények 1931. 269-274.)*

E 149.
ACTA TRANSYLVANICA
(Erdélyi iratok)
(1269) 1527—XVIII. század
5 csomó, 4 kötet

1. Iratok, 1527—1781. 5 csomó
2. Lajstrom és mutató, 1269—1781. 1 kötet
3. Másolati könyvek, 1540—1650. 3 kötet

Az 1769-ben megalakult erdélyi fiskális levéltárnak feladatául jelölték ki, hogy az erdélyi kincstár érdekei szempontjából fontos iratokat magyarországi kormányhatóságok levéltáraiban is gyűjtse. Kétségkívül e rendelkezés nyomán indult meg a kutatás a magyar kamara archívumában, s így történhetett, hogy a császár már 1781. február 1-jén elrendelte a kamarának: a levéltárban őrzött és az erdélyi fiskus számára szükséges (*fisco Transylvanico necessaria*) iratokat az elkészült lajstromok alapján ki kell keresni, és át kell adni. A kikeresés valóban megtörtént, de az átadás csak igen kis részben; az erdélyi tárgyú iratok *Acta Transylvanica* néven a magyar kamarai levéltár birtokában maradtak.

A gyűjtemény évtizedekkel később iratkivonatokkal egészült ki: az 1830-ban, 1834-ben és 1841-ben kelt királyi rendeletek alapján kivonatok, jelzetgyűjtemények készültek a Királyi Könyvek, a *Donationes palatinales*, a *Neo-regestrata acta*, az *Urbaria et conscriptiones*, a *Contractus, conventiones et transactiones* és az *Acta publica* erdélyi tárgyú irataiból, ugyancsak az erdélyi kincstár érdekeinek támogatására. A bécsi udvart egy 1842-i jelentésben tájékoztatták a munka befejeződéséről.

Végül az *Acta Transylvanicá*hoz csatolták még a kamarai levéltár birtokába került erdélyi tárgyú másolat-köteteket; egy erdélyi törvénycikk-gyűjteményt, amely a kötés tanúsága szerint egykor Barcsay Ákos tulajdona volt, s talán az ő bukásával került császári kézre, a XVI. század végéről származó leveleknek, leírásoknak egy XIX. századi másolatát és egy XVII. századi vegyes másolatgyűjteményt. A negyedik könyvet, Rákóczi Ferenc erdélyi tanácsának leveleskönyvét (*Liber regius: Liber expeditionum*) utóbb a Rákóczi-szabadságharc levéltárába tették át. Az 1527 előtti oklevelek már korábban a Mohács előtti gyűjteménybe kerültek.

A gyűjtemény fősorozata túlnyomórészt XVI—XVII. századi birtokjogi iratokból áll, az eredetiek mellett sok másolatból is. A leggyakoribb irattípusok: adománylevél, armális, fejedelmi dekrétum, bevallólevél (eladásról, cseréről stb.), végrendelet, szerződés, tanúságlevél, kötelezőlevél, parancslevél, tanúvallatás, vizsgálat és más peres irat, összeírás, gazdasági (pl. bányászati) vonatkozású levél stb.

A kivonatgyűjtemény XVI—XVIII. századi, ugyancsak birtokjogi vonatkozású iratokról készült. (A *Liber regius, Donationes palatinales, Urbaria et conscriptiones* és *Contractus, conventiones et transactiones* itteni regesztáinak tárgyát illetően utalunk a megfelelő gyűjtemények leltárlapjaira.) A *Neo-regestrata actá*ból elsősorban a szepesi kamarához érkezett királyi leiratoknak és a szepesi adminisztrációhoz intézett kamarai dekrétumoknak készültek kivonatai, az *Acta publicá*ból az erdélyi fejedelemséggel folytatott béketárgyalások anyagát dolgozták fel.

Az országgyűlési artikulusgyűjtemény (*Diaetales constitutiones Transylvaniae*) időben 1540-től 1650-ig terjed, és a XVII. században keletkezett. Nem egy ilyen kolligátum készült abban az időben; a korai kéziratos szövegeket Bethlen Gábor idejétől egyre inkább a nyomtatványok szorítják ki.

Az „*Acta publica Transylvaniae*” című könyvet (1583-1594) az 1583-i fejedelmi temetés leírása nyitja meg, s nagy részét a törökkel, a császárral, továbbá szomszéd országokkal (Lengyelországgal, Moldvával) folytatott erdélyi diplomáciai levelezés, illetve néhány követi utasítás teszi ki.

Az *Acta Transylvanica* (1606-) 1614-1620/ című kötet Bocskai, Bethlen és az erdélyi rendek levelezésén kívül konföderációk, fejedelmi eskük és országgyűlési törvénycikkek szövegét tartalmazza.

Az iratokat fasciculusok és azokon belül numerusok rendjében helyezték el. A proveniencia szerint összetartozók csak ritkán maradtak együtt, fasciculusokon belül az időrendet nem mindig követték. A különböző gyűjteményekből válogatott iratok kivonatai a gyűjtemények szerint külön-külön csoportokban s azokon belül évről-évre, folyószámok szerint fekszenek. (Minden regeszta külön lapon.) A másolati könyvekben az időrendi sorrend érvényesül.

Az iratokhoz (a fő sorozathoz) az áthelyezett iratok új jelzetét is tartalmazó lajstromkönyv és vele egybekötött, az iratok tárgyát is feltüntető hely- és családnévmutató készült.

A kivonatok egyes csoportjai előtt iratjegyzékek találhatók. A *Diaetales constitutiones*-kötethez helynév- és tárgymutatót kötöttek, amely röviden megjelöli — az egyes kezdőbetűkön belül évről-évre — a tárgyat is.

E 150.
ACTA ECCLESIASTICA
(Egyházi iratok)
XVI—XIX. század
27 doboz, 8 kötet

1. Iratok, XVI—XIX. század. 27 doboz
2. Lajstrom (*Extractus documentorum*), XVI—XIX. század. 4 kötet
3. Mutató (*Index litteralium documentorum*), XVI—XIX. század. 4 kötet

A kamarai archívumnak az 1760-as években megindult iratrendező és lajstromozó munkái során először a kincstár vagyongogi érdekeit biztosító legfontosabb iratokat állították össze gyűjteményekbe és jegyzékelték. Utánuk került sor az egykori történetkutatás szempontjából fontos iratokra, majd — legvégül, valószínűleg 1780 körül — az egyházi vonatkozásúakra. Az utóbbiak gyűjteménye — az *Acta ecclesiastica*, — amelynek lajstromozásával nem készültek el teljesen, s amelyet hasonló tartalmú darabokkal később is kiegészítettek, főleg a kamara rendezetlen irataiból tevődött össze, köztük szét-estett hivatali irattárakból, egyházi személyek hagyatékából, egyházi vonatkozású iratoknak a kamara számára készült másolataiból. Utóbb néhány rendház kamarára szállított iratai is itt kaptak helyet. Az 1527 előtti darabokat később a Mohács előtti gyűjteménybe osztották be, néhány iratot pedig Jugoszláviának adtak át.

A gyűjtemény darabjainak túlnyomó része természetesen a kincstárt és az egyházat közösen érintő ügyeket tárgyal, de belső egyházi ügyeket is: a püspökségek ugyanis gyakran voltak — hosszabb-rövidebb ideig — kincstári kezelésben, s a nem szigorúan fiskális vonatkozású iratok ilyen alkalmakkor jutottak a kamarához. Ez elsősorban a XVI. században fordult elő, amikor az egyház dezorganizációja idején az iratanyag sorsát nem mindig a szigorúan jogszerű illetékesség szabta meg. A XVII. századra az ilyen természetű iratok száma csökken, hogy a XVIII. századra szinte teljesen eltűnjenek; ezzel párhuzamosan általában az iratok száma is csökken: a XIX. századból már csak kevés, utólag beillesztett irat maradt ránk.

A gyűjteménybe sorolt daraboknak csupán kis része szolgáltat adatot a politikatörténet, elsősorban az egyházpolitika története számára. Az ellenreformáció és a vallásszabadságért folytatott küzdelem idején tiltakozások, panaszok hangzanak el az országgyűlések vallásügyi cikkelyei, az átvonuló seregek erőszakoskodásai ellen, jelentések, rendeletek készülnek és bizottságok intézkednek a templomok hovatarozása, lelkeseknek várórségek közt való tartózkodása, protestáns papoknak nyújtott, meg nem engedett támogatás ügyében, vallatásokat tartanak papok kiűzetéséről. A szatmári béke után érseki amnesztia hirdet kegyelmet a szabadságharc résztvevőinek. A főpapoknak (nem egy közülük magas világi méltóságot is viselt) a királlyal vagy kormányhatóságokkal folytatott levelezése részben ugyancsak túlmutat a szorosan vett egyházi vonatkozásokon.

Kisebrendházak alapítása, főpapok, adminisztrátorok és az alacsonyabb rangú papok kinevezése, beiktatása, kegyúri jog adományozása a privilégiumokon kívül még egy sereg más irat termelésével járt együtt, mint levelezés az előzetes tárgyalások, a viták

anyagáról, vagy a kinevezési feltételekről; beiktatásról szóló tudósítás. Új egyházi építkezések esetén az érdekelt felek telket, segílyt kértek a királytól, illetve a kamarától, vagy a pápa engedélyezte nekik az őt illető jövedelem egy részének felhasználását.

Az iratok legnagyobb része a magyarországi római katolikus egyház anyagi ügyeinek intézésével kapcsolatban keletkezett. Az érsekségek, püspökségek, káptalanok, rendek, rendházak stb. mindenekelőtt birtok- és más ingatlanjogaikat kellett hogy biztosítsák. Ezért őriztek meg adásvételi ügyeket rögzítő bevallóleveleket (fessionales), birtokbaiktató leveleket, zálogleveleket, egyházi birtokügyekben intézkedő királyi rendeleteket, szerződéseket, birtokjogi tárgyú jelentéseket, véleményeket, beadványokat, levélváltást. Ezekben az egyházi szervek egymással, kincstári hatóságokkal, közületekkel és magánosokkal szemben fennálló ügyeiket tisztázták.

Egyházfők halála alkalmával gyakran szállottak ki a helyszínre a kincstár megbízottai abból a célból, hogy az elhunyt javait leltározzák, szükség esetén lefoglalják, a birtokokat s a belőlük befolyó jövedelmeket kezeljék. Ilyen vonatkozású királyi utasítások, a királyhoz írt jelentések, vélemények, leltárak, nyugták, levelek nem kis számban maradtak ránk.

Ki kellett védeni az egyházi vagyon ellen intézett támadásokat is, amilyenek a birtokfoglalás, gazdatiszti kártétel, állat- és terményelhordás vagy más hatalmaskodások voltak. Ezekre vonatkozóan peres iratok — köztük sok hiteleshelyi jelentés, tanúvallatás, bizonyoságlevél, határjárás, ítéletlevél, intés, tiltakozás, levelek, jelentések maradtak ránk.

Megőrizték az egyházi birtokokon folyó gazdálkodás és az egyházi jövedelemkezelés iratait is: gazdasági tiszteknek, ellenőrzésre kiküldött bizottságoknak adott utasításokat, birtok- és szőlőösszeírásokat, majorságleírásokat, becsléseket, számadásokat (elszámolási, bevételi könyveket), birtokokról, termésről, jövedelmekről, adósságról, költségekről, tiszti fizetésekről, épületekről készített kimutatásokat, konvenciókat, fizetésiutalásokat, nyugtákat, tisztviselők tevékenységére, korcsmabérleti és vámjövedelmekre, alapítványokra, pénzüzetekre, csődökre, a plébánosoktól a püspökökhöz befolyó pénzüjvedelmekre vonatkozó aktákat, az egyházi jövedelmekről a kincstárnak szóló felvilágosításokat.

Fontos jövedelemforrás volt az egyházi tized; adminisztrációjának sok írásos emléke maradt: királyi kiváltságlevelek, dézsmaárenda szerződések és kötelezvények, nyugták, a behajtással kapcsolatos rendelkezések és felhívások, levelezés vagy a dézsmaszedés során keletkezett pörös ügyek iratai (pl. kincstári tiltakozás a dézsma másnak való bérbeadása ellen, megyei törvényszéki ítéletlevelek, tanúvallatások stb).

Az egyházi javakra vonatkozó iratokkal keverten őrizték meg az egyháziak birtok- és jövedelemügyeivel kapcsolatban keletkezett iratokat is: végrendeleteket, adományleveleket, adásvételi szerződéseket, bevallóleveleket, birtokokról, jövedelmekről készített jegyzékeket, az öröklésre vonatkozó rendeleteket.

Az ingatlanok mellett az egyház ingóvagyonát is gondosan számontartották: kegytárgyakról, ruhákról, edényekről vettek fel jegyzékeket; olykor hosszas jogi processzus folyt a török elől elrejtett egyházi javak ügyében.

Az egyházi birtokosok kezén lévő falvak, városok népének ügyei is számos írásos emlékekben hagytak nyomot. A jobbágyközségek és az egyes parasztemberek kérvényekben fordultak egyházi földesurukhoz, máskor a kiküldött királyi biztosokhoz: régi kiváltsá-

gaik megtartását, templomépítési engedélyt, segély megadását kérték, exempcióért, ispáni tisztség elnyeréséért folyamodtak, birtokfoglalás, nehéz terhek, gazdasági tisztek visszaélései ellen panaszkodtak. Egyházi alkalmazottak (tanító, kántor) kértek segélyt. Az egyházi birtokosok, illetve gazdaságaik vezetői intézkedtek ezekben az ügyekben: kedvezményeket biztosítottak, szerződéseket kötöttek, urbáriumokban szabályozták jobbágyaik helyzetét, utasításokat osztottak; máskor kincstári szerveknél jártak ki kedvezményeket (harmincadmentességet, adó kiváltságot, protectionalist), maguk és népeik számára, vagy tisztázták a fiskus és az egyház közötti vitás kérdéseket, tanúvallatásokat tartottak határviszályok vagy a falusi gazdálkodás ügyében. Úriszéki bíróság előtt folytattak pöröket jobbágyaik ellen, s az utóbbiak is egymás ellen. Intézkedések történtek az egyházi birtokokon kitörő jobbágymozgalmak lecsillapítására.

Az érsekségi, püspökségi birtokok területi autonómiát élvező közösségei (nemesi székek, püspöki városok) több-kevesebb önállósággal intézték tisztviselőválasztási, birtokjogi, más gazdasági és peres ügyeiket. A fölöttes egyházi, földesúri hatóságaikkal fenn tartott kapcsolatuk során keletkezett iratok egy része is ebbe a gyűjteménybe került.

Az *Acta ecclesiastica* anyagának nem kis hányada az egyház szervezési és más belső ügyeire vonatkozik. Tervek, rendeletek készültek új rendházak alapításáról, régiek átosztásáról, az egyházi bírósági eljárás szabályozásáról, iratok keletkeztek az egyházon belül folyó peres ügyek lefolytatásával kapcsolatban. Írásba foglalták az oltárigazgatóságok átruházását, a novíciussá, rendtaggá avatást, a misealapítványokat, az egyházlátogatások ügyeit. Rendeleteket szövegeztek, amelyek az egyházi szolgálatok ellátását, az egyházi iskolák rendjét szabályozták. Pápai, apostoli nunciusi, rendfőnöki és más egyházfői bullák, brevék, indulgencialisok hirdettek bűnbocsánatot, adtak fölmentéseket és engedélyeket böjttel, misehallgatással, rózsafüzérhasználattal kapcsolatban.

Főnmaradtak még itt rendháztörténetek (annales), rendházi följegyzési könyvek (kiváltságlevelek, leiratok, birtokjogi iratok bemásolt szövegével), továbbá nyilvántartási könyvek a megtartott misékről (a befolyó jövedelmekkel), őrzik egyházi tanintézetek szabálygyűjteményeit, följegyzési könyveit, bennük: az intézmény történetével, alapító- és kiváltságlevelekkel, felső hatóságokhoz köldött jelentések másolataival, az intézmény levelezésével, a tanári kar és a növendékek névsoraival.

A gyűjtemény két része, — a lajstromozott iratok (*Registrata*) és az *Irregistrata* — az iratok tárgya szerint alig különül el egymástól.

Az első, nagyobbik rész iratait az egyházi szervek szerint csoportosították: érsekségek, püspökségek, káptalanok, rendek s azokon belül prépostságok, konventek, rendházak stb., továbbá plébániák, kápolnák szerint. A két utolsó fasciculusba irattípusok szerint kiválogatott darabokat osztottak be. Az egész anyagot fasciculusokra tagolták, azokon belül pedig — fasciculusonként újra kezdődően — megszámozták. Az *Irregistrata* elnevezésű részt az 1900-as évek rendezői munkája ugyancsak egyházszervezeti és tárgyi, illetve irattípusok szerinti tételekbe osztotta; az utóbbiakon belül évről évről van.

A lajstromkönyvek mindegyikéhez külön-külön hely- és családnévmutató készült, amelyek röviden az iratok tárgyát is jelzik.

A *Registrata*hoz készült lajstromkönyvek egyenként megadják az iratok keltét és tartalmát, valamint föltüntetik a máshová sorolt adatok új, érvényes jelzetét is.

E 151.
ACTA ECCLESIASTICA ORDINUM ET MONIALIUM
(A szerzetes- és apácarendek iratai)

XVI—XIX. század
50 doboz, 1 csomó, 9 kötet

1. Iratok, XVI—XIX. század. 50 doboz, 4 kötet
2. Lajstrom, XVI—XIX. század. 3 kötet, 1 csomó
3. Mutató, XVI—XIX. század. 2 kötet

II. József 1782-ben megjelent rendelete nyomán, amely a kamalduli rendházak és a klarissza apácakolostorok feloszlataása felől intézkedett, kéttágú (egy helytartótanácsi és egy kamarai küldöttből álló) bizottságok szálltak ki a feloszlátandó rendházakba, s ott az ingatlanok és ingóságok átvételével kapcsolatban leltárakat készítettek. Ugyanott került sor a rendi levéltárak átvételére és lajstromozására, illetve jegyzékbe foglalására is, amit az iratoknak a kamara archívumába való szállítása követett. A kamarának egy 1784. január 15-i keletű, a levéltárhoz intézett rendelete már a beszállított és még beszállítandó levéltárak rendezése felől intézkedik. (Illorum etiam archivorum, quae ex sublatis monasteriis jam allata et adhuc influxura sunt... coordinatio per ipsum archivariatus personale procuranda sit.)

Az 1786 és 1790 közt feloszlátott többi szerzetesrend, illetve rendház iratai ugyanezre a sorsra jutottak. A rendezés és a hiányzó lajstromok pótlása után készen állott az „Acta ecclesiastica ordinum et monialium” című gyűjtemény. Néhány későbbi irat utólag, a szerzetesrendi birtokokat átvett „Fundus religionarius” működésével kapcsolatban került be a sorozatba. Az 1527 előtti darabokat utóbb átrakták a Mohács előtti gyűjteménybe, 4 iratcsomó más darabokkal együtt Jugoszláviának került átadásra.

Az *Acta ecclesiastica ordinum et monialiumban* őrzött iratok legnagyobb része a szerzetesrendek birtokjogaira vonatkozik. A királyi adomány, vétel vagy csere útján nyert birtokok, telkek, szőlők, puszták, házak, malmok tulajdonjogát biztosító vagy a megszerzés előkészítése során keletkezett iratokat őrizték meg a leggondosabban: kiváltság- és adományleveleket, adásvételt rögzítő bevallásokat, birtokbaiktató leveleket, végrendeleteket, ingatlan- és pénzalapítványokat, zálogleveleket; a megszerzéssel kapcsolatos kérvényeket, királyi döntéseket, elismervényeket, kötelezőleveleket, levelezést. Megmaradtak birtok- és házösszeírások (köztük a feloszlátáskor készültek) egyes rendtagok végrendeletei is. Sok a birtok-, határ-, hatalmaskodási, adóssági és csődperekkel vagy az egyháziak sérelmeivel kapcsolatban keletkezett irat, határjárás, úriszéki jegyzőkönyv.

A rendi birtokok gazdasági ügyvitelére és jövedelemkezelésére keletkezett iratokat nem tartották meg olyan nagy számban. Ilyenek voltak a számadáskönyvek, a leltárak, a bérleti és más szerződések, a szőlő- és állatösszeírások, becsük, nyugták, gazdasági utasítások, levelek, gyűjtési engedélyek, melyekben a majorgazdálkodásra, gazdálkodási technikára, a birtokokon folytatott iparra, áruértékesítésre, külkereskedelmi forgalomra, építkezésre, kölcsönökre, adósságok behajtására vonatkozó adatokat találhatunk.

A rendi birtokok parasztnépének gazdasági helyzetét mutatják be az urbáriumok, jobbágyösszeírások, úrbéri bizottsági jegyzőkönyvek, jobbágyadó- és robotkimutatások,

robotkötelezvények, kedvezményt biztosító levelek, konvenciók és szerződések (például soltszás szervezésével kapcsolatban, faluk szolgáltatásai ügyében), jobbágyok kérvényei adó, robot enyhítéséért, örökségi, hitel- és más ügyesbajos dolgaikban, tanítók, kántorok instanciái a nekik kijáró földekért, járandóságaiért, s a mindezekkel kapcsolatos levelezés.

Az iratok csekély hányada vonatkozik csupán a szerzetesrendek szervezési és más, nem anyagi vonatkozású ügyeire: mint amilyen a korábban megszüntetett szerzetesrendek visszaállítása, rendházak alapítása, más egyházmegyébe való beosztása, más rend számára való átadása, a rendtagok számának korlátozása, a belső szervezés kérdései, a feloszlítás aktusa. Vannak közöttük királyi, helytartótanácsi és egyházfői rendelkezések, bizottsági jegyzőkönyvek, levelek.

A többi irat tárgya: az egyházi bírások, fegyelmi, személyi ügyek, a rendek lelkeskedő tevékenysége, oktatási működése (szemináriumok, iskolák alapítása, kiváltság, vagyona, könyvtárak) és a lelki irányítás (búcsúengedélyek, mentesítések böjt alól). Az egykori rendházakban vezetett és a gyűjteménybe került különféle följegyzések közt találunk a rend vagy rendház eseményeit megörökítő krónikát, diáriumot, rendtagnévsort, szabályzatgyűjteményt, leiratok tárát, halotti misék feljegyzési könyvét stb.

Az iratokat szerzetesrendek, azokon belül rendházak és, ha szükséges volt, azokon is belül birtokok, más esetekben irattípusok szerint csoportosították. Az anyag elejétől végigfutó sorszámú fasciculusokra tagolódnak, az iratok számozása fasciculusonként előlről kezdődik. Két tagnévsorkönyv külön, csomózatlanul áll.

Egységes felvételű, részletes lajstromkönyvek csak az óbudai, pozsonyi és nagyszombati apácák irataihoz készültek; melyek az áthelyezett iratok új DL-számát is feltüntetik. A többi irat segédletei külön-külön füzetekben (de egy csomóba kötve) található meg. Többnyire a feloszlítás utáni iratátvétel alkalmából (még az iratok egykori őrzési helyén) vagy annál is régebben készültek. Részletességük igen különböző: nem csupán a tartalom kivonatolása tekintetében vannak közöttük eltérések (részletezőbb regeszták vagy egyszerű iratjegyzék), hanem a bejegyzés sorrendjét tekintve is: néhol az iratok elhelyezési rendjét követi a segédlet, másutt csupán mutatót találunk: a hely- és családnevek kezdőbetűjének ábécé sorrendjében adja meg az iratkivonatokat. Az említett esetekben általában kelet, tartalom és jegyzet található. Egyes rendházak iratairól csupán iratjegyzék vagy fasciculus jegyzék készült, tárgyi címek megadásával. A Mohács előtti gyűjteménybe sorolt darabok új jelzetét sem vezették be mindenütt.

A mutatók csak a 3 apácarend említett lajstromaihoz állnak rendelkezésre: részint külön-külön, részint együttes család- és helynévmutatók, a kötetekhez kötve vagy külön kötésben.

E 152.
ACTA JESUITICA
(Jezsuita iratok)
XVI—XVIII. század
165 doboz, 79 kötet, 1 dosszié

1. Iratok, XVI—XVIII. század. 165 doboz, 9 kötet
2. Lajstrom és mutató, XVI—XVIII. század. 36 kötet, 1 dosszié
3. Régi lajstromok, XVI—XVIII. század. 31 kötet
4. Másolati könyvek, 1657—1769. 3 kötet

A jezsuita rend már 1551-ben, nem sokkal megalakulása után meghívást kapott Ausztriába, 1561-ben pedig Magyarországra. A Habsburg-ház kezdettől fogva joggal látta benne hatalmának mindenre kész támogatóját. A rend térítői, pedagógiai, hit- és történet-tudományi munkássága a katolikus egyház érdekeivel párhuzamosan mindenkor a dinasztia érdekeit is szolgálta és elválaszthatatlan volt a politikai szerepvállalástól.

Magyarországon az első években csak a nagyszombati iskola van jezsuita kézben, akkori működésük nem is tart tovább néhány évnél. 1586-ban a Felvidékre telepítik be őket: övék lesz a turóci prépostság és Znióváralján iskolát nyitnak, amit utóbb Vág-sellyére helyeznek át. A XVII. század folyamán rendházaik és iskoláik száma egyre nő, nagyszombati főiskolájukat egyetemi rangra emelik (1635), térítői működésük kiszélesedik. A rendek jezsuitaellenes határozatai s a Thököly- és Rákóczi-szabadságharc alatt ellenük hozott intézkedések csak rövid időre ingatják meg hatalmi helyzetüket. A Habsburg-uralom végleges megszilárdulása tovább emeli politikai és kulturális súlyukat: a XVIII. században pedagógusaik szinte az egész magyar nemesi ifjúság nevelésére, tudósaik az egész hazai tudomány alakulására irányítóan kívánnak hatni. Nem feledkeznek meg időközben javaik gyarapításáról sem: királyok, egyháziak, nagyobb és kisebb birtokosok végrendeletei, alapítványai nyomán az évszázadok során egyre gyarapszik a rend ingó és ingatlan vagyona. Szétszórt birtokai szinte az ország minden részén megtalálhatók, irányításuk az egyes rendházakból történik.

A pápa 1773-ban kiadott s az egész jezsuita rendet feloszlató rendelete váratlanul tett pontot az osztrák-magyar jezsuita rendtartomány működésére. Mária Terézia a rendet végrehajtása során az egyes rendházak, iskolák átvételére királyi biztosokat, illetve helyi hatóságok képviselőit küldte ki, velük iratta össze az ott élő személyeket, birtokokat, és készíttetett leltárt az ingóságokról. A feloszlítás ügyeit a helytartótanács és a kamara tagjaiból alakult „vegyes bizottság” intézte, a rendi vagyon („massa Jesuitica”) kezelőjéül adminisztrátort neveztek ki. A rendházak levéltárait — nem sokkal a feloszlítás után — mindenestől a kamara archívumába szállították. A javakból utóbb az egyetem, más tanintézetek és egyházak részesültek, többi pedig 1780-ban egységesen a *Fundus studiorum* kezelésébe ment át.

A kamarai archívumba szállított jezsuita levéltárakat ott még éveken át a többi irattól elkülönített testként kezelték (*archivum ex-jesuiticum*), a segédkönyvkészítést hosszú ideig nagyszámú külön személyzet végezte. A jezsuiták osztrák-magyar rendtartománya magyarországi részlegének ez a levéltára utóbb az „Acta Jesuitica” végleges nevet nyer-

te. A múlt század végén a mohácsi vész előtti iratokat a Mohács előtti gyűjteménybe tették át, 1960-ban 20 csomónyi és 3 kötetnyi anyagot Jugoszláviának szolgáltatott ki, a tervrajzok a Tervtárba kerültek.

A magyar jezsuiták irattermelése a XVII. század elejétől válik számottevővé, és fokozódik egyre nagyobb mértékben. Levéltáraikban azonban ennél korábbi iratok is vannak: különösen az előzőleg más rendek vagy egyházi, világi urak tulajdonát képező s utóbb a jezsuitákra szállott ingatlanoknak a rend birtoklása előtti korszakból származó iratai.

A jobbiztosító iratok sorában megtalálhatók azok a királyi (olykor pápai) privilégiumok és megerősítések, amelyek a rendházak, időnként egész prépostságok, apátságok, perjelségek, mások csak kisebb-nagyobb birtokok, házak adományozását rögzítik, beiktatásokról szóló jelentések, bevallólevelek, végrendeletek (a két utóbbi irattípusba, alumnusok eltartására és más célokra tett birtok- és pénzalapítványok, misealapítványok, ingóság- és pénzhagyatkozás tárgyában foganatosított intézkedések tartoznak), továbbá adásvételre, cserére, zálogra, bérletre, építkezési és más munkák végzésére vonatkozó szerződések, nyugták, elismervények, köztük olyanok, melyek a rendházak által adott és fölvetett kölcsönökről szólnak. (Városok és községek is vetek föl pénzkölcsönöket a kollégiumok pénztárából.)

Túlnyomórészt a rend anyagi ügyeit érintik azok a királyhoz, kamarához, helytartótanácsához intézett felterjesztések, kérvények, amelyeket a kollégiumok rektorai vagy más rendtagok írtak, s amelyeknek fogalmazványait a rendházak irattáraiban megőrizték, és azok a leiratok, átiratok, melyeket a király a felsőbb hatóságok, megyék, városok intéztek hozzájuk különböző ingatlanok, alapítványok és az ezekből eltartott alumnusok ügyében. Ezekben tisztázni igyekeztek a rendre háruló közterhek (katonaállítási, adó-, vámkötelezettség) és az alóluk való mentességek kérdéseit. Másolatban megtalálhatók más intézményekhez vagy személyekhez küldött királyi rendeletek, leiratok is, amennyiben a rend anyagi érdekeit érintették. Ugyanezeknek az érdekeknek a védelmében folytatta a rend nagyszámú pereit birtok, hatalmaskodás és adóssági ügyekben vagy Báthory Zsófia végrendelete körül, s őrizte meg azok iratanyagát az értékes inquisitiókkal együtt.

A jezsuita kollégiumok gazdasági ügyvitele során birtokösszeírások, ház- és birtokbecsük, leltárok (majorsági, berendezési és eszközleltárok, rendi patikák gyógyszerleltárai), készültek; sokhelyt rendszeresen vezették a számadáskönyvet havi bevételekről és kiadásokról, megőrizték a számlákat, elszámolásokat az építkezési kiadásokról, az iparosoknak fizetendő összegekről, az alapítványokból az alumnusokra fordított pénzről, konvenciókat, az egyes jövedelemforrásokra (dézma és dézmaárenda, jezsuita kollégium tulajdonában lévő kocsmák, sörházak, papírmalmok, gyógyszerházak bevételei) vonatkozó iratokat. A felsoroltakon kívül az anyagi ügyekről még nagyszámú jelentés, följegyzés, jegyzék beszél, mint az adósságok és követelések jegyzéke vagy az alapítványokról írt följegyzések. A rendházak nagyméretű levelezése (mely felölelte a kollégiumi rektorokkal, a rendtagokkal, a rend ügyvédjével, a provinciálissal, egyházfőkkel folytatott levélváltásokat) között ugyancsak a rend vagyoni érdekeit érintő darabok találhatók legnagyobb számban. Levelezés folyt a rendházak pörös ügyeiről, az építkezés, berendezés kérdéseiről, elsősorban a birtokokon folyó termelésről is.

Az egyes rendházaknál vezetett bejegyzési könyvekbe főként rendházalapító- és adományleveleket (az egyikbe külföldi jezsuita rendházakéit is), birtokügyekre és pörösködésekre vonatkozó leveleket jegyeztek be.

A rendházak birtokain élő úrbéres nép helyzetére is számos forrás maradt ránk, elsősorban urbáriumok, jobbágyösszeírások, kimutatások kilenced- és tizedengedményekről; a terhek enyhítéséért folyamodó jobbágyok, jobbágyközségek és mezővárosok kérelmei; robotszolgáltatásra vonatkozó tanúvallatások; szerződések a szántóhasználat szabályozására, a terhek fizetésére, a katolikus hit megtartása ügyében, valamint úri-széki iratok.

A rend számos felső- és középfokú iskolát tartott fenn; a felosztatás előtt több mint 30 helyen folyt — rendszerint bentlakással egybekötött — jezsuita oktatás. Ezirányú működésének számos írásos emléke maradt fenn.

Egy-egy akadémia, gimnázium vagy a nagyszombati egyetem megalapítását tervkészítés majd tárgyalások, kérvényezés, levelezés előzte meg. Végül kiadták az alapítólevelet, a királyi megerősítést, és írásos intézkedések történtek az intézmény közelebbi helyének megállapítására, az alumnusokra vonatkozóan. Új építkezések előtt segélykérő leveleket küldtek szét.

A tanintézetek iratai közül is sok anyagi ügyekről szól. Előjegyzések, kimutatások, elszámolások, levelek tanúskodnak az iskolák javára tett alapítványokról, a kamatokból befolyó pénzeszegek beérkezéséről vagy a szemináriumok külső állapotáról. Néhol könyvekbe (*liber seminarii*) vezették be az alapítványokkal kapcsolatos számadásokat, a rendtagok eltartására fordított összegeket.

Az intézetek levelezése (elsősorban a szemináriumi igazgatókhoz írott levelek) már nemcsak anyagi, hanem tanulmányi ügyeket is érintett. A gazdálkodás, pörösködés, a mindennapi élet problémáin kívül leveleztek a tanulmányi rend, az oktatószemélyzet, a diákok fegyelme, a könyvcenzúra kérdéseiről is. Felsőbb helyről érkezett rendeletek szabályozták az ünnepek megtartását vagy más, az államigazgatást is érintő vonatkozásokat. A bejegyzési könyvek másolatszövegei (levelek, kérvények stb.) az intézetre, a növendékekre tartalmaznak vegyes adatokat. A nagyszombati egyetem és a jezsuita főiskolák autonómiát élveztek: a király erősítette meg illetve nevezte ki az „universitas” élén álló „bíró”, s a kisebb diákfegyelmi ügyeket az iskola a saját kebelében intézte el. A diákságnak a városi polgársággal való súrlódásai, pörösködései ugyancsak számtalan írásos emléket hagytak ránk.

A rend által fenntartott könyvtárak és nyomdák ügyeit is az egyes kollégiumokból irányították.

Az alsófokú oktatásból a jezsuiták alig vállaltak szerepet, a rendi birtokok falusi iskoláiról, tanítóiról azonban nekik kellett gondoskodniuk.

A jezsuita rendet, mint a protestánsellenes tevékenység legfőbb mozgatóját és az uralkodóház politikájának támogatóját gyakran érte támadás a XVI—XVII. században még protestáns többségű rendek részéről; működése az országgyűléseken többször is szóba került. A jezsuiták mindannyiszor tiltakoztak a sérelmesnek vélt határozatok ellen, s az ellenük szóban és írásban felhozott érveket siettek megcáfolni. A Thököly-szabadságharc alatt magatartásuk miatt folytonos üldöztetés, majd száműzetés lett a részük; a nagy kuruc szabadságharc alatt is állandó volt a bizalmatlanság irántuk, s az országgyűlések kiutasító végzéseket hoztak ellenük, és sokáig körlevél- és rőpiratharc középpontjában állottak.

Az *Acta Jesuitica* országgyűlési cikkelyek másolatait, vitairatokat, válasz- és tiltakozó jegyzékeket, jezsuita-ellenes akciókról szóló tanúvallatásokat, följegyzéseket, a szám-

üzetéssel és más ügyekkel kapcsolatos Rákóczi-leiratokat is tartalmaz. Megőriztek más egyházpolitikai vonatkozású iratokat is: templomátadásokról, protestáns papok helyzetéről, püspöki kinevezésről stb. A Pázmányhoz írott levelek az országos politika kérdéseit is érintik.

Az iratoknak többi, az eddig említettekénél jóval kisebb része vonatkozik csupán a rend egyéb belső, szervezési stb. ügyeire; mint a pápai brevék, az egyházfők által leküldött kinevezési iratok, a zsinati meghívók, az indexen lévő könyvek olvasására, feloldozásra, harangozásra, templomba való temetkezésre adott engedélyek stb., missziók vagy rózsafüzér- és más egyletek iratai, a térítések eredményeiről szóló beszámolók, a teológiai feljegyzések. A könyvek között liturgiaiak és történetiek is találhatók.

Régi lajstromokat és iratjegyzékeket több helyen megőriztek.

Az iratoknak mintegy 2/3-át — a lajstromozott részt — rendházak szerint csoportosították, s azokon belül minden rendszer nélkül osztották fasciculusokba és numerusokba. A rendházak kezdőbetűjük ábécérendjében követik egymást, legvégül az osztrák—magyar rendtartományra vonatkozó iratok csoportja áll. A fasciculusok számozása rendházanként, a numerusoké fasciculusonként újra kezdődik. A *Registrata* végén vegyes könyveket helyeztek el. Az *Irregistrata* rész a magyar, majd a szlavóniai rendházak ábécérendjének, azokon belül tárgyi tételeknek a rendjében áll, mely utóbbiakon belül időrend érvényesül; a végén vegyes tárgyi, illetve irattípusok szerinti tételekkel. Tartalom szerint a lajstromozott és az 1960-as években rendezetlenül fekvő lajstromozatlan iratok alig válnak el egymástól, az azonos tárgyúak (például a kassai gyógyszerhárra vonatkozók) mindkét helyen megtalálhatók. Nyilvánvaló azonban, hogy a rendezés idején értékesebbnek ítélt darabok — így a jogbiztosító iratok jelentős része — kerültek a lajstromozottak közé.

Az anyag első (*Registrata*) részéhez lajstromkönyvek, — és a fiumei kötet kivételével — lajstromkönyvenkénti hely- és családnévmutatók készültek. A lajstromkönyvek a máshová helyezett iratok új jelzetét is adják. Az *Irregistrata* öt rendházának (Buda, Kassa, Lőcse, Nagyszombat, Nagyvárad) anyagához Holovics Flórián készítette a korábbi rendnek megfelelő lajstromokat. Az *Irregistratában* őrzött levelekről rendházankénti névmutató ad áttekintést.

E 153.
ACTA PAULINORUM
(Pálos iratok)
XVI—XVIII. század
100 csomó, 10 kötet

1. Iratok, XVI—XVIII. század. 100 csomó, 7 kötet
2. Lajstrom, jegyzék, mutató, XVI—XVIII. század. 2 kötet
3. Időrendi mutató, XVI—XVIII. század. 1 kötet

A pálos rend kezdetei még a XIII. század elejére nyúlnak vissza. A hivatalos egyház képviselői akkor gyűjtötték egybe és szervezték meg először a Szent Pált követő mecseki remetéket. Ezt az akciót a század során még egy-két hasonló követte, majd a monostoralapítások, királyi és pápai megerősítések hosszú sora. A XIV. század elejére már kialakultnak tekinthető a magyar pálos rend; külföldi monostorai is egyre szaporodtak, s a XV. században a rend elérte virágkorát. Az országban több mint 130 rendháza volt, adományozói jóvoltából egyre több birtokon gazdálkodhatott. A rendházak legnagyobb része a reformáció idején veszendőbe ment, s csak a XVI. század végén, majd a XVIII. században történtek kísérletek újjáépítésre, új alapításokra, a lelkeszi, pedagógiai, teológiai munkába való bekapcsolódásra.

II. József rendfelosztó rendeletei következtében 1786 februárjában került sor a pálos rend működésének és ezzel együtt 36 rendházának megszüntetésére. A végrehajtás (biztosok kiküldése, átvétel, leltározás, levéltárak beszállítása stb.) ugyanúgy ment végbe, mint a többi szerzetesrendnél; a rendházakból a kamara archívumába bekerült iratokat együttesen nevezték *Acta Paulinorum*-nak. 1527 előtt kelt nagymennyiségű oklevelét az Országos Levéltár a felállítása után a Mohács előtti gyűjteménybe tette át, Jugoszláviának 1960-ban 25 csomót és számos egyedi iratot szolgáltatott ki.

A bennmaradt iratanyagnak tekintélyes részét teszik ki a régi XVI. századi iratok. Csak kevés olyan van köztük, amelyik nem szorosan a pálosokra vonatkozik vagy amelyik a velük létesült későbbi (birtokjogi stb.) kapcsolat következtében jutott a páloslevéltárba.

A pálosok tevékenységének megfelelően irataik legnagyobb része is anyagi ügyekkel, gazdálkodásukkal kapcsolatos, ezek zöme pedig jogbiztosító irat. Kiváltságlevelek, bevallólevelek, végrendeletek, szerződésbiztosították a rendnek az újonnan szerzett templomokat, házakat, öröktulajdonként vagy zálogként kapott birtokokat, szőlőket. A király harmincadjövedelemben, adómentességben részesítette őket. A hagyatékok nemcsak birtokot és épületet, hanem ingóságot, pénzt is juttattak a rendnek. A rendházak pénzkészleteik egy részét kölcsönadták, máskor maguk vetek fel kölcsönöket; megőrizték a nyugtákat, kötelezőleveleket, kezességleveleket, reverzálisokat.

Kérvényeket küldtek az uralkodóhoz birtokok, házak megszerzése, kedvezmények elnyerése végett. Ezek másolatait vagy fogalmazványait éppúgy itt őrzik, mint a birtokügyekben készült kamarai, kincstári jogügyigazgatói véleményeket vagy az egyházi vagyon védelmére írott királyi, főhercegi protekcionálisokat, pátenseket és a felsőbb szervekkel, megyével adó és szolgáltatások ügyében folyt iratváltás termékeit. Megmaradtak a birtok- és hatalmaskodási pörök iratai, a tanúvallatások.

A rendi birtokokon folyó gazdálkodás során keletkezett iratokat már jóval kisebb számban érdemesítették megőrzésre. Ilyenek: a számadások, jobbágy- és birtokösszeírások, (köztük például a *Liber de fundis* című könyv), urbáriumok, becsük, leltárak, szerződések, különféle jegyzékek. Az utóbbiak érintették a földesúr legkülönfélébb haszonvételeinek ügyét is (gabona- és bortized, kocsmá, malom, tégláégető, fűrész jövedelmei, fahasználat, bérbeadott dézsma és más bérjövödelmek). Megmaradt a levelezés egy része (például a perjelek és tisztartóik közt), benne a birtok- és jövedelemkezelés, termésbegyűjtés, elszámolás kérdéseivel. A birtokon élő parasztság helyzetét például bírság enyhítéséért benyújtott kérvényei, tisztai visszaélések és súlyos terhek ellen benyújtott panaszai, szolgáltatásokat, mentességeket szabályozó szerződések, kiváltság-levelek, hegyközségi artikulusok, úriszéki iratok világítják meg.

A világi hatóságok nem csupán anyagi ügyekben tartottak fenn kapcsolatot a pálos renddel. A tőlük érkezett hivatalos iratok egy részét a rendházak másolati könyvekbe vezették (például a királyi, helytartótanácsi rendelkezéseket ünnepekről, egyes szertartási kérdésekről). Kisebb számban pátenseket (például eretnekek ügyében), meghívókat (például megyegyűlésre), a rend felosztásával kapcsolatos iratokat is megőriztek.

Az egyház belső életére vonatkozó iratok közül meg kell említeni a búcsút, gyóntatást engedélyező, címet adományozó pápai bullákat és a különféle pápai ediktumokat, nyomtatványokat, a pálos perjeleknek más rendfőnökökkel, püspökökkel folytatott levelezését (zsinati meghívók, dorgálás és védekezés fegyelmi ügyekben, teológiai, nevelésügyi kérdések, jelentések, pl. a Szentjobbról). Itt őrzik az egyházi bíraskodással, gyóntatással kapcsolatos engedélyeket, utazásra indult rendtagok számára kiállított ajánlóleveleket és más, rendtagok külföldjárásával kapcsolatos iratokat, továbbá megőrizték káptalani tárgyalások iratanyagát (benne diáriumokat, articulusokat), rendtagok fogadalomleveleit, nyilatkozatait, vallásos szövegeket és rend- és rendháztörténet-részleteket (*Chronotaxis seu historia omnium in cunctis Europaeis ditionibus existentium ordinis S. Pauli... monasteriorum, Memorabilia conventus Elefantiensis 1762-63*: krónikaszerű leírás, benne: a perjel részvétele a megyegyűlésen, canonica visitatio, a rendház pörösködései stb.).

Az iratok között maradtak régi lajstromok, másolatok és iratkivonatok, így indulenciák kivonatai is.

Az iratokat rendházak, azokon belül birtokok, illetve ingatlanok, máshol irattípusok szerint csoportosították. Ezek az alcsoportok rendszerint egybeesnek az anyag fasciculus-tagolásával. A fasciculusokon belül évrénd van, amelyet csak az utólagos kiegészítések zavarnak meg néhol. A rendházak kezdőbetűjük ábécérendjében követik egymást, a birtokok minden rendszer nélkül. A rendházak névsorának végén az egész provinciára vonatkozó és vegyes, leginkább irattípusok szerint csoportosított iratok következnek. Az egyes rendházakon belül eredetileg újra kezdődő fasciculus-számozás volt, utóbb a fasciculusok végigfutó számokat kaptak. A numerus-számozás fasciculusonként újra kezdődik.

Az iratokhoz készült lajstrom első kötete az egész anyagot átfogja, kivéve a pesti pálosokra vonatkozó részt. A rendházak sorrendjét tekintve nem követi az anyag tagolását. Az egész rendtartományra és a több rendházra együttesen vonatkozó fasciculusokat iratfajták szerint a kötet végén ismerteti. Számos fasciculusnak csak globálisan adja meg a

tárgyát (vagy irattípusát, a benne előforduló birtok nevét). A pesti pálosok iratanyagának lajstroma külön, részletesebben és rendszeresebben készült kötetbe került.

A kiemelt oklevelek DL.-számát mindkét kötet feltünteti. Az első kötethez helynévmutató, a pesti pálos iratok lajstromkönyvéhez család- és helynévmutató készült, az utóbbi az iratok tárgyát is megadja. Az időrendi mutató csak a mohácsi vész előtti iratokhoz szól és csak a régi, rendházak szerinti jelzeteket tünteti fel.

E 154.

FUNDUS STUDIORUM

(Tanulmányi alap)

1701—1851

4 csomó, 2 kötet

1. Iratok, 1701—1851. 4 csomó
2. Lajstromok és mutató, 1701—1851. 2 kötet

Az 1773-ban feloszlott jezsuita rend magyarországi birtokainak és egész vagyonának ügyeit először vegyes, a helytartótanács, valamint a kamara tagjaiból kinevezett bizottság, majd 1775-től a helytartótanácsnak alárendelt, átszervezett tanulmányi bizottság irányította. Kiszakított részeiből az egyetem és egyházi intézmények részesültek. Mária Terézia végül, 1780. március 25-én kiadott rendeletével, a megmaradt vagyonból felállította a *fundus studiorumot*, ennek irányításával pedig továbbra is a helytartótanácsot bízta meg. II. Józsefnek egy 1781. november 23-án kiadott rendelkezése alapján a tanulmányi alap kezelője átmenetileg a kamara lett (1781-1785), 1785-től pedig a helytartótanács és a kamara egyesítéséből keletkezett főhatóság, amelyben a „departamentum fundi studiorum” foglalkozott a tanulmányi s vele együtt az egyetemi alap dolgaival. Közbeeső fórumokként a birtokok igazgatását egy ideig a kamarai adminisztrációk, majd bizottságok látták el. A két régi dicasterium 1791-ben történt helyreállításakor a király az alapok birtokainak kezelését ismét a helytartótanácsra bízta.

A *fundus studiorum* ügyeinek intézése során keletkezett iratokat ennek megfelelően a helytartótanácsban őrizték, csupán a rend fennállása alatt létrejött iratok kerültek — akárcsak a kihalt családok levéltárai — kezdettől fogva a kamara archívumába. Az utóbbiakat — mivel tulajdonosuk a jezsuita rend jogi örököse, a *fundus studiorum* volt — a kamarában időnként a *fundus studiorum* iratainak is nevezték, s vigyáztak arra, hogy a kamarai archívum voltaképpeni irataitól szigorúan különválasztva kezeljék őket. Ezekre az iratokra vonatkozóan 1793-ig a helytartótanács közvetlenül is adhatott utasításokat a kamarai archívumnak. Kivülük azonban a *fundus studiorum*nak még más, a mindennapi ügyintézés során keletkezett iratai is kerültek a kamara archívumába: azok, amelyeknek vagyoni jogi biztosító erőt tulajdonítottak. Az ilyenek megőrzésére, mint annyi más esetből is látható, a kincstár iratórzd szerve volt hivatott. Ezeket az iratokat találjuk ma az itt ismertetett sorozatban. Néhány térképét a Térképtárba tették át.

A helytartótanács tanulmányi ügyosztálya, de alkalomadtán más ügyosztályai is (például a közoktatási) bizonyos iratokat, így az alap birtokait érintő határjáró leveleket, ha-

tárjárásról, birtokbaiktatásról szóló jelentéseket rendszeresen a kamara archívumába küldték megőrzésre. Ezek az iratok addig gyakran helytartótanácsi ügyiratok mellékleteiként szolgáltak, másokról (így az *executionalisokról*) a kincstári jogügyigazgató által készítették s küldettek meg a kamarai levéltár számára másolatot.

A *fundus studiorum* itteni iratai között külön sorozatban őrizték a királyhoz címzett káptalani jelentéseket a tanulmányi alap és az egyetemi alap javára történt birtokbaiktatásokról. E beiktatások hol csak kisebb birtokrészre, egy-egy házra, hol pedig kolostorok, apátságok, prépostságok valamennyi birtokára vonatkoztak.

A másik sorozat különböző típusú vagyoni jogi iratokat őriz: legtöbb köztük a metalis, illetve határjárásról, határkiigazításról, osztozásról szóló tanúságlevelél, továbbá egyéb, tiltakozásról, megegyezésről, végrehajtásról szóló tanúságlevellek, adománylevellek, bérleti és más szerződések, peres iratok (adóssági, úrbéri stb. pörök), jogügyigazgatói vélemények, becslések és birtokösszeírások.

Ezek sem érintik valamennyien közvetlenül a tanulmányi alapot vagy az egyetemet; a szóbanforgó birtok néha csak utóbb került kapcsolatba velük.

Az iratok kisebb része (mintegy 20 db) a jezsuita rend fennállása idején keletkezett, s nem itt, hanem az *Acta Jesuiticá*ban volna a helye. A rend vagy jogi elődei javára tett alapítványok, adományok, továbbá peres iratok, konvenciók, nyugták, leltárok, gazdasági tárgyú levelek találhatók köztük, valamint egy hittudományi tartalmú könyv.

Az első sorozat (*Relatorio-statutoriae...*) iratai sorszámozottak (egy irat 1781-ből, az utolsó 1800-ból való), a második sorozat (*Acta miscellanea*) fasciculusokra és (fasciculusonként újra kezdődő számozással) numerusokra tagolódnak. Egykori leszámazása előtt egyetlen, de következetesnek nem mondható időrendi sorozatba rakták.

Mindkét sorozathoz lajstrom készült, a második sorozat lajstromához pedig vele egybekötött hely- és családnévmutató, a tárgy feltüntetésével.

Irodalom: A ...vallási és tanulmányi alapok és alapítványok jogi természetének megvizsgálására a képviselőház 1880. szept. 30-i üléséből kirendelt bizottság előadójának... jelentései (Apponyi Albert, Apáthy István). Bp., 1883.

E 155. FUNDUS RELIGIONARIUS

(Vallásügyi alap)

1567—1852

4 csomó, 3 kötet

1. Iratok, 1567—1852. 4 csomó
2. Lajstrom és mutatók, 1780—1852. 2 kötet
3. Másolati könyv és mutató, 1567—1847. 1 kötet

II. József első rendfelosztató rendeletét (1782. január 26.) nyomon követte az 1782. szeptember 10-én kelt rendelkezése, melyben a felosztott szerzetesrendek vagyonát, mint *fundus religionariust*, a már korábban fennállott *cassa parochorum*hoz csatolta, és

egyházi célokra biztosította. Az így szervezett alapot a helytartótanács kezelte. Az alap utóbb a többi felosztaltott rend vagyonával bővült, valamint azzal, hogy egy 1783-i rendelet az üresedésben lévő egyházi javadalmak időközi jövedelmeit is hozzácsatolta. Ezt az intézkedést I. Ferencnek egy 1792-ben kelt rendelete megszüntette, utóbb azonban, 1803-ban, ugyanő intézkedett oly módon, hogy a főpapok bizonyos meghatározott összegben felüli jövedelmüket a vallásalapba szolgáltassák.

A *fundus religionarius* ügyintézése során keletkezett iratokat a helytartótanácsban őrizték, csupán a felosztaltott szerzetesrendek iratai kerültek a kamara archívumába ahol ezeket a rendek jogutódáról, a vallásalapról a *fundus religionarius iratainak* is nevezték. Fölöttük 1793-ig a helytartótanácsnak a kamarával párhuzamos, közvetlen rendelkezési joga volt. Rajtuk kívül azonban a helytartótanács megküldött még a kamarának az archívumban való megőrzés céljából — eredetiben vagy másolatban — olyan iratokat is, amelyek a *fundus religionarius* vagyoni jogi biztosítóinak voltak tekinthetők. (Lásd a *Fundus studiorum* ismertetésében előadottakat.) Hozzájuk csatlakoztak még a főpapi jövedelmekből a vallásalapot, illetve a kincstárt illető rész számontartása során a kamarai ügyvitelben keletkezett iratok. Az utóbbiak rendszerint a kamara „Juridica” departamentumból kerültek át az archívumba, ugyancsak jogbiztosító jellegük miatt. Az egész iratcsoport címében is ez áll: *Acta... successive R. Camerali Archivo pro asservatione decretata*. Ezeket őrzik ma a kamarai levéltár *Fundus religionarius* sorozatában. Néhány térképét a Térképtárnak adták át.

A sorozat első része (*Acta miscellanea*) minden tekintetben hasonló összetételű, mint a *Fundus studiorum Acta miscellanea*-ja. Elsősorban határjárásokról beszámoló, de egyéb vagyoni jogi vonatkozású iratok is vannak itt. A határjárások mellett néhol térkép is található.

A következő iratcsoportban azokat a főpapi reverzálisokat helyezték el, amelyeket 1795-i és 1796-i királyi leiratok értelmében a magyarországi katolikus érsekeknek, püspököknek, apátoknak, perjeleknek stb. tisztük átvétele s az eskü letétele után kellett kiállítani, amikor is kötelezték magukat arra, hogy amíg tisztüket viselik, a kincstári szerződéseket megtartják, a kincstárnak járó összegeket megfizetik, s a birtokokon működő kincstári tisztviselőket egy ideig nem bocsájtják el. Voltak rövidített, korlátozott és különleges (például birtokbérletre vonatkozó) pontokkal megtoldott szövegek is. Az esküt az érsek a királynak, a többiek a helytartótanácsnak tették le, 1848-ban a miniszterelnök helyett az országbírónak. Az egyházfőt néha meghatalmazással ellátott megbízott képviselte. Megőrizték a meghatalmazóleveleket is.

A harmadik iratcsoport (*Consensus regii...*) irataiban a királyoknak a főpapok számára adott végrendelezési engedélyei találhatóak: a korlátozások általában kimondják, hogy a végrendelezéssel az egyház és a kincstár jogait nem érheti sérelem, hogy az egyházfőnek kincstári tartozásait ki kell fizetnie, és hogy legalább a meghatározott mennyiségű terményt, állatot, felszerelést kell utódára hagynia. Utóbb ezt a mennyiséget a „*fundus instructus*”-ban, illetve az annak megfelelő összegben állapították meg. A századforduló körül szokásba jött, hogy a kincstár a főpapi jövedelem 1/3-át „*taxa cameralis*” címen magának követelte, máskor kifejezetten a *fundus religionarius* számára biztosított egy részt. A királyi jóváhagyások mellett helyenként a *fundus instructus*okat feltüntető kimutatásokat, továbbá a *consensus*okba foglalt feltételek vállalását biztosító reverzálisokat is megőrizték. A kamarai archívum kétségkívül azért tárolta itt mindeze-

ket az iratokat, mert az egyháznak a kincstár által számontartott, illetve igényelt jövedelmei általában a *fundus religionarius* hasznát gyarapították.

Az iratok első csoportját hozzávetőleges időrendben, fasciculus és numerus szerinti tagolásban őrzik, a numerusok számsora fasciculusonként újra kezdődik. A második és a harmadik csoport iratai pontos időrendben, sorszámozva futnak.

Az első csoporthoz lajstrom áll rendelkezésre, a kötet végén tárgyat is adó hely- és családnévmutató áll. A második csoporthoz hely- és családnévmutató készült ugyancsak a tárgy feltüntetésével, a harmadikhoz másolati könyv, hely- és családnévmutatóval egybekötve.

Irodalom: A ...vallási és tanulmányi alapok és alapítványok jogi természetének megvizsgálására a képviselőház 1880. szeptember 30-i üléséből kirendelt bizottság előadójának... jelentései (Apponyi Albert, Apáthy István). Bp., 1883.

E 156.

URBARIA ET CONSCRIPTIONES

(Urbáriumok és összeírások)

1527—XIX. század

321 csomó, 20 kötet, 5 doboz, 1 láda, 1 dosszié

1. Iratok, 1527—XIX. század. 318 csomó, 1 láda
2. Lajstromok és mutatók, 1527—XIX. század. 19 kötet, 4 doboz, 1 dosszié
3. Másolatok, kiadványkézirat, 1527—XIX. század. 3 csomó

Már a kamarai archívum működésének megindulásakor, amikor az őrizetében szánt iratok kiválogatása és lajstromozása elkezdődött, úgy döntöttek, hogy az urbáriumokat, összeírásokat, becsléseket és leltárakat a többi irattól (jogbiztosító aktáktól, oklevelektől) különválasztva helyezik el és külön lajstromozzák. Így indult meg már az 1750-es években a *Neo-regestrata acta* mellett a másik nagy gyűjtemény, az *Urbaria et conscriptiones* kialakítása. A válogatás, akárcsak a *Neo-regestrata acta* irataié, a kamarához bekerült legkülönbözőbb családi levéltárakból (Rákóczi, Thököly, Zrinyi, Frangepán, Báthory, Nádasdi, Thurzó, Csáky, Wesselényi, Kanizsai stb.) és felbonthatónak ítélt — leginkább rendezetlen — hivatali sorozatokból történt. (Ide kerültek például a volt budai kamarai adminisztráció által a felszabadító háborúk után az Alföldről, Dunántúlról készített összeírások, amelyeket még 1731-ben önálló levéltári egységként kezeltek.

Az urbáriumok tekintélyes része kincstári és a kincstár által ideiglenesen elfoglalt püspökségi, családi stb. birtokokat ír le. 1768-ban 86 csomó és 13 — mutatókkal is ellátott — lajstromkönyv-kötet volt már készen. Utóbb ide kerültek a volt szepesi kamarai adminisztráció sorozatainak és a felosztott szerzetesrendek lefoglalt irattárainak ilyen típusú iratai is. A gyűjtemény kiegészítése később, a XIX. században sem maradt abba, és elszórtan az utolsó évtizedekben is illesztettek bele darabokat. 1527 előtt keletkezett

iratai a Mohács előtti gyűjteménybe kerültek, kb. 2 iratfm. terjedelmű anyagot Jugoszláviának adtak át.

Urbáriumon olyan följegyzést értettek, amelyben a feudális földesúr birtokát, mindezekelőtt az ott lakó s az úrral „úrbéres” kapcsolatban álló népeket, valamint a birtokból s a népektől befolyó jövedelmeket, hasznokat vették számba. Az összeírás (conscriptio) ebben a vonatkozásban hasonló értelmű, alkalmanként szűkebb vagy tágabb jelentésű szó: lehet az úrbéres népek egyszerű felsorolása, lehet a népeké s az úrbéres jövedelmeké együtt, és lehet a birtok teljes igényű „összeírása” is.

A földesuraknak az évszázadok során változó érdekei szerint időről-időre módosult, mondhatjuk: bővült az urbáriumok tartalma is. Az alábbiakban kérdéscsoportok szerint ismertetjük, ha nem is teljességre törekedve, de a lehetőség szerint valamennyi típusos esetet felsorolva mindazt, amit az urbáriumokba készítőik jónak láttak fölvenni.

A földesúr joga, a dolog természeténél fogva, a földön, mégpedig a majorgazdálkodás erőteljesebb megindulásáig évszázadokon át az úrbéres földön és a rajta lakókon nyugodott. Legfontosabb érdek az úrbéres földek, illetve — ami ezzel szinte egyértelmű — a hozzájuk kötött parasztnép számontartása volt, s ezzel kapcsolatban az úrbéresekre vonatkozó leglényegesebb tudnivalóké. Mindenekelőtt: hányan voltak az úrbéresek, név szerint kik? Hány jobbágytelek volt? Hogyan oszlott ez meg a családfők között egyenként, egész és résztelek szerint? Hányan voltak és kik, akiknek semmi számbajöhető föld nem jutott (zsellérek), hány telek állott üresen (deserta), ki volt és hová költözött utolsó lakójuk? Voltak-e új házak, s ha igen, ki lakta azokat, honnan jött? Több alkalommal azt is meghatározták, hogy mekkora terjedelmű a jobbágytelek, valamint a helyi viszonyok között mi számít egészteleknek. Szükség esetén megemlítették a beltelken található házat, a földosztás rendjét, s felsorolták a kültelekhez tartozó szántókat, kaszálókat vagy méginkább a telekállományon kívüli szőlőt, irtást stb. Fontos volt, hogy az egyes paraszti családfők különleges helyzetét számontartsák, hiszen azok szolgáltatási és robotképessége illetve kötelezettsége nagymértékben ettől a helyzetüktől függött: a bírók, kenézek, soltészok, armalisták vagy nemestelken lakók, kiváltságosok, официálisok, szabadosok, katonák, hajdúk, újonnan jöttek, bizonyos vagyoni szint alatt élő „szegények” — legalább egy ideig vagy részlegesen fizetés- és szolgálatmentesek voltak, nemkülönben a földesúr magángazdaságában foglalkoztatott béresek, szolgák, pástorok, molnárok, kertészek, kulcsárok vagy az iparosok. A foglalkozást — különösen a XVII. század óta — a név mellett rendszeresen feltüntették. Az urbárium időnként a paraszti életkörülményekről is közelebbieket árult el: így azt, hogy a falut ért pusztítások után csak üregekben, viskókban lakhattak, vagy azt, hogy több új ház épült. Megemlítették a falut érintő történeti és más külső eseményeket is, mint amilyenek a háborús pusztítások, természeti katasztrófák, új telepítések, hiszen ezek nyomán változott a telekállomány, a népesség és a szolgáltatási képesség.

A XVI. század végétől kezdve a robot- és szolgáltatáskötelezettség nagymértékben a jobbágy állatállományának függvényévé vált, talán a háborús pusztítások következtében beállott ember- és állathány, valamint a viszonylagos földbőség következtében. Előfordult, hogy a földesúr az állatok után külön pénzt szedett, vagy a teleknagyságot a paraszt állatai alapján határozta meg (az ökrök, igák számától függött ugyanis, mennyi földet tud a jobbágy megművelni). Ettől kezdve tehát egyre rendszeresebben találkozunk az urbáriumokban az állatok felsorolásával (vagy legalábbbb annyival: gyalog- vagy marhás

jobbágy-e az összeírt), s ezzel szinte egy időben a teherbíróképesség másik meghatározójával, a serdültebb, de még az apai házban lakó fiak számának vagy nevének, korának megadásával. A kötelezettségek helyes megállapítása céljából egyre részletesebben tüntetik föl a jobbágyföldek művelési ágak szerinti megoszlását (helyenként az elvetett terményeket) és a terméseredményeket.

Az uraknak szemmel kellett tartaniok az úrbéri állapotban beállott változásokat: a hátrának foglalás, eladás, zálogolás útján való csökkenését, a telekállománynak úri foglalás vagy a föld egy részéről való lemondás következtében beállott kisebbedését, nemkülönben, — ha a birtoknak társtulajdonosai is voltak, — a föld és a jövedelem megoszlását.

Fontos volt a birtok egészének számontartása: ezt a földrajzi fekvés, a határ leírása könnyítette meg (utóbb pontos Metalinstrument-ek vagy határjáró oklevelek formájában), valamint a szomszéd községek felsorolása, a talaj, a termelvények ismertetése. A leírt község, mezőváros egészében való tájékozódáshoz segített hozzá (különösen nagyobb helységek esetén) az utcák, szőlőhegyek és dülők, szántórések stb. vagy az egyszerű házak sorából kiemelkedő épületek (kamarai, harmincadosi ház, iskola, fürdő, kórház, kocsmá stb.) megnevezése. Az összeírások a városi lakóházaknak nem egyszer belső helyiségeit is részletezték.

Az úrbéri birtokállomány meghatározása után annak rögzítése volt a legfontosabb, milyen jövedelmeket várhat az úr a földjétől és népeitől.

Köztük első helyen a pénz- és terményszolgáltatások állnak, melyekkel kapcsolatban a következőket határozták meg: az év melyik szakában mennyi pénzadót (censust) kell fizetniök a jobbágycsaládfőknek, mennyit a zselléreknek és mennyit a községnek együttesen; milyen és mekkora soronkívüli pénzadók terhelik a népet, rendszerint régi, elavult terményadók vagy robotfajták (ártánypénz, asztalpenz, sarlópenz stb.) megváltásaként; melyek a fő termény- és állatszolgáltatások (gabonakilenced vagy ún. akógabona, borkilenced vagy hegyvám, külön a falun kívül lakó parasztok részéről, bárány- disznó-, méhkilenced, illetve tized) és melyek a — gyakran ajándéknak nevezett — kisebbek (tehén, baromfi, tojás, vaj, sajt, faggyú, kalács, méz, viasz, széna, káposzta, hüvelyesek és különböző vetemények, len- és kendermag, olaj, sáfrány, paprika és más fűszerek, szelíd és vadgyümölcs, aszalt szilva, len, kender, némelyikük már félig feldolgozott termék). Rendszerint külön szabályozták a halászat hozadéka után a földesúrnak járó halmennyiséget és halfajtákat, a madárfogásból, esetleg vadászatból őt illető részt (hegyipásztornépek adója, soltészok nyest-, rókabőr-, sólyombeadása). Az úr elvárta, hogy a paraszti háziipar, esetleg kisipar termékeiből is részesítsék a megfelelő hányad erejéig. Az illet hol az egyes mesteremberek, hol minden családfe, hol a község együttesen adta be (deszka; tál, fazék, tányér; fonál, vászon, kötél, pokróc, nyereg, rosta; puska; sör). Előfordult, hogy a földesúr olyan árut követelt meg a paraszttól, amit az nem maga állított elő, hanem pénzen kellett beszereznie (például sót). A paraszt megadóztatásának sajátos módszere volt, amikor az úr saját áruit erőszakolta megvétel céljából — a szokottnál magasabb áron — a parasztra (halat, sajtot, bort stb.).

A pénz- vagy termékszolgáltatást helyenként rendkívüli alkalmakra írták elő: az úr családi ünnepeire (esküvő, keresztelő, temetés), országgyűlés vagy megyeszéki gyűlés tartására vagy a paraszt eltávóztása esetére. A jobbágyot terhelte a földesúr vagy tisztjei élmezése, ha azok a faluba látogattak, máskor a közeli várórség eltartása nehezedett rá.

Az urbáriumok a fentiekén kívül gyakran feltüntették, mi folyt be ténylegesen a járandóságokból, esetleg a kivetetteket nem is írták be, csak a befolytatkat, például azt, hogy a bíró milyen címen milyen összegeket adott be. Máskor a hátralékot foglalták jegyzékbe.

Hódoltsági területen a török uralom ideje alatt és még utána jó ideig szokás volt a magyar földesúr részére is számbavenni a töröktől beszedett adókat, hiszen a paraszt teherbíróképességét ez nagymértékben meghatározta.

A földesúri jövedelmeknek volt egy olyan csoportja is, amelyet az úr, az eddig felsoroltaktól eltérően, mintegy ellenszolgáltatásként, bizonyos jogok átengedése fejében szedett. Az egyébként tilalmas erdőben megengedett tüzelő- vagy épületfavágás, a makoltatás, erdőirtások létesítése, a földesúr vizén való halászat, legelőjén, erdejében állatok tartása mind annyit jelentett a paraszt számára, hogy ezeknek az engedélyeknek fejében fizetnie kell. Pénz vagy termény (bér) járt a puszták és a pusztatelkek használatáért, a faluban megszábott úrbéri telek- és telektartozék-nagyságon felüli földek ("Überland") birtoklásáért, továbbá mézárszék, malom (gabonaörlő-, kalló-, fűrész-, lőpor-malom), kocsmá, sör- és pálinkafőző, hámor, huta tartásáért, erdei méz- vagy szénégetésért. Meghatározott összegeket szedtek az átkelőhelyeken vám- és révpénzként, valamint vásártartás alkalmával. (Az urbárium meghatározta, évente hány és milyen vásárt lehet tartani.) Földesúri tulajdonban álló bányák használatáért is díjat követeltek (census, Bergzins). A későbbi időkben bizonyos haszonvételek (kocsmá-, mézárszék-, legelőjog) bérbeadása árverés útján történt, s nem egy XIX. századi urbárium mellékleteként maradtak meg a Licitationsprotocoll-ok.

Fontos jövedelemforrása volt a feudális úrnak a különböző paraszti kihágások, vétségek és bűnök után szedett bírságok hosszú sora. Az urbáriumok gyakran hozzák az elkövetett tettek vagy a rájuk kirótt büntetések szerint megállapított összegeket. (Emberölés, véres sebet okozó verés, paráznság, káromkodás; fej- és jószágvesztés, börtön, nyelvtátság stb.)

A XVI. század elején még csekély jelentőségű, de később — a majorsági gazdálkodás térhódításával — egyre fontosabbá váló haszna volt az úrnak úrbéres népei robotoltatása. Az urbáriumokban ennek is pontos leírását találjuk, a jobbágy- és szellércsaládfőnként vagy telkenként teljesítendő szolgálat megjelölésével. A paraszt ingyenmunkáinak nagy részét az év szabályosan ismétlődő mezőgazdasági műveletei tették ki, amelyeket az úr földjén kellett teljesítenie: szántás (évente többször is), vetés, utóbb boronálás, aratás, begyűjtés és behordás, asztagrakás, cséplés, rostálás, kaszálás, szőlőművelés (karózás, trágyázás stb.), kertművelés, favágás. Sok időt töltöttek szállítással, fuvarral (gabona, bor fuvarozása a földesúr lakóhelyére vagy az értékesítőhely felé; só-, kő-, mézszállítás stb.), az úriház körüli személyes szolgálatokkal (konyhaszolgálat, vártakarítás, vízherdés, jégverem készítése, őrszolgálat), futárszolgálatokkal. Az ipari jellegű munkák közül elsősorban a szakképzettséget nem igénylő javítási feladatok hárultak a jobbágyra: lakó- és gazdasági épületek (főként malmok), kerítések, utak, révek, szerszámok javítása. Gyakran követeltek tőle méz- és szénégetést, kívánták meg kőbányákban malomkövek, ajtó- és ablakkeretek kivágását, hordók, asztagrakáshoz szükséges póznák készítését. Ácsokat, vargákat, faműveseket kényszerítették, hogy az úrnak dolgozzanak. Ahol bánya vagy pénzverő volt, ott bányász- és fahordó-, szénégető munkát kellett végezni. A jobbágyasszonyok sok helyen gyapjúmosással, szövással tartoztak. Helyenként azt is

megemléítették, ha az időn túli robotért a parasztnak pénz járt, vagy a robotot pénzen váltotta meg.

A jobbágyság kötelezettségeik összeírását gyakran használták fel arra, hogy sérelmeiket előadják és írásba foglaltassák. Leggyakrabban a földesúri tisztek erőszakoskodásai, törvénytelen túlkövetelései, máskor a földesúr által rájuk erőszakolt új terhek miatt panaszkodtak. Sokszor földjük jogtalan elfoglalását, pusztítások következtében esett elszegényedésüket, munkaeszközeik elégtelenségét adják elő.

Az urbáriumok helyenként a paraszti közösség jogi helyzetére is kitértek, hiszen a földesúrnak jogában állott, hogy ebbe is irányítólag szóljon bele, s érdekei ezt általában megkívánták. Az urbáriumok ismertetik a bíróválasztás rendjét, szabályozzák a parasztek egymás közötti adásvételi, zálogolási, csere- és örökösödési ügyeit, a bűnügyek és perek lefolytatásának módját, meghatározzák a jobbágyság köztársasági állapotát (együttesen vagy családfőnként). Szükség esetén szólnak a közösség és a földesúr jogi kapcsolatairól, a kegyúri jogról, a községbeli egyház viszonyairól, bizonyos vallású lakók beköltözési tilalmáról stb. Mivel a paraszti közösségek életét szabályozó „falukönyveink” csak a későbbi évszázadokból és csak elenyésző számban maradtak ránk, ezek a hiányukat részben pótló urbárium-bejegyzések rendkívül értékesek.

A XVI. századtól kezdve a földesúr gazdálkodásában egyre nagyobb szerep jut a saját kezelésben álló földeknek és üzemeknek. Az innen eredő fontos jövedelemforrást — bár nem „úrbéri” jellegű — mégis kezdettől fogva az urbáriumokban volt szokás — rendszerint „alodium” címszó alatt — számontartani. Itt sorolták fel az urasági és tiszti lakóépületeket (esetleg berendezéssel, bútorral, eszközökkel együtt), a vár, kastély, kúria vagy majorság gazdasági épületeit (istálló, pince, tejpince, szén, tárolóeszközökkel és a tárolt termékkel), az állatokat (esetleg szám szerint) részletes kimutatásban, kitérve az állatállományban beállott változásokra és az állati termékek felhasználására is. Felsorolták, hogy a határ mely táján mekkora szántóföldrészei vannak az úrnak, nyomásonként mit vetettek ezekbe, s mennyi a terméseredmény, milyen erdők vannak, milyen fanemekkel; hogyan szabályozzák a vágást, hogyan megy végbe a faanyag értékesítése; hol van majorsági rét, szőlő, legelő, vadaskert, fácános, veteményes-, komlós-, gyümölcsös kert (itt nemegyszer fa- és növényfajtákat írnak le). A XIX. században a művelési ágakat már gondosan részletezik. Megadják, melyik évben milyen gabonafajtából mennyit vetettek s mennyi volt a termés, mennyi a rét hozadéka, leírják a föld termékenységét s a „melioratio”-kat. Az alodium-rovatból megtudjuk milyen vizeken halásznak az úr számára, s ez melyik halfajtából mennyi jövedelmet hoz. A földesúri kezelésben álló kocsmák, sör- és pálinkafőző, malom, kovácsműhely, téglafőző, kőbánya, huta stb. mind több-kevesebb részletességgel kerül említésre vagy leírásra.

Az alodium-rovat egyben átvezet bennünket egy, az urbáriummal közeli rokonságban álló irattípushoz, a leltárhoz (inventarium). A leltár azért is figyelemre méltó, mert számtalanszor találkozunk vele, mint az urbárium mellékletével. Leltáraink legnagyobb részben ugyancsak az urasági épületeket és a majorságok föld- és üzemtartozékait veszik számba az ingóságokkal együtt, de a fent leírtnál nagyobb részletességgel. Gyakran megemléznek például az épületanyagot és alkatrészeket, felsorolnak a lakóépületekben és a majorsági épületekben őrzött minden tárgyat, így az ékszereket, könyveket és az állatokat is koruk, nemük és színük szerint.

A nagy számban ránk maradt várleltárak az erődítések és a melléképületek leírásán kívül felsorolják a hadiszereket (ágyúk, puskák, lőszer stb.) és vannak külön hadianyag-leltárak is. A XVIII. századból iparosműhelyek és nagyobb üzemek részletes leltárait is őrzik.

A fejlettebb, áttekinthetőbb leltárak végén gyakran tárgyak szerinti összesítés található.

A másik, igen gyakran urbáriumokhoz, összeírásokhoz kapcsolt irattípus a becsü (aestimatio). A kincstár és más birtokosok a XVII. század második felétől birtokaik eladása, adományozása, zálogbaadása, cseréje, hűtlenek birtokainak elkobzása esetén pontosan óhajtották tudni, mekkora a kérdéses ingatlan reális értéke, s ezt „becslőik” útján állapították meg. A becslők feladata az volt, hogy minden majorsági és úrbéri ingatlannak és a földesúr fontosabb ingóságainak értékét meghatározva, a birtokból folyó valamennyi pénz-, termény- és munkajövedelmet számbavéve, a teljes évi jövedelem-összeg alapján a szokásos kamatlábat alapul véve a birtok hozzávetőleges értékét megadják. Voltak emellett csupán egyes részletjavakra (pl. szőlőre, erdőre, rétre) kiterjedő vagy a teljes érték kiszámításáig el nem jutó becslések is.

A XVII. század vége óta szokásos „aestimatio”-típus az urbáriumok tagolása szerint haladva községenként adja meg a jobbágyok, telkek, zsellérek, puszták számát, a földesúr jövedelmeit, a robotterhet, a majorság leírását és a becsüösszeget. Ez utóbbit vagy tételenként sorolja fel (telkek, illetve családfők, puszták és a majorság becsértékei, pénzjövedelmek; pénzre átszámított terményjövedelmek, kocsmáltatás és más haszonvételek), vagy faluk szerint kalkulált becsüösszegeket kapunk. Az állandó kiadásokat (épületkarbantartás, konvenciók stb.) le kellett vonni a bruttó jövedelemből. A robot pénzértékét általában nem adták meg.

A becslés gyakran előre elkészített formulák alapján történt, utóbb táblázatosan (ingatlanok, területi adataik és pénzértékük, jövedelmek és pénzértékük), a XVIII. század végétől nyomtatva is.

A részletbecsüket (épületekről, műhelyekről stb., az alkatrészek, szerszámok részletes felsorolásával és becsértékével) nem egyszer nagy számban mellékeltek a becsüirat-hoz külön lapokon. Ha egy-egy földterületet (erdőt, rétet) külön kellett megbecsülni, a kiszálló bizottság sokszor tanúsítvány formájában írta le a szóbanforgó földrész nagyságát, különböző sajátosságait (például a fafajtákat) és a hozadékot. Az értékszámítás megkönnyítése céljából némelyik birtok többévi hozadékáról is tájékoztatást adott.

Az összeírók gyakran helyesnek találták, hogy az urbáriumokba olyan, a tartalomhoz kapcsolódó tudnivalókat is bevegyenek, amelyek már túlnőttek ennek az irattípusnak a keretein, illetve amelyek más, különálló irattípusban szoktak helyet kapni. Így kerültek be az egyébként számadásokba kívánczó bevétel- és kiadáslisták. A jövedelmekhez kapcsolódva (ahol például az évi gabonaeladásból származó hasznot is feltüntették) felsorolták, mennyi ment belőlük konvencióra, épület- és útjavításra, iparosok különféle munkáira, s mennyi adóssága van a földesúrnak. Máskor, hogy a birtok tulajdonjoga, zálogjoga, a jövedelem megoszlása, leginkább pedig a parasztok jogi helyzete, kiváltságaik, mentességeik és a kocsmá-, malom- stb. bérletek okleveles alátámasztást nyerjenek, az urbárium megfelelő helyére bemásolták az adásvételi és zálogleveleket, a királyi és földesúri kiváltság-, engedély-, szabadságbiztosító és mentesítőleveleket, az egyezsé-geket, szerződéseket vagy konvenciókat.

Az *Urbaria et conscripciones*ba a gyűjtemény összeállítói olyan iratokat is fölvettek, amelyek a fõnt felsorolt irattípusok egyikébe sem tartoznak, és csupán közelebbi vagy távolabbi kapcsolatban állnak az urbáriumokkal, összeírásokkal. Ilyenek a gazdasági utasítások és vegyes rendeletek (amelyek például a beszolgáltatás-hátralék összeírását rendelik el), a kassai kamarai adminisztráció, a számvevõség, kiküldött biztosok által a kamarához írott jelentések az uradalmak állapotáról, a kincstár számára történt birtokfoglalásáról, kincstári birtok eladásáról, határrész elfoglalásáról, összeírásáról stb.; birtokügyekben a kamarához, a kincstári jogügyigazgatóhoz intézett levelek, az összeírások ellen a kamaránál emelt kifogások (*difficultates*), úrbéri perek (számos, a korábbi állapotot tükrözõ melléklettel), megýenkénti kimutatások a kincstári birtokokról (az elidegenítések, az új birtoklók, a pénzösszegek és az újonnan a kincstárra szállott javak feltüntetésével), kimutatások fölkelõk áltak elpusztított javakról, kincstári adójegyzékek (*conscriptio dicalis*), megýék portánkénti pénz- és terményadókivetései, táblázatok az uradalmakból kincstári gabonaházakba és pénztárakba befolyt terményről, pénzről, egyházi összeírások (a lélekszám, az egyházi jövedelmek, az egyházi tisztségviselõk járandóságainak feltüntetésével), az úrbérrendezés nyomán készült úrbéri tabellák, birtokátadás alkalmával készült iratjegyzékek stb.

Az urbáriumok az összeírás idején meglévõ régi szokásokon nyugvó, idõközben esetleg megváltozott állapotokat rögzítették. A kincstár, a legnagyobb világi és egyházi birtokosok a XVI. században már több-kevesebb rendszerességgel készítették urbáriumokat, elsõsorban az elõrehaladottabb írásbeliséggel rendelkezõ nyugati országrészen. A középbirtokosok, a szõrt birtokok tulajdonosai és a keletebbre lakók, így az erdélyiek, erõsen megkésve követték õket. Az írásbafoglalást tulajdonosváltozás, osztozás, új rend bevezetése (ha a régi urbárium elavulttá lett) vagy új uradalmi tisztt beállása tehetete szükségessé.

Az adatok összeállítása általában a parasztok meghallgatásával történt, a régi szokásoknak õk voltak legjobbj ismerõi. XVI. századi urbáriumok gyakran *inquisitio* formájában, a kihallgatott bíró, esküdtek vagy más parasztok megnevezésével adják elõ közlendõiket. De a vitás esetekben természetsszerűen nagyobb súllyal esett latba a földesúrnak, illetve az õt képviselõ gazdasági tiszteknek az álláspontja. Ha volt korábbi urbárium vagy más írásos forrás, akkor az újnakk megszerkesztésénél elsõsorban arra támaszkodtak. Amennyire az elsõ évszázadoknak aláírás és minden keretszõveg nélkül készült összeírásairól megállapítható, ezeket az uradalmak élén álló udvarbíró, esetleg vele együtt vagy helyette a számtartó, a perceptor készítette, kincstári birtokokon éppúgy, mint magánföldesurakén. A kincstári összeírásokat azután a kamarai számvevõséghez küldték el, ahol belõlük kiindulva nem egyszer összesítõ kimutatásokat készítettek (például a jobbágyporták községenkénti számáról).

A XVII. század óta, bár az udvarbírók (várnagyok, uradalmi ispánok, kasznárok, pénzverõházaknál a conservatorok) — gyakran fölõttesük, a praefectus utasítására — továbbra is állítottak össze urbáriumokat, a kincstár vagy elsõsorban külön megbízottak (kiküldött *commissariusok*) által végeztette ezt a munkát, vagy a külön megbízottakkal és a helybeli uradalmi tisztekkel együttesen. A *commissariusok* elsõsorban a kincstár funkcionáriusai voltak, leggyakrabban harmincadosok, továbbá a kamara, a kamarai adminisztrációk, a jogügyigazgatóság fiskálisai, a kamarai számvevõség tisztségviselõi, más-

kor bírósági küldöttek (pl. személynöki protonotarius), kancelláriai jegyzők, királyi familiárisok és egyháziak (főesperesek, kanonokok). Szokássá vált, hogy a kincstári tisztviselők összeírását a megye, a város, utóbb a falu képviselői (szolgabíró, esküdt, városi jegyző, kiküldött polgárok, falusi bíró, esküdt) is hitelesítették, ami annyit jelent, hogy maguk is részt vettek az összeírás műveletében. Kivételképp az is előfordult, hogy az urbáriumot maguk a megyei tisztviselők állították össze. Erdélyben — már az önálló fejedelemség idejétől — ugyancsak az udvarbírók és az uralkodó kiküldött commissariusai voltak az összeírók (fejedelmi kancelláriai írnokok, káptalani rekvizitorok vagy klerikusok), a kísérők és hitelesítők pedig a XVIII. században az erdélyi tábla esküdtjei.

Az urbáriumról mondtak a leltárak készítésére éppúgy érvényesek.

A becslés általában a kamarai, illetve uradalmi számvevőség tisztviselőinek munkája volt, a kisebb jelentőségű, helyi becsüket (egy-egy szőlő, szántóföld aestimatio-ját) községi bíró és falubeliek végezték.

Az urbárium irattípusa az újkor századaiban szüntelen változáson ment át: alaptartalmát megőrizve egyre több és komplexebb mondanivalót foglaltak belé.

A XVI. század végéig az urbáriumok nagy része még egyszerű, kisebb részükben az összetettebb tartalom rendezetlenséggel jár együtt. Legegyszerűbb — és az elmaradottabb vidékeken sokáig kizárólagos — forma a jobbágyösszeírás, jobbágynévsor volt, községenkénti tagolással, továbbfejlesztett formában a pusztatelekek, a zsellérek, és a telekszámok feltüntetésével, esetleg a végén mindezek összegezésével. A másik alaptípus — a paraszti szolgáltatások és munkakötelezettségek magukban való összeírása — ritkán fordul elő. E korban leggyakoribb a következő, rendszerint községenként megismétlődő rovatokra tagolt urbárium típusa: jobbágytelekszám vagy ehelyett teleknagyság és társadalmi helyzet szerint csoportosított parasztcsaládfőszámok, másutt névsor és teleknagyságadatok a zsellérekkel; puszták; szolgáltatás, robot és egyéb, vámból, irtásból, malomból stb. származó jövedelmek részletezése; allodium; s végül az összegezés. Ahol névsort is közölnek, ott vagy teleknagyság és a parasztek társadalmi helyzete szerint csoportosítják a neveket (egész-, fél-, negyedtelkesek, zsellérek, szabadosok stb.), vagy a településrend szerint felsorolt családfők neve mellett tüntetik fel mindenütt a teleknagyságot és a paraszti kondíciót. A szolgáltatásokat, robotot egy vagy több községre vonatkozóan együtt közlik, de kivételképp előfordul, hogy családfőnként adják meg a teleknagyságon kívül a parasztbirtok többi tartozékát (kaszáló, irtás, szőlő, bérlet, maradványföld) és a családonként változó adót, robotot is. A beállott változásokat, időleges adatokat (az évi termés, hátralék stb.) magyarázó szöveget rendszerint a lapszélre vetítik ki.

Gyakorlati a részletösszeírások (pl. a szőlők és az utánuk járó hegyvám családfőnkénti nagyságát feltüntető szőlőösszeírás; a kiváltságos és mentesített családokra, a szolgáltatásokra vonatkozó, pontokra tagolt kimutatások).

Az urbáriumok tartalmában, mint láttuk, a XVI. század végén állott be lényeges bővülés. Szokássá vált — ami addig csak elvétve fordult elő — a család tulajdonát képező állatok, mellettük időnként a felnőtt fiak felsorolása. Ez az új elem egy idő után az urbárium egész szerkezetében is változásokat hozott. Az állatoknak a családfők után való felsorolása ugyanis, ami az 1590-es évektől jelentkezik, a XVII. század 10-es-40-es éveiben oda vezetett, hogy a családonként közölt adatokat lassanként táblázatosan kezdték feltüntetni. A kialakult (de természetesen időről-időre és uradalomról-uradalomra változó) táb-

lázatban a következő rovatok fordultak elő: 1. a szinte rendszeresen vezetett rovatok: teleknagyság, a fiúk száma, neve, kora, lovak, ökrök, tehének, tinók, disznók, juhok, méhkasok száma, foglalkozás, illetve társadalmi helyzet (soltész, szabados, zsellér, pásztor, béres, özvegy stb.) 2. kevésbé következetesen vezetett rovatok: szántó föld (termőképessége, termése), szőlő (hány kapás?), rét (hány kaszás?), bizonyos gazdasági épületek száma (például malom), egyes munkaeszközök száma (eke, halászháló), a fizetett adó (census, termények), a teljesítendő robot, a jobbágy marhás vagy gyalog állapota, az elköltözötték új lakóhelye. A táblázatokba be nem szorított anyagot továbbra is a rovatos rész alatt foglalták írásba; így különösen a község egészére és a majorságra vonatkozókat, de rendszerint a szolgáltatásokat, a robotot, s gyakran a puszták, a szököttek, a kiváltságosak névsorát is. Néhol azonban mindezek, mint másodrendű fontosságúak, elmaradtak. Az urbárium adatait gyakran összegezték: elsősorban a jobbágyok (esetleg teleknagyság és különleges kondíció szerint megoszló) számát, az állat-számokat és a pusztákat.

Szőlő-, pusztá-, irtásösszeírások a XVII. században is gyakoriak, a 70-es évek kuruc mozgalmi óta pedig egyre több a konfiskált javak összeírása. (A legtöbb a Thököly- és a Rákóczi-szabadságharc leverése után keletkezett.)

A XVII–XVIII. század fordulóján az urbáriumok egységesülésében és részletesebb válásában újabb szakasz kezdődik. Egyfelől ugyanis a kincstár — főként a budai kamarai adminisztráció útján — a hódoltság alól felszabadult dunántúli és alföldi területek birtokainak összeírását, becslését többé-kevésbé egységes szempontok szerint végezteti el, s ezzel széles körben terjedő „formulák” alakulnak ki, másfelől az új Habsburg-berendezkedés egyre fejlettebb módszerekkel törekszik arra, hogy a szolgáltatások és a robot alapját vagy az eladásra kerülő ingatlanok-ingók értékét egzaktabban, számszerűbben állapítsa meg. Így válik általánossá mindenekelőtt az egy-egy család által birtokolt úrbéri szántók pontos (holdszám szerinti), táblázatos feltüntetése, a földnek és termékenységének leírása, így válnak kimerítőbbekké a majorsági és épületleltárak.

Ennek megfelelően a XVII. század főnt ismertetett táblázattípusa tovább bővül: megadja a beltelek és a szántó holdnagyságát, az utóbbit esetleg veteményfajtánként részletezve, illetve a holdszám helyett néha a termőképességet tartalmazva, az eddiginél jobban részletezi az állatokat (mén, kanca, tinó, üsző, juh, kecske), a különleges kondíciójú jobbágyokat (taxások, cigányok stb.), a pusztákat (puszta-szántó, puszta-rét, puszta-szőlő), s egyre többször fogja táblázatba a szolgáltatásokat is.

E részletező, táblázatos urbáriumtípus mellett azonban mind gyakoribbak s a valóságos urbáriumot mind jobban kiszorítják a rövidebbre fogott összeírások típusai, melyekben elől áll a leltár, utána következik a majorság, szolgáltatások, robot és egyéb jövedelmek leírása, a végén pedig az összesítő rovatok találhatóak. Olykor belefoglalták a helységleírás, telek- és szántóföldnagyság adatait és a jövedelmeket.

Amint a föld értéke nő, a figyelem egyre apróbb birtokrészecskékre is kiterjed. Most már néhány jobbágyteleknyi porciót vagy akár egyetlen nemesi kúriát is szükségesnek látnak különálló iratban felvenni.

A század 70-es éveitől az urbáriumok jelentősége csökkent. Az úrbérrendezés során készült úrbéri tabellák egységes séma szerint foglalták magukba mindazt, amit az urbáriumoknak tartalmazniuk kellett. Utánuk jó ideig nem készültek külön összeírások, s amikor készültek, az összeírók általában az úrbéri tabellák felvételének tapasztalatait használták fel, azok módszerét követték.

Az úrbéri állapot változásai vagy birtokoscserék alkalmával azonban előbb-utóbb — főleg a századfordulótól — ismét szükségesek lettek a birtokleírások. Ilyeneket az 1790-es évektől különösen a kamara készített nagy részletességgel, becsléssel egybekötve, kincstári „transactio”-k (tulajdonosváltozások) idején. A kamara ilyenkor gyakran leiratban rendelkezett alsófokú szerveinél az összeírás végrehajtása ügyében, meghatározva a módokat is. Ekkorra minden apró részlet fontossá vált. Egy-egy uradalom objektumainak részletbecsüi, földjeinek terményhozadék-táblázatai, melioratio-kimutatásai, Überland-osztályozásai (talajminőség, területnagyság), Grundes-Ausweis-ai (teleknagyság, művelési ágak és gabonafajták hold szerinti kimutatásai) százával támasztották alá magát az összeírást. Az egész művet általában a helységleírás vezette be; ezután a leltár következett becsumjegyzékkel, majd a jövedelemösszeg. Mellékletként nem egyszer ott találjuk az említett becsumon és kimutatásokon kívül az összeírásról szóló jelentést, a kamarában való felterjesztést, a számvevőség jelentését és így tovább.

Az 1790-es évektől a kincstár a legtöbb esetben fejezetekre (series, Absatz) és alfejezetekre, pontokra tagolt szematikus leírást követelt a kincstári birtokok összeíróitól. Az I. fejezet általános leírást és jogi vonatkozásokat tartalmazott (községhatárok, esetleges elidegenítések a földesúr birtokától), a II. és legterjedelmesebb fejezet a jövedelemre vonatkozó „általános gazdasági” tudnivalókat ismertette (épületek, jobbágytelek és házhely, jobbágyhasznok általános leírása, pénz- és természetbeni adók, robot, majorsági földek, földesúri hasznok és tilalmak, remanenciális földek — mindenütt összegszerűen megadott becserékkel; belső rendtartás), a III. fejezet a „deterioratio”-kat, vagyis a haszoncsökkenés tényezőit, a IV. a kegyúri jogot illető részleteket foglalta magába.

Rendszerint ezt a terjedelmes leíró szöveget követte a szorosan vett, utóbb nyomtatott alapszövegű urbárium, a következő felépítésben: táblázatokba foglalt jobbágynevek, családfőnkénti háztelek-, nyomásonkénti szántó-, rétnagyság-adatok, esetleges más hasznok (például erdőhasználati érték becslése) szolgáltatások a beadott termények összegszerű becsumjével, robot és robotváltság, mesterségek, a fiúk és az állatok száma, úrbéri állapot (jobbágy, zsellér, házatlan zsellér), bérletek; különleges megjegyzések, összesítés. Ehhez az összeírástípushoz is részletbecsum és kimutatások voltak mellékelve.

Az 1828-i országos összeírás — akárcsak korábban az úrbéri tabellák — a 20-as, 30-as évek urbáriumainak szolgált mintául.

Ebben a korban is sok összesítő úrbéri kimutatást készítettek: egyik elterjedt típusuk községek szerint tünteti fel az úrbéri és majorsági földeknek művelési ágak és termények szerinti megoszlását, az egyéb különleges helyzetű földeket, a földesúri jövedelmeket és a robotot.

Az urbáriumok jogi jelentősége csak az 1848-as jobbágyfelszabadítással, majd véglegesen az 1853-as úrbéri pátenssel szűnt meg. Mint történeti források azonban az utolsó másfél-, de különösen a legutolsó háromnegyedszázad urbáriumai már jóval csekélyebb értékűek a korábbiaknál, hiszen a XVIII—XIX. század országos összeírásai és úrbéri tabellái számtalan vonatkozásban az urbáriumok anyagával egyenlő értékű adatokat hoznak.

Az *Urbaria et conscriptiones* iratait fasciculusok és azokon belül numerusok szerint helyezték el. Az egy uradalomra vonatkozó darabokat helyenként egymás mellett talál-

juk, az ilyen összefüggő csoportok azonban ritkán nagyobb terjedelműek 10-20 darabnál. A XVI—XVII. századi iratok többsége a gyűjtemény elején, a XIX. századiak a végén találhatóak meg.

Az *Urbaria et conscriptiones* törzséhez a gyűjtemény összeállítása idején lajstromok és lajstromkötetenként külön-külön velük egybekötött hely- és családnévmutatók készültek. Az *Irregestrató*hoz 1951—1952-ben készült lajstrom.

Egy — az 1920-as években készült — katalógus cédulái megyék szerinti csoportosításban és megyéken belül időrendben fekszenek, az uradalom (községcsoport, község) nevét is adják.

Az „Urbáriumok, XVI—XVII. század” c. kiadvány (Budapest 1959) előkészítő munkálatai során készült urbárium-másolatokat és apparátus-szövegeket uradalmak szerinti csoportosításban tárolják a gyűjtemény végén.

Irodalom: *Herzog József*: A magyar kamarai levéltár története. (Levéltári Közlemények 1928-31.); *Maksay Ferenc*: Urbáriumok. (A történeti statisztika forrásai. Szerk. Kovacsics József. Bp., 1957. 119. old. s köv.)

E 157.
LIBRI FUNDUALES
(Telekkönyvek)
1754—1887
15 téka, 1 kötet

1. Iratok, 1754—1887. 15 téka
2. Mutató (Index), 1754—1887. 1 kötet

Az 1767—1774 között végbement úrbérrendezésnek — az uralkodó célkitűzései szerint — a magyarországi parasztság földesúri terhei között kellett rendet teremtenie. Ebből a célból a mondott időben az országnak csaknem egész területén községenkénti felvételek készültek az egyes parasztsaládok telekállományáról, belső telkük, szántóföldjük és réjük nagyságáról, valamint a földesúrnak teljesítendő szolgáltatásairól. A parasztság helyi viszonyaira vonatkozóan egyéb adatokat is fölvettek, így a gazdálkodást elősegítő és hátráltató tényezőkről, a földesúri birtokról, a rendezés végrehajtásának részleteiről. Az utóbbiak a kérdésekre adott válaszokban a nyomtatott „urbárium” szövegek közt és a végrehajtásról szóló jelentésben találhatóak meg. A felvétel alapvető részét, a paraszti birtokállománynak művelési ágak szerint való felmérését nem mérnökök végezték, hanem a falusi bizottságok tagjai, a maguk fogyatékos eszközeivel és módszereivel. A kimutatásban nincs nyoma a parcellák szerinti számbavételnek: a földterületet globálisan adják meg pozsonyi mérők, holdak ill. a rétet „kaszások” szerint. Nem csoda, ha a felmérés irányítója, a helytartótanács már eleve számolt a hibákkal, panaszokkal. Az orvoslás előfeltételeként a mérnöki felmérést jelölte meg, ezzel mintegy előre megmutatva a fejlődés útját: a „geometrica dimensuratio”-t előbb-utóbb mindenütt elvé-

gezni javasolta. (Utasítás az úrbéri rendelet végrehajtói számára, 1770: Si penes fundorum revelationem per horum sessionalem excisionem fors error aliquis intercessisset et hunc una vel alia pars per geometricam dimensionem reipsa evenisse suo loco remonstraret: akkor a panaszos fél kártérítést kapjon.)

Az adóztatás céljából végrehajtott, részletes mérnöki felmérésnek, a telekkönyvi vagy „kataszteri”, az egyes birtokparcellákig lemenő felvételeknek Európában akkor már több mint félévszázados múltjuk volt; az örökös tartományokban 1748 óta folyt kataszteri mérés.

Amikor egyes kincstári birtokokon az 1780-as évek elején helyesbítették az úrbérrendezés adatait, ezzel kapcsolatban sor került az úrbéri földek parcellánként való fölmérésére. A művelet bizonyos mértékig erőpróba volt az 1786-ban elrendelt országos földmérés végrehajtásához. II. Józsefnek ez a nagy akciója azonban sok tekintetben más módszerekkel folyt, mint a kamarai, eredményeit pedig az uralkodó halálát követő nemzeti ellenállás kevés kivétellel megsemmisítette; csupán az 1850-es években került sor időálló, országos felmérésre. Az egyes uradalmak elszórtan a közbeeső időben (1790—1853) is végeztettek fölméréseket; a kincstár különösen az 1780—90-es években. Az itt folyó térképezés, valamint a falu úrbéri stb. viszonyait leíró, a térképeket szervesen kiegészítő táblázatok és szövegek elkészítése a kamarai mérnökök munkája volt, az iratokat rajtuk kívül a megye küldöttei (szolgabírák és esküdtek) látták el ellenőrző aláírásukkal. A kész példányokat a kamarába küldték be. A térképek a kamara térképei közt kaptak helyet, s ma is az Országos Levéltár térképtárában őrzik őket (*Kamarai térképek*), az iratokból pedig más, rokontípusuakkal együtt, a *Libri funduales* gyűjteményét alkották.

A *Libri funduales*ban őrzött iratok alaptípusa, a régi formájú „telekkönyv”, „Grundbuch”, „liber postfundualis”, „dimensionatio intravillanorum, pratorum et terrarum arabiliium” a pillanatnyi, rendszerint az újabb rendezés utáni úrbéri állapotot rögzíti. Bevezető szövege általában tájékoztatót tartalmaz a község fekvéséről, határaitól, a talaj minőségéről, az egésztelkek ott szokásos méretéről, a telkek számáról, a vizekről, szigetekről, erdőkről, a közlekedésről, a vámról, az épületekről (templom, malom, házak stb.), az állatokról, a falu megtelepüléséről, a lakók számáról és anyanyelvéről, a rendezés eseményeiről, a szántóföldek megosztásáról, a nyomásokról és a dűlőkről, a nyomáson kívül vetett terményekről (pl. kender), a különleges termékekről (pl. salétrom), a faluhoz tartozó pusztákról, a legelőkről, a birtokosokról, a papról, a jegyzőről és a tanítóról.

A telekkönyv törzsrésze táblázatokba foglalva adja meg az egyes parasztcsaládfők nevét, házszámát, beltelkük, majd dűlők szerint felsorolt szántó-, rét-, gyümölcsös- és kertparcelláik területét (ölekben vagy holdakban), a parcellának a térképen feltüntetett számát, néhol a paraszti szolgáltatásokat, a robotot, a teleknagyságtöbbletet vagy hiányt és a különféle megjegyzéseket. A zselléreket külön, a jobbágyok után sorolták fel.

Egy-egy jobbágycsaládfő birtokrészeinek feltüntetése után művelési ágak szerinti összegezés, és az egész táblázat után ezeknek az összegezéseknek a családfőnevekkel együtt való megisméltése következik; helyenként külön, művelési ágak szerint való összegezést is találunk.

Az összevont adatokat gyakran külön füzetbe vették fel. Ilyen „noviter elaborata urbanialis tabella”, *conscriptio individualis, geometrica dimensio, Tabella des Dorfs, Geo-*

metrische Urb. Tabelle címet viselő füzetek is nagy számban maradtak ránk. Rendszerint a bevezető szöveget és az összesítő táblázatot (számok, parasztcsaládfő neve, művelési ágak szerint megosztó birtoka, esetleg szolgáltatásai és robotja) tartalmazzák. A táblázat adatai lényegében egybeesnek az 1767-74. évi úrbérrendezéskor készült „tabella” adataival, s így gyakran az egykori nyomtatott tabellákba vezették be őket. A *Summarius extractus* című kimutatásokban a majorsági, jobbágy- és zsellérföldek, legelők, erdők, szőlők, irtások, bozótok, utak, maradványföldek stb. területét, a *Conscriptio generalis*okban pedig a birtokadatokon kívül a lélekszáma, vallásra, állatokra, gazdasági épületekre vonatkozó adatokat tüntették föl néhol a nemesek, polgárok adataival együtt.

Megmaradt a felmérések során készült részletkimutatások egy része is: beltelek-, szántó-, rét-, legelő-, szőlő-, irtás-, zsellérföld-, nemesi föld-, árendált föld-, úrbéri többletföld-, pótlásföld összeírások (térképi szám, dűlő, a parcellabirtokos neve, a föld területe vagy hosszúság- és szélességméretei, a szőlők könnyen, közepesen, nehezen kapálható volta, szabad és dézsmaköteles gyümölcsös, kukoricás), területi adatok dűlők szerinti összegezése, az erdőfelmérésről készített följegyzések, a készpénz- és terményszolgáltatásról, robotról szóló kimutatások és pusztaleírások. Egy-két városról rendkívül részletes felméréseket készítettek (Arad, 1779; Miskolc 1793: az előbbi a területi adatokon kívül közli a foglalkozást, a családtagok és állatok, házak és malmok számát, az utóbbi közelebről meghatározza a beltelek helyét, megismerteti a gazdasági épületekkel, a termelvények vetésterületével, az adóval, s utal az utolsó évtizedekben beállott változásokra).

A kamarának számontartás és módosítás végett szüksége volt az úrbérrendezésnek olyan irataira is, amelyek a kincstári birtokok helyzetét rögzítették. Mivel azonban ezeknek a földbirtokost illető példányát a kincstári uradalmak tartották maguknál, időnként szükségessé vált, hogy a kamara róluk másolatot, kivonatot kérjen. 1798. augusztus 1-jén körrendelet utasított minden kamarai adminisztrátort és prefektust (*Kamarai levéltár 1798. Depart Oecon. 3. fons 270. pos.*), hogy küldjék be azoknak a szövegeknek a másolatát, amelyeket a megyei tisztviselők az úrbérrendezés végrehajtásakor az egyes községek nyomtatott urbáriumába bevezettek. A válaszként beérkezett szövegeket és sok esetben a felterjesztő-iratokat is a *Libri funduales*ban helyezték el. De már ezt megelőzően, az 1780-as években is többször került sor az úrbérrendezés kérdőpontjaira adott válaszok, az egykori tabellák s a végrehajtásról szóló jelentések másolatainak, kivonatainak beküldésére. Esetenként az időközi változásokról is beszámoltak, vagy a helyi birtokkezelési szerv fűzött megjegyzéseket a szöveghez. Nehány, a rendezést megelőző időben, a XVIII. század közepén készült, csupán a szolgáltatásokat feltüntető kincstári urbáriumot is itt őriznek.

A gyűjtemény zöme a XVIII. század utolsó két évtizedében keletkezett iratokból áll; a múlt század elejének helyi rendezései során készült felvételekből csak egyet-kettőt találunk itt. Az 1850-es években meginduló országos modern telekkönyvi felvételnek s a tagosításnak azonban jónéhány irata s a kincstári községek birtokkönyvei valamint sortelegkönyvei kerültek ide az 1880-as évekből (az egyik birtokosok, a másik dűlők szerint veszi sorra a parcellákat, a térképi számok, művelési ág, birtokos neve, területi adatok feltüntetésével). Hasonlók a tagosítás, erdőszabályozás, legelőfelosztás alkalmából készült birtokkönyvek és az erdőkről, legelőkről, pusztákról készült részletfelvételek, egy-két „birtokállási lap”, változásjegyzék és telekszabályozási térrajz az 1850–70-es évekből.

A kincstári uradalmak az ország legkülönbözőbb részein feküdtek. A *Libri funduales* XVIII. századi anyagának zöme Ung, Bihar, Arad, Máramaros-Ugocsa megyékre és a Bánságra vonatkozik, a XIX. századié Pest-Buda környékére. Kisebb számban vannak a gyűjteményben Szepes, Sáros, Zemplén, Borsod, Gömör, Liptó és Bács megyei iratok.

A *Libri funduales* a XVIII. század agrártörténetének páratlanul gazdag s a kutatók által eddig alig használt forrása.

A tékában tárolt iratokat (túlnyomórészt füzeteket) fasciculusok és az egész iratanyag végigfutó numerusok szerint rendezték. Korábban az anyag egy részéből uradalmak illetve irattípusok szerinti fasciculusokat alakítottak ki.

Az iratokhoz készült helynévmutató a jelzeten kívül a birtokot s mellette az uradalmat, az irattípust, az évszámot és a numerushoz tartozó iratok darabszámát tünteti fel.

E 158.
CONSCRIPTIONES PORTARUM
(Rovásadó-összeírások)
1529—1774
82 kötet, 9 csomó, 2 dosszié

1. Adóösszeírások, mutatók, 1530—1708. 64 kötet, 7 csomó
2. Iratok, 1529—1774. 1 csomó
3. Lajstrom, jegyzékek, 1529—1774. 18 kötet, 1 dosszié
4. Cédulamutatók, 1538—1648. 1 csomó
5. Fényképezési jegyzék, 1530—1708. 1 dosszié

A magyar feudális adózás történetében a XIII. század elején bukkan fel először a rendkívüli adó (collecta, exactio, később állandóan subsidium néven). Ezt az Európában akkor már századok óta ismert adófajtát a rendek szavazták meg az uralkodónak, rendszerint hadi pénzszükségletek fedezésére, mintegy „segélyként” (subsidium). A XV. századtól egyre rendszeresebben szedték, — Mátyás uralkodása alatt néha évente kétszer is. Mohács után a kevés kivétellel évről-évre tartott országgyűlések tárgyalásainak állandó pontjává vált az adókivetés kérdése; a subsidium a kincstári jövedelmek nélkülözhetetlen részévé lett.

Ennek a hadiadónak a kivetése már a XIV. századtól „portánként” történt, századokon át évi 1 aranyforintos, a XVI. század közepétől 2, majd több forintos összegben. „Portá”n — első, 1342-i meghatározása szerint — megfelelő nagyságú, kapuval rendelkező jobbágytelket kellett érteni. A szónak ez az értelme az idők során többször módosult, mindenekelött a jobbágytelkek osztódása következtében. Az osztódás a XVI. századra már tekintélyes méretűvé vált, s bár történtek kísérletek arra, hogy az újonnan leszakadt telkeket az adózás szempontjából önálló portáknak tekintsék, a gyakorlatban a két fogalom (sessio és porta) egyre jobban elvált egymástól. 1598 és 1604 között porták

helyett a paraszti háztartásokat írták össze, 1609-től pedig a most már elvont adószámítási egységgé vált portákat. (1 porta ekkor 4 jobbágy- vagy 12 zsellértelekből állt össze.) 1648 után az addigi adóztatási rendet gyökeresen új rendszer váltotta fel; végképp a megyék vették át az adóadminisztráció intézését.

A törvények pontosan meghatározták, milyen háztartásokat kellett adóköteleseknek tekinteni, és kik voltak mentesek a rovásadó fizetésétől (nemesek és házuk népe, egy ideig az egytelkes nemesek is, bírák, 3-6 forintnál kisebb értékű vagyonnal rendelkező „szegények”, molnárok, pusztatelkek, időnként az állattartó vlachok stb.).

A jobbágyok által fizetendő adót a XV. század elejétől királyi megbízottak, úgynevezett rovók („dicatorok”) szedték be. A „rovás” elnevezés alapja az, hogy az adószedők a megállapított portaszámot, illetve adóösszeget hosszukás fadarabokra (rovásbotokra) rótták fel, ennek segítségével történt az elszámolás a dicator és az ő megbízásából az adószedést végrehajtó bíró, valamint a bíró és az adózó jobbágyok közt. A rovó azután a királyi kincstárnak, a Mohács utáni időkben a magyar kamarának számolt el írásban. A „dica” beszédésével és elszámolásával a XIV. század óta rendszerint párhuzamosan folyt az ugyancsak portánként, de kisebb összegben kivetett „kamara haszna” (lucrum camerae) beszédése és elszámolása. Ezt az összeget a király eredetileg annak fejében követte meg, hogy lemondott évi pénzbeváltási jogáról. Előfordult, hogy a dicával együtt más, az országgyűlésen megszavazott adókat (a koronázási ajándékot, vagy a koronaörzésre, török követségre szánt összeget) is behajtottak.

A dicator megbízatása általában egy megyére terjedt ki (a megyéknek a kivetésben és behajtás ellenőrzésében mindenkor nagy szerepük volt). A rovásadószedő a kamarának benyújtott — gyakran a megyei jegyző által készített — kimutatásaiban járások vagy uradalmak szerint csoportosított községenként tüntette fel a porták számát. A kamara a hozzá érkezett portaösszeírásokat ellenőrizte, majd megyék szerint csoportosítva és kötetekbe kötve tárolta. Ezek a kötetek alkotják ma a kamarai archívum itt ismertetett sorozatának gerincét. A többi irat a dicaadó és más közterhek adminisztrációja során keletkezett. Az 1527 előtti adójegyzéket a Mohács előtti gyűjteménybe, az 1703—1711 közötti-eket a Rákóczi-szabadságharc levéltárába tették át, a horvátországi kötetet pedig Jugoszláviának szolgáltatták ki.

A rovásadó-összeírásokból megismerhetők mindenekelőtt a XVI-XVII. századi Magyarország nagy részének lakott és lakatlan, adóköteles és adómentes helyei, a nemesi birtokosok és birtoknagyságuk, nem egyszer a parasztcsaládfelek nevei is. Az összeírók általában feltüntették a pusztán álló telkek, bírók, az 1540-es évektől adóköteles szegénynemesek, szabadosok, szegényjobbágyok és zsellérek számát, megnevezték a földesúr szolgálatában álló népek foglalkozását (béres, vincellér, erdőőr, pásztor, kocsis, révész, kertész, várőr, katona, futár), iparágak szerinti számát, és számbavették az iparosokat, bányászokat, az újonnan épült házakat.

Említésre kerülnek az összeírásokban mindazok az események, amelyek a községek sorsában, illetve a telekállományban változásokat idéztek elő: török vagy császári seregek pusztítása, lakók elhurcolása, járvány, tűzvész, árvíz, szárazság, marhavész, általános elnyomorodás, új lakók betelepülése illetve építkezése, jobbágyok szökése, elköltözése, elűzése (néhol megtudjuk új lakóhelyüket és foglalkozásukat is), földesúri telekfoglalás, jobbágytelek „letétele”, az adómentesség megadásának részletei vagy azok a körülmények, amelyek a beszédők kiszállását, az adókvetést, behajtást megakadályozták.

Sok helyen följegyezték, hogy az összeget befizették-e vagy hátralékban maradt, és lapszámon tüntették föl az utóbb beállott változásokat.

A XVII. századi összeírások általában szűkszavúbbakká válnak, legnagyobb részük nem ad mást a birtokosok, esetleg a községek nevénel és a portaszámoknál, néhol csak az előző év óta történt változásokat írja le.

A magyar államterület megyéin kívül sokszor fölvettek az összeírásba a hódoltsági községek adatait is, korábbi kimutatások vagy a dicatorhoz beidézett bíró (esküdtek) valomása alapján. Előfordult, hogy az összeírók a töröknek fizetendő adókat is megemlítték.

Nem egyszer hozzáfűzték az összeírásszöveghez a befolyt összegről szóló elszámolást a kiadási tételekkel, néhol az adószedőknek tiszteletdíjukról adott nyugtáit stb. Az összeírás adatainak részleges és teljes összesítése a szöveg között, illetve annak végén sok esetben megtalálható.

A rovásadó-összeírások nagy forrásértékük mellett is sok szempontból csak korlátozottan használhatók. Legtöbb eredménnyel a nemesi és paraszti birtokviszonyok és a paraszti társadalom változásának vizsgálatához lehet őket felhasználni, a népesség alakulásának csak relatív és csupán egy-egy községhez, területhez kötött adatai olvashatók ki belőlük, nem pedig az abszolút népességszámok, sem azok csökkenése vagy növekedése. Emellett igen hasznos forrásai a helyi eseménytörténetnek. A feldolgozóknak azonban mindig szem előtt kell tartania, hogy ha egy-egy összeírásból községek vagy területrészek hiányoznak, az nem föltétlenül pusztulásra, elnéptelenedésre, hanem gyakran csak az adózásból való kiesésére utal. Az adózók és földesuraik adóletagadása meg a dicatorok visszaélései ezen felül számos torzításnak válhattak forrásaivá.

A gyűjtemény a szorosan vett adójegyzékeken kívül sok más iratot is őriz. Ezek egy része a rovásadó adminisztrációja során keletkezett (elszámolások, mellékleteik és az elszámolások elbírálása), másik részük egyéb, a dicával rokon kincstári jövedelmek kezelésének az iratterméke.

Az első csoportba tartozók tekintélyes része az *Acta dicalia* sorozatban található meg. Említést érdemelnek az adószedőknek kiadott utasítások, a dicator-névjegyzékek, a subsidiumról szóló törvénycikkek másolatai, kimutatások a hátralékokról (birtokos és község neve, portaszám, összeg), a portaszámváltozásokról, a mentességekről, az egytelkes nemesekről, szabadosokról, papokról, molnárokról, portaszám-összesítések, -kivonatok, másolatok (egy vagy több évről, egy vagy több megyéről), levelek (beszámoló a császárhoz a hátralékokról, jobbágyok levele terheik ügyében, dicatori tiszteletdíj dolga stb.), bizonyoságlevelek (megye a dicatornak a telekszám leszállításáról), felfementőlevelek, kamarai kiutalások a dicapénzből (a pénztárhoz, jórészt zsoldra, katonai dologi kiadásokra és a pénzzállítás költségeire), elszámolások, nyugták (dicatorokéi a fölvet tiszteletdíjról, katonákéi a dicából kiutalt zsoldról, mellékelt konvenciókkal, lustrával, katonai szolgálatot mulasztók névsorával, katonaaállításról szóló jelentéssel), a kamarai archívumban készített összesítések az elszámolásokról, az elszámolásokra, hiányokra tett kamarai észrevételek, az ezekre adott válaszok és a végző kamarai döntések.

A jobbágyok rovásadójával együtt volt szokás beszedni a nemesek „saját erszényéből” fizetett adóját; hasonlóképp az ingyenmunka (gratuitus labor) váltságaként fizetett összegeket. Maradtak ránk ezekről szóló kimutatások és elszámolások; a váltságpénz-

kimutatások néha a községenkénti portaszámot és a restanciát is közlik. Őriznek még itt a városok adóztatásával kapcsolatban iratokat: az 1542-ben szedett vagyonhatvanad beszoolgáltatásának dokumentumait (polgárok vallomásai vagyonukról, az esedékes összegek, vallomásteveők eszközeve, nyugták a kiadott pénzről, kamarai elismervények az átvételről), egy 1603-i felvétel iratait (városi épületösszeírások, városi költségvetések többévi összesítései, leírások a céhekről stb.), városi taxa-elszámolásokat. Bekerültek a gyűjteménybe dézsmairatok (portaszám kimutatások, dézsmabérlet ügyei), urbáriumok és egy erdélyi adóügyi irat (1596) is.

A subsidium és a voltaképeni rovásadó-összeírások kora a XVII. század közepével lezárul. Ám az új típusú adórendszer által termelt iratok egy részét is ebben a gyűjteményben helyezték el.

1670 óta Bécsben állapították meg az országra kivetett adó mennyiségét; a rendekre legfeljebb a terhek elosztásának feladata hárult. Munkájuk legkiemelkedőbb és legmaradandóbb eredménye az 1696-os országos összeírás. Egy-egy megye anyagát magába foglaló füzetek — amennyiben rákmaradtak — a dicakötetek végéhez kötve találhatók meg.

Az 1696-os országgyűlés az országra hárított 2 millió forintos adó arányos elosztása céljából újra a „porták” összeírásáról rendelkezett: most 4 olyan jobbágygazdaság számított egy portának, amelyik 120 pozsonyi mérős szántóval rendelkezett. A szabályszerű, 480 mérős porta nagysága azonban növekedett, ha a község olyan „haszoncsökkentő” tényezőket tudott felsorolni, amilyen például a katonai beszállásolás, gyakori áradás, rét vagy legelő hiánya volt. Viszont csökkent a portanagyság (kevesebb gazdaságot számítottak egyre), ha ipari, kereskedelmi tevékenység, malmok stb. a paraszti hasznot növelték.

Földnagyság, külön hasznok és károk, valamint portaszámítási alap voltak tehát azok az adatok, amelyeket az egyes megyékbe kiküldött megbízottak az összeírásban föltétlenül fel kellett hogy tüntessenek (bár egy-egy összeírásból kivételképp még ezek némelyike is hiányzik). Az alapadatoknak községek, családok szerinti részletezése és további adatokkal való kiegészítése azonban megyénként más-más módon történt; e tekintetben az összeírás kevésbé egyöntetű. A részletező típusúak községen belül jobbágyneveket, családfőnkénti vetésterületet, esetleg igazállatszámot, szőlőnagyságot és borterméseredményt adnak, felsorolják a helységben lakó zselléreket, nemeseket, az összefüggő szövegben pedig beszélnek a föld termékenységéről, a nyomásokról, rétről, legelőről, erdőről, irtásokról, malmokról, pusztákról, vizekről, mesterségekről, (például mészégetés), a lakók nemzetiségéről, a település körülményeiről, a földesúri és kvártélyterhekről, valamint visszaélésekről, egyes termelvények áráról is. Végül megadják a portaszámot vagy az egész- és töredékterkek számát és a portaszámítás kulcsát. Utalnak az összeírás lefolyásának körülményeire. A számadatokat községenként, majd megyénként összegezve is feltüntetik. Vannak a megyei viszonyokat összefoglalóan ismertető szövegek is. A szűkebbre fogott összeírások csak községenként adnak jobbágy- és zsellércsaládfőszámot, vetésterületet, kulcsot és portaszámot.

A városi összeírások közül megemlíthetjük Pestet: közli a házat birtokló és ház nélküli polgárok, kereskedők, különféle mesterek, napszámosok, házak, majorságok, kertek, malmok számát, a helyzetleírásban beszél a település állapotáról, az egyes művelési ágakról, halászatról stb.

Egy másik, országos jellegű összeírás egyes darabjai is itt maradtak fenn. A Rákóczi-szabadságharc szövetkezett rendei 1707-ben, az ónodi gyűlésen szabályozták a teherviselést, és rendelték el a „dicák” számának megállapítása céljából az országos összeírást. Az eljárást instructio szabályozta, az elkészült iratokat Rákóczi kancelláriájába küldték be. Az összeírók községenként tüntették föl az adófizetők nevét, az adófizetők családtagjai és állatai számát, vetésük nagyságát (gabonafajtánként), bortermésüket, a mesteremberek keresetét és a „dica” számát. A különleges jövedelmek sorában számbavették a salétromkészítést, a sör- és pálinkafőzést, a dohánytermesztést, a bányászatból, kereskedelemből származó jövedelmet.

A gyűjteménybe került többi irat a császári adó évi „reparticiója” során, valamint más (katonaállítási, kvártély-, közmunka-) terhek elosztása és behajtása alkalmával keletkezett a XVII. század közepe és a XIX. század eleje közti időben: mint a porta-, jobbágytelek-, porció-, kvártély-, nemesi és városi taxakimutatások, hátralékjegyzékek, a kiadások elszámolásai (részben hadbiztosi kiadványok), megyei közgyűlések kiadványai a megyére jutó összeg porták szerint való elosztásáról (birtokosok, egytelkes nemesek és jobbágyközségek közt), késői típusú dicajegyzékek (a művelési ágak és a különféle hasznok feltüntetésével), felkelő nemesek jegyzékai, határőrösszeírások, lélekszámösszeírások (vallások szerint), összeírás-kivonatok (az 1715-i országos konskripcióé is), kimutatások az országos terheknek megyék szerint való felosztásáról (repartitio, gratuitus labor, újonccállítás).

Az 1530—1696 közti adóösszeírások túlnyomó részét megyénként és azokon belül évek szerint rendezték, majd kötetekbe kötötték s a kötések a megyék latin ábécérendje szerinti egymásutánban számozták le. Az utolsó kötetekbe a több megyére vonatkozó és a vegyes összeírások kerültek, ezeket köteteken belül egyenként számozták. Az évrend és az ábécérend éppoly kevésbé pontos, mint a megyék rendje. Egyes kötetekben több megye anyaga áll együttesen, nagy számban akadnak téves helyre bekötött füzetek is.

Az *Acta dicalia* egyetlen csomója — évrendű számozott iratokkal — az adóadminisztráció egykor fontosnak ítélt irattermékeit foglalja magában, fasciculusok és azokon belül numerusok rendjébe tagoltan, a többi 7 csomó (*Conscriptiones portarum*) pedig olyan, az egykori rendezésnél mellőzött vagy utóbb érkezett iratokat tartalmaz, amelyeknek részint a kötetekben, részint az *Acta dicalia*ban volna a helye. Ezt a 7 csomót 1951—52-ben rendezték. Iratai 3 nagy csoport közül (*Vármegyék — Városok — Országos rész*) a két elsőben megyék illetve városok ábécérendjében, azokon és az *Országos rész*en belül évrendben fekszenek.

A kötetek anyagát 1952-ben készült (megyéket és éveket feltüntető) fényképezési jegyzék segítségével lehet használni; ez külön kiemeli a jobbágy- vagy kispapneveket tartalmazó összeírásokat.

A régi, múlt század elején készült lajstrom az egyes füzeteket röviden tartalmilag is ismerteti; időrendi mutató van mellette, amely az egyes éveken belül a megyék nevét tünteti föl. Ebbe a kötetbe vezették be az *Acta dicalia* lajstromát is.

A 7 legutóbb rendezett iratcsomóról ugyancsak lajstrom készült.

Az első 15 kötethez külön kötetekbe kötött hely- és családnévmutató áll rendelkezésre, amely a családnevek mellett csak évet (és lapszámot) közöl, a helységek nevével a megye vagy uradalom nevét is. Egy-két dica-kötethez külön helységnévmutató készült. Ezek a kötetekbe téve találhatók meg. Egy megye kötetének cédulakatalógusa van.

Irodalom: *Acsády Ignác:* A dicális összeírások gyűjteménye az Országos Levéltárban. (Magyar Könyvszemle. 1893. 195. s. köv.). *Bakács István:* A dikális összeírások. (A magyar történeti statisztika forrásai. Szerk. *Kovácsics József.* Bp., 1957. 51 s. köv.)

E 159.
REGESTA DECIMARUM
(Tizedjegyzékek)
1533—1801
299 csomó

1. Iratok, 1533—1801. 298 csomó
2. Jegyzék, 1533—1801. 1 csomó

I. István király az egykori keresztény Európában kialakult szokást követte, amikor törvényben biztosította az egyház számára a termelvények és állatok tizedrészét, a dézsmát. A törvény lényegében 1848-ig érvényben maradt, de a végrehajtás részletei állandóan módosultak. A feudalizmus végleges kialakulása óta csak paraszti állapotúaktól követelték meg a dézsmafizetést, és tőlük is csupán gabona-, köles- és bortermésük valamint juh-, kecske- és méhállományuk után. A XVI. századtól ezekhez alkalmilag baromfi-, disznó-, lencse-, borsó-, len-, kender-, hajdina-, káposzta- és más kertivetemény-, gyümölcs-, takarmány-, majd kukoricadézsmá is járult. Az idők folyamán a nemesekén kívül más mentesítések is állandósultak, elsősorban a községi bíróké, az orthodox románoké, délszlávoké, ruténoké, részben azoké, akik a nemesek szolgálatában álltak; s egy ideig az irtások és a pusztatellekhez tartozó földek is mentesek voltak. Egyes faluk ugyancsak mentességet kaphattak, máskor szerződés szerint pénzben, kicsévelt termésben váltották meg kötelezettségüket. A paraszti földet használó nemeseknek — hacsak nem a török elől menekültek — fizetniük kellett, hasonlóképp az armalistáknak, szabadosoknak és a földműves-faluba költözött románoknak s a gazdagparasztoknál munkát vállalt részaratóknak. Egy idő után azoktól, akik termés híján vagy más okból nem adtak tizedet, pénzben követelték meg a váltságot, így kereszténypénzt azoktól, akiknek kevés termésük volt, máskor a zsellérektől (rendszerint 6 dénárt). Fizettek valamit a hegyipásztorok (rendszerint sertéseik, marháik hányadát) és alkalmilag divatozott a molnár-, bába-, pásztor- vagy bot-, eke, ostor-, sarló-, bírópénz is. Tíznél kevesebb számú juh, kecske, méhkas után váltságpénzt kellett adni.

Az egyház részéről az érsekeket és püspököket, illetve káptalanaikat illetve a beszédjoga, a plébánosok, községi lelkészek a beszédett mennyiség 1/4-ét, 1/8-át, 1/16-át kapták, s ennek ellenében az ún. „katedratikumot” fizették. A XV. század óta szokássá vált a dézsmaszedési jog bérbeadása. A XVI. század közepétől pedig a török uralom magyarországi lehanyaglásáig a kincstár hadi szükségletei fedezésére — rendszeresen bérelte az egyház tizedbehajtási jogát. A XVII—XVIII. század fordulóján ez a gyakorlat megszűnt, a dézsmát általában újra az egyház vagy földesúri bérlők szedték be.

A tizedköteles adózók terményeinek, állatainak összeírását, valamint a dézsma behajtását dézsmások (decimatores) végezték. A kamara erre a funkcióra rendszerint a királyi várak tisztjei közül választott embert, a XVII. századtól pedig a megyei nemességből, kamarai vagy megyei szolgálatot viseltek közül is. A XVI. században a dézsmás mellé segítőtársat rendeltek (coadjutor, scriba). Hatásköre egy dézsmakerületre terjedt ki; ezt a kb. járásnyi terület-egységet a dézsmaelszámolásnál használt rovóeljárásról cultellusnak is nevezték. A dézsmás — miután a kamaránál esküt tett és utasítást kapott — a községekben a bíróval együtt házról-házra járva kérdezte ki és jegyezte föl az adatokat. Ezzel közel egy időben folyt a földesúri kilenced kivetése is. A kivetett tized behordása csak később, a bíró felügyelete mellett történt meg. A cséplés ellenőrzésére a kamara egy ideig külön „triturator”-t küldött ki. Működését utóbb próbacsépléssel és a bíró felelősségvállalásával tették fölöslegessé. A helyszíni elszámolás az írásbeliség térhódítása óta nyugtákkal történt. Vitás ügyekben és visszaélések miatti panaszok esetén villatást rendeltek el, s a XVII. század óta a megye — amely egyébként is ellenőrizte a dézsmálás menetét — döntött. Ha ellenállással lehetett számolni, a kamara katonaságot küldetett a behajtáshoz. Előfordult, hogy a bérlet egyes részleteit a kamara más bérletnek adta tovább.

A dézsmás által följegyzett adatokat a beszéd után tisztázott jegyzékbe foglalták (ez rendszerint az írnok műve volt), és eleinte egy, később két példányban — aláírásokkal és pecséttel ellátva — a kamarának küldték be. Ugyanoda kerültek a triturator jegyzékei, s az idők során egyre szaporodó mellékletek is. A kamarán rávezették ezekre a benyújtás napját, majd felülvizsgálták, észrevételeket tettek velük kapcsolatban; a megjegyzésekre az érdekeltek válaszoltak, s a tanácsülés végső döntést hozott. Az iratok két (pozsonyi és kassai) számvévség irattáiraiba, majd a kamarai archívumba kerültek, ahol a *Regesta decimarum* sorozatot alkották belőlük.

A megmaradt dézsmajegyzékek zöme a keleti Felvidék és a Tisza-vidék megyéiből való; itt volt legállandóbb a kincstári bérlet illetve a jövedelemnek katonai célokra való rendelése, és ezeket az iratokat őrizték legrendszeresebben. A XVI—XVII. századi törzsszállomány közt akadnak XVIII. századi darabok is, főként a kincstári birtokokat érintők.

A jegyzékek leggyakoribb típusa, a gabonadézsmajegyzék, községenként, városokban utcánként foglalja írásba a dézsmaköteles családfejeket, elől a bírót és gabonafajták szerint részletezett termésüket vagy az utána esedékes tizedet, kevés termés esetén a kereszténypénzt, esetleg a fizetés vagy hátralékban maradás tényét. A telkesjobbágyok névsora után külön volt szokás fölvenni a zselléreket, az esetleges egyéb tizedköteleseket és a külső birtokosokat. A termést vagy a tizedet falunként és a füzet végén tizedkerületenként összegezték, feltüntetve a befolyt termésből kiadott költségeket is (papok hányada, cséplőknek adott cséplőrész stb.). A gabonatedzsmajegyzékbe vezették be általában a méh- és hüvelyesdézsma-jegyzéket is: a méhkasok száma rendszerint a lap szélén olvasható. Ha nem volt külön cséplési jegyzék, akkor a kicséplés tizedgabona mennyiségét is ide vezették be, a községi összegezés adatai mögé. A cséplési jegyzék a községenkénti tizedgabonát és az annak megfelelő kicséplés szemmennyiségét, valamint a levonásokat tüntette föl, esetleg a róla való elszámolást is. A bordézsmajegyzékbe községenként a szőlőhegyek, illetve parcelláik sorrendjében volt szokás fölvenni a birtokosok nevét és termését vagy tizedét, külön a külső birtokosokét (esetleg lakóhelyükkel), végül az összegezést. A harmadik gyakori dézsmajegyzéktípus a juhos és kecskés gazdák nevét,

állataik számát vagy tizedét és váltságösszegeiket vette számba. Egy idő után a kombinált dézsmajegyzék vált általánossá. Jóval ritkább a többi jegyzék-típus: disznó-, baromfi-, hüvelyes- és ipari növény dézsmáról, trettina- (marha-, disznótized-, illetve más hányad-) fizetésről (mutatis mutandis az előbbieknél felelnek meg). Ritka az ekepénzlajstrom is (néhol az állatok számával; az ekepénzt tized helyett fizették az állatok után.)

A jegyzékekben sokszor felsorolták azokat a dézsmakerületbe eső községeket, amelyek nem fizettek tizedet, és gyakran előadták a velük kapcsolatban fennálló különleges körülményeket is. Így megemlítették a kiváltságot, mentességet, halasztást, azokat a károkat, pusztításokat, változásokat, amelyek a falut érték (hadjárat, pestis, hódoltság, földkiszajátítás, hatalmaskodás, jogtalan szolgáltatások, természeti károk, elvándorlás, új lakók beköltözése) vagy a beszedés különleges körülményeit (ha pl. nem tudták fölkeresni a falut, lakók megtagadták a fizetséget, erőszakkal elhordták a tizedet, vagy ha hiány mutatkozott), s följegyezték a tized elszállításának adatait is. A tizedjegyzékekben sok adat található a mértékekre (gabonaasztag, kalangya, kepe, kereszt, kéve viszonya, gabona- és bor-űrmértékek). A papok gyakran magába a jegyzékbe írták be elismervényeik szövegét.

A kincstári tizedjövedelem elszámolása nem ritkán magukban a jegyzékekben történt. Ilyen esetekben a termés értékesítésére, esetleg őrlésre, kenyérsütésre és az adminisztrációval járó kiadásokra találunk adatokat. A kamarai számvevőség a jegyzékeket sokszor megjegyzéseivel látta el (bíráló széljegyzetek, intézkedésszövegek).

A fent leírt teljes típusú jegyzékek mellett sok olyan is ránk maradt, amelyeknek fogyatékosabb az adatszolgáltatása. Néhol hiányzik a családfők szerinti kimutatás (vagy csak egy része, a paraszti törzslakosságé van meg), hiányoznak a kereszténypénz és a különböző váltságpénzek fizetői, nincs meg (különösen a XVII. század közepe előtt) a gabonafajták szerinti részletezés.

A XVII. század közepétől rendszeresebbekké válnak a jegyzékek, s többnyire táblázatokba foglalva, együttesen veszik fel a különböző dézsmafajtákat; befejezésül közlik az összesítést. Előfordult, hogy a kilencedet együtt szedték a tizeddel, s a két eredmény-sorozat együttes jegyzékekben található meg.

A gyűjteményben — a törzsét alkotó dézsmajegyzékeken kívül — igen nagy számban őrzik még a tizedadminisztráció legkülönbözőbb típusú irattermékeit. Jó részüket a dézsmások elszámolásuk alkalmával nyújtották be a kamarának, részben mellékletként.

Az egyházmegyék dézsmajogaik számontartására vezették azokat a könyveket, amelyekben a dézsmaadó helységeket, azok kiváltságait, helyi dézsmafizetési szokásait és a helyzetükben beállott változásokat (pusztítás stb.) tartották nyilván. Kimutatások készültek a mentesített községekről és a tizedköteles telkekről. A dézsmabérlet ügyeivel kapcsolatban keletkezett iratok: árendaszerződések, a bérbeadásról tett főpapi nyilatkozatok (helyenként a bérösszegek községenkénti kimutatásával), árendajegyzékek (a helységek felsorolása a bérlő nevével és az összeggel).

A dézsmás működését megbízólevelek, utasítások, hozzá intézett parancsok szabályozták, s a falukhoz intézett nyílt parancsok könnyítették meg. Ránk maradtak dézsmásküszövegek (a XVII. század második felétől nyomtatottak) és decimator listák is.

A tizedadminisztráció során a tizedszedők bizonyágleveleket, mentesítőleveleket szereztek a maguk igazolására (községtől, szolgabírótól, vármegyétől, a haladékokról, mentességekről stb.). A nyugták és ellennyugták nemcsak őket igazolták, hanem min-

denkit, aki a dézsmajövedelem-kezelés ügyében részt vett: ellennyugtát adott a község a beadott tizedmennységről, nyugtát a dézsmás a bírónak ugyanarról, a pap a dézsmásnak a fölvelt dézsmahányadról. Az annonarius vagy a kamarai pénztáros az átvett terményről, pénzről, különböző személyek a vásárolt terményről vagy a munkájuk után fölvelt díjazásról, kezelési költségekről nyugtatták a dézsmást.

A kamarák és a dézsmás meg más alárendelt szervek, magánosok, illetve a kamarák és a bécsi udvar közt dézsmaügyekben folyt levélváltás darabjai eredetiben vagy másolatban vannak meg: beszámoló a kamarának bérletről, hátralékokról, elszámolásról, dézsmakötelesek kérvényei haladékkért, jövedelemkezelésre vonatkozó kamarai utasítások, királyi leiratok.

A kamarákon a beadott jegyzékek alapján összesítéseket, kivonatokat készítettek, a XVII. század második felében táblázatosakat is, községek, dézsmakerületek, megyék és még nagyobb egységek szerint, egy vagy több évről is: feltüntették a befolyt (csépeletlen és csépelet) termésmennyiséget, az állatokat, pénzt, a teljes jövedelem pénzértékét, a fizetendő árendát és az egyenlegként előálló hasznot vagy kárt. Jegyzékeken tartották nyilván a hátralékokat, az elszállítandó gabonát, a gabonaházakat, a mértékrendszert.

Az elszámolásokon (sokhelyütt nagy számadáskönyvekben, bevételi és kiadási rovatokkal, esetleg más jövedelmek elszámolásával együtt) a dézsmások feltüntették a befolyt jövedelem értékesítésének adatait (az eladási összegeket), valamint a jövedelemkezeléssel járó kiadásokat fuvarra, cséplésre, napszámokra, konvenciókra, őrlésre, sütésre stb.

A befolyt dézsmajövedelemből a kamara utalt ki összegeket pénztárnoka útján dézsmabérletre vagy más célokra.

Az elszámolásokra a kamara megtette az észrevételeket (difficultates), a dézsmások védekeztek (replica), s a kamara döntött. Az ellenőrzés e folyamatának sokszor külön könyvekben maradt írásos nyoma.

Ám nem csupán az elszámolás teremtett vitás jogi ügyeket a dézsma-adminisztráció területén; ellentétek merültek föl az egyház mint tulajdonos és a kincstár mint bérlő között, továbbá a tizedbehajtók és tizedkötelesek közt is. Ezeknek emlékei a ránkmaradt kérvények, panaszok (pl. megyéhez), tanúvallomások (pl. dézsmamegtagadás ügyében), információk (pl. dézsmaügyi bizottsághoz), nyilatkozatok (pl. közjogi méltóságoktól), döntések (megyeiek).

A dézsmairatok közé kerültek rovásadó-elszámolások, várleltárak, kincstári tisztviselőnévsorok is.

A gyűjtemény igen értékes forrásanyagot tartalmaz azok számára, akik a népesedés és nemzetiségtörténet, a paraszti gazdálkodástechnika és társadalmi rétegződés kérdéseire kutatnak (családfőszám, lakosságcserelődés, családonkénti vagyoni állapot; termelvényfajták, terméseredmények, földművelési technika, állatállomány). A mértékek, árak és munkabérek történetére is hasznos adatai vannak (jövedelembecslések, cséplő-, fuvar-, napszámabérek, konvenciók). A helytörténetnek ez a gyűjtemény egyik legalapvetőbb forrása (helyi események, történeti földrajz, a helyi társadalom alakulása).

Az anyag törzsét a következő lépcsőzetes tagolásban helyezték el (a felsorolás a legnagyobb egységektől a nekik alárendelt kisebb egységeken át halad a legkisebkekig): megye (ábécérendben), év, irattípus (dézsmajegyzék, cséplési jegyzék, számadás, egyéb),

dézsmafajta (gabona, bor, bárány, sertés, méh), tizedkerület (ábécérendben). A leszámolás minden évnél előlről kezdődik. Az anyag második része (Lymbus) a püspökségek szerint elkülönített iratokat (a püspökségek ábécérendjében), majd a dézsma-adminisztráció iratfajták szerint elkülönített s azokon belül évről évre rakott, megszámozott iratait tartalmazza.

A gyűjteményről a megyét, évet, irattípust, dézsmafajtát és dézsmakerületet feltüntető jegyzék készült, hozzá a helységek dézsmakerületenkénti beosztását két időkeresztmetszetben feltüntető függelék. A kincstári uradalmak tizedjegyzékeiről helynévmutató készült, mely a Lymbusban található.

Irodalom: *Ila Bálint*: A dézsma adminisztrációja. (Levéltári Közlemények 1940—41. 223. s köv.); *Ila Bálint*: A dézsmajegyzékek mint a történeti statisztika forrásai. (A történeti statisztika forrásai. Szerk. Kovacsics József. Bp., 1957. 82. s köv.) A dézsmás utasítások és a terméseredmények közül nem egyet közölt a Magyar Gazdaságtörténeti Szemle. A lelkészi nyugtákat *Zoványi Jenő* tette közzé (Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár XIII.).

E 160.

CONSCRIPTIONES DIVERSAE

(Különféle összeírások)

1555—1787

8 csomó

Iratok, 1555—1787. 8 csomó

A kamarai archívumnak ezt az iratgyűjteményét vegyes típusú összeírások alkotják, zömük mégis egyetlen akció eredményeképp jött létre: Mária Terézia, azon igyekezetében, hogy államának minél „több, egészségesebb és gazdagabb” adófizetője legyen, pontos adatokat kívánt szerezni az országlakók lélekszámáról és annak alakulásáról. Egyelőre csak a kincstári birtokokon rendelt el összeírást; az országos népszámlálás keresztülvitele fiára, II. Józsefre maradt.

1764. november 17-én körrendelet ment valamennyi kamarai adminisztrátorhoz, kamarai meg fiskális prefektushoz és inspektorhoz (Conceptus expeditionum). A kamara közölte ebben a rendeletben: „*Sacratissima sua majestas apostolica impopulationem hujusce regni sibi principaliter cordi habens clementissime praecipere dignata fuit, ut cum fine cujuslibet anni in singulis regiocamerilibus dominiis conscriptio animarum peragatur, sibi dein per regiam istam Cameram Hungarico-aulicam humillime exhibenda.*”

A lélekösszeírást — minden év végén — a községi bírónak és jegyzőknek kellett végrehajtani, s a számadatokat a rendeletben mellékelte formula szerint írásba foglalni. A községi összeírókat a kincstári provizorok látták el instrukciókkal és ellenőrizték; ugyancsak hozzájuk kellett beküldeni az aláírással és pecséttel ellátott íveket, s ők juttat-

ták azokat — összesítő kivonatokkal kiegészítve — az adminisztrátorokhoz, prefektusokhoz stb. Ahol nem volt községi jegyző, ott az összeírást rendszerint maga a provizor vagy az uradalmi fiskális végezte el.

A körrendelet meg néhány hasonló tárgyú leirat nyomán kincstári birtokokon 1764 és 1767 között készültek a lélekösszeírások. Az előírás szerint tartalmazták a községeken belül házszámoként felsorolt családfőneveket, valamint a családokban élők számát, nemét, felnőtt- vagy gyermekváltát, társadalmi állapotát (hospites, hospitissae, proles, famuli, ancillae, néhol: opifices, a mesterség megnevezésével; külön: inquilini, uxores, proles) és az összegezéseket. Későbbi összeírások az életkort, a családi állapotot, a lakók jövevényváltát is felvették.

A „summaria conscriptio”-k a helységek nevét, a helységekben belül az összeírások egyes rovatainak számösszegeit közölték (hospites, hospitissae stb.). Sok esetben csak ezek az összesítések maradtak ránk.

Az első felvétel után következő években nem készültek mindig teljes összeírások. Helyettük — vagy néha mellettük, kiegészítésükként — a változás számadatait foglalták írásba: a népszaporulatot (újszülöttek vallások és nemek szerint, beköltözöttek), a csökkenést (halottak, ugyancsak vallások és nemek szerint, elköltözöttek, katonák stb.) és a házasságokat, általában a nevek feltüntetésével, összesítéssel (vallások szerinti összegezéssel is, az egyházi személyekre vonatkozó rovatokkal), és egyéb adatokkal (falu anyanyelve, egyháza stb.). Az újszülöttekről és halottakról néha sok apró részletet is megtudunk (tövénytelenek, ikrek, halvaszülöttek, — szentség fölvétele nélkül elhaltak, talált hullák stb.)

Több esetben megmaradtak a prefektusnak az iratokat fölterjesztő levelei is. A kincstári uradalmak, amelyeknek ilyen összeírásai maradtak, Arad, Bács, Baranya, Bihar, Borsod, Liptó, Máramaros, Pest, Sáros, Ung és Zemplén megyében feküdtek.

Egy kisebb, fél csomónyi, összefüggő iratcsoport a szepesi kamarai adminisztráció igazgatása alá tartozó területen, 1786—87-ben keletkezett összeírásokat tartalmaz. Ezekben az ún. Impopulationsrechnugsführerek, kincstári számtartók, községi bírók, jegyzők általában csak a telepítések során a kincstári birtokokra beköltözött új lakókat vették számba. A több helyen nyomtatott táblázatok egy része a telepes-családfőket név szerint, a velük együtt lakókat pedig nemük, felnőtt- vagy gyermek-állapotuk szerint veszi számba, regisztrálja a megtelepülés óta beállott szaporulatot vagy népességszámcsökkenést és megadja az összegező számokat, néhol adatokat közöl a telepesek gazdasági ellátottságára vonatkozóan is. Más táblázatok a telepes mesterembereket, ismét mások a megbetegedett jövevényeket tartják nyilván, ilyenek egy időben, katonai évnegyedenként készültek. Külön kimutatás van a porosz emigránsokról. Sok összeírás csak a számadatokat hozza.

A kamarai adminisztráció összeírást elrendelő utasítás-fogalmazványa és űrlapja is megmaradt.

A horvátországi-szlavóniai összeírások csoportjában (fél csomó) 1765—67-es típusú lélekszámfelvételek vannak, rajtuk kívül pedig egy városi iparosokról készült kimutatás (Eszék, 1770) és a diakovári uradalomnak a boszniai püspök halála alkalmából készült becsüje (1773: számbaveszi az épületeket, a berendezést, az urasági földeket s a parasztonk nevét, állapotát, földjeit, vagyonát, jövedelmét és szolgáltatásait).

A városi iratok csoportjában (1 csomó) seregnyi, egymással össze nem tartozó XVI—XVIII. századi darabot találunk, amelyek jó része nem is összeírás.

Részletek és kivonatok, másolatok maradtak meg néhány város 1696-i konskripciójából (Komárom, Körmöcbánya, Pest, Ruszt, — Kassáról a katonai beszállásolások alkalmával okozott károkról tartott tanúvallatásokat őrzik itt 1696-ból), az 1765—67-i lélekszámösszeírásokból (Németlipcse, Szolnok: a fölterjesztéssel) és a sárospataki uradalom urbáriumaiból, jogbiztosító és gazdasági ügyviteli irataiból. A többi irat: tűzkárosultak névsora, városi adó- és költségvetési ügyben készült kimutatás, várjövendelmek elszámolása, észrevételekre tett replika, kifizetési jegyzék, nyugta, leltár, bizottsági irat (egyik bizottságot várépítkezés ellenőrzésére küldték ki), limitáció, konvenció, nyilatkozat stb.

Az iratok a fent tárgyalt négy csoporton belül földrajzi egységekben sorakoznak, az elsőkben a megyék, a másodikban és harmadikban az uradalmak, a negyedikben a városok ábécérendje szerint (legvégül a vegyes csoport), megyéken, uradalmakon, városokon belül időrend van.

E 161.
EXTRACTUS FISCALITATUM
(Kincstári javak kimutatásai)
XVII—XVIII. század
3 csomó

Iratok, XVII—XVIII. század. 3 csomó

A XVII. századig annyira megszaporodott azoknak a birtokoknak a száma, amelyekhez a kincstárnak közvetlen jogi érdekei kapcsolódtak — fiskusra szállott s tőle birtokolt vagy újra másnak adományozott javak, — hogy szükségessé vált időről-időre kimutatásokat készíteni róluk. Különösen sok készült belőlük a szepesi kamarán, amelynek területén a magyar nemesség fő ellenállási fészkei voltak, s ahová az 1670-es évek birtokkobzásainak, majd a Thököly- és Rákóczi-szabadságharc után véghezvitt konfiskációknak nagy része is esett. A XVII. század végén a szepesi kamarán működő ellenőrzőbizottságok (így a Wallsegg-féle) is több ilyen típusú jegyzéket állítottak össze.

A magyar kamarán az archívum felállítása után a levéltár számvevői, lajstromozói végeztek hasonló munkát. (Erről intézkedett például egy 1766-i királyi rendelet.) Itt, a kamarai levéltárban egyesítették utóbb (az *Extractus fiscalitatum* sorozatban) valamennyi ilyen jellegű iratot. Elsősorban a kincstári jogügyigazgatóság használta őket a kincstári perek vitelénél.

A konfiskációs-jegyzékek felsorolják egy-egy időszak és egy-egy terület elkobzott javait s azok birtokosait, gyakran a foglalás idejét, okát, a birtok értékét és későbbi sorsát (ha elidegenítették, kinek, mikor, milyen feltételek mellett, mennyiért adták el, adták vissza, ajándékozták, zálogolták el, árendálták). Külön jegyzékek tüntették fel az ado-

mányozott, elzálogolt, bérbeadott fiskális javakat (sokszor külön a szőlőket), a fej- és jószágvesztésre ítélt családokat, egyes családok birtokait, a nemesi kúriákat, a rejtett kincstári birtokjogokat, a feljelentett javakat (ki, mikor, mit denunciált), a donatio mixtákat vagy azokat a javakat, amelyekről felvilágosítást kellett kérni. Ezek a jegyzékek gyakran táblázatosan készültek; forrásaik a *Liber regiusok* és *Liber donationumok*, a kancelláriai fogalmazványok, a *Neo-regestrata acta* stb. voltak.

A kimutatások egy részét mutatószerűen, címszavak vagy család-, helynevek ábécérendjében állították össze, így konfiskációkról, birtokelidegenítésekről. A kamarai levéltár nagy gyűjteményeiből, a *Neo-regestrata actákból* és az *Urbaria et conscriptionesből* a hűtlen és a mag nélkül kihalt családokat, valamint birtokaikat kezdték mutatózni, „repertóriummal” látták el a királyi világi és egyházi collationálisokat (benne: hely- és családnevek, regeszta, jelzet). Az indexek egy része közelebből nem ismert könyvek lapszámaira utal.

Ebbe a gyűjteménybe kerültek még lajstromok: birtokkobzásokra vonatkozó királyi rezolúciókról, fiskális javak mutatóval ellátott összeírásairól (ki, mikor, miről készített), iratjegyzékek (pl. a kamara birtokjogi döntéseiről), kimutatásokra vonatkozó megjegyzések, erdélyi jószágjegyzékek másolata stb. is.

Az iratanyag elhelyezési rendje nem végleges.

E 162.

NEO-REGISTRATI PROCESSUS (FISCALES ACTIVI ET PASSIVI)

(„Újonnan” lajstromozott peres iratok)

XVI—XIX. század

53 csomó, 5 kötet

1. Iratok, XVI—XIX. század. 52 csomó
2. Lajstromkönyv és mutató, XVI—XIX. század. 5 kötet, 1 csomó

A kincstárnak anyagi érdekei védelmében és a bűncselekmények elkövetői ellen mennyi pert kellett folytatni. A perek egy-egy bírói fórumon való befejezése után vagy a végső ítélet után az érdekelt felek ki szokták kérni a bíróság kiadványát, amely másolatban az egész perfolymatot, minden benyújtott melléklettel együtt, tartalmazta. A kincstárnak mint peres félnek kiadott ilyen másolatokat egy ideig a fiskus jogi képviselője, a kincstári jogügyigazgatóság tartotta magánál, más módon hozzákérült peres iratokkal együtt, majd egy idő után megőrzésre a kamarának adta át. A kamarai levéltár megalakulása után ezekből, valamint a magánosok közt folyó perek kamarába került irataiból alkották az archívum különböző persorozatait, köztük mindenekelőtt a *Neoregistrati processust*, amelybe a legfontosabbnak ítélt perek kerültek bele. 1960-ban több csomónyi irat Jugoszláviának került átadásra.

Az itt őrzött perek a legkülönbözőbb fórumok előtt folytak: kincstári és magánuradalmi úriszék, városi magisztrátus, szolgabíró, megyei törvényszék, kerületi tábla, királyi

tábla, hétszemélyes tábla, országbíró, személynök, protonotárius, kiküldött bíróság (így: neoacquistica commissio-k, Thököly bíróságai), kamarai bizottság, egyházi bíróság előtt. A kincstár illetve a magános, akinek a kincstár a jogutóda lett, és akinek az iratait átvette, egyaránt lehetett felperes, alperes és evictor.

A perek legnagyobb része birtokokért, hozzájuk kapcsolódó jövedelmekért és ingóságokért folyt. A birtokpereket leggyakrabban magszakadás, birtokkobzás, újszerzemény, adásvétel, végrendeletkezés, osztozás, határviszály, hatalmaskodás indította el. A javak visszaköveteléséért indított harcot gyakran a jogi intézkedések (végrendelet, bevallás) érvénytelenítésére indított perrel kellett megkezdeni. Sok pert kezdeményeztek adósságok behajtása érdekében; a kincstár a városi adók, jobbágszolgáltatások, dézsma, jus armorum befizetését, szerződések megtartását akarta így kikényszeríteni, s a kocsmá-, malomhasznok, kegyúri jog élvezését biztosítani, eljárást indított szökött jobbágyok visszatartói, tolvajok, csempészek, kárt okozó kamarai tisztviselők ellen is. Nem egy helyen perfolymat juttatta megoldáshoz a mezővárosok birtoklásáért vagy privilégiumaik érvényesítéséért folyó harcokat, a XVIII. század második felétől pedig sok község úrbérrendezését is. A házassági perek egyházi bíróságok előtt folytak, de birtokjogi vonatkozásaiuk már a rendes bírói fórumokat foglalkoztatták.

A hűtlenségi perekben a kincstár fölperesként lépett föl az emberölés, vérfertőzés bizonyos eseteiben, máskor hamis pénzek és iratok előállítói valamint bűnpártolók ellen, leggyakrabban azonban politikai természetű vádak emelt: felségárulás, lázítás, tumultuáció, egyházi és katonai személyek bántalmazása címen idézte bíróság elé az embereket, különösen a szabadságharcok résztvevőit, sok protestánst, protestáns városi magisztrátust, a hatósággal szembeszegülő parasztembert. (Hajdúházítás 1611-ben: 23.sz., Krman közcsendháborítása, 1731: 74. sz., egy útlevelelhamisító Rákóczi Györgynek adja ki magát, 1734: 46. sz., baranyai faluk tumultuációja, 1744: 249. sz.)

A perek leírását a szokásos mellékletek szövegei kísérik, másutt ugyanezek eredetiben is megmaradtak, sőt néhol a pertestektől elszakítva, önálló numerusként illesztették be őket. Ezek: jogbiztosító iratok (privilegium, városi statutum, adománylevél, bevallás, végrendelet, szerződés, kötelezvény, nyugta stb.), a per folyamán keletkezett iratok (actionalis libellusok, replikák, kérvények, memoriálék, bírói parancsok, jelentések, tiltást-intést stb. tanúsító bizonyoságlevelek, tanúvallatások, határjárások, jogi vélemények stb.), hatósági iratváltás termékei (királyi leiratok, dicasteriumok jelentései, leiratai és dekrétumai, hozzájuk érkező jelentések, pl. elfogott bűnösökről, birtokért folyamodók kérvényei, bizottsági iratok), továbbá összeírások, becsük, számadások, levelek, genealogiai táblázatok stb.

Az iratokat előzetes rendezés nélkül, egytől végigfutó számokkal látták el.

Lajstromkönyvek, valamint lajstromkötetenkénti hely- és családnévmutatók készültek hozzájuk. A mutatók utolsó része (496-521) csak kéziratban van meg.

E 163.
PROCESSUS TABULARES FISCI REGII
(A kincstár királyi tábla előtti perei)
1724—1828
34 csomó, 1 kötet

1. Iratok, 1724—1828. 34 csomó
2. Jegyzék, 1724—1828. 1 kötet

A kincstár legfontosabb perei a királyi tábla előtt folytak. Mivel a kamarai levéltárnak, a kincstár jogvédő iratai őrzőjének, nem voltak meg minden ilyen perről a perfolymatot rögzítő bírósági kiadványai, azért az 1810-es években intézkedtek, hogy ezekről a perekről hivatalos másolatok készüljenek. A munka 1818 és 1821 között ment végbe, — 100 évvel korábban indult perekre is kiterjedt. A kész szövegeket a kincstári jogügyigazgató a kamarai levéltárnak küldte át, ott jegyzékelték, s a következő években még néhány darabbal kiegészítették azokat.

A perek tárgya hasonló az előző sorozat pereiéhez. A legtöbb eljárás birtokjogi, hűtlenségi és adósság-, uzsoraügyekben indult. A fiskus gyakran harcolt a jus regale érvényesítéséért (idegen vám, italmérés megszüntetéséért), városok zálogból való kiváltásáért, privilégiumaik érvénytelenítéséért.

A permellékletek ismert típusai itt is bekerültek az átírt szövegekbe.

A rendes táblai perekon kívül néhány oda fellebbezett, továbbá a táblától a hétszemélyes táblához fellebbezett és egy megyei törvényszéken folyt pert is találunk itt; a rendes átírásokon kívül egy-két egyszerű másolatot és eredeti mellékletet is.

A pereket két sorozaton belül (kincstár által indított — kincstár és magánosok ellen indított perek) időrendbe rakták (kivéve a pótlásokat), s elejétől végig sorszámozták. A jegyzék a perek tárgyát is megadja. Néhány per jegyzékeletlenül maradt.

E 164.
VARIII PROCESSUS
(Különféle perek)
1570—1838
23 csomó

Iratok, 1570—1838. 23 csomó

A kincstári pereknek a peres felet illető iratait — mint említettük — a kincstári jogügyigazgatóság, majd a kamarai archívum őrizte, másolatban vagy eredetiben, úgy, amint azokat valamelyik bírói fórum előtti ítélet vagy végső döntés után a fiskus számára kiadták, esetleg későbbi kérdésre a bíróság archívumában őrzött eredetiről lemásolták, vagy

más úton a kincstár kezére kerültek. Egy-egy per anyagát a királyi jogügyigazgatóság sokszor iratjegyzék kíséretében fogták egybe, s az egyes iratokat jelzetekkel látták el. A perek vitéléhez szükséges bizonyító anyag egy részét a kamarai archívum gyűjtötte össze, s küldte el kísérfőirattal a jogügyigazgatósághoz, ahonnan utóbb újra visszakerültek. A directoratus a bécsi udvari kamarától is kapott ilyen iratanyagot.

A kamarai levéltár azokat a peres iratokat, amelyeket nem tartott lajstromozásra érdemesnek, a Varii processus sorozatban tárolta.

A pereket — mint az eddig ismertetett sorozatok pereit — főként ingatlanok, ingóságok és jövedelmek, tartozások körüli vitás kérdésekben, valamint a kincstár és a neki alárendelt szervek (birtokok, gabonaházak, bányák tisztjei) között keletkezett ellentétek eldöntésére indították. Külön őrizték a neoacquistica commissiok előtt az 1720—30-as években folytatott pereket, amelyeket az 1770-es években — törvény és királyi rendelet alapján — a királyhoz lehetett felküldeni felülvizsgálat és végleges döntés céljából. Itt a bíróságok fölterjesztő iratai, maguk a permásolatok és a királytól a hétszemélyes táblához meg a kincstári jogügyigazgatósághoz küldött döntések szövegei található meg együtt. Sok per érinti a parasztság anyagi érdekeit (úriszék előtt folyt jobbágyörökségi, vagyoni jogi perek, jobbághatalmaskodási ügyek, talált kincs vagy kincstári vagyon eltulajdonítása miatt indított perek). Eljárások folytak kincstári jövedelmet jogtalanul élvező városok, hatalmukkal visszaélő megyei tisztviselők ellen is. Bizonyos típusú vitás anyagi ügyekben nem bírói fórumok jártak el, hanem a királyhoz írott előterjesztés és azt követő királyi intézkedés alapján valamelyik főhatóság vagy a királyi jogügyigazgatóság folytatott vizsgálatot.

Az ismert permelléklet típusokon kívül itt bizottsági jelentések, kincstári jövedelemjegyzékek, fiskálisokhoz írt utasítások, levelek, levélmásolati könyvek, térképek, felmérések, tervek, adójegyzékek, esküszövegek is találhatóak.

A szoroson vett peres iratokon kívül a Varii processus című sorozat más darabokat is őriz. Az 1760-as évektől a kincstári fiskálisokat rendelet kötelezte arra, hogy az általuk intézett függő kincstári pörök tartalmi kivonatait a szükséges megjegyzésekkel együtt rendszeresen fölterjesszék. A kivonatok egy része idekerült, nemkülönben a jogügyi bizottságnak, amely e perkivonatokat (series causarum) vizsgálat alá vette, néhány jegyzőkönyve (protocollum commissionis juridicae) vagy a kamarához intézett hasonló tárgyú leveleinek könyve (protocollum correspondentiarum cameralium).

Az iratok egy csoportja a törvényhozás és az országos politika körébe vág, s már nem tartozik a címben meghatározott „perek” közé: reflexiók a király számára az 1790-91-i országgyűlésen tárgyalt kamarai vonatkozású kérdésekről, megjegyzések törvénycikkek módosításával, az országbírói feladatokkal kapcsolatban.

A bírói joggyakorlatban vették hasznát néhány itt elhelyezett kéziratnak, a magyar judikatúra egyes irattípusait tartalmazó formuláskönyvnek, a *Tractatus theoretico-practicus juris processualis regni Hungariae* és a *Juris prudentia* c. terjedelmes kéziratoknak, a Tripartitumhoz írott új Prologusnak és megjegyzéseknek, a patvaristák instrukciójának, valamint a pereskedésre vonatkozó különböző jegyzeteknek.

Az iratok túlnyomó része a XVIII. században kelt, csak elvétve akad köztük XVII. és XIX. századból való.

Az iratanyag egységei leszámozva, de minden rendszer nélkül következnek egymás után. Csak az újszerzeményi perek különülnek el 2 csomóban (7-8. cs.), valamint a szoroson vett peres iratoktól eltérő anyag.

E 165.
SERIES SEU STATUS CAUSARUM FISCALIUM
(Kincstári fiskálisok perjegyzékei)
1773—1836
4 csomó, 1 kötet

Iratok, 1773—1836. 4 csomó, 1 kötet

A kassai kamarai adminisztráció területén működő kincstári fiskálisoknak 1773-ban kelt kamarai rendeletek értelmében fel kellett küldeniök a kassai királyi jogügyi aligazgató címére mindazoknak az utolsó évnegyedben indított pereknek a jegyzékét, amelyekben ők képviselték a fiskust. Ez az intézkedés a központi nyilvántartáson keresztül kívánta szolgálni a kincstár jogi érdekvédelmét. A kimutatások ettől az időtől kezdve az egységes minta szerint el is készültek. Több helyen évente újra és újra sor került összeállításukra és felküldésükre, egészen az adminisztráció 1777-ben történt megszűntéig. A jogügyi aligazgató az adminisztrációnak adta át a jelentéseket, s onnan kerültek azok a kamarai archívum sorozatába. A rovatok közlik, milyen bíróság előtt, milyen ügyben és mikor indult a per, ismertetik a perfolymat későbbi dátumait és utolsó állását. A perek túlnyomórészt vagyonzogiai, legtöbbször hűtlenség és megszakadás miatt indult, de sok az uzsoraper is. A perek a legkülönbözőbb fokú bírói fórumok előtt folytak.

1792-től évről évre hasonló kimutatásokat készített valamennyi folyó perről a magyar kamara mellett működő kincstári jogügyigazgató; a kamarai archívum ezeket is az előbbiekkal együtt őrizte. 1815-tel a sorozat megszakad.

Az összeállítók munkáját nyomatott alaptablák könnyítették meg. Rovataik: a peres felek, a perfelvétel éve, a bíró, a per tárgya, az ítélet kelte és tartalma, az ügy pillanatnyi állapota, az ügyvéd neve. Az eddig említettekén kívül sok itt a csempészet és a hamisítás miatt indított per is.

Az 1831—1836 közti évek kimutatásai alig különböznek az előbbiektől, a perek tárgya is alig bővült: főként birtokjogokért, ingóságokért, jövedelmekért és kiváltságokért folyó perek találhatók itt, (megszakadás, zálogolás, kobzott birtokok, dézsma, vám, italmérés, adó, urbura, árenda, vadászati tilalom, talált kincs, kártérítés, csőd, úrbérrendezés, város- és faluprivilegiumok, jus gladii ügyei), valamint hűtlenségi perek (hamispénzverés, irathamisítás).

Az egész anyag időrendben áll. A kassai adminisztráció az egyes ügyvédektől készített kimutatásfüzeteket évek szerint kötetekbe kötötte, ma ezek a kötetek csomózva állnak. A köteteken belül kettős tagolás van: az ügyvédeknek ugyanis külön kellett fölvenniök a koronajavakat illető és a nota vagy megszakadás útján hárult birtokokat illető pereket. Az 1792—1815 közötti pereket éveken belül pertípusok szerint csoportosították kötetekbe (*activae tabulares, passivae tabulares, activae transmissionales, passivae transmissionales, in partibus activae decurrentes, passivae in partibus decurrentes*; 1799-től: *contrabandales*, 1800-tól: *praevaricationales*). Az 1831-36 közti jegyzékeket külön kötet tartalmazza. A címmel ellentétben nem csupán táblai perek nyilvántartását találjuk meg benne.

E 166.
PRIVILEGIA CEHALIA
(Céhkiváltságlevelek)
1815—1847
5 csomó, 1 kötet

1. Iratok, 1815—1847. 5 csomó
2. Mutató, 1815—1847. 1 kötet

A kamarai levéltár, amikor csak alkalom kínálkozott, rendszeresen készítettetett másolatokat a kincstár anyagi érdekeit érintő iratokról. Különösen fontos volt ilyen szempontból a királyi kegytények nyilvántartása: előbb a XVIII. század hetvenes éveiben a királyi könyvek megfelelő részeinek lemásoltatása útján gondoskodtak erről, utóbb, a XIX. század elején, a kancellárián kiadott céhprivilegiumok átíratásával. A fiskusnak, amikor a szabad királyi városok és kincstári oppidumok gazdasági életét ellenőrizte, és az egész ország gazdálkodását szemmel tartotta, hasznosak voltak az ilyen nyilvántartások. A céhek kiváltságleveleit a kancelláriai fogalmazványokról másolták le, s a kancelláriai, illetve a kamarai archívum megbízottjával hitelesítették. Az átírások éppen az érdemi részt, az egyes céhek egyedi szabályzatait, az artikulusokat nem tartalmazták. A másolók csupán a király nevében szóló bevezető és befejező részt vették be a másolatba: a megerősítések sablonszövegeit s ezenkívül a kancelláriai számot.

A kiváltságot nyert céhekbe a legkülönbözőbb iparok, illetve az akkor iparnak minősülő foglalkozások (például sebész, fürdősz. stb.) képviselői tömörültek.

Az iratok évről-évre rendezetlenül fekszenek, s kiváltságadó uralkodónként (I. Ferenc, V. Ferdinánd) előlről kezdődő sorszámokkal vannak ellátva.

A helynévmutató megadja az iratok tárgyát is.

E 167.
ARCHIVUM FAMILIAE ANDRÁSSY
(Az Andrassy család levéltára)
XVI—XVIII. század
5 csomó, 1 kötet

1. Iratok, XVI—XVIII. század. 5 csomó
2. Lajstrom, XVI—XVIII. század. 1 kötet

A siklői Andrassy család valószínűleg csíkszéki eredetű, Arad megyébe származott kisközépnemes família. Első olyan ismert tagja, akinek pályája magasabbra ívelt, a XVIII. század első felében élt Zsigmond volt: az új Habsburg-berendezkedés és a nagy háborúk utáni konszolidáció karrier-lehetőségeit használta ki. Fiatal korában III. Károly

török háborúiban tüntette ki magát, és a Péro-fölkelés leverése és a katonák elszállásolásának megszervezése körül szerzett érdemeket. A 20-as években békési, később csongrádi alispán, királyi tanácsos, egy ideig aradi főispáni adminisztrátor. Szolgálati jutalmául az Alföld keleti részén, újszerzeményi területen kapott birtokokat: Arad, Csongrád, Békés, Bihar, Szabolcs megye s a Hajdúság jónéhány faluját és pusztáját (Balmazújváros, Kétegyháza, Sarkad stb.). Egy időre a modenai herceg nagy Arad környéki uradalmából is birtokolt részeket. Fia, Zsigmond, II. József alatt a tiszántúli kerület főbiztosi tisztét viselte, s apjához hasonlóan a királyi tanácsosi címet. Ő sem gazdálkodott rosszul az örökséggel, de utódainak nem adhatta már tovább. 1794-ben, fiúörökös nélküli elhunytá után a kincstár nyomban rátette kezét az idősebb Zsigmond által szerzett birtokokra; csupán a leányág kielégítése körül kellett tárgyalni. Az elhunyt után maradt iratok még ugyanabban az évben a kamara levéltárába kerültek.

Ugyanide jutott egy másik ág, a székely, (csik-)szentkirályi előnevet viselő, báróságot is nyert Andrassy család néhány, XVIII. század közepén élt tagjának irattára is. Andrassy István csapattiszt volt, mint huszárezredes halt meg 1761-ben. Kósáné Andrassy Júlianna bárónő egy százados özvegyeként élte le utolsó éveit, 1764-ben bekövetkezett haláláig. Lehetséges, hogy iratai már ekkor a kincstárra szállottak. Ennek az ágnak Sáros megyében is voltak — valószínűleg házasság útján szerzett — birtokai.

Az iratanyag túlnyomó része a felsorolt családtagok gazdálkodásával, kisebb része hivatali, katonai pályájával kapcsolatban jött létre. De akadnak más darabok is a XVI—XVII. századból; az iratok törzsével, illetve a családdal való összefüggésük ma már nem világos.

A siklói ág iratai legnagyobb részükben az ismert birtokok, valamint más ingatlanok (pesti, debreceni, szegedi ház) biztosítását szolgálták, továbbá a birtokgazdálkodással (beruházásokkal, bérletekkel stb.), pénzügyekkel, a jobbágyok állami, megyei teherviselésével kapcsolatban keletkeztek. A parasztság helyzetére, szolgáltatásaira, hajdúvárosi privilégiumaira is van adat.

Ebben a csoportban csak kevés olyan irat akad, amelyik a családtagok közéleti: főbiztosi, alispáni működése során jött létre (leginkább kinevezések és levelek).

A szentkirályi ág iratai István huszártiszti pályájához kapcsolódnak: haditanácsi leiratok, parancsnoki bizonyítványok viselkedéséről, elszámolások és nyugták az ezrednél kapott pénzeokról, Istvánnak adott számlák, nyugták, levelek (gazdasági ügyekben is). Kósáné levelezésében, kérvényei közt a férje halála után elnyerendő nyugdíj kérdései és gazdasági, elszámolási ügyek fordulnak elő.

A többi irat az Andrassy család egyéb tagjaira, Barkóczyakra (Szatmár megyei birtokosok a XVII. században) és más családokra vonatkozik.

Az iratokat fasciculusokba osztották, s azokon belül egyenként előlről számozták le. A fasciculusok általában egy-egy birtokcsoportra vagy egy-két családtag pályafutására vonatkozó darabokat foglalnak magukba.

A lajstromkönyv az anyag nagy részének jelzetét, tárgyát, keltét föltünteti, kisebb részét csak összefoglalóan (fasciculusonként egy-egy szóban vagy mondatban) ismerteti.

E 168.
ASZALAY ISTVÁN KAMARAI TANÁCSOS, ALORSZÁGBÍRÓ

1613—1693

3 csomó

Iratok, 1613—1693. 3 csomó

Aszalay István Abaúj megyei középnemesi családból származott. maga már élete nagy részét távol töltötte ettől a vidéktől: Sopron megyei birtokaival foglalkozott a legtöbbet, hivatása pedig városokba, várakba szolgált. Már fiatalon, az 1610-es évek elején, tanácsosa lett a magyar kamarának. Nem sokkal utóbb az ország legelőkelőbb családaihoz állott át familiárisi szolgálatra, s ilyen minőségében látta el előbb Forgách Zsigmond, Thurzó Szaniszló, majd Esterházy Miklós, végül Draskovich János alatt a nádori titkár tisztét. Titkárkodása alatt átmenetileg törvényszéki esküdtjegyzőséget is viselt; 1648-ban már nádori ítélmester volt. Még az utóbbit megelőzően különleges megbízatást kapott: a linzi béke után Felső-Magyarországra küldték ki — más urakkal együtt — királyi biztosnak a Ferdinánd és I. Rákóczi György közt elintézendő ügyek lebonyolítására. 1646-ban már királyi tanácsosi címet viselt. Élete végén ismét magasabb országos funkciókat kellett ellátnia: 1650-51-ben alországbíró, 1652-ben visszatér egykori munkahelyére: a kamara tanácsosa lesz, s többször küldik ki jogi szakértőként vagy felső-magyarországi biztosként, a végvári őrségek fizetése és a harmincadok körüli rendelkezések felszámolására. Ebből az időből vannak adatok országgyűlési követi és jogtudósi munkásságára is. Úgy látszik, kamarai tanácsosi működése idején érte őt a halál (1657-ben?). A kincstár — nyilvánvalóan, mert nem maradtak utódai — csakhamar rátette a kezét birtokaira és irattárára. A Rákóczi-jövedelmek XVII. század végi elszámolása bizonyára utólag — talán tévedésből — került a levéltárba. A család más ágai jóval később is virágoztak.

Az iratanyag túlnyomó része az Aszalay Istvánhoz írott levelekből áll, köztük néhány Aszalay-féle levélfogalmazványból. Akad több levélmásolat és néhány hivatali irat is.

Aszalay levelezése igen széleskörű volt; az ország leggazdagabb nagybirtokosainak legtöbbjével is sűrűn váltott leveleket, de egyháziakkal, középnemesekkel és otthoni gazdaságának irányítóival is.

Nádori titkári és ítélmesteri szolgálata idején az ország legkülönbözőbb részeiről fordult hozzá a birtokos urak: vagyoni jogi ügyeikben, elsősorban természetesen a nádor bírói illetékessége alá tartozókban, tanácsért, pártfogásért, városok a kiváltságaik dolgában. Volt, aki hozzátartozóját, ismerősét ajánlotta be nála, vagy a közállapotok miatt panaszkodott. A kérések, panaszok egy része a nádorhoz szólt, akivel — távollétében — Aszalay ugyancsak leveleket váltott.

A királyi biztos megbízatás elvállalása óta Aszalaynak az országos politika, elsősorban az Erdélyvel való kapcsolat kérdéseivel is foglalkoznia kellett. Az előbbi tárgyban a fejedelemmel és erdélyi urakkal is levelezett. Bécsi, pozsonyi politikai, hadi hírek jutottak be hozzá, állandóan foglalkoztatta az egyházpolitika. Pázmánytól a többi főpapon és az urakon át az alsóbb papságig szinte mindenkivel kicserélte ez irányú értesüléseit és nézeteit, egyházi intézmények küldték meg neki nyomtatványait.

Sok iratempléke maradt kamarai tanácsosi és biztosi tevékenységének. Itt is fontos szerepet kaptak Erdéllyel való kapcsolatai (levelezést folytatott partiumi gazdasági ügyekről és a zempléni harmincadokról II. Rákóczi Györggyel és Lorántffy Zsuzsannával). Küldetésein a felső-magyarországi végvárok ügyét kellett megvizsgálnia (elsősorban zsoldosok felfogadását és fizetségét); levelezett Wesselényi Ferenc főkapitánnyal, ellenőrizte a harmincadok ügyét, foglalkoznia kellett városok, bányák, kincstári birtokok vagy a tisztviselői létszám dolgával. Megőrzött néhány, a kamarához beadott elszámolást, memoriálét is. Egy följegyzési könyvben főként a tanácsosi és biztosi tennivalókat (előterjesztendőket, elintézendőket, megtanácskozandókat) vetette papírra.

Leveli kisebb részét a gazdatisztekkel, megyei tisztviselőkkel és szomszéd birtokokkal váltotta, s ez a levelezés, akárcsak a följegyzési könyv nem egy részlete a birtokain folyó gazdálkodást és az ott élő jobbágyok életét, teherviselését tükrözi, továbbá az Aszalay család és baráti famíliák magánéletét.

Az anyagot irattípusok, azokon belül címzettek illetve levélírók szerinti tételekben, a tételeken belül időrendben őrzik.

E 169.

BELLAVICZ GÁBOR FŐSTRÁZSAMESTER, UDVARI ÁGENS

1646—1726

4 csomó

Iratok, 1646—1726. 4 csomó

Bellavicz Gábor horvát eredetű, a XVI. században Magyarországra költözött és magyar nemességet nyert családból származott. Apja, Sámuel, az Esterházy család, majd Zrínyi Miklós alatt szolgált, a horvátországi sereg parancsnokaként küzdött a franciák ellen, s mint Fülek vár alkapitánya, Thököly csapatai ellen küzdve halt meg. Gábor a császári ház kiszolgálásában és vitézi érdemek szerzésében apja példáját követte. Filozófiát és jogot tanult, Nagyszombatban avatták baccalaureatussá, Bécsben doktorrá. Csapatszolgálat a legelső beosztásokkal kezdődött. Első jelentős haditettei (a francia háborúban) és feltűnést keltő sikerei hosszabb külföldi megbízatásokhoz fűződnek. A spanyol örökösödési háború idején mint a császár őrnagya és helyettes ezredparancsnok küzdött a bajor választó ellen, utóbb a franciák ellen harcoló holland köztársaság hívta meg ezredparancsnoknak. 1709-ben kapott a császártól bárói diplomát. Birtoka kevés volt: pozsonyi házáról, a megyében fekvő szőléről, kúriájáról tudunk. A századforduló békés éveiben, majd a háború elcsendesedése után az 1710-es évektől bécsi főhatóságoknál: kancellárián, haditanácsnál, udvari kamarán, bizottságoknál ágensként képviselte nagyszámú magyarországi ügyfele érdekeit (der Röm. Reg. Majestät durch alle Instanzen geschwornen Agent und durch das apostolische Königreich Ungarn beeden Rechten Advocat, der ...Wienerischen Universität der philosophischen Facultät Doctor). Vagyonát és adósságait 1727-ben történt örökös nélküli halálával a kincstár vette át; így jutottak iratai a kamarai levéltár birtokába.

Az iratanyagban megtalálhatók a Bellavicz Gábor leszármazására és életére vonatkozó dokumentumok, amelyeket egy kitüntetésért való folyamodás alkalmával kérvényéhez mellékelte, a saját maga és apja katonai szolgálatának iratlemélei, rajtuk kívül peres iratok és anyagi ügyei intézésének iratlemélei, kérvények kinevezések ügyében, továbbá a Bellavicz Gábor halála után kiküldött kamarai bizottság iratai.

Az anyag túlnyomó részét Bellavicz Gábor ágensi működése idején vezetett másolati könyvek adják, bennük a legkülönbözőbb ügyekben folyamodók kérvényeivel, fölterjesztéseivel, javaslataival és azok mellékleteivel, a képviseltek peres irataival (a perek különféle bírói fórumok előtt folytak, a felek gyakran csak támogatást kerestek az udvarnál). Az ágens a bécsi hatóságok kegyelmi és más döntéseit, rendeleteit, bírói parancsait is megőrizte.

A kérvények, peres iratok és mellékleteik jelentős részét birtok- és más vagyoni jogi érdekek védelmében szövegezték, nem egyet közülük magának Bellavicz Gábornak érdekében. Akadnak egyházi bíróságtól felkerült házassági ügyek, bűnösök, foglyok kegyelmi ügyei is.

Gyakran fordultak panaszaikkal a legfelsőbb helyhez megyék, városok, így adó- és kvártélyterhek, katonai kihágások ügyében. Katonai testületek és személyek kérdéseivel a haditanács foglalkozott. Ennél a fórumnál Bellavicz Gábor képviselte Gombos Imre ezredes ezredszervezési, előléptetési ügyeit, ezredének megannyi kérését (a rájuk adott válaszok egy részének szövege is itt található.) Az ágensen keresztül juttatta el kérését számos egyházi hatóság és személy egyházi vagyon, alapítványok, iskolák dolgában, nem katolikusok a sérelmeik miatt, plébánosok gyűjtési engedély elnyerése érdekében.

Az udvarhoz irányított felterjesztések, javaslatok főként politikai természetűek: egy traktátus kül- és belpolitikai kérdésekben kívánja tanácsokkal támogatni az uralkodóházat, más elaborátumok szerzői az országgyűlési tárgyalásokkal, sérelmekkel vagy a már törvénnyé lett artikulusokkal kapcsolatban tesznek észrevételeket. Jelentések mennek várható kincstári jövedelmekről, tervezet tárgyalja a kereskedelem lehetőségeit.

Az iratok tárgy, illetve irattípus szerinti tételekben, azokon belül időrendben fekszenek.

E 170.
ARCHIVUM FAMILIAE BERTHÓTY
(A Berthóty család levéltára)

1527—1822
8 csomó, 1 kötet

1. Iratok, 1527—1822. 8 csomó
2. Lajtrom és mutató, 1527—1822. 1 kötet

Az Aba nemzetségből származó, utóbb Sáros megyébe költözött Berthóty család a XVI—XVIII. században a középbirtokos nemesek sorába számítható. Birtokai Sároson kívül a közeledő megyékre (Abaúj, Zemplén, Gömör, Torna, Borsod) is kiterjedtek. Házasságok útján a környék számtalan birtokos családjával volt rokon; a családtagok a XVI. század óta többen viseltek alispáni tiszteket, szinte mindenkor Sáros megyében.

Berthóty Miklós pár évi megyei szolgálat után az 1730-as években érte el ezt a méltóságot. Birtokait a Sáros megyei Fricsról irányította; ha nem Fricsen, akkor eperjesi szállásán lakott. A családnak az az ága, amelynek iratai a kamara archívumába kerültek, a fiában halt ki a XVIII. század közepén. A lefoglalás az özvegy halála után, az 1770-es években következhetett be; az ezt követő időből csupán egy-két elszórt irat található itt.

A Berthóty-iratokon kívül legnagyobb számban a közeli rokon Dévényi (másként Melléthey, mellétei Divényi) familia iratanyaga került ide, azután a rokon Bornemisza, Dessewffy, Hedry, palocsai Horváth, Keczer, Péchy, Pottornyay, Semsey, Ternyey, Usz családoké és — talán vétel útján — a Fricsieké, Raszlaviczayaké, Rákócziaké stb.

Az iratok első csoportjában a jogbiztosító iratok ismert típusait őrzik, egy részüket másolatban. Megmaradtak birtokigazgatási iratok, kérvények (például adománykérések), levelek is. A Rákóczi-szabadságharc korából Kassához intézett felhívást, kvártélyadást igazoló elismervényeket, katonakiállítás mérséklése érdekében beadott kérvényeket őriztek meg, 1711-ből pedig a koronázási rendtartás szövegét. Néhány irat Berthóty Miklós alispáni működésével kapcsolatban keletkezett.

A levélsorozat zömét Berthóty Miklóshoz írott levelek alkotják az 1710-es, 20-as és 30-as évekből: a megyei tisztviselőkkel, katonai parancsnokokkal, hadbiztosokkal, városokkal, egyházakkal, szomszéd birtokosokkal, gazdasági alkalmazottaival és rokonságával váltott leveleket. Érintik bennük a megye gondjait (katonaállítás, katonák elszállásolása, adóterhek, megyei elszámolások, megyei hajdúk ügye), a nemesi illetve városi érdekeket (birtokpercek, hatalmaskodások, vámfizetés, a gazdálkodás mindennapi kérdései, jobbágyügyek) és a családok magándolgait. Berthóty Miklós özvegye a gazdaság és a család híreiről értesül a levelekből. Hasonló jellegűek a Divényi Péterhez (Abaúj megyei esküdt, majd Sáros megyei táblabíró) írott levelek a XVII. század végéről, köztük jobbágyok panaszai is találhatók. Berthóty Zsigmond a 1680-as években külföldi tanulmányútjáról írt családja tagjainak.

A XVII. század végét megelőző és a XVIII. század közepe utáni időszakból csak elvétve vannak levelek.

A jogbiztosító iratok két évrendi sorozatban, leszámozva állnak (1.: a törzs, 2.: a kiegészítés). A levelek levélírók rendjében s azokon belül időrendben fekszenek.

Az első sorozathoz lajstromkönyv, a másodikhoz az előbbivel egybekötött levélírómunka áll rendelkezésére.

E 171.

ARCHIVUM FAMILIAE CZOBOR

(A Czobor család levéltára)

XVI—XVIII. század

64 csomó, 1 iratok

1. Iratok, XVI—XVIII. század. 64 csomó

2. Lajstrom, XVI—XVIII. század. 1 iratok

A délmagyarországi eredetű Czobor család már a XV. században az ország vezető famíliái közé emelkedett. XVI—XVII. századi tagjai is sokan viseltek magas méltóságokat

(alnádor, táblabíró, főtárnokmester stb.). Legnagyobb birtokaik ekkor már Nyitra és Trencsén megyében terültek el, de volt belőlük ezeken kívül a Felső-Tisza vidéken s utóbb ismét Bács megyében is. Mint az ország nyugati részén birtokos arisztokrácia legnagyobb része, ők is a XVII—XVIII. század fordulóján váltak véglegesen Bécs híveivé. Czobor Ádám tábornok a XVII. század második felében még Zrínyi, majd egy ideig Thököly híve, fia, Márk, aki ugyancsak tábornok, már csak udvari címet visel, József pedig, az unoka, családjának utolsó férfitagja, a bécsi udvar fényűzéséről ismert alakja, csupán az öröklött, hatalmas vagyont költi el. Birtokainak elidegenítése már az 1760-as években nagy méreteket ölt. A kincstár, mint a birtokok várományosa, 1769-ben érdeklődni kezd a szétszóródásnak indult Czobor-levéltár felől. Az iratok egy része (72 cistában) s a Czobor József által készítettetett lajstromok már 1771-ben kincstári kézre kerülnek; évekig húzódó tárgyalás és alku folyik a többi levéltár-részleg átadása körül. 1773-ban a királyi jogüggyigazgatóság újabb 16 cistányi iratot kap meg. A váci káptalanhoz s az Ordódy, Bossányi, Brunsvik, Kollonics, Majthényi családokhoz és máshová került iratokat csak részben sikerül a kincstárnak a zálogból visszaváltani, illetve Czobor József 1785-ben bekövetkezett halála után visszaszerezni.

Ami a kincstáré lett, az a kamarai archívum családi levéltárai közé került. A legnevezetesebb birtokokat Mária Terézia férje, Lotharingiai Ferenc vette meg s vele szálltak azok a királyi házra.

A ránk maradt családi iratok legnagyobb része a XVIII. században keletkezett, elsősorban az utolsó férfitag, Czobor József életében; ezek az utolsó családtagok tevékenységének megfelelően zömmel gazdasági vonatkozásúak: a birtokokon (főleg Holics, Sassin uradalmában, azután ausztriai, morvaországi, délvidéki földeken) folyó gazdálkodás, a házak és ingóságok adásvétele, gondviselése s a pénzületek során keletkeztek.

A XVII. századi iratok jelentős részét utólag tették át a Czobor-levéltárba, kisebb családi levéltárakból; a Czobor-eredetű darabok közül viszont több került a *Neo-regestrata acta* sorozatba.

Utasításokat, rendelkezéseket, gazdálkodási tervezeteket maga a földesúr is adott ki uradalmi tisztjei számára. Az ő utasításai nyomán kellett készülni az urbáriumoknak, az uradalmi nemesek jegyzékeinek, telekkönyvi kivonatoknak, föld- és állatösszeírásoknak, termés- és robotkimutatásoknak, konvenció-jegyzékeknek, leltáraknak, építkezési, meliorációs és más terveknek (pl. a fonóüzem tervének, és az épületrajzoknak), a munkák állásáról vagy a gazdálkodás más részleteiről szóló jelentéseknek, a gazdasági ülésekről vezetett följegyzéseknek. A levéltár ezekből is sokat őrzött meg, de terjedelem tekintetében a számadások és a mellékleteikként őrzött darabok állnak első helyen. Külön számadást vezettek a „vágrófork”, a kulcsárok, az istálló mesterek, a frumentariusok, a vadász mesterek. Számontartották a földesúri jövedelmeket, nem különben a kiadások egész sorát, (köztük a XVIII. század közepe óta működő hernalsi kémiai laboratórium vagy a könyvtár kiadásait). Mellékletként megannyi iparösszamlát, nyugtát, kötelezvényt, pénzkiutalást stb. őriztek meg. A Czobor család már jóval a bukás kezdete előtt rendszeresen vett fel kölcsönöket, elsősorban rendházaktól, egyházaktól (alapítványi tőkét kamatra), de különféle külföldi és magyar birtokosoktól és üzletemberek-től is. Czoborék a nyugták ezreit őrizték meg a kamattörlesztés bizonyágául. A ránkmaradt levelezés a család gazdasági ügyvitelének, üzleteinek részleteire is kiterjed.

Az úrhoz intézett kérvények, panaszok jó része a parasztoktól származik. Gyakran írtak kérvényeket a hitelezők, az uradalom alkalmazottai és különféle támogatást kérők is.

A gazdasági ügyvitel irattermékeinél kisebb számban maradtak meg a család vagyoni jogi (elsősorban birtokjogi) érdekeit biztosító iratok. Az úriszéki bírói eljárásra, nemkülönben az uradalom területén lakó nemesek és parasztok birtoklási viszonyaira vonatkozó tudnivalókat, régi szokásokat, határozatokat külön foglalták írásba.

A ránk maradt levelezés a különféle vagyoni jogi ügyek s a folyó pörök kérdéseit s gyakran a család egyéb magánügyeit is érinti.

Az úriszékekhez fordulók kérvényeit eredetiben, az uradalom nevében külső bíróságokhoz fölterjesztett kérvényeket fogalmazványaikban őrzik.

A földesúrnak egyháza iránt is kötelességei voltak. A kegyúr leveleket váltott az uradalmában működő papokkal, a helyi egyházak tőle kértek anyagi segítséget építkezésekhez stb. A Czoborokat a birtokokon lakó anabaptisták dolgai is foglalkoztatták.

Jelentős közéleti szerepet a családtagok közül utoljára Czobor Ádám várparancsnok, tábornok, királyi kamarás és királyi tanácsos viselt. Tiszti működésének emlékei a XVII. század végéről maradtak ránk.

A családtagok politikai érdeklődésének bizonyosságaként a levéltár — kis számban ugyan — országgyűlési tárgyalások anyagát és törvéncikkeit is megőrizte, továbbá országghatár-megállapító bizottságok iratait is. A XVI. században élt Czobor Imre (komáromi főispán, udvarmester, kamarai tanácsos) néhány irata a magyar kamara működéséhez kapcsolódik.

A birtokok s a levéltár XVIII. századi szétszóródása idején az iratokhoz igen sok lajstrom, iratjegyzék, névmutató készült, de ezeknek ma már csak kis része használható.

Az iratokat 3 osztályba, s azokon belül fasciculusokba, illetve a 3. osztályban az ábécé betűi szerint sorakozó tételekbe osztották. A classisok iratai egykor minősített fontosságuk szerint különülnek el egymástól, a fasciculusok (tételek) tárgy, illetve irattípus szerint.

Az I. osztály első 883 fasciculusáról egykori, a többi iratról új jegyzékek készültek: fasciculusonként (tételenként) adják meg az iratok tárgyát. Mivel a fasciculusok egészen aprók (többnyire 10 iratra terjedők), így ez is komoly útbaigazításul szolgál. A jegyzékek megadják az időközben a *Neo-regestrata actába* áttett iratok új jelzetét is.

E 172.

ARCHIVUM FAMILIAE DOBÓ

(A Dobó család levéltára)

1527—1602

4 csomó

1. Iratok, 1527—1602. 3 csomó
2. Jegyzék, 1527—1602. 1 csomó

Az Ung megyei eredetű Dobó család virágzásának rövid korszaka a XVI. századra esik. Az egyik Dobó már a rákosi országgyűlésen (1505) megyéjét képviselte; a követ-

kezdő generációnak több tagja vállalhatott vezető szerepet a török elleni küzdelemben. István, az 1552-es egri ostrom várkapitánya 1553-ban elnyerte az erdélyi vajdaságot. 1569-ben összeesküvés gyanúja miatt fogságba került; nem sokkal élte túl 1572-ben bekövetkezett kiszabadulását. Testvére, Domokos, korábban hosszú időn át János király híve volt; török fogságot is szenvedett. István fia, Ferenc, barsi főispánságot, majd dunántúli főkapitányságot viselt; az ő fiában, Jánosban halt ki a család fiága. Országos — katonai és politikai — gondjai mellett egyik Dobó sem felejtkezett meg a családi vagyoni gyarapításáról: birtokaik végighúzódtak a végvárak övezetén: Zólyom, Bars, Abaúj megyében és a Felső-Tisza vidéken.

Irataik hihetőleg a fiág kihaltával kerültek a magyar kamara levéltárába; közöttük elsősorban az említett Istvánhoz, Domokoshoz, Ferenchez és kisebb számban a Mohács utáni időkből élt idősebb Ferenchez írt levelek, az ő levélfogalmazványai és más irataik vannak.

A levelezés jelentős részében katonai, politikai tárgyú; másik része a család gazdálkodásához és mindennapi életéhez kapcsolódik. A családtagok az uralkodókkal és a főhercegekkel, az egyházi és világi hatalmasságokkal, egymással, alárendelt tisztjeikkel, gazdasági alkalmazottaikkal, kisebb nemesekkel, megyékkal, városokkal és török urakkal váltottak leveleket.

János király, utóbb pedig a Habsburg-királyok és főhercegek a hadi és politikai események híreit cserélték ki Dobóékkal és utasításait közölték velük, főként hadszervezési ügyekben (közfelkelés, lustra, parasztok hódolási szándéka a töröknek, alsóbbrendű tisztek beiktatása, végvári fegyelem, kihágások, fizetés, élelmezés, fogolytartás, hadianyagellátás, hídépítés, stb.), vagy az erdélyi vajdasági és a magyarországi politikai élet irányítása dolgában. A várkapitányokkal, szomszédos urakkal, megyékkal, városokkal, családtagokkal váltott levelekben ugyancsak hírcsere és főleg hadszervezési, politikai kérdések kerültek szóba; közfelkelések meghirdetéséről, katonaállításáról, a várak állapotáról jelentések számolnak be.

A család tagjain kívül a provizorokkal, officialisokkal tárgyalták meg a birtokszerzés, pereskedés, gazdasági ügyvitel kérdéseit, nem egy levélben a család életét is. A császárhoz írott kérvény- és levélfogalmazványok sokszor érintik birtokadomány, birtokviták, hatalmaskodás és más peres ügyek dolgát. A megyék, városok, fogságba esettek Dobóéknak panaszkodnak terheik, sérelmeik miatt.

Terjedelem tekintetében jóval a missilis-anyag mögött marad a többi iratfajta: katonai és gazdasági kimutatások s a peres eljárások során keletkezett, vagy velük kapcsolatosan megőrzött darabok. Itt maradt meg Dobó Ferenc töredékes végrendelete is.

A levéltár a XVI. század politikai és hadtörténetének rendkívül fontos forrása.

Az anyag iratfajták (*Levelek, Oklevelek, Kimutatások, Végyes*) szerinti tételekben helyezkedtek el, a leveleket címeztek, néhol levélírók szerint rendezték, a többi tételen belül időrend van.

A jegyzék az iratok keltét, a levelek (fogalmazványok, oklevelek) íróját és a címeztejét, a többi iratnak pedig a rövid tárgyát tartalmazza.

E 173.
ARCHIVUM FAMILIAE DÓCZY
(A Dóczy család levéltára)
1550—1692
1 csomó

Iratok, 1550—1692. 1 csomó

A Dóczy család a Hunyadiak idejétől 2 évszázadon át az ország vezető famíliái közé tartozott. Birtokai Pozsony, Nyitra, Bars, Szatmár megyében feküdtek, rokoni köre a XVI. század végén a leggazdagabb bárókra mint a Forgáchokra, Thurzókra, Nyáryakra terjedt ki. A mag nélkül elhalt Dóczy András, akinek a kincstárra szállott iratai ennek a levéltárnak a zömét alkotják, úgy látszik, II. Mátyás trónralépte óta viselt országos tisztségeket, iratait is csak az idő óta őrizte meg. Bars és Szatmár megye főispánja, Szatmár várának, később Felső-Magyarországnak főkapitánya, királyi főkamrás és tanácsos volt. A bécsi udvarnak Erdéllyel folytatott tárgyalásaira többször küldték ki biztostként. 1620 után kelt irata nem maradt a levéltárban, erre az időre esik halála.

Egy évtizedes közszerelése a török béke s a magyar-erdélyi összecsapások idejére esik: Dóczy közvetlen közelből figyelhette a politikai, diplomáciai, katonai eseményeket, nem egyszer maga is mozgatójuk volt. Tevékenységét és az eseményeket a hozzá írott levelek tükrözik.

Legjelentősebbek az erdélyi eseményekre, a császárhoz való viszonyra és az Erdéllyel folyt diplomáciai tárgyalásokra vonatkozó közlések (köztük Bethlen Gábor levelei). A török kérdés is foglalkoztatja a levelezőket: Bécs hírszerzőit, a lengyel királyt és a magyar urakat egyaránt. Maguk a török urak is leveleznek Dóczyval. Sok nyoma maradt a levelezésben a hadieseményeknek (külföldi háborúk, Bethlen hadmozdulatai), a császári hadsereg problémáinak (végvári katonaság, közfelkelés, hadseregellátás, katonai kihágások) s a belső politika kérdéseinek (országgyűlési tárgyalások, a hajdúk mozgolódása, a rendek hangulata az 1618-i királyválasztáskor, egyházpolitika).

A legtöbb levelet II. Mátyás király, Thurzó György és Forgách Zsigmond írta Dóczyhoz. Rajtuk kívül a már említettek, továbbá Ferdinánd főherceg, a haditanács, Pázmány Péter, Bethlen Gábor, Rákóczi György (ónodi kapitány korában), Thököly István, Kendi István, Lónyay András, Prépostvári Zsigmond, Homonnai Bálint és várkapitányok, udvarbírók, Dóczy-szervitorok, magyarországi és erdélyi urak vegyesen.

Jóval kevesebb hely jut a levelezésben a családi birtokszerzés, a birtokperек s a gazdálkodás ügyeinek, családi eseményeknek. A kamarát az élelemkészletek s a honoráriumok dolga foglalkoztatta. Egy-egy alkalommal városok (Kecskemét) vagy a szegény nép (felsőbányai bányászok) is Dóczyhoz fordulnak kéréseikkel, panaszaikkal.

Dóczy András levelein kívül csak kisszámú misszilis képviseli a család többi tagjának iratait, így például Dóczy Ferenc levele török fogságából apjához (1569) vagy a Dóczy István pozsonyi kapitányhoz írott levelek (1619—1620, külföldi tudósításokkal, hadi hírekkel).

Egyik Dóczy-ág a XVII. században egy, Morvaországban is birtokos családdal került házassági kapcsolatba. A morva vonatkozású, részben szláv nyelvű hivatali és gazdasági iratok, lajstromok (köztük a század második feléből valók is) a levéltár többi részétől határozottan elkülönülnek.

Az anyag évek rendjében fekszik.

E 174.
ARCHIVUM FAMILIAE ESTERHÁZY
(Az Esterházy család levéltára)
1555—1733
4 csomó

Iratok, 1555—1733. 4 csomó

Az Esterházy család meglepő gyorsasággal emelkedett szerény csallóközi nemesek sorából az ország legnagyobb birtokosai közé. A családi karrier megalapozója, Esterházy Ferenc pozsonyi alispán a XVI. század végén élt. Gyermekei közül többen viseltek jelentősebb tisztséget; Miklós 20 éven át volt az ország nádora (1625-1645).

Ez a kis levéltár elsősorban Miklós nádor iratait foglalja magában; jóval kisebb részben apját (Ferenc pozsonyi főispánét), testvéreit (Gábor, Dániel, Pál), gyermekeit (Pál nádor, László pápai kapitány, Ferenc pápai és semptei kapitány, Zala és Somogy főispánja) unokáit (Antal pápai kapitány, Rákóczi Ferenc tábornagya, Mihály herceg), és egy-két oldalági leszármazóját (Farkas, királyi személynök, János, több vár kapitánya, vicegenerális, Gáspár), feleségeiket, végül a család tisztartóit. Még kevesebb a családdal valamiképpen kapcsolatba került idegen személyek iratainak száma. A XVII. század politikai történetének igen fontos forrásai rejtőznek itt, különösen Miklós és Pál nádor iratai közt. A többi, fent nem említett családtag csak mint tekintélyes birtokok irányítója hagyott magáról emléket.

Az Esterházy család említett tagjainak iratanyaga legnagyobb részében a hercegi ág levéltárában található. Miklós és Pál nádor levéltárának kisebbik részét az egykori Archivum Regnicolare szerezte meg magának. A levéltár itt ismertetett töredéke nagy részében kétségkívül Aszalay Istvánnak, Miklós nádor titkárának halála után lefoglalt irataival került a kincstár kezébe. Esterházy Antal kuruc tábornagy birtokainak 1719-ben történt elkobzásakor az előbbi iratok újabakkal egészülhettek ki. Több darabot későbbi levéltári rendezések során illesztettek a törzshöz; ezek a kamarai archívum különféle gyűjteményeiből származnak.

Esterházy Miklós iratainak zöme a nádori működés idejéből való. Ezt megelőzően Esterházy már mint országbíró (1622-1625) váltott leveleket a megyékkal s az urakkal, közjogi, birtokjogi ügyekben. Neki kellett sürgetnie a koronaórzésre fizetendő pénz be- küldését.

A nádori bíraskodás irattermékei főleg vagyonjogi vonatkozásúak. Az Esterházyhoz intézett kérvények, levelek jó részét nádori kiadványok kieszközlése vagy peres ügyek sikeres elintézése céljából írták, magánosokon kívül megyék, városok, egyházak, a kincstár vagyonjogi ügyeiben a király és a kamara is. Előfordult, hogy a király küldött meg nádori véleményezésre hozzá intézett kérvényt.

A nádori iratok közé került Esterházy Miklós elődeinek egy-két hivatalos irata és utódainak (főleg Draskovich Jánosnak) néhány fogalmazványa, levele is.

A nádor közfunkcióiból következett, hogy leveleket kellett váltania a királlyal közgazdasági, jogi ügyekben, a megyékkal és a városokkal adózás, céh-artikulusok dolgában, a horvát rendekkel sérelmeikről, és az egyháziakkal egyházpolitikai kérdésekben. A hadseregszervezés nem egy feladata a nádorra hárult: alacsonyabb rangú tisztek kineve-

zése, nemesi fölkelés, kvártély szervezése, csapatok fizetése, őrségek fegyelmi ügyei foglalkoztatták (a nádor korábban várkapitány, majd főkapitány volt). A királlyal, a haditanáccsal és a megyékkel, városokkal, urakkal éppúgy állandó írásbeli érintkezésben állt a fentiek megtárgyalására, ahogyan az alacsonyabbrangú katonai parancsnokok vagy az őrségek egyszerű katonái is hozzáfordultak.

Esterházy Miklósnak, mint a rendek legfőbb képviselőjének a fontosabb külpolitikai és hadi eseményekről is volt tudomása, bizonyos vonatkozásban irányító szerepe. A király és a haditanács mellett levelezést folytatott az erdélyi fejedelmekkel (Bethlen Gáborral és I. Rákóczi Györggyel), számos magyar nagyúrral, s ha nem is rendszeresen, a budai basával, más török urakkal, lengyel vajdákkal, német uralkodókkal. Nemcsak hírcsere folyt és nemcsak jelentéseket küldöztek egymásnak; érintették a diplomáciai tárgyalások, a követküldés, a béke, a fegyverszünet, a hadi események ügyét. A megyékhez a nádor időnként politikai tárgyú körleveleket küldött. Politikai állásfoglalásait memorialékban, opiniókban fejtette ki az erdélyi kérdéstről, az ország védelméről (opinio seu discursus palatini circa conservationem regni ac confinium ejusdem, 1640); megmaradtak Pázmányhoz az erdélyi kérdésben tett észrevételei is. Többször lemondott nádori hivataláról; lemondóleveleiben a nádori hivatás és az országos politikai kérdéseit fejtegette (1637, 1643).

Mint az ország egyik legelső nagybirtokosa, gazdaságának ügyeivel is kellett foglalkoznia. A birtokok nagy része a Dunántúlon és a Felvidék nyugati részén feküdt. Esterházy olykor birtokjogi kérésekkel fordult a királyhoz, úrbéresei terheinek enyhítését kérte a német parancsnokoktól; gazdasági feljegyzéseket készített, levelezett udvarbíróival, familiárisaival, megőrizte a számadások, a rájuk tett észrevételek, a jobbágyokkal kötött egyezségek egy részét. Az Esterházy család más férfi- és nőtagjaival családi, személyi ügyek is megtárgyalásra kerültek.

Elsősorban birtokjogi, gazdasági, családi, kis részben egyházi, katonai kérdéseket érintenek a többi Esterházy családtag levelei: Ferencnek, Miklós apjának iratai közt pozsonyi alispáni működése során keletkezett darabok is akadnak.

Pál nádor (korábban pápai kapitány) ebben a gyűjteményben kevés katonai és politikai vonatkozású iratot hagyott ránk: katonai szervezési, ellátási, fegyelmi ügyekben kelt néhány levelet, hűségre intő körleveleket a Rákóczi-szabadságharc idejéből, megyék, városok panaszait a porciós terhekről, a paraszti ellenállásról, harmincadügyben írott panaszokat, egyházpolitikai iratokat, levelezését a kamarával, urakkal. Itt is megvannak — bár jóval kisebb számban, mint Miklós nádornál — a nádori bírásokodás s a magán-gazdálkodás iratai.

Az iratokat tárgyi, illetve irattípusok szerinti tételekben, azokon belül időrendben helyezték el.

E 175.
FERBERTH FERENC KINCSTÁRI PREFEKTUS
(1364) 1602—1784
27 csomó, 1 kötet

1. Iratok, 1364—1784. 27 csomó
2. Lajstrom, 1364—1784. 1 kötet

A Ferberth család 1744-ben kapott nemességet. Kisebb birtokai voltak Arad, Komárom és Pest megyében, háza Komáromban. Ferberth Ferenc kincstári szolgálatban töltötte életét: sóhivatali ellenőr volt Pesten (1748-tól), kincstári uradalmi számvevő Arad megyében, uradalmi prefektus Komárom megyében (1752-től), majd az ungvári, a rác-kevei és az óbudai uradalomban (1764-től, 1767-től, illetve 1768-tól). Az 1770-es-80-as években több ismerős család kiskorú gyermekeinek gyámságát vállalta. Már 1773-ban kérte nyugdíjazását, de csak 1777-ben válhatott meg a szolgálattól: a budakeszi erdők kispusztításáért tették felelőssé és felfüggesztették állásából. Egy 1778-ban kelt királyi rezolúció fölmentette a 20000 forintos kártérítéstől, hivatkozva érdemeire, különösképp a hosszú porosz háború alatt sikeresen szervezett gabonaszállításra. Nyugdíjat azonban nem ítéltek meg neki. Halála után, 1786-ban, a kamara lefoglalta és archívumába szállította Ferberth iratait.

Az iratok jelentős része Ferberth prefektusai működése során keletkezett. Megvannak hivatali pályafutásának kinevező, előléptető iratai s az erre vonatkozó kérvények, levelek.

A kincstári birtokok itteni iratanyagában csak kis számban találhatók birtokjogi iratok. Az úrbéres és más jövedelmek rögzítését szolgálták az urbáriumok, szerződések, a kegyúri jogot érintő kiadványok és megannyi számadásjellegű irat. (Az uradalmaknak a termelésen kívül gabona, marhák, lovak, bányatermékek nagyarányú szállítását, vételét, eladását, őrzését, tárolását is meg kellett szervezniük. A községi bírónak el kellett számolniuk az adópénzről.) Az úriszéki igazságszolgáltatás is számos iratot termelt. Megmaradtak Ferberthnek, mint a visszaélések kivizsgálására több ízben is kiküldött biztosnak iratai és az óbudai zsidók rendszabályozása során keletkezett darabok. A kincstári városok, falvak többször fordultak kérelemmel az uradalomhoz (katonaállítás, kvártély- és más terhek, céhek stb. ügyében). Levélváltás folyt az említett kérdések legtöbbszörében a prefektus és a szomszédos uradalmak, a kamara, a kamaraelnök, a bécsi hatóságok közt. Grassalkovich elnök üzleti magánmegbízatások dolgában is sűrűn váltott levelet Ferberth Ferencel.

Az iratok közt tervek, rajzok is akadnak.

A gazdálkodásra a külső események sem maradtak hatás nélkül. Ezért találjuk meg itt az 1763-i komáromi földrendés leírását vagy a porosz háború hírkivonatát.

Megőrizték a Ferberthek családi birtokain folyó gazdálkodás, úriszéki judikatúra irat-termékeit s a család jogbiztosító iratait is. A levelezés vagyoni, üzleti, családi stb. ügyeket érint.

Az anyag egy része a Ferberth Ferenc gyámsága alá tartozó árvák útján került a levéltárba. Egyikük a Gothardok rokon budai polgárcsaládjából származott. Az elszámolások, jegyzékek, levelek adatai a budai szőlőbirtok gazdaságára, iparosmunkákra, s a gyámfiú bécsi tanulmányaira és költségeire vonatkoznak.

A másik gyámfiúnak, Persch Ferdinándnak apja — akárcsak Ferberth — sóigazgatási alkalmazott volt; az apa maga is gyámoltott árvákat. Ránk maradtak az utazásaikkal működésükkel, anyagi helyzetükkel kapcsolatos iratok; a fiú a nagyszombati iskolából küldött leveleket.

A fehérvári örkanonokság birtokiratai s más gyámiratok idekerülésének körülményei egyelőre nem tisztáztak.

Az iratanyag túlnyomó része a XVIII. századból, annak is leginkább közepéről származik; csak elvétve akadnak XVII. századi darabok (azok is inkább másolatok).

Az iratok tárgyak szerint kialakított fasciculusok s azokon belül fasciculusonként újra kezdődő numerusok rendjében fekszenek. A 9-12., valamint a 20-26. fasciculusokon belül nincs sorszámozás.

Az egykorú, XVIII. századi lajstrom az iratokat általában darabonként ismerteti, a 9-12. és 20-26. fasciculusokat csak összefoglalóan, legfeljebb a darabok számának feltüntetésével. A fasciculusok tárgyalási sorrendje a lajstromban nem mindenütt felel meg az iratanyag rendjének.

E 176.
ARCHIVUM FAMILIAE FRIEBEISZ
(A Friebeisz család levéltára)
1634—1770
4 csomó

Iratok, 1634—1770. 4 csomó

A Pozsony megyei Friebeisz családot 1655-ben emelte nemességre III. Ferdinánd király armálisa. A nemességszerző János a XVII. század közepén Somorja város jegyzője volt. Azonos nevű fia kincstári szolgálatba állott. Előbb Nyugat-Magyarország különböző határhelységeiben látta el a harmincadosi tiszteket, majd a felszabadult, újra népesedő déldunántúli területek őt is lefelé csábították: Pozsonyból Sopron, Sopronból Baranya megyébe költözött, Baranyában megyei perceptori tisztséget viselt. Fia, Ádám, királyi táblai jegyzőként kezdte, az 1720-30-as években Székesfehérvár város, majd Baranya megye jegyzője volt, a 40-es évektől Baranya megyei alispán, táblai ülnök, 1754-től Verőce megye alispánja, királyi tanácsos. 1760 táján került ismét Pécsre s ott élt öreg táblabíróként 1770 körül bekövetkezett haláláig. Közvetlen leszármazottai nem maradtak, levéltára a kincstár kezére jutott, a család csupán testvérének és unokatestvéreinek utódaiban élt tovább.

Az itt őrzött iratanyagnak csupán csekély hányada keletkezett az Ádám életét megelőző időben. Néhány jogbiztosító irat, János somorjai jegyzőségének irattermékei az 1680-as évekből, harmincadosi iratok a századforduló tájáról, valamint János vagyongogi, adóssági ügyeinek és alkalmi ügyvédkedésének, megyei számvevői működésének emlékei ezek.

Friebeisz Ádám táblai jegyzőségének korszakából jegyzői fogalmazványokat, vallási iratokat őrzött meg, székesfehérvári hivatalnokoskodása idejéből a városi igazságszolgáltatás és gazdasági ügyvitel termékeit (a városi sedriához és tanácshoz írt beadványokat polgárok vagyongoji ügyeiben, városi birtokjogi protocollumokat, tanácsi másolati könyveket, peres iratokat, városi fogalmazványokat, a város kvártélyterheire, kiadásaira vonatkozó följegyzéseket, a várossal kötött bérleti és más szerződéseket).

Legnagyobb számban kétszeri alispánágának iratai maradtak meg. Fölöttes hatóságok és a megyében működő tisztviselők (szolgabírók, hadbiztos, kincstári gabonaraktárnokok stb.) hivatalos ügyekben, a birtokos urak a maguk vagyongoji, pörös ügyeiben vagy pártfogoltjaik érdekében fordultak az alispánhoz. Számos adata van az 1755-i Verőce megyei „tumultus”-nak, a Törő-Pethő fölkelés szlavóniai hajtásának, megtalálható közöttük a kiküldött bizottság iratainak egy része is.

A leiratokra, beadványokra válaszfogalmazványok készültek, és először fogalmazvány formájában vetették papírra a megyei univerzitás kiadványait is. Az alispán a sedrián és a megyei küldöttek jelenlétében folyt úriszéki tárgyaláson vette ki részét az igazságszolgáltatás feladataiból.

Ugyanitt maradt nyoma a megyei közgyűlés tárgyalásainak, a megyei összeírás, újoncállítás, adórepartíció, kvártélyelosztás kérdéseinek. Az alispán leveleskönyvei (fogalmazványkönyvei) az 1749 és 1766 közötti időből vannak meg hiánytalanul.

A Friebeisz Ádám birtokain folyó gazdálkodásról, üzletekről, kölcsönügyletekről, a hozzá írott magánlevelekből s az ő válaszlevél- és kérvényfogalmazványaiból kaphatunk képet, továbbá számadáskönyveiből valamint a számadás mellékletekből.

A család magánéletéről a levelezésben kevesebb szó esik.

A Friebeisz-levéltárba olvadtak be néhány rokon, illetve Friebeiszekkel kapcsolatba került familia iratai: a XVII. századra visszanyúló Despor-iratok az egyik Friebeiszné útján jutottak ide, a szlavóniai Pejachevich-iratok pedig valószínűleg a verőcei alispán útján. Zichy Károly mosoni főispánnal, akinek levélfogalmazványai s a hozzá írott gazdasági, hivatali, családi vonatkozású levelek, kérvények szintén itt találhatók meg, a XVII–XVIII. század fordulóján került érintkezésbe Friebeisz János.

Az anyagot a családtagok és funkcióik (illetve irattípusok) szerint osztották tételekbe, azokon belül évről-évre.

E 177.
ARCHIVUM FAMILIAE GYURCSÁNYI
(A Gyurcsányi család levéltára)
1595—1869
14 csomó

Iratok, 1595—1869. 14 csomó

A Gyurcsányiak középbirtokos nemes családja Trencsén megyei eredetű; 1618-ban kap először nemesi kiváltságot. Tagjai nemzedékeken át viselik a megyei, egy-egy eset-

ben országos igazgatási-bírószági szervezet tisztségeit: András már a XVIII. század első felében Trencsén megye főpénztárosa, táblabírója. Imre — ugyanebben az időben — az első, aki magasabbra emelkedik: a királyi tábla ülnöke lesz. Erdemei elismeréséül kiüntetés és Arad-Zaránd megyében birtokokat kap. Egyik fia, Ferenc, katonai pályán van, többi utóda Nógrád és Bars megyében hivataloskodnak és ott szereznek birtokokat. Ignác nevű fia a század végén Nógrád megye jegyzője, Ignác fiai közül József ugyanott szolgabíró, majd főadószedő, táblabíró, Ignác megyei táblabíró, István ügyvéd és táblabíró, Gábor Nógrád megye alispánja, az 1830-as években királyi táblai ülnök, királyi tanácsos, altárnokmester, utóbb a hétszemélyes tábla bírása. A Gyurcsányi-levéltár a két utóbbinak s velük az egész családnak mag nélküli kihaltával (1856, 1855) került kincstári kézre.

A hivatali funkciót viselt családtagok irathagyatékai közül elsősorban a két reformkori (István és Gáboré) érdemel említést. A megyegyűléseken, megyei törvényszékeken és bizottságok működése során, valamint a megye ügyvitelében keletkezett iratok közül nem egyet az alispán illetve a kijelölt „táblai ülnök” tartott magánál elintézés céljából, máskor meg éppen ők fogalmazták azokat: így maradt közülük sok a magánlevéltárukban. Találhatók itt megyegyűlési határozatok, a gyűléseken elhangzott beszédek szövegei, elfogadott feliratszövegek, úrbéri ügyekben, nemesi összeírás javítására, panaszok kivizsgálására kiküldött bizottságok iratai, gyámügyi iratok, az adóval, költségvetéssel, elszámolással, katonaaállítással kapcsolatos darabok, megyei bírósági perek és vallatások, kérvények (elsősorban birtokjogi ügyekben), tervezetek (éléstár felállításáról, „asszonyi egyetem” szervezéséről), felülről érkezett körölvények, nyomtatványok. Hivatalos jellegű levelezés folyt a főispánnal, a szolgabírókkal és más megyei funkcionáriusokkal (megyei választások dolgában, az 1831-es kolera és jobbágyfelkelés, adó, birtokjog, perek ügyében). Széchenyi István levélben tudósította az alispánt tervezett nógrádi útjáról.

Gyurcsányi Gábornak a megye határán túl is voltak összeköttetései, s utóbb maga is a távolban teljesített szolgálatot; megőrizte Reviczky Ádámnak Bécsből írott leveleit, megőrzött több országgyűlési iratot, közgazdasági, külpolitikai értekezést, uralkodói megnyilatkozások és követi beszédek másolatszövegeit, nyomtatványokat. A többi hivatali irat kisebb Bars és Nógrád megyei tisztségviselőktől, a katonaiak Ferenc alhadnagytól származnak.

A család Trencsénben, Nógrádban, Barsban és Borsodban folyó (részben compossessoratusi) gazdálkodásának, kápolnaalapításának és más kegyes cselekményeinek és magánéletének emlékét őrzi az anyag zöme, akárcsak a jogelődök iratait, a minden jogi, gazdasági és családi ügyre kiterjedő levelezéssel vagy a térképekkel, helyszínrajzokkal, tervrajzokkal és más kéziratokkal.

Mindezek az iratok zömmel a XIX., kisebb részükben a XVIII. századból valók, a csekély számú XVII. századi irat a trencsényi birtokra vonatkozik.

A szabadságharc utáni éveknek csak kevés irat emléke maradt: a birtokokra, a jövedelemre, császári adóterhekre, a cselédbérekre és a Gyurcsányi-örökség ügyére (1860) hoznak adatokat.

Gyurcsányi-iratokon kívül találunk a levéltárban a Jeszenszky, Magótsy, Radits, Szent Iványi, Ürményi, Vass és más, leginkább felvidéki megyékben birtokos rokoni családokat illető iratokat is; főként birtokjogiat, de számadásokat stb. is.

Az anyag családok, családtagok, funkciók, birtokok, illetve irattípusok szerinti tételekben, azokon belül évről-évre fekszik (a levelek a címzettek ábécérendjében).

E 178.
ARCHIVUM FAMILIAE HADNAGY
(A Hadnagy család levéltára)
1580—1871
2 csomó

Iratok, 1580—1871. 2 csomó

A Hadnagy család kézdiszéki eredetű; a legkorábbi dálnoki birtokához, ahol tagjai a legutolsó időkig gazdálkodtak, több más székely székben (Sepsi, Maros, Udvarhely, Bardóc, stb.) is szerzett birtokokat. Levéltára az 1870-es években szállhatott a kincstárra. A familia egykori sorsának megfelelően eléggé egységesen birtokjogi vonatkozású iratokat tartalmaz.

A család megőrizte Báthory Zsigmond 1591-i keletű armálisát, Bethlen Gábor egy kegyelemlevelét, valamint a „fogott bírák”, a székely székek, más hatóságok és magánosok számtalan jogbiztosító kiadványát. Maradt sok kérvényfoglalmazvány és válasszal visszaadott kérvény is. Az utóbbiakban a családtagok a fejedelemhez, a guberniumhoz, a táblához, a székekhez és a székek törvényszékeihez fordulnak, túlnyomórészt ugyan-csak vagyoni megkereséseikkel. A levelek száma nem nagy; tárgyak: vagyoni érdekek, a gazdálkodás és a magánélet. Ugyancsak kisebb számban található a különösen osztozások alkalmával készült egyes följegyzések, valamint a gazdasági ügyvitel különféle irattermékei, és a jobbágykérvények. Megőrizték Kossuth 1837-i vallomásának egy kéziratos másolatát.

Az iratok java része XVIII—XIX. századi eredetű, kisebb az önálló fejedelemség utolsó századából fennmaradtak száma. A szabadságharc utáni időre esik Hadnagy József dálnoki birtokos levelezése. Akadnak rokon s a környéken birtokos, szomszéd családokra vonatkozó iratok is.

Az iratanyag gazdag forrása a XVII—XVIII. századi székely igazgatási és jogszolgáltatási szervezet működésének, amelyről ilyen természetű anyagunk csak igen kevés van, s azt sem a mai Magyarország területén őrzik.

Az iratok időrendben fekszenek.

E 179.
ARCHIVUM FAMILIAE HEGYESI ET VISKI
(A Hegyesi és a Viski család levéltára)
1557—1863
3 csomó

Iratok, 1557—1883. 3 csomó

Az iratok zöme — a Belső-Szolnok, Doboka és Kolozs megyei Viski család levéltára — a XIX. század közepén élt Viski Ferencné Hegyesi Erzsébet házassága útján került össze a jóval kisebb számú Hegyesi-iratokkal. A Hegyesi család Zaránd megyei eredetű, és Zarándból még az önálló erdélyi fejedelemség idején költözött Torda megyébe. A Viski-levéltárban őriztek még Viski Sándor és Pávai Vajna Klára XVIII. század végén kötött házassága során bekerült, nagyszámú Pávai-Vajna iratot is. Az utóbbi — Orbai székéből a Mezőségre költözött — család levéltárába pedig az Alsó-Fehér megyei rokoni-szomszédi kapcsolatok ugyancsak nagyszámú, más eredetű darabot juttattak be (főként az Elekessy, azután a Bernát, Bényey, Buna, Dobai, Egri, Sárosi, Szintai Alsó-Fehér megyei birtokos családok iratait). Végül ugyancsak a Viskiek szereztek meg az Alsó-Fehér megyei Belényessy famíliának, a rettegi Borbély családnak meg egy kolozsvári polgárcsaládnak, a Stenczeleknek az iratait. A kincstár Viski Ferenc 1863-ban bekövetkezett halála után jutott a levéltár birtokába.

Az iratanyag nagyobb részét a vagyonjogbiztosítás és a gazdasági ügyvitel hozta létre, de a három családnak megyei s kivételképpen országos tisztségeket is viselt tagjai hivatalos iratainak egy részét is itt őrizték meg. Említést érdemel közülük Hegyesi András, a XVIII. század második felében élt tordai főbíró, Viski József és János Doboka megyei alszolgabíró illetve jegyző (a XVIII. század elején), Viski Péter zilahi, majd magyar-egregyi postamester, Viski Elek, a gubernium és az erdélyi kommisszariátus tisztviselője, Viski Sándor táblai ülnök, Viski Ferenc, Torda megye főszolgabírója (mind a XIX. század első felében), Pávai István, Apafi Mihály étékfogómestere, Pávai Ferenc Alsó-Fehér megyei számvevő (a XVIII. század második felében), végül Pávai Elek guberniumi írnok, fehérmegyei jegyző és főszolgabíró, majd táblai ítélmester, református egyházmegyei főgondnok (a XVIII—XIX. század fordulóján).

A hivatali működés során keletkezett iratok között megyei (illetve megyei tisztviselői) és táblai ülnöki följegyzések, kiadványok, beadványok találhatók. Pávai Elek főgondnok az egyházmegyéjéhez tartozó egyházközségek anyagi, szervezeti ügyeire vonatkozó darabokat őrzött meg. Viski Ferenc 1848-49-ben is viselte a Torda megyei főszolgabírórságot; sok, hozzá írt kérvényt (jobbágykérvényeket is) rakott el irattárába ebből az időből, s a forradalmi intézkedések nem egy emlékét. (Iratokat a román felkelésről, bűjtogatók, rablók névsorait, az elmenekültek javainak összeírását stb.).

Országos érdekű iratok a Hegyesi-levéltárban csak elszórtan találhatók. A koraiakat (1606-os Bocskai-egyezség szövege, Dániel Mihály 1639-i portai követségének költségjegyzéke, meghívó Thoroczkay számára az 1680-i országgyűlésre) talán Hegyesi András tartotta meg. A XVIII. századiak eredete bizonytalan (II. Rákóczi Ferenc leirata abrudbányai inspektorához, közgazdasági tárgyú előterjesztés az uralkodóhoz, jezsuiták álláspontja a bevett vallásfelekezetekről, királyi leiratok, cirkulare külföldi követekhez,

gravámenek és más országgyűlési iratok, az adórepartíció, a katonai élelmezés, a postaszervezés iratai). Sok közülük csupán egyszerű másolat, egy részüket valószínűleg Viski Péter postamester szerezte meg, illetve másolta le magának. Politikai és hadieseményekre vonatkozó utalások, hírek találhatóak a mindenre kiterjedő családi levelezésben is.

Az iratok zöme a felsorolt erdélyi közép- és kisbirtokos családok gazdálkodásával áll kapcsolatban. Sok a jogbiztosító és peres irat.

Megtartották Károlyi Zsuzsanna jobbágyszabadító oklevelét, I. Apafi Mihály útlevelét, II. Apafi Mihály felszabadító levelét Pávai István számára, és Pávai Elek testőri állásért benyújtott pályázatát 1792-ből.

Az úrbéri viszonyt egyebek közt urbáriumok, jobbággyal kötött egyezségek, engedélylevelek és jobbággy-kezeséglevelek szabályozták, a majorsági alkalmazottakkal, vincellérekkel való viszonyt pedig konvenciók.

A levelek írói elsősorban vagyoni jogi, pereskedési, gazdasági kérdéseket érintenek, de találhatóunk a missilisek között más családi eseményekre vonatkozó híreket is. A múlt század elejéről iskoláslevél, iskolai gyakorlat, 1790-ből szerelmes vers maradt meg.

Az iratokat időrendben helyezték el.

E 180.
JÁNY (GIANI) FERENC SZERÉMI PÜSPÖK
ÉS JÁNY (GIANI) JAKAB BÁTAI APÁT

XVII. század—1764

6 csomó

Iratok, XVII. század—1764. 6 csomó

A Jány-levéltár a katolikus egyház két olasz származású papjának iratait tartalmazza, akik a Dunántúl XVII. századvégi felszabadítása után neoacquistica-területen kaptak stallumokat. Egyiküknek Baranya és Szerém, másikuknak Tolna megye egyházi szervezésében és az ottani egyházi birtokokon folyó gazdálkodás irányításában lett döntő szerepe. Jány Ferenc — már 1677 óta pécsváradi apát, 1682-től szerémi püspök és csornai prépost — nyomban a törökök kiűzése után munkához látott a Dráva környékén, s ott működött 1702-ben bekövetkezett haláláig. Halálával a kincstár átvette a birtokait s velük levéltárát is. 1694-ben foglalta el a bátai apáti széket Jány Jakab Ferdinánd, a szerémi püspök rokona. Őt utóbb semendriai püspöki, királyi tanácsosi és bárói címmel tüntették ki. 1726-ban halt meg. Mindketten sokat tartózkodtak dunántúli-szlavóniai egyházi körzetük határain kívül, különösen Ferenc, aki csornai prépost maradt továbbra is. Bécsben Ferenc is, Jakab is gyakran fordult meg. Jány Jakab halála után a gazdasági apparátus Szalay Mihály, korábban bátai provizor vezetésével működött tovább; utóbb Jány irathagyatékával együtt az ő iratai is a kincstárra szálltak.

Az iratanyag túlnyomó része a két Jányhoz írott levelekből, jelentésekből áll, jóval kevesebb benne a Jány-fogalmazvány. Nagyobb számban található még az udvarbírókhoz, gazdasági alkalmazottakhoz írott levelek. Nem hiányoznak azonban a vagyoni jogi vagy

a számadásjellegű iratok és mellékleteik sem. Időben az 1680-as évek végétől az 1740-esek elejéig terjed az anyag, néhány csornai irat korábbi, egy — a pécsi püspökséget érintő — későbbi keletű.

A levelezés tárgya elsősorban a két egyházi birtokon folyó gazdálkodás, illetve az apátságok anyagi ügyei. Ide került a pécsi püspökség gazdasági ügyvitelének néhány irata is.

Anyagi érdekeik védelmében az apátok mindenekelőtt hivatali szervekkel váltottak leveleket: a kamarával, a budai kamarai adminisztrációval, a helytartótanáccsal, megyékkel, katonai parancsnokokkal, hadbiztosokkal, harmincadosokkal. (Új birtokok szerzése érdekében, neoacquistica-ügyekben, porció, kvártély és katonaállítás terheinek kérdéseiben). Birtokos nemesek, egyháziak és polgárok birtokviták, birtok- és ház-eladások, peres ügyek, üzleti kérdések dolgában leveleztek velük, vagy gazdatiszti állásra ajánlották jelöltjeiket. Az egyházi uradalmak alkalmazottai és mások jelentéseket írtak a majorsági és az úrbéresektől beszolgáltatott termésről, a mezőgazdasági munkák állásáról, gabona, bor és állatok értékesítéséről, szállításáról, az épületek állapotáról, a pénzületekről, a kocsmáltatási és más jövedelmekről, a számadásokról, s nem utolsósorban a jobbágyok helyzetéről, viselkedéséről, szökéseiről.

A tolnai-baranyai parasztság gazdasági és vallási vonatkozású kéréseivel, panaszaival fordult az apátokhoz: előadták sérelmeiket, engedélyt kértek szőlőültetésre, bérletre, elnézést késedelmes robot miatt, támogatást templom építéséhez, engedélyt javításához, a protestáns jobbágyok pedig vallásüldözés miatt tettek panaszt.

Az egyházat érintő levelezés elsősorban a püspökökkel, környékbeli és távollakó papokkal, egyházi alkalmazottakkal folyt: a katolikus egyházi szervezet s az egyházi bírászkodás kérdéseiben, egyházi alkalmazottak személyi, szolgálati ügyeiben (beosztottak mentegetőztek mulasztásaikért, kántorok, tanítók panaszolták el nyomorúságukat, fizetésük elmaradását). Egyházpolitikai kérdések is szóba kerültek: az artikuláris helyek dolga, az apostasia helyi esetei. A külfölddel tudományos és tanulmányi híreket cseréltek az apátok. Nemesek, polgárok, jobbágyok és protestáns papok fordultak a két apát-hoz egyházi kérdésekben. Leiratok érkeztek hozzájuk a felsőbb hatóságoktól (például hálaadó misék tartása ügyében).

A levelezés természetesen megannyi más tárgyra is kiterjedt. Híreket olvashatunk a kuruc háborúról, külföldi hadi, politikai eseményekről. A megyei, városi igazgatás, igazságszolgáltatás tisztviselői megyegyűlésre hívták meg az egyháziakat, igazgatási, rendészeti ügyek felől tájékoztatták őket. (Amint egy felterjesztés-fogalmazványból kiderül, a helytartótanácsnál egy község vádat emelt az apátság ellen.) Sokan családi hírekkel, üdvözlésekkel keresték fel a Jányakat, recepteket adtak nekik. Jelentős helyet foglal el a Jány-levéltárban a külföldi (főként olasz) egyházi és világi ismeretségi körrel, valamint számos magyarországi és szlavóniai város olaszaival folytatott levelezés.

Az iratok tárgyi, illetve irattípusok szerinti tételekben sorakoznak, a tételeken belül évről évre (a levelek a levélírók ábécérendjében).

Irodalom: A pannonhalmi Szent Benedek-rend története. XII./b köt. (Bp. 1912.) 43-44., 139-140.

E 181.
JURKOVICH MÁTYÁS UDVARI ÁGENS
1743—1834
1 csomó, 2 iratok

Iratok, 1743—1834. 1 csomó, 2 iratok

Jurkovich Mátyás a XIX. század elején a Theresianum-ban (lovassági akadémia) tanított hazai jogot, részt vett a napóleoni háborúban. Több ízben adott nagyobb összegeket közcélokra. Utóbb Temes megye táblai ülnöke lett és bécsi udvari ágens. 1824-ben nyert testvérével együtt címereslevelet és Pilisszántón birtokadományt.

Iratai utódának, Jurkovich Otmárnak 1914-ben kelt végrendelete alapján 1917-ben kerültek az Országos Levéltárba.

A 14 darabból álló iratanyagban megtalálható a Jurkovich armális, a pilisszántói adománylevél, számos Jurkovich Mátyásnak szóló ügyvédvalló levél az 1820-30-as évekből, továbbá egy-egy korábbi, idegen eredetű címereslevél, nemesi bizonyságlevél, ügyvédi diploma és közjegyzői oklevél.

Az iratok évről-évre, folyószámozva fekszenek. Jegyzéküket az Országos Levéltár 311/1917. sz. ügyiratának mellékleteként őrzik.

E 182.
KOLLER JÓZSEF KAMARAI TANÁCSOS
1625—1772
16 csomó, 1 kötet

1. Iratok, 1625—1772. 16 csomó
2. Lajstrom, 1625—1772. 1 kötet

Valamennyi irat Koller József kamarai tanácsos 1781-ben bekövetkezett halála után mint az ő személyes hagyatéka került a kamara levéltárba.

Koller József tiroli eredetű család leszármazottja volt. Korán a kamara szolgálatába állott, 1743-ban lett annak titkárává, 1746-ban tanácsosává. 1749-ben a magyaróvári uradalom adminisztrátorává nevezték ki, 1754-ben visszahívták gazdasági igazgatónak. A királynő személyes kegyeltjének számított. Az 1770-es évek elejéig maradt szolgálatban.

Mintegy 3 évtizedes kincstári szolgálata alatt szinte minden ügycsoporttal foglalkoznia kellett, ami a kamara intézkedési körébe tartozott, s a rájuk vonatkozó iratok nagy tömegét őrizte meg, különösen sok beérkezett iratot. A válasz-, elintézés- és kérvényfoglalmazványok leginkább Koller művei, a tervezetek, észrevételek, vélemények, személyzeti kimutatások, följegyzések (közgazdasági, birtokjogi ügyekben stb.) szerzői különbözők (pl. a jogügyigazgató). Koller maga készítette vagy használta a kamarai

ülésjegyzőkönyvek és bizottsági jegyzőkönyvek egy részét, ezeket szintén itt találjuk meg (ülésjegyzőkönyveket az 1741-1770 közti időből). A többi iratot a fölterjesztők csatolták mellékletként, vagy az elintézésnél használta fel őket a kamara tisztviselője, köztük térképeket, genealógiákat, külföldi pénzek táblázatát. Az anyag túlnyomó része 1740 után keletkezett, de megőriztek néhány korábbi, XVII. századi darabot is.

Ami a fennmaradt iratok tárgyát illeti, legtöbb köztük a kamarai birtokigazgatással áll kapcsolatban. Öröködni kellett a birtokjogi érdekek fölött: birtokfoglalások, határviták, perek, a fiskust illető hagyatékok bejelentési ügyei, javak átvétele és átadása foglalkoztatta a kamarát, továbbá a kincstári birtokok belső élete: az agrárgazdálkodás megjavítása, erdőültetés, vadászat, a munkák állása, a jövedelmek behajtása és bérletbe adása (dézsmá-, kocsmárenda), malmok, salétromfőzők működése, a kincstár kegyúri joga alá tartozó egyházak helyzete és mindenekelőtt az uradalmi jobbágynépesség ügyei: impopuláció, úrbéri szerződések, úrbérrendezés, rendészet és igazságszolgáltatás (adó-megtadadási esetek és más jobbágy-excessusok), az uradalom tisztviselői ellen emelt jobbágypanaszok, kincstári birtokon élő nemesek és különleges helyzetű népek (rácok) kérdései.

A kamara gondja kiterjedt a kincstári városokra (tisztújítás, igazgatás, adó, számadások ellenőrzése, panaszok kivizsgálása, a szepesi városok visszacsatolása), a megüresedett püspökségek anyagi ügyeire (számadás ellenőrzése, tisztviselők felelősségre vonása, püspöki hagyatékok ügye), az adószedésre, az újoncállításra, a harmincadokra, a hamispénzverésre, a bányákra, az ásványi kincsek felkutatására és értékesítésére, utak, hidak, az épületek javítására, dologházak szervezésére, posztógyártásra, vízgép elkészítésére és általában az ország egész közgazdasági állapotára.

A kincstári jövedelmek központi kézben tartása során foglalkozni kellett a jövedelem elosztásának kérdéseivel (az udvar részesedése, hadi költségek, kincstári adósságok, salláriumok, jutalmak, különféle dologi kiadások) s a számadás ellenőrzésével.

Számos irat keletkezett a személyi ügyek intézésével kapcsolatban, így a kinevezések, előléptetések, beiktatások, nyugdíjazások, fegyelmi eljárások aktái. Kollert igen sok esetben küldték ki külön királyi biztosi megbízatással egyszerű hivatali ellenőrzésre (uradalmak vizitációjára, birtokviták, panaszok, tűzvész stb. kivizsgálására).

Az iratok kisebb része nem kincstári vonatkozású (magánlevelezés, Buda 1686-os felszabadításának leírása, elismerő irat a magyar csapatoknak 1744-ben stb.).

Az iratok folyószámozva fekszenek; a folyószámok gyakran az iratok nagyobb összetartozó csoportját fogják egybe. Az egymás után következő folyószámok is sokszor tárgyilag összefüggő iratokat tartalmaznak, de az anyag egészének mégis sincs következetes rendszere.

A lajstrom ugyancsak nem ismerteti egyenként a közös folyószám alá foglalt iratokat. A könyv elején található hiányjegyzék az elveszett és máshová helyezett iratokat jelenlegi érvényes jelzetükkel együtt tünteti föl.

E 183.
KÖRÖSI GYÖRGY, A RÁKÓCZI-URADALMAK SZŐLŐINSPEKTORA
1630—1731
2 csomó

Iratok, 1630—1731. 2 csomó

Az iratanyag Körösi György hagyatékaként, 1731 után került a kincstár tulajdonába. Körösi számadásai egy részét az Archivum familiae Rákócziiban őrzik. A Rákóczi-szabadságharc idején keletkezett darabjait áttették a Rákóczi-szabadságharc levéltárába.

Körösi György zempléni középbirtokos nemes (született 1660-ban), mint a gyermek Rákóczi Ferenc egyik nevelője került kapcsolatba a hatalmas Rákóczi-birtokok uraival. Kapcsolatait később is megtartotta velük. A század végén ő lett az uradalmak borainak legfőbb inspektora, a kocsmái kimérések felelőse, de más termelési és számadási ügyekben is hallatta a szavát. Ura fejedelemsége idején a főkomornok tisztét viselte, neki kellett kézbe tartania a fejedelmi háztartás ügyvitelét. A szabadságharc bukása után birtokaira vonult gazdálkodni. Sárospatakon két háza volt, a környéken két teljes falu az övé, s ezenkívül telkek, szántók, szőlők, erdők, kocsmák és mészárszékek Patakon meg négy más helységben.

Az itt őrzött iratok kis részükben Körösinek a Rákóczi-birtokokon kifejtett tevékenysége során keletkeztek, nagy többségükben az 1710-20-as években, az otthoni gazdálkodás idején. A gazda, mint takarékos ember, a hozzá írt levelek, Rákóczihoz címzett kérvények és más írások hátlapjait meg tisztán maradt részeit is felhasználta arra, hogy a maga fogalmazványait, gazdasági följegyzéseit sűrű, apró betűkkel rájuk rója.

A levéltár rendkívül értékes forrása a XVIII. századi középnemesi gazdálkodásnak. A gazdasági naplókban és följegyzésekben Körösi a termelés, a mezőgazdasági munkák, a terményértékesítés mindennapi eseményeit s a paraszti élet ügyesbajos dolgait vetette papírra (vetés, aratás, betakarítás, robot, napszám, időjárás stb.). A hozzá írott leveleknek nagy részükben hasonló a tárgya: egy községi bíró részletes tudósításokat ad a földművelés, az állattartás, a jobbágyszolgáltatások s általában a jobbágyok dolgairól, a többi (gazdatisztektől és másoktól) érkezett levél ugyanilyen, máskor üzleti vagy peres ügyekről szóló tudnivalókat, meghívásokat közvetít; a jobbágykérvényekből a terhek miatti panaszok hangzanak fel. Körösi fogalmazványai közt találunk kérvényeket is, valamint egy, az esztergomi érsekhez írt bocsánatkérő levelet. A hatóságokkal való érintkezés kisszámú emlékei: idézőlevelek, vallatások (birtok-, jobbágykihágási ügyekben stb.).

A gazdálkodás többi ismert iratterméke is megtalálható itt, köztük szegődmények, jobbágykezeslevelek és kötelezőlevelek, pénzátszámítási táblázatok. Jogbiztosító irat kevés akad.

Körösi nemcsak gazdasága érdekkörébe vágó iratokat másolt le, hanem például körleveleket, verseket, a munkácsi kapituláció okiratát is. Írt gúnyverset és készített jegyzeteket családjá történetéről.

Az iratanyag két irattípus szerinti csoportba van osztva, azokon belül évről-évről fekszik.

E 184.
LEDERER MÁRTON EPERJESI KERESKEDŐ
1665—1708
3 csomó

Iratok, 1665—1708. 3 csomó

Lederer Márton üzleti kapcsolatai az ország minden részének városaira kiterjedtek, sőt ezeken túl a szomszédos államokra is. Kereskedőcégeken kívül jó viszonyt tartott fenn sok nemes családdal. Gyűlések alkalmával megyei követek szállottak meg nála. Saját szőlőbirtoka volt. Tekintélyes jövedelméből írdeákat is tarthatott. Sáros megye mint nemesembert esküdtjévé választotta. Hagyatékának — 1696-ban bekövetkezett halála után — a kincstar vált örökösévé; így kerültek iratai is a szepesi kamara kezére.

Az iratanyag zömét az 1680-90-es években kelt és Lederer Mártonhoz írott levelek alkotják. Ezekben tárgyalták meg az árubeszerzés, pénz- és adósságuügyek részleteit, a levélírók bennük számoltak be megbízatásaik eredményéről, az árakról, ismerték el a kapott áruk vételét, tudósították Lederert a peres ügyek állásáról. A kassai, lőcsei, pataki, munkácsi, szatmárnémeti, pozsonyi, soproni, győri, debreceni, kolozsvári, szebeni, bécsi, boroszlói cégek, kereskedők, ismerősök írásából egyrészt elsősorban posztó, selyem, ruha, ékszer, másrészt bor, továbbá más hazai termékek árusítására lehet adatokat találni. A nemes urak, a plébánosok és más egyházi személyek anyagi segítséget, kölcsönt, adósságuk kifizetésére haladékat kérnek, máskor textíliát rendelnek vagy bortermésüket értékesítik Lederernél.

A levelekbe természetesen sok más közölnivaló is bekerült, a bécsiekbe például külpolitikai, háborús hírek, az erdélyiekbe az ottani helyzetről és egyes urakról szóló tudósítások. Lederer megbízottjai a bécsi udvarban az eperjesiek egyházpolitikai problémáit is előterjesztették.

A levelek hátlapjára Lederer irodáján rávezették a válaszadás keltét és helyét.

A leveleken kívül a kereskedő egy sereg mellékletet és üzleti tevékenységéhez kapcsolódó más iratot is megőrzött: bizonyoságleveleket (például városoktól, magánosok tartozásairól), bérleti és más szerződéseket, áru- (főleg posztó-) leltárakat, elismervényeket, nyugtákat és ellennyugtákat (importáru után fizetett vámról, csapatok által fölvetett élelemről, dézsmáról stb.), számlákat (Lederernek és üzlettársainak számláin kívül iparosok számláit is), kimutatásokat (tartozásokról, követelésekről és egyenlegükről, hitelezőkről), elszámolásokat, megrendelési listákat (pl. könyvekről).

Azok közül a levelek közül, amelyek a Ledererrel kapcsolatot tartó személyek iratai közül kerültek elő, meg kell említeni az Eperjesről elszármazott Rigler Proviantverwalter-hez írottakat (a XVII. század közepétől). Ezeknél kisebb számban lehet találni más élelmezési és sóigazgatási tisztekhez, harmincadosokhoz, továbbá a szepesi kamarai adminisztrátorhoz, az eperjesi bíróhoz és hegyaljai szőlőbirtokosokhoz írott leveleket.

A Lederer halála utáni években kelezett iratok a hagyaték ügyéhez kapcsolódnak. A hitelezők a fiskust mint jogutódot kérvényekben, levelekben keresték föl követeléseikkel és bejelentéseikkel, kielégítésük után pedig nyugtákat adtak.

Az anyag időrendben áll.

E 185.
ARCHIVUM FAMILIAE NÁDASDI
(A Nádasdi család levéltára)
1527—1730
61 csomó, 3 kötet

1. Iratok, 1527—1730. 61 csomó, 1 kötet
2. Mutató, 1527—XVII. század. 2 kötet

A dunántúli eredetű Nádasdi családnak Tamás nádor apja, Nádasdi Ferenc volt az első jelentősebb tagja: magas katonai rangot viselt a XV. század végén. Tamás (született 1498-ban, meghalt 1562-ben) olasz főiskolák után jutott a királyi udvarba. Tanácsosi szolgálatait egyházi javadalmakkal jutalmazták. Mohács után I. Ferdinánd behívása körül szerzett a királyi család előtt érdemeket. Budai várnagysága idején (1528-tól) a hadviselésből is kivette részét. Buda 1529-i ostroma után néhány évig Zápolyai pártján állott; a keleti Magyarország királyának kincstárnoka volt, több hatalmas birtokkal jutalmazták (Fogarás, Huszt). Visszatérése után, mint Kanizsai Orsolya férje s az ország leggazdagabb és legeredményesebben gazdálkodó birtokosa, akadálytalanul haladhatott előre közéleti pályáján: 1531-ben kincstartó, 1537-ben horvát-szlavón-dalmát bán, 1543-ban országbíró és főkapitány, 1554-ben nádor. Hatalmas birtokai (Sárvár, Kapuvár, Borostyánkő, Léka, Kanizsa, Egervár, Vörösvár, Monyorókerék, Zalavár, Sztenyicsnyák, Berzence stb.) Nyugat-Dunántúl és Horvát-Szlavónia különböző megyéiben feküdtek, de egyházi és világi kultúrát támogató keze elért messze ezeken túl, a keleti országhatárokig is.

Gyermeke, Ferenc (született 1555-ben, meghalt 1604-ben) dunáninneni főkapitány, Vas megye főispánja, királyi főlovászmester, a század legnagyobb törökverő hadvezérei-
nek egyike volt. A családi jószágot a csejtei uradalommal gyarapította. Feleségének, Báthory Erzsébetnek a nála szolgáló asszonyok és leányok véérért örökös csejtei fogsággal kellett lakolnia. Gyermekeik a Forgách-, Révay-, Zrínyi- és Drugeth-rokonságot kapcsolták be a familiába. A fiú, Pál, csak a családban örökletessé váló udvari méltóságokat viselte: Vas megyei főispán, dunántúli főkapitány, királyi tanácsos, főudvarmester volt. Pál fia, Ferenc, apja címei mellé megkapta több megye főispánságát, 1664-ben országbíró, majd királyi helytartó lett, a hazai irodalom és zene egyik lelkes pártfogója. 1671-ben a Wesselényi-mozgalomban való részessége miatt kellett meghalnia. Így szállott családi levéltára a kincstárra, bár a familia az ő fiúutódaiban és egy másik Vas megyei középnemesi oldalágban tovább élt.

A levéltárat utóbb más kamarai állagokból vett darabokkal is kiegészítették, így a Nádasdiak elküldött kiadványaival, másolatokkal, legutóbb pedig a bécsi levéltárakból kiszolgáltatót iratokkal (Haus-, Hof-und Staatsarchiv: Ungarn, Nádasdy'sche Familienakten; Hofkammerarchiv: Hofffinanz Ungarn, Vermischte Gegenstände, Gr. Nádasdy'sche Akten). Az anyag nagy többsége misszilis: a családtagokhoz írott leveleken kívül a gazdasági alkalmazottaikhoz írott leveleket, sok levélfogalmazványt, valamint — kis számban — máshonnan idekerült darabokat is megőriztek. A legszenvedélyesebb levelező Nádasdi Tamás volt, a humanista műveltségű, anyanyelvét az írásbeliség útján

is propagáló nagyúr. Nemcsak leveleinek száma a legnagyobb, hanem a levelezés kiterjedését tekintve is első helyen áll. Alig van írást ismerő ember az egykori Magyarországon, aki ne írt volna neki, s ne kapott volna választ tőle.

Az országos érdekű levelezés középpontjában a török elleni küzdelem áll; Nádasdi Tamásnak nemcsak mint nádornak, hanem már előzőleg mint főkapitánynak vagy horvát bának is ez volt egyik legfőbb feladata. Hírek érkeztek hozzá a zsoldosfogadás, a közfelkelés, mozgósítás, parancsnokok kinevezése, katonák felszerelése, ellátása, a katonai fegyelem, vagy a hadianyag-előállítás részletkérdéseiről, nehézségeiről, a foglyokról, a török hadikészületeiről, portyáiról, pusztításairól, a magyar, német és más segítő seregek hadmozdulatairól, az ostromokról, a kémek jelentéseiről; a király parancsokat és híreket küldött neki, Nádasdi pedig utasításait és értesüléseit közölte az érdekeltekkel. Az alárendeltek és az egyszerű katonák fizetésük és ruházatuk elmaradását és más gondjaikat panaszolták, a károsultak a katonai kihágásokra panaszkodtak; a fogságba esettek segítséget kértek, megyék, városok védelmet igényeltek az ellenség ellen.

A diplomáciai levelezés célja hírcsere, segítség- és szövetségkeresés volt: osztrák tartományok és urak, német fejedelmek, apostoli nuncius, román vajdák, külföldi követek leveleztek Nádasdival, aki tárgyalást folytatott a törökkel, a béke, máskor a végvári elmentések dolgában. Gyakran fordult meg a bécsi udvarban.

Nem kevésbé foglalkoztatták őt a hazai események: az elszakadt, majd átmenetileg újra visszatért keleti országrész sorsa, a Habsburg-párti urak viszállyai, császárhűsége, a Zápolya-pártiak viselkedése, a politikai fogságra vetettek nyomorúsága, a magyar és horvát rendek, megyék, városok gondjai, a rovásadó és a kincstári dézsma szedése. A megyék, városok követeik útján, az urak levelekben kértek tőle közbenjárást, támogatást.

Saját familiárisai és idegen urak, városok egyként gyakran fordultak hozzá vagyongogi, elsősorban birtokjogi kérdések dolgában. Panaszkodtak hatalmaskodások miatt, előadták pöreik állását, közbenjárást kértek birtokok elnyeréséhez, visszaszerzéséhez; a nádor válaszolt, intézkedett és közbenjárt királyi és városi hatóságoknál is.

A Nádasdi-birtokokon folyó gazdálkodás elsősorban a tisztartókkal váltott levelekből ismerhető meg (Csányi Ákos, Sennyey Ferenc és mások leveleiből), melyek beszámoltak a halászat, vadászat, állattartás, gabona- és szőlőtermelés részleteiről, eredményeiről, a malomiparról, az építkezésekről, lovak, marhák, bor, só vásárlásáról, szállításáról, értékesítéséről, a háztartás és pénzszerzés dolgairól, kölcsönök, állami adók és úrbéri szolgáltatások ügyéről, az alkalmazottak fizetéséről. A nádor — főleg vásárlások dolgában — sűrűn levelezett bécsi megbízottjával is. A familiárisok fizetésüket kérték, a jobbágyok törvénytelenül követelt szolgáltatásokról, nyomorúságukról panaszkodtak. Elszámolások, adóslevelek, számlák is kerültek a levelek közé.

A humanista irodalom és a magyar protestantizmus nagy pártfogója nem szakította meg a kapcsolatot volt olaszországi iskolatársaival, olasz és más külföldi barátaival sem, — a páduai rektor Ferdinánd császár jóindulatának megnyerését kérte tőle.

Leveleket kapott külföldön élő magyaroktól, külföldi íróktól, nyomdászoktól. Honfitársai műveiket ajánlották neki, könyvek megszerzését kérték tőle. Az alakulóban lévő magyar evangélikus egyház prédikátorai szervezeti, személyi, anyagi, tanulmányi ügyekben fordultak hozzá kérésekkel, beszámolóikkal.

Feleségével és széleskörű rokonságával folytatott levelezésének elsősorban kultúrtörténeti értéke van: gyógyszerajánlatok, eljegyzési meghívások esküvőre, temetésre, részvétnyilvánítás, gyermeki köszöntés, ismerősök ajánlása, látogatás vagy találkozás megbeszélése, egészségi állapotáról írt beszámoló található benne.

Bár Nádasdi Tamás az Alfölddel, a Felvidékkel és Erdéllyel is kapcsolatot tartott fenn, legtöbb levelet mégis a dunántúliakkal váltott.

Halála után özvegye, Kanizsai Orsolya és a tisztartók, utóbb pedig Nádasdi Ferenc, Báthory Erzsébet és familiárisaik vitték tovább a levelezést, főként érdekeik védelmére, gazdasági és családi témákra szorítkozva. A jogvédelem, a birtokigazgatás, az áruértékesítés és a háztartásvezetés az addig járt úton haladt tovább, az országos politikába csak utóbb kapcsolódott bele Nádasdi Ferenc.

Ugyanezekre a területekre korlátozódik a többi családtag Nádasdi Tamásénál jóval kisebb terjedelmű levéltanyaga, továbbá a Nádasdi-levéltárba jutott más provenienciájú darabok csoportja. A rokon Majlád István levelezése közt politikai vonatkozású darabok is akadnak: törökök, román vajdák, erdélyi urak írásai, Majlád levelei konstantinápolyi fogságából. Található a többiek közt a helytartósághoz vagy Magyar Bálinthoz címzett levél, sőt városi polgár végrendelete is.

Az országos érdekű levelezés a XVII. század közepén vált ismét kiterjedtté. Nádasdi Ferencnek állandó kapcsolata volt az udvarral, II. Rákóczi Györggyel, Esterházy Miklóssal, más magas tisztségek viselőivel és — az 1660-as évek közepétől egyre szorosabb — Wesselényi Ferencsel. Levelezésük katonai, politikai kérdéseket érint. A család katolizációja óta biztosan számított rá a katolikus egyház: a prímás, a püspökök és az alsóbb papság gyakran fordult Nádasdi Ferenchez egyházpolitikai és más kérdéseivel. Megyék küldték hozzá követeket az inszurrekció vagy egyéb problémáik megbeszélésére, közrendűek, katonák keresték fel panaszaiikkal. A tisztartókkal, bécsi megbízottjával, idegen urakkal váltott levelek a gazdálkodás, számadások, áruértékesítés, pénzületek mindennapi kérdéseit érintik, polgárok, jobbágyok kérvényeztek, panaszkodtak nála.

A Nádasdi-levéltár őrizte meg a család familiárisi gárdájának iratanyagát ebből a korból is. A többi családtag irataiból aránylag kevés maradt ránk.

A nem levéljellegű iratok időben valamivel egyenletesebben oszlanak meg. Elsősorban a birtokok gazdasági ügyvitele során keletkeztek, köztük sok leltár, háztartási kiadásjegyzék stb. található. Kevesebb a vagyoni jogi vonatkozású irat.

Az inskripciók könyvek Nádasdi Pál és Nádasdi Ferenc (az országbíró) másolati könyvei, s túlnyomórészt az ő kiadványaik szövegét tartalmazzák, mellettük Nádasdi Ferenc főkapitányét, Nádasdiak feleségeit, káptalanokét stb. is. A kiadványok uradalmi jobbágyok, földesúri alkalmazottak, egyháziak számára biztosítanak jogokat: házakat, pusztatelkeket iratnak rájuk, adásvételt, cserét, zálogot rögzítenek, plébániát adományoznak, kiváltságot, adó-, robotkedvezményt, irtást, szőlőültetést engedélyeznek, tisztartóknak, nevelőknek adnak utasítást vagy fölmentést; tartozást, megkötött szerződést ismernek el, határjárást foglalnak írásba.

Tamás nádor, valamint kisebb mértékben Pál és Ferenc útján a levelezésen kívül más, országos (elsősorban honvédelmi) vonatkozású iratok is bekerültek a Nádasdi-levéltárba: fizetési kiutalások, kötelezvények, elismervények, tized-, rovásadó- és más elszámolások (Erdélyből is), katonák név- és fizetési lajstromai. Ferencnek országbírói kiadványaival is találkozunk.

A Nádasdi Ferenc elítéltetése után fiskálissá lett birtokok ügyvitelének irattermékei is itt találhatók meg, a Nádasdi adósságaira vonatkozó feljegyzésekkel együtt. A mártír-halált halt Ferenc unokája elismervényt állított ki a királyi jóvátételről, amelyet a Rákóczi-szabadságharc alatt szenvedett káraiért kapott.

A Nádasdi-levéltár misszilis leveleit a levélírók, azokon belül a címzettek ábécérendjében, és évszám szerint rendezték: egyetlen sorozatba illesztve a múlt század végén helyenként következetlenül csoportosított leveleket, a millenniumi kiállításra kiválogatott „vegyes” missziliseket, valamint a bécsi levéltárakból és máshonnan idekerült leveleket. A többi irat tárgyi, illetve területi rendre épülő tételekben, azokon belül évről-évre sorakozik.

A levelek múlt század végi rendezettségi állapotát tükröző jegyzék mellett a levélírók új jegyzéke is rendelkezésre áll.

Irodalom: Nádasdi Tamás magyar nyelvű leveleiből nagyon sokat kiadtak nyomtatásban, de hiánytalanul csak az 1550 előtt keltek. A legfontosabb publikációk: *Szalay Ágoston*: Négyszáz magyar levél a XVI. századból, 1504—1560. (Magyar levelestár I.). Pest, 1861.; *Szalay József — Károlyi Árpád*: Nádasdi Tamás nádor családi levelezése. Bp., 1882.; *Mályusz Elemér*: Az Országos Levéltár Nádasdy-levéltárának magyar levelei (1531—49). (Levéltári Közlemények 1923. 126. s. köv., 1924. 55. s. köv., 1925. 68. s. köv., 1926. 44. s. köv., 1927. 82. s. köv., 1928. 66. s. köv., 1929. 231. s. köv.); *Komáromy András* és *Maróthy Rezső* számos közleménye a Történelmi Társaságban jelent meg.; *Szmollényi Nándor*: A középkori Szeged műveltsége. Caspar Fraxinus levelezése Nádasdi Tamás náddal, 1553-1562. Szeged, 1910.

E 186.

ARCHIVUM FAMILIAE OSTROSITH

(Az Ostrosith család levéltára)

1548—1683

1 csomó

Iratok, 1548—1683. 1 csomó

A horvát származású s a XVI. századtól a Felvidék nyugati részén, főleg Trencsén, Liptó, Nyitra, Bars, Hont megyében birtokos Ostrosith család levéltára túlnyomó részében Ostrosith Mátyás irataiból áll. Ostrosith Mátyás, Illava, Liptóújvár és Ludány várak örökös ura, királyi tanácsos és kamarás, a XVII. század második felében élt. Részes volt a Wesselényi-összeesküvésnek. 1683 után nincs róla több adatunk; örökösök nélkül halt meg 1701-ben. Testvére halála után a család csak leányágon élt tovább. Így szállhatott levéltára a kincstár kezére.

A Mátyáshoz írott levelek — az anyag törzse — az 1660-as évek közepétől keltezettek, de zömük a 70-80-as évekből való. A levelek legtöbbször hátlapjára rávezették írójukat, keltüket, néhol rövid regesztájukat is. Több esetben megtalálható a hátlapon vagy mellékletként a válaszfogalmazvány, illetve válaszmásolat is.

A levelek közül elsősorban olyanokat őriztek meg, amelyekben birtokjogi, üzleti, peres ügyekről volt szó. A levélírók: felvidéki urak, bécsi ismerősök, egyházi méltóságok, a rendi bíróságok tisztségviselői és Ostrosith Mátyás familiárisai. A misszilisek jelentős része — elsősorban az Ostrosith-uradalmak tisztartóinak írásai — a birtokokon folyó gazdálkodásról tartalmaz adatokat: a termelés, állattartás, úrbéres szolgáltatások, beszerzések, építkezések, jobbágyok helyzete kerül szóba bennük, az 1670-es évek végétől pedig — a császári csapatok egyre sűrűbb járása s a megélénkülő kuruc hadi tevékenység, az összezsapások ideje óta — állandóan visszatérő téma a kvártély, a kurucok elleni védekezés (várerősítés, darabontfogadás útján), majd a hadmozdulatok, harci cselekmények hírei. Liptó megye rendeit Ostrosith Mátyás várában kérik menedéket a kurucok ellen (1679), a védelmi készületek fokozását sürgetik, császári parancsnokok intézkednek az elszállásolás felől, háborús és politikai tudósítások érkeznek Bécsből. Egy-egy kérvényben szegényemberek fordulnak Ostrosithhoz panaszaiikkal. Maradt néhány olyan levél is, amelyeket Ostrosith Mátyásnéhoz és Ostrosith udvarbírójához írtak.

A leveleken kívül csak néhány birtokjogi kiadványt, terméskimutatást, följegyzést találunk. A szűkszavú napló (1673-1675) beszámol az időjárásról, Ostrosith Mátyás egészségi állapotáról, utazásairól, vendégeiről, megbeszéléseiről (így Montecuccolival és más udvarbeliekkel), egy-egy gazdasági eseményről, stb.

Az anyag irattípusok szerint tételekben, azokon belül levélírók ábécérendjében (illetve időrendben) sorakozik.

E 187.
ARCHIVUM FAMILIAE PETHES
(A Pethes család levéltára)
1529—1769
1 csomó

Iratok, 1529—1769. 1 csomó

A Pethesek a XVI. században váltak a győri káptalan jobbágyaiból kisbirtokos nemes családdá. Földjeik Győr megye egy-két községében feküdtek. Életük — amennyire megállapítható — nemzedékeken keresztül a gazdálkodással, vagyoni érdekeik védelmével telt el; csak a XVIII. század közepén élt Pethes Lászlóról tudjuk, hogy jogot végzett, megszerezte az ügyvédi gyakorlatot, volt a királyi tábla jegyzője és főispánok titkára (előbb a zólyomi főispáné, és egyszemélyben a kerületi biztossági aligazgatóé is, majd a gömöri főispáné), végül Győr megyei táblái ülnök. A levéltár talán az 1770-es években jutott a kincstár birtokába.

A megmaradt iratanyag terjedelme a XVI. századtól a XVIII. század felé haladva elég egyenletes ütemben növekszik, túlnyomó része levél, vagyonjogi ügyben kelt kiadvány, hivatalokhoz írt kérvény.

Győr városa 1606-ban a török fogságba esett Pethes Lőrinc segélygyűjtési ügyét ajánlja az országlakók figyelmébe. A politikatörténeti vonatkozású iratokat egyébként csak néhány, 1764-es országgyűlési beszédmásolat képviseli.

A nagyszámú levél írói főként jogi, gazdasági vonatkozású híreket közöltek. Nagyszámú ajánlólevél maradt meg, különösen azok, amelyeket Pethes László kincstári alkalmaztatása érdekében írtak. A kérvények nagy része Pethes László fogalmazványa: a kamaránál és másutt pályázott állásért, uraktól kért támogatást stb.

A fontosabbnak ítélt iratokról a XIX. században másolatokat készítettek.

Az iratok két, irattípusok szerint csoportba osztva s azokon belül időrendben (illetve a levélíróknál ábécérendben) fekszenek.

E 188.
ARCHIVUM FAMILIAE PETHŐ
(A Pethő család levéltára)
1548—1692
1 csomó

Iratok, 1548—1692. 1 csomó

A dunántúli eredetű gersei Pethő család számos ágazata közül nem egy már a XVI. századra a nagybirtokosok közé emelkedett. A kamarai archívumban őrzött iratok lényegében 3 ágról szálltak — bizonyára más-más időben — a kincstárra; hogy mikor és milyen körülmények között, ma még nem tudjuk. Egy részüket kétségtelenül utólag — néha tévesen — illesztették az eredeti törzshe, adományozás útján szerzett vagy más gyűjteményekből kiemelt iratok közül. Az első ágazat legkiemelkedőbb tagja, János, 1578-ban bekövetkezett haláláig Sopron megye főispánja, soproni kapitány, királyi tanácsos, lippai, kassai, komáromi, zólyomi kapitány, végül dunamelléki főkapitány volt. Zemplénben, Sárosban szerzett birtokot. Az iratokban feltűnnek testvérei (Péter, Gáspár és Boldizsár huszárkapitány), valamint fia, István főgenerális. Egy évszázaddal később János fiának, Istvánnak unokája, Zsigmond játszott jelentős szerepet: budai főkapitány, országos alkapitány, felső-magyarországi, majd a Dunán inneni főkapitány, zempléni főispán, királyi tanácsos, kamarai elnök; grófi címet is kap (meghalt 1675-ben). Fia, Ferenc, továbbra is az északkelet-magyarországi birtokokon gazdálkodik (az ő fiával, Zsigmonddal hal ki a család 1766-ban), másik fia, László, mint várkapitány, visszakerült a Dunántúlra.

A következő ágazat Varasd megyében vitt szerepet: terjedelmes birtokai voltak. Pethő János a XVII. század elején alispánsáig vitte. Valószínűleg ebből az ágból való András zalai alispán is (a XVI. század közepén élt).

Csak igen távoli rokon kapcsolatban állhatott mindezekkel az a Pethő György, akit legtöbbször nem gersei, hanem szentjakabi előnévvel illetnek. Középnemesi sorban maradt, Nyugat-Magyarországon voltak birtokai. Az 1640-es években már Csáky László familiárisai közt találjuk; utóbb ő lesz a Csáky család prefektusa. 1653-tól a soproni harmincadhivatal ellenőre, 3 évvel utóbb rábízta az ikervári harmincadnak és fiókharmincadainak gondozását is. 1665-ig vannak róla adataink.

Az első két ág viszonylag kevés és nem túlságosan összefüggő iratanyagot hagyott ránk: birtokjogi vonatkozású kiadványokat, a XVII. század második feléből a hatóságokhoz írt kérvényeket (a felszabadító háború után a Pethők többfelé próbálták gazdátlan újszerzeményi birtokot nyerni), a gazdálkodás irattermékeit és végül az egész időkörből több, elsősorban Jánoshoz írt levelet, bennük hadiesemények híreivel, a hadszervezés és a családi gazdálkodás kérdéseivel.

Az iratanyag törzse szentjakabi Pethő György hagyatéka: soproni, pozsonyi, pápai tartózkodása idején hozzá írott levelek és egy-két válaszfogalmazvány (az 1620-as évek végétől 1665-ig). A családi levéltárak megszokott jellegétől eltérően itt kevés a vagyoni jogi vonatkozás; a hangsúly inkább a Csáky- és Pethő-birtokok, majd a harmincadok ügyvitelére, pénzügyletek adminisztrációjára esik.

A patrónus Csákyakkal, az ő tisztartóikkal, szomszéd birtokosokkal és a Nyugat-Dunántúl kisebb nemeseivel folytatott levelezés érinti Pethő György familiárisi szolgáltatást, a gazdasági munkákat, az építkezést, a termény- és borvásárlást, az uradalom katonatartási terheit, a jobbágyok életét, a hatalmaskodásokat, a Pethő György által adott vagy fölvetett pénzkölcsönöket, segélyeket, pénzkiutalásokat.

Harmincadügyben Béccsel, a Nádasiakkal (az ő birtokaikon fekszenek a harmincad-állomások) és Pethő György harmincados-servitoraival folyik levélváltás. A filiák ellenőrzése, a jövedelem, a számadások kerülnek szóba.

A gazdasági hírek közé szövődnek a török hadakról, az udvari politikáról, a nádorválasztó országgyűlésről, a megyei élet eseményeiről szóló tudósítások.

György testvére, Pethő Pál domonkos testvér, tihanyi pap, egyházi előléptetéséhez kért bécsi támogatást (mással is folyt levelezés ebben a kérdésben); családi hírek, meghívások futottak be hozzá.

Az anyag irattípusok, illetve címzettek vagy levélírók szerinti tételekben fekszik, azokon belül levélírók ábécérendjében, illetve időrendben.

E 189.
ARCHIVUM FAMILIAE PETRŐCZY
(A Petrőczy család levéltára)
1541—1700
4 csomó, 1 kötet

1. Iratok, 1541—1700. 4 csomó
2. Jegyzék, 1569—1675. 1 kötet

A családi levéltár irataiból ismert első két Petrőczy — Miklós és István — a Mohács idején élt Pálnak, a királyné tárnokmesterének volt a gyermeke. Az ország nagybirtoko-

sai közé tartoztak, övük volt a kaszavári uradalom Trencsén megyében, valamint más, Nyitra és Zemplén megyei birtokok. Miklósnak csak egy gyermeke maradt — Pál, Trencsén megye országgyűlési követe, — s benne kihalt a családnak ez az ága. István utódai közül István nevű unokája jutott magas közéleti méltóságra: az 1660-as években dunán-inneni főkapitány és aranygyapjas lovag. Az ő Thököly Erzsébettel, Thököly István nővérével kötött házassága és Nádasdi Ferencsel szőtt kapcsolatai vitték a családot a Habsburg-ellenes erők táborába. A Wesselényi-mozgalom felszámolásakor Esterházy Pált küldték a felségárulásban részes Petrőczy István elfogására, de Esterházy csak Kasza várát tudta bevenni, a vár urát már nem találta otthon. A családi iratok kétségkívül ekkor kerültek kincstári kézre. Petrőczy utóbb kiemelkedő szerepet vitt a bújdosó mozgalomban. István nevű fia később Thököly és Rákóczi tábornoka, leánya pedig — Petrőczy Kata Szidónia — Rákóczi erdélyi főparancsnokának, Pekry Lőrincnek felesége lett.

Az iratanyag túlnyomó részét levelek alkotják, elsősorban a Petrőczy István főkapitányhoz, azután István apjához és nagybátyjához, Pálhoz, Petrőczy Miklós Trencsén megyei ülnökhöz, továbbá néhány más családtaghoz, a felvidéki rokonsághoz és ismerősökhöz, valamint Szádeczky János kaszai prefektushoz írott levelek. A levélírók főként Petrőczyek s felvidéki nagy- és középbirtokosok közül kerültek ki, de ez a levelezőkör időnként — főleg Petrőczy István alatt — kibővült: országos méltóságok, katonai parancsnokok, osztrák és török urak, magyar megyék és városok, egyháziak, gazdatisztek, polgárok, jobbágyok, rabságba esettek fordultak írásban Petrőczyékhez. Csak kisszámú levél kelt a XVI. század végén, a többi a XVII. század elejéről, legnagyobb részben pedig a század közepéről való.

Országos érdekű levelezést Petrőczy Istvánon kívül más családtag alig folytatott. Hozzá, a főkapitányhoz érkeztek a hírek, beszámolók a század közepének hadi, külpolitikai és más eseményeiről — táborokból, osztrák és magyar parancsnokoktól, politikusoktól. Veszélyeztetett területek kértek katonai segítséget a főkapitánytól. Volt írásos kapcsolata a török ellenféllel is.

A főkapitány feladata volt, hogy a zsoldosfogadás, a katona-kiállítás, a szemletartás, a hadellátás, a foglyok s a katonai fegyelem mindennapos gondjaival foglalkozzék. Főleg katonai kihágások miatti panaszok érkeztek hozzá sűrűn; megszökött bűnösök kézrekerítése ügyében is kértek katonai segítséget. A megyék, városok részint a főkapitányhoz küldött követek útján tartották vele az érintkezést.

Politikai és háborús hírek a többi Petrőczyhez írott levelekben is találhatóak. Ők is érdeklődéssel hallottak a bécsi udvar eseményeiről, vagy — mint az evangélikus egyház hí tagjai — egyházpolitikai kérdésekről. Egyházak templom építéséhez kértek tőlük segítséget.

A gazdatisztekkel, megyékkal, nagyobb és kisebb birtokosokkal, valamint kereskedőkkel folytatott gazdasági tárgyú levelezés a termelés, értékesítés (marha- és lőüzletek), beszerzés (háztartási, élelem- és iparcikkek), kölcsönügyletek, megyei terhek, bíráskodás dolgát érinti. Szegényebb szomszédok pénz- vagy gabonasegélyt kértek Petrőczyéktől, mások adósság megfizetését sürgették. A sószállítás és a dézsmabérlet került szóba a katolikus egyházfőkkel váltott levelekben, megrendelt áruk ügye a kereskedők írásaiban, jobbágyok és fizetett urasági alkalmazottak kérdései a gazdatisztek leveleiben.

Az ország nagybíráival, a kincstári szervekkel és a megyék tisztviselőivel, a városokkal folytatott levelezésben kapott helyet a család vagyoni érdekeinek védelme: hatalmaskodások, birtokviták és más peres ügyek részleteiről számoltak be.

A családi események a szokott módon tarkítják a levelek tartalmát.

Leveleken kívül csak kisszámú irat maradt ránk; túlnyomó részben a kaszavári uradalmat és a XVI. századi Petrőczy Istvánt érintő birtokjogi kérdéseket tárgyalnak, vagy a gazdasági ügyvitel termékei.

A Petrőczyekhez és prefektusokhoz írott levelek törzsét címzettek szerint helyezték el, azokon belül a levélírók ábécérendjébe, levélírókon belül pedig időrendbe rakták. A többi levél a levélírók ábécérendjében került elhelyezésre. A vegyes iratok évről-évről állnak.

Az anyaghoz jegyzék használható.

E 190.
ARCHIVUM FAMILIAE RÁKÓCZI
(A Rákóczi család levéltára)
(1529) 1559—1711 (1842)
38 csomó

Iratok, (1529) 1559—1711 (1842). 38 csomó

A Rákóczi család a XVI. század közepén — mielőtt az országos történetben feltűnt — Zemplén-Abaúj megyei középnemesi família volt. György, a családnak ez időben legidősebb férfitagja, mint Bebek György kapitánya vette ki részét az ország védelméből — a felvidéki és tiszavidéki harcokban. Fiát, Lajost és unokaöccsét, Zsigmondot szinte egy időben emelte az ország vezető emberei közé Bocskai István szabadságharca. Lajos a század elején lippai főkapitány, utóbb a hajdúk, illetve Alsó-Magyarország generálisa, kállói főkapitány lett. Utóbbi méltóságát Bocskai halála után is megtartotta, sőt a királytól báróságot és aranygyapjas rendet nyert.

György testvérének, Jánosnak Zsigmond nevű fiát Rudolf király már a század végén főispánságra, királyi tanácsosságra emelte, Bocskai pedig Erdély helytartójává tette őt, s így esett rá Bocskai halála után az erdélyi rendek választása: 1607 és 1608 között viselte a fejedelemséget. Bátyja, Ferenc, Zemplén megye alispánjaként működött. Ferenc fia, János, a XVII. század elején kapitány, Bethlen tanácsosa, a császár felső-magyarországi kincstartója, adminisztrátora volt.

Zsigmond árvái, György és Zsigmond, apjuk halála után együtt vonultak vissza jószágaikra. A király, mint az időközben hatalmasan megnövedekett felső-magyarországi és erdélyi birtokok urainak, a borsodi főispánságot adományozta nekik. Testvérük, Pál, elszakadt tőlük, katolizált és császárhű országbíróként halt meg 1636-ban. (Fia, László, Sáros megye főispánja, Nagyvárad 1664-i ostrománál halt hősi halált. László leánya, Erzsébet, a század végén Erdődy grófhoz ment feleségül.)

Györgyöt, aki az 1610-es években Ónod főkapitányaként és hajdúkapitányként működött, Bethlen Gábor az 1619-es hadjárat előtt újra erősebb szálakkal fűzte Erdélyhez;

Rákóczi már mint a Részek főgenerálisa és a fejedelem tanácsosa vehetett részt a hadműveletekben s a közügyek irányításában. 1630-tól 18 éven át irányította Erdély kül- és belpolitikáját, a Habsburgok ellen indított hadjáratokat s nem utolsósorban fiskális és családi birtokainak gyarapítását. A birtokigazgatás egyre inkább feleségére, Lorántffy Zsuzsannára hárult. II. Rákóczi György, aki 1648-tól ült a fejedelmi trónon, az 1657-es erdélyi katasztrófa után is jó ideig jelentős szerepet vehetett az ország történetében. Mivel öccse, Zsigmond (Várad főkapitánya), már 1652-ben meghalt, 1660-ban bekövetkezett halála után fia, a 15 éves I. Rákóczi Ferenc választott fejedelem maradt a család erdélyi ágának egyetlen férfitagja. Kiskorúsága alatt, majd a Wesselényi-mozgalomban való szerepvállalása után özvegy anyja, Báthory Zsófia, majd Ferenc 1676-ban bekövetkezett halála után özvegye, Zrínyi Ilona új házasságával egy időre Thököly Imre kapcsolódott be a Rákóczi-familia történetébe. Az 1690-es években már I. Rákóczi Ferenc gyermekei, Aspremontné Rákóczi Julianna és II. Rákóczi Ferenc sárosi főispán irányították birtokaik ügyeit.

A család iratait — miután Munkács 1688-as eleste után egy időre már császári kézre kerültek — a Rákóczi-szabadságharc bukása (1711) után jelentős részükben ismét Kassára, a szepesi kamarába szállították. A fejedelem csupán legértékesebbnek ítélt — főleg diplomáciai — iratait vitte magával az emigrációba. (Ezek utóbb az Aspremont-Erdődy levéltárba s onnan a Nemzeti Múzeumon keresztül az Országos Levéltárba jutottak; ma a Rákóczi-szabadságharc levéltárában találhatók.) A szepesi kamarán őrzött Rákóczi-iratokat utóbb — a pozsonyi kamara archívumába való beszállítás után — többfelé is szétszórta; főként a *Neo-regestrata acta*, az *Urbaria et conscriptiones*, a *Missiles*, a *Lymbus*, a *Rákócziana* és az *Acta publica* elnevezésű gyűjteményekben helyeztek el közülük sokat. A maradék az itt ismertetett családi levéltárban kapott helyet.

A Rákócziak levéltárába az évszázadok során *idegen iratok*, illetve *szerves iratsorozatok* is bekerültek, mégpedig igen különböző utakon:

1. A prefektusok, tisztartók, más familiárisok és udvari papok iratai — az általános gyakorlatnak megfelelően — nagybirtokos urukra szállottak (az itt őrzött iratok közül különösen Debreczeni Tamás, Klobusiczky András, Köveskuthy Márton és Réz András hagyatéka figyelemreméltó). Nem tudjuk bizonyosan, Veér Ferenc iratai is ebbe a csoportba tartoznak-e.

2. A Rákócziak vették át fejedelmi elődeik (a Báthoryak, Bocskai István, Bethlen Gábor, Bethlen István, Brandenburgi Katalin s utóbb Rhédey Ferenc, Barcsay Ákos) iratainak egy részét, néha egyúttal híveikét is (Pográny Györgyét, Bethlen Dunán inneni alkapitányát, Károlyi Mihályét stb.).

3. Bethlen Gábornak és I. Rákóczi Györgynek győzelmes hadjárataik idején kezére került az ellentábor nem egy irata, akár hadizsákmányként, akár az irat birtokosának átállása útján (nádoroké, Forgách Ádám újvári főkapitányé, Koháry Péter újvári alkapitányé, német parancsnokoké és tisztéké.)

4. Az iratanyag egy része ma még pontosan ki nem deríthető módon, esetleg levéltári rendezések során is (Dersffy-, Mágocsy-, Vitéz-iratok stb.) talált itt helyet.

5. 1952—1954-ben, a *Lymbusból*, *Missilesből* és más gyűjteményekből történt válogatás után itt helyezték el I. Rákóczi Ferenc és Báthory Zsófia számos iratát.

6. 1988-ban ide kerültek az R 226 és az R 274 jelzetű megszűnt fondokból, illetve a kamarai archívum *Lymbus* — (E 211) és *Missiles* (E 204) gyűjteményének rendezésekor előkerült, a Rákóczi családot érintő iratok.

Az utóbbi művelettel párhuzamosan innen válogatták és emelték ki a Rákóczi-szabadságharc történetére vonatkozó iratokat 1952-ben; a Thököly családra vonatkozó iratokat 1954-ben válogatták és emelték ki a Thököly- és Rákóczi-szabadságharcok levéltárai számára.

Az anyag nagy többségét alkotó levelek jelentős része a fejedelemség külpolitikai irányítása során jött létre: elsősorban a két Rákóczi György, azután Bethlen és Rákóczi Zsigmond diplomáciai iratai között kaptak helyet az uralkodóktól, követektől és másoktól hozzájuk érkező külpolitikai tárgyú levelek, külföldi kapcsolatok felvételéről, diplomáciai tárgyalásokról, külföldi hadieseményekről szóló jelentések, vélemények, följegyzések (így különösen a legifjabb Rákóczi Zsigmondéi, Kemény Jánoséi); fejedelmi utasítások, közlések, kérdések követekhez, oltalomlevelek, fejedelmi levélfogalmazványok és másolatok, mindezek részben rejtjelesen; valamint az idegen követek iratai. Nem levél jellegű darabokat is őriznek köztük: szerződés- és esküszövegeket, hitleveleket, tárgyalási pontokat, tárgyalási jegyzőkönyveket (pl. a nikolsburgi tárgyalását).

A pótával, valamint hazai basákkal és más török urakkal tartott kapcsolatok emlékei az egész XVII. századon át végigkísérnek. A szomszéd országok közül Lengyelország és a román vajdaságok szerepe a legjelentősebb: Báthory István lengyel király és utódai, lengyel nagybirtokosok, havasalföldi és moldvai vajdák váltottak leveleket erdélyi fejedelmekkel és urakkal követküldés, szövetség, határvita, ló- és borkivitel stb. kérdéseiben. Szoros volt a kapcsolat a svéd nagyhatalommal (megvannak Gusztáv Károly, Thorstensson, Oxenstierna levelei — Bisterfeld levélfordításai), Chmelnicky Bogdánal és a kozákokkal (II. Rákóczi György szövetsége), XIV. Lajossal és köveivel, a brandenburgi, a szász, a pfalzi választóval (Rákóczi György a Bethlen-Brandenburgi házasságot előkészítő követség egyik tagja 1626-ban). Cromwell, az orosz cár, a tatárok, a dán király, a velencei doge követek vagy levelek útján érintkeztek Erdély fejedelmeivel.

Meg-megújult a Béccsel folyó tárgyalás és levelezés (Rákóczi Lajos és Belgiojoso közt 1604-ben, a nikolsburgi, linzi, nagyszombati tárgyalások idején, Habsburg-uralkodók, nádorok és primások váltottak leveleket a Rákócziakkal).

Nem megszámúiak, de tartalmukra annál jelentősebbek a hadieseményekről, a háborús tervekről szóló jelentések, levelek. Szóbakerülnek bennük a Habsburg-ellenes hadjáratok, a törökkel folyó küzdelem; vannak háborús beszámolók, így az 1657-es év végzetes hadjáratáról s az azt követő fogságról (Kemény János), az 1670-es évek kuruc mozgalmairól, kurucok haditetteiről, pusztításairól stb. Nem egy hadi hír érkezett — parasztoktól, őrségektől, török uraktól — Pográny György érsekújvári kapitányhoz, Bethlen Dunán inneni alkapitányához.

Jóval nagyobb a hadszervezet, a hadellátás kérdéseit érintő levelek, utasítások, jelentések, kérvények száma (közfelkelés, hadgyűjtés, katonai rendtartás, kihágások, közmunka, hadianyagszállítás, katonák élelmezése, a hadviseléshez szükséges pénz előteremtése, hadiadó, dézsma ügyében. A várkapitányok, tisztek, megyék, városok a fejedelmektől, a független Erdély bukása után a császári tábornokoktól kaptak utasításokat, parancsokat, megyék, városok, magánosok a katonáktól szenvedett sérelmeiket panaszolták, beszállásolási terheik enyhítését kérték. Megtalálható az anyagban Báthory Zsigmond hadirendtartása, II. Rákóczi György edictum militare-ja. Az iratok egy része fejedelmi és császári tisztekhez, élelmezési tisztviselőkhöz szól.

Még gazdagabb forrásanyagot jelent a Rákóczi-levéltár a XVII. századi Erdély belső politikai életére. Tükrözi mindenekelőtt az országos események egy részét: értesülünk Bocskai István temetéséről, Brandenburgi Katalin bevonulásáról; I. Rákóczi György az 1610-es években Thurzó Györggyel, Forgách Zsigmonddal, Dóczy Andrással, hajdúkapitányokkal és másokkal a hajdúkérdés sokéves vajúdása ügyében váltott leveleket. Bethlen Rákóczi Györgyhez küldött írásaiban folyt a magyarországi hadjáratok politikai előkészítése, Bethlen István és Zólyomi Dávid hűségnyilatkozatokat ad ki a fejedelmek számára, oklevél biztosítja a székelyek kiváltságait (1601), Lipót kegyelemlevelet ad ki I. Rákóczi Ferenc számára, Rákóczi hűségfogadalmat tesz, Báthory Zsófia visszautasítja a felkelők fölhívását, reverzalist vesz a kezére került fölkelőktől, protestáns papok megölésével fenyegetőzik. A korszak egyházpolitikájára egyebek között a Pázmánnyal, Lippayval, a püspökökkel folyó levelezés hoz adatokat, gazdaságpolitikájára pedig Bethlen szepesi kamarájához, harmincadosaihoz, adószedőikhez vagy Rákóczi erdélyi fiskális szerveihez meg egy-két császári kincstári hivatalhoz írott utasító levelek, s ugyanezen szervek kiadmányai. Fönnmaradtak a megyék, városok sérelmeket felpanaszoló, követajánló, adóelengedést kérő, igazgatási kérdéseket, bánya-, dézsma- és birtokügyeket fölvető levelei is. A levélírók között a királytól az egyszerű tisztartóig és jobbágyokig minden réteg szerepel, elsősorban mégis az erdélyi és magyarországi nagy- és középbirtokosság, Zrínyi Miklós (II. Rákóczi Györgyhez, Wesselényi Ferenchez), Barcsay Ákos, Rhédey Ferenc, Kemény János, Nádasdi Ferenc, Teleki Mihály (Báthory Zsófiához), Pekry Lőrinc (II. Rákóczi Ferenchez), stb. A nem misszilis jellegű iratok közül idekerültek országgyűlési törvénycikkek, sérelemjegyzékek, egy, az independen-tizmusról írott följegyzés, egy városi rendtartás, dekrétumok, céhprivilegium, harmincadosok esküszövegei, reverzálisok, igazgatási ügyekben folytatott vallatások és különféle adójegyzékek, a Rákóczi György és Brandenburgi Katalin közti megegyezés iratai (1632—1637).

A XVI. század második felében indulnak s az egész XVII. századot végigkísérik a Rákócziaknak — s a velük érintkezésbe került néhány családnak — vagyonjogi és birtokigazgatási vonatkozású iratai (köztük megannyi pörös irat, bírósági kiadvány, inskripció, számadás, tisztartói esküszöveg stb.). A birtokok legnagyobb része Zemplén és Sáros megyében feküdt, de I. Rákóczi György óta sűrűbbek a más felvidéki, valamint az erdélyi jószágokat érintő darabok is.

A családtagoknak egymás közti és tisztartóikkal, hazai meg bécsi megbízottaikkal, hatóságokkal, méltóságokkal, birtokosokkal folytatott levelezése jelentős részben a vagyonjogi érdekek védelmét szolgálja, s tartalma az ismert keretek közt mozog: a levelekben a családtagok, elsősorban az öreg Rákóczi György birtokszerző akciói, foglalásai, perfolymatai, egyezkedési, adósságügyei kerülnek szóba, hírek, utasítások formájában.

A gazdasági ügyintézésről érintő iratok közül I. Rákóczi Györgynek feleségével, gyermekeivel és prefektusaival váltott leveleit kell kiemelni, továbbá Lorántffy Zsuzsanna, II. Rákóczi György, Báthory Zsófia, I. Rákóczi Ferenc és a két prefektus (Debreczeni Tamás és Klobusiczky András), valamint Rákóczi Lajos, Zsigmond, János, László, Erzsébet, Júlianna, II. Rákóczi Ferenc és prefektusaik egymással, idegen urakkal, kisebb tisztartókkal, megyékkal, városokkal folytatott levelezését. A tudósítások a mezőgazdasági és a mezőgazdasághoz kapcsolódó ipari munkák, építkezések állásáról, állatok, termények, gyártmányok beszerzéséről, szállításáról vagy értékesítéséről, pénz- és

adósságügyekről, elszámolásról, a háztartás, a személyzet dolgáról számolnak be, s idekapcsolódnak a rendelkezések is.

A parasztság helyzetét földesuraihoz és tisztjeihez intézett kérvényei világítják meg: köztük panaszok, kérések határviták, terhes szolgáltatások ügyében, jobbágyörökösödési ügyekben, rabkérvények, továbbá a tisztek parasztokról írott jelentései, kezességek és reverzálisok szerepelnek.

Az I. Rákóczi Györgyhöz intézett kérvényeken, leveleken gyakran a fejedelem sajátkezü elintézését (vagy elintézésvázlatát, utasítását) olvashatjuk.

A Rákócziak mindenkor sokat tettek országuk kultúrájáért. A birtokaik egyik központjában alapított pataki főiskola vagy más iskolák, professzorok és diákok, a külföldről hívott vagy a magyar földről kivándorolt tudósok (Comenius, Bisterfeld, Bánffy-hunyadi János), a Rákócziak pártfogásával külföldön tanuló diákok gyakran fordultak leveleikben tanácsért, segítségért, a köszönet szavával vagy beszámolóikkal Erdély fejedelmi családjához (Rákóczi Györgyhöz és Zsigmondhoz az 1610-20-as években is). A két Rákóczi György pártfogása alatt készült, kiadott vagy terjesztett könyvek java része a református hittudomány terméke volt (az erdélyi püspök Postilláját Rákóczi György többszáz példányban küldte meg ajándékba az alföldi reformátusoknak). Az egyház kulturális, építkezési és lelki ügyeit érinti Bethlen Gábor és Rákóczi neves egyházi emberekkel (elsősorban Alvinczi Péter kassai és Tolnai István pataki prédikátorral) folytatott levelezése.

A Rákóczi familia tagjai gyakori távollétük idején sűrű levelezésben állottak egymással (legintenzívebben a két Rákóczi György, feleségeik és testvéreik). A közvetlen családtagokon kívül fölkeresték őket levélben távolabbi rokonaik — így a lengyel rokonsági kör is — és egy-egy családi esemény alkalmából a császár sem maradt el a köszöntők sorából.

Az „egyéb iratok” elsősorban a gazdasági ügyvitel nem misszilis jellegű darabjai tartalmazzák, sok számadást, pénz- és terményelszámolást, épület-, eszköz- és terményleltárt, valamint a családi levéltárak más ilyen természetű jellegzetes irattípusait. Maradtak köztük levelek is.

Az iratok legtöbbször a két Rákóczi György idejéből származik, de vannak korábbiak (Rákóczi Zsigmondtól és Lajostól) és igen tekintélyes számban későbbiek is: például az 1670-es évek kincstári foglálásainak-leltározásainak, majd Zrínyi Ilona gyermekei háztartásának iratai. (Az utóbbiak közt a gyermek II. Rákóczi Ferenc prágai számlái is megtalálhatók.)

A másolati könyvek első darabja (*Prothocolon diversarum literarum fassionalium, impignoratarum, inscriptionalium et transactionalium*, 1631–1652) Rákóczi Pál országbíró, a második (*Liber inscriptionum comitis Georgii Erdödy et familiae Rákóczy*, 1591–1703, másolattal) Rákóczi Erzsébet, férje (Erdödy György) és elődei (Rákóczi László, Pál) s elszörtan más Rákócziak és fejedelmi elődök, valamint Aspremontné és II. Rákóczi Ferenc jogbiztosító kiadványait tartalmazza. Sok köztük a jobbágyok érdekében kelt, a jobbágyok egymás közti örökségi, anyagi ügyeit rendező irat másolata. Van a könyvben úriszéki irat, királyi városkiváltságlevél, kórházalapítólevél, céhlevél, valamint armális.

A régi lajstromok csomójában őrzött könyvet (*Extractus bonorum per... Franciscum et... alterum Franciscum Rákóczi... inhypothecatorum, exemptionalium, manumissionum etc.*) valószínűleg a II. Rákóczi Ferenc kezére jutott szepesi kamarai archívumban készítették: a Rákócziak által elidegenített javakról szóló iratok kivonatait, helyenként teljes szövegét találjuk benne, köztük szerződéseket, bérletleveleket, vallatásokat, számadási felmentőleveleket, a leleszi konvent iratkivonatait. Második része Rákóczi-birtokjogokat érintő iratok lajstroma (XVI—XVIII. század). A kötet első részéről másolat készült; a másolati kötet egy része más családok birtokjogi iratainak kivonatait adja (XV—XVIII. század).

Itt helyezték el az 1840-es években különféle kamarai iratsorozatokból készült erdélyi vonatkozású kivonatok gyűjteményét, a következő sorozatokat dolgozva fel: *Opiniones directorales* (a mellékletekkel, pl. statutoriákkal), *Benignae resolutiones*, *Relationes commissariorum regionum*, *Contractus, conventiones et transactiones*, *Acta Transylvanica*. Végül itt kaptak helyet azok a Rákóczi családot érintő, magán- és köztörténeti vonatkozású iratok, amelyek az R 226 és a R 274 jelzetű fondok felszámolásakor és a Kamarai *Archívum Missiles* és *Lymbus* sorozatai rendezésekor kerültek elő. A Rákócziak levelei, utasításai mellett megtalálható itt Rákóczi László Sáros megyei főispán naplója is.

A levelek sorozata nem egészen pontos időrendben áll. A végén, külön időrendben helyezték el a két Rákóczi György keleti összeköttetései iratait. Az anyag többi részét irattípusokra alapozott tételek szerint s azokon belül időrendben csoportosították. A két másolati könyvbe a másolatokat rendszertelenül vezették be (vagy csak hozzávetőleges az időrend). A lajstromok iratkivonatai egy-egy sorozaton belül időrendben következnek egymás után.

A második másolati könyv végén az iratok tárgyát is feltüntető hely- és családnévmutató van. A lajstromok egy részéhez családnévmutató, más részben csupán nyers, nem betűrendes helynévmutató szolgál. Sok lajstromfüzet elején iratjegyzék található.

Iratkiadványok: *Szilágyi Sándor*: Okmánytár I. Rákóczi György svéd és francia szövetezéseinek történetéhez, 1632-1648. Bp., 1873. (*Monumenta Hungariae Historica*, I/21.); Okmánytár diplomáciai összeköttetéseihez. Bp., 1874. (*Monumenta Hungariae Historica*, I/23.); *Uő*: Erdély és az északkeleti háború. I-II. Bp., 1890-91.; *Uő*: A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése. 1632-1660. Bp., 1875. (*Monumenta Hungariae Historica*, I/24.); Az Erdélyi Országgyűlési Emlékek kötetei (Bp. 1875-1878), számos kisebb közlemény (különösen a *Történelmi Tárban*) és elszórtan több más *Szilágyi*-kiadvány is közölt iratokat a Rákóczi-levéltárból.

E 191.
ARCHIVUM FAMILIAE RENAUD
(A Renaud család levéltára)
1673—1792
16 csomó

1. Iratok, 1673—1792. 15 csomó
2. Jegyzék, 1702—1792. 1 csomó

Renaud Ferenc József 1700 körül kezdte katonai pályafutását a császár hadseregében. 1708-ban kapott alezredesi rangot. 1710-ben léptették elő a péterváradi őrség parancsnokává. 1712-ben Kassán parancsnok, ezredesi, majd 1716-tól vezérőrnagy rangban. 1715-ben magyar honosságot nyert. Birtokokat is szerzett és Szabolcsban maga is gazdálkodott. 1736-ban bekövetkezett halálával második feleségére, Mednyánszky Júlia bárónőre és fiára, Renaud János hadnagyra szállott a vagyona. Két örököse — az özvegy és mostohafia — egy idő után ellentétbe került egymással. Hagyatéki perük az 1750-es években hosszú időn át foglalkoztatta a különböző bírósági fórumokat. A birtokot zárgondnokság alá vették, és csak 1758-ban oldották fel. Jánosnak 1763 körül, majd az idősebb Renaudnénak 1776-ban bekövetkezett halála után Renaud Jánosné Mednyánszky Teréz maradt az egyedüli örökös. Leginkább füleki vagy kassai házából irányította a füleki uradalom, az abaújszántói és hegyaljai (mádi, zombori) szőlők és a licsérdi birtok (Sáros megye) gazdasági ügyeit. 1791 körül végrendelet és utód nélkül halt meg. A kincstári jogügyigazgató lefoglalta iratait, és miután a fiskus az 1790-es évek végén kiegéyzett az örökösökkel, 1802-ben a levéltárat átszállították a kamarai archívumba. A kincstár szempontjából értékesebbnek ítélt darabok a Neo-regestrata actá-ba (1792—1795.fasc.), a *Processus neo-regestrata*ba (447-458. fasciculus, perek) és az *Urbaria et conscriptiones*ba (173. fasc. 3-12.sz. összeírások, becsük) kerültek, a maradvány jó részét lajstrommal látták el és *Renaud-levéltár* néven őrizték. Belfoglaltatnak ebben a Licsérd község megszerzése, illetve a Licsérden szövődött kapcsolatok útján birtokbavett, továbbá a katonai szolgálat idején vagy más módon bekerült iratok is (a Speckhard családeí, amely a XVIII. század elején Licsérd birtokos volt, a Potschka családeí; péterváradi szerb és szlávóniai iratok, valamint a grazi Künsberg Fülöp Regimentsrat és Künsberg Kristóf Schlosshauptmann iratai).

A levéltárban csak kevés olyan irat van, amely túlmutat a család gazdálkodásán és magánügyein. Ilyenek mindenekelőtt azok, amelyek Renaud Ferenc tiszti működése során keletkeztek: több elszámolás, repartíciós táblázat, hivatalos levél. Az utóbbiakban az előléptetésre, a katonai ellátásra, erődítésre, megyékkel való kapcsolatra és a Felvidéken az 1720-as években sűrűn megismétlődő „rebelliókra” történnek utalások, a haditanácstól kinevezéseket, utasításokat kap a parancsnok. Fölöttesek, beosztottak és Renaud egykori bajtársai, ismerősei külföldről is fölkeresték őt híreikkel, értesítéseikkel. Leveleket kapott Bécsből, Szebenből, Bukarestből, Konstantinápolyból, Nápolyból. A hadszínterekről a hadieseményeket írták meg neki (Savoyai Jenő belgrádi győzelméről értesítette 1717-ben, mások külpolitikai, udvari, anyagi kérdésekről tudósították, így a madridi koronázásról). Gazdag tartalmú a tábornok hivatalos leveleinek másolatait tartalmazó 4 diárium (1716—20), benne elszórtan magánérdekű levelekkel is.

Megőrizték a hagyatéki perre vonatkozó iratok jelentős részét, köztük sok másolatot. A családtagok és a zárgondnok a levelek, jelentések egész tömegét intézték a hatóságokhoz. A család utolsó tagjának kihalta után a kincstár fiskálisai vették kezelésbe a levéltárat, s ebből az időből az átadásra, az adósságok átvállalására és az árverésre vonatkozóan keletkeztek iratok.

A családnak — különösen a század második felében — más peres ügyei is voltak — így például tisztartói ellen, elszámolási hiányok miatt —, s ezeknek is számos irat- emléke maradt. A három levélmásolati könyv (1747-1760) elsősorban ugyancsak a hagyatéki perre és más perekre, továbbá a család egyéb anyagi ügyeire vonatkozó Renaud- leveleket, az egyik kötet pedig leltárakat, végrendeleteket, elszámolásokat is tartalmaz.

A levéltár iratainak tekintélyes része pénz- és terményszámadás, számadásmelléklet (másolatban is) és más, a gazdasági ügyvitel során keletkezett darab a XVIII. század második feléből. A gazdálkodást érintő levelezés egyfelől a földesúri család, másfelől a család tisztartói, szállítói, üzletfelei közt folyt. Írásos kapcsolat volt a Renaud-kegyuraság alá tartozó egyházakkal s a kisebb földesúri alkalmazottakkal is.

A birtokos-famíliák közül különösen a Barthodeczkyek, Esterházyak, Mednyánszkyak, Reviczkyek, Révayak, Vécseyek váltottak leveleket Renaudékkal. A tisztartók a gazdálkodás kérdéseiről jelentettek; Bécsből az árukról, a borvásárlás részleteiről érkeztek tudósítások, egyik cég selyemmintákat is küldött, a családokkal a gazdaság, a pénz, hitel ügyei kerültek szóba. A kérvényekben a jobbágyok adták elő egymás közti viszályaikat, szomszéd földesúr elleni panaszait, házhelyigényüket vagy segélyké- résüket. Nem hiányoznak a levelezésből a családi eseményekről szóló híradások sem.

Az idegen eredetű iratok közt szlavón megyékhez érkezett királyi leiratok, úrbéri tárgyú bizottsági kiadványok találhatók, a Potschka-iratok közt kérvények, bírósági kiadvá- nyok (a XVII—XVIII. század fordulójáról). A többi is vagyoni jogi vonatkozású. Meg- őrizték egy bányászimádság szövegét.

Az iratok törzse, valamint a Renaud-hagyaték gondnokának iratanyaga tárgyilag elkü- lönülő fasciculusok szerint tagolódik, az egyes darabokat a fasciculusonként előlről kez- dődő numerusokkal számozták.

Az iratok jelentős részének hátlapján rövid regeszták olvashatók. A jegyzék második része a 14-71. fasciculus iratait, valamint a hagyaték gondnokának iratait összevontan tár- gyalja, a többi fasciculus anyagához nincs segédlet (a jegyzék első része ma már nem használható).

E 192.
ROSKOVÁNYI JÁNOS FŐSTRÁZSAMESTER
1734—1777
2 csomó

Iratok, 1734—1777. 2 csomó

Roskoványi János a XVIII. század elején született régi Sáros megyei középnemesi csa- lád gyermekeként. Bizonyára a családi birtok folytonos szűkülése tette szükségessé,

hogy lovastiszti pályára lépjen. 1740 körül hadnagy, az 1750-es években kapitány, 1768-tól főstrázsamester. Állomáshelye hosszú időn át Tállya, ahol szőleje is volt, máskor Ónod, Miskolc, Nógrád megye, Itália. Szabad idejében inkább hegyaljai szőléjével foglalkozott, mint roskoványi (Sáros megyei) birtokával és bormérésével. 1772 körül halt meg, s közvetlen leszármazókat nem hagyott maga után. A kincstár pert folytatott örököse, a Glosz család ellen (*Decretationes Camerales* 1775. május 14.), és megszerezte a birtokkal együtt az iratokat is.

Ezek többsége pedig a katonai szolgálat során keletkezett, főként az 1750-es évek végén: kimutatások a létszámról (az ezred Presentations listái, és más névsorok), zsoldfizetésről, ruháról, főszerelésről; elszámolások (Verpflegsabrechnung-ok, postaköltségek, főszerelésre adott pénz elszámolása stb.); nyugták és számlák (főleg iparosokéi, fegyverjavítás, gombkészítés költségeiről, ellennyugták (porcióról, forsponttól, katonai ellátásról), ún. kapitulációk, amelyeket a szolgálatba lépéskor állítottak ki, menettervek, útlevelek, vallatások fegyelmi vétségek ügyében, pro memoriák, kérvényfogalmazványok (közöttük Roskoványi a királyhoz előléptetése érdekében), hivatalos leiratok (kinevezések, a haditanács és a főhadparancsnokság parancsai, például a mustránál követendő szabályokról vagy az új Verpflegungssystemről). A legsűrűbb levelezés a pozsonyi és bécsi parancsnokságokkal folyt, így Pálffy Rudolffal, aki 1760-ig Pozsonyból irányította az újoncozás és a hadfelszerelés ügyeit, az ezredparancsnokkal, generálisokkal, hadbiztosokkal, de ezenkívül a katonai ágensekkel, a hadiszállítási üzletembereivel, harmincadosokkal és az alárendelt hadnagyokkal, káplárokkal is. A levelek tárgya elsősorban a hadkiegészítés (toborzás, verbunk) és a hadellátás, továbbá a mindezekhez szükséges pénzügyi adminisztráció (pénzfelvétel, elszámolás stb.).

Háborús híreket, táborokból, katonai életről írt beszámolókat (külföldieket is) elsősorban a hétéves háború idején kapott Roskoványi. Saját leveleinek másolatai füzetekben és külön lapokon maradtak meg.

Jóval kisebb a családi gazdálkodás (termelés, pénzügyletek) iratainak száma, még kevesebb a birtokjogi kiadvány és peres irat. A levelezés egy része a gazdálkodásra és a család életére vonatkozik.

Roskoványi János levéltárába elszórtan mások iratai is bekerültek, így Roskoványi Gáspár Sáros megyei esküdtéi s néhány szomszéd birtokoséi.

Az anyag irattípusok, illetve tárgyak szerint elkülönülő tételekben, azokon belül időrendben áll.

E 193.
ARCHIVUM FAMILIAE SELMECZY
(A Selmeczy család levéltára)
1560—1788
6 csomó, 1 kötet

1. Iratok, 1560—1788. 6 csomó
2. Lajstrom, 1560—1788. 1 kötet

A Selmeczy család Nyitra, valamint Bars és Trencsén megyében volt birtokos; a XVIII. századra már csak több faluban elszórt birtokrészek maradtak a kezén. Selmeczy Ferenc a század közepén több család jogi képviselője (Traun és Purpuráli grófok meg Reviczky Károly báró meghatalmazottja, Sándor István gondnoka), a nyitrai püspökség fiskálisa és Nyitra megye jegyzője volt. 1782 körül bekövetkezett halála után a kincstár — minthogy utódai nem maradtak — lefoglalta birtokait, a tavarnoki Traun-kastély prefektusi szobájában talált családi iratait pedig, nemkülönben a képviseltjeitől nála maradt iratokat a kamarába szállította. A hagyatéék körüli huzavona még néhány évig folyt az örökösökkel.

A levéltár első része a Selmeczy család iratait tartalmazza, beleértve azokat is, amelyek birtokrészeknek a XVIII. században történt megszerzése útján vett át (Onoron az Onoryak és mások, Sissón a Beznákiak voltak korábban az urak).

Az iratok zöme vagyong- biztosító, de megtalálhatók a gazdasági ügyvitel irattípusai is. Selmeczyék adósi és hitelezői kapcsolatban állottak egyháziakkal (tizedbérletügy), a pozsonyi kórházzal, a Traun-uradalom tisztviselőivel, nemesekkel, mesteremberekkel, kereskedőkkel. Selmeczy Ferenc halála utáni időből valók az egyezkedés és az átvétel irattermekei. A XVIII. század előtti időből alig maradt fenn a családnak irata.

A levéltár második része — a más családoktól és intézményektől Selmeczy Ferencre szállott iratok csoportja — nagyjából hasonlít az elsőhöz. A Selmeczyvel kapcsolatba került családok mind a környéken voltak birtokosok. A nyitrai püspökség iratai közt jelentős helyet foglalnak el Nyitra városával folyt pörre, a városi restaurációkra és számadásokra vonatkozó dokumentumok, az úriszéki iratok és az Esterházy Imre püspök magánbirtokaira vonatkozó darabok. Nyitra megye ide került levéltártöredéke megyei ülésjegyzőkönyveket (1760-68), intabulációs kimutatást (1760-66), kvártélyelosztást, megyei és úriszéki bírások, valamint nemességigazolás során keletkezett iratokat meg céhartikulusokat őriz. Néhány országos vonatkozású darabot is (a szatmári béke szövegét, megyei feliratokat, királyi leiratokat, például az anabaptisták ügyében stb.) találunk itt.

Az első csoport iratait tárgyi, illetve irattípus szerinti tagolású fasciculusokba, s azokon belül évről-évre és fasciculusonként újra induló numerusokba osztották be. A második csoport betűkkel jelölt alcsoportjaiba a Selmeczy Ferenc által képviselt egyes családok illetve intézmények iratai kerültek. Általában ezeken belül is évről-évre és betűnként újra induló számozás van.

Az anyaghoz lajstromkönyv készült.

E 194.
ARCHIVUM FAMILIAE SZEGHY
(A Szeghy család levéltára)
1554—1850
2 csomó

Iratok, 1554—1850. 2 csomó

A Zala megyei Bikrói származó kismemesi Szeghy család a XVI. század végén költözött fel Trencsén megyébe. Egyik Szeghy ebben az időben vette feleségül Ludbreghy Dorottyát, s mivel Dorottyá apja, a tridvori községben birtokos Ludbreghy család utolsó férfitagja, 1590-ben meghalt, a vőnek egy idő után sikerült a birtokot a kincstártól egyezés útján megszereznie (1601-ben még más kapott rá adományt). Utódaiknak nem maradt alkalmuk a birtok gyarapítására, s így a XVIII. században már nagyszámú Szeghy élt Tridvorin kismemesi compossessoratusban, igen szerény körülmények közt. Egyikük, Gábor, 1713-ban a zsolnai csizmadiacéhtől kapott mesterlevelet, Szeghy István a század közepén középnemesi birtokosok tisztartója volt, némelyikük Sárosba, Zemplénbe került. László Turócbán lelkészkedett (meghalt 1781-ben); egyedül Miklós emelkedett magasabbra: trencsényi táblabíró, Zsolna város szenátora és követe volt (meghalt 1784-ben). Az elszegényedéssel párhuzamosan asszimilálódni kezdtek a környék szlovákságához — ugyanakkor a Szeghyek régi hazájukkal is tartották a kapcsolatot; Zalaiban is maradtak birtokaik. A XVII. század végén a családban már szinte kizárólagossá vált a szlovák nyelvű levelezés. Az XVIII—XIX. század fordulóján a család ágai szétváltak egymástól. Egyik ág iratai — az itt ismertetettek — föltehetőleg a XIX. század közepén szállottak a kamarára.

Az iratanyag többsége vagyonszolgabiztosító jellegű, s elsősorban a Szeghy-, illetve Ludbreghy-birtokok kicsiny gazdaságának szűk körét érinti; az uradalmi „statutumok” (1689-ből és a XVIII. századból), a tridvori közbirtokosság, illetve a Szeghyek kérvényei a megyéhez és megyei meg más hatóságoktól küldött leiratok. Van a levéltárban a császárhoz írott megyei tiltakozó irat és katonai pátens is. A misszilisek vagyonszolgai, pénz-, termelési, jobbágy-, megyei és családi ügyeket érintenek. Birtokügyekben a család Wesselényi Ferencsel is levelezésben állott.

Az iratanyag zöme a XVII—XVIII. században, kisebbik része a XVI. században keletkezett. A XVIII. század végén erősen lecsökken a számuk, az 1812 utáni időből pedig csupán elvétve találhatók.

A levéltárba utólag beillesztették még a Fejér „Codex diplomaticus”-ában közzétett, Szeg községre vonatkozó okleveleknek és a Szeghy család különböző ágaira vonatkozó XVI—XVII. századi iratoknak a regesztáit, továbbá anyakönyvi adatokat.

Az iratok évről-évre rendezve egymás után. Jelentős részükhöz másolat készült.

E 195.
ARCHIVUM FAMILIAE SZUNYOGH
(A Szunyogh család levéltára)
1535—1847
II csomó, 1 dosszié

1. Iratok, 1535—1847. II csomó
2. Jegyzék, 1535—1847. I dosszié

Az Abaúj megyei eredetű Szunyogh család a XIV. század óta volt Trencsén megyei birtokos, a XV. századtól egyik ága a Trencsén megyei budetini domínium ura, utóbb a sziléziai bilici (bielskoi) domíniumé is. Ez az ág a XVI. század közepe és 1727 között a két uradalomnak megfelelő két külön ágban élt tovább (mindkettő bárói, majd grófi méltóságot is nyert), majd a budetiniak kihaltával 1732-ben a birtokok újra egy kézen egyesültek, s mindkét ág iratai a budetini levéltárban találtak helyet. Amikor pedig 1798-ban az 1732. évi örökösnek a fia is meghalt, az uradalom nőágon Csáky Antalné Szunyogh Jozefára szálltak. Unokájuk, Csáky László, 1848-as országgyűlési követ és szepesi főispán külföldre menekülése után került a budetini birtok és levéltár (budetini Csáky-iratokkal együtt) kincstári kézre.

A sziléziai ág tagjai közül Gáspár Bethlen Gábor főudvarmestere volt, utóbb szendrői kapitány, gömöri főispán és országgyűlési követ, a másik ág tagjai (János György, Antal) a XVIII. században Árva megyei főispánságot, főispáni adminisztrátorságot viseltek, János pedig helytartótanácsosi tisztet. (Ebben a minőségében volt tagja egy Sopron megyébe kiküldött bizottságnak is.) A sziléziaiaknak más ottani uradalmak is voltak, a budetiniaknak egyebek közt Nagyszombatban házuk és birtokuk. A Csákyak közül István helytartótanácsosként és szepesi főispánként működött (meghalt 1829-ben).

Az iratanyag nagyobbik fele levelekből áll, bennük elsősorban a család birtokjogi, peres ügyeiről, kölcsönügyleteiről és a gazdálkodás más kérdéseiről, családi eseményekről esik szó. Jelentős részük a XVII. század második felében kelt. Genealógiai följegyzéseket, királyi leiratokat és más, nem levél jellegű iratokat is helyeztek el ebben a sorozatban.

A többi irat legnagyobb része vagyoni jogi, peres, valamint hatalmaskodási ügyekben keletkezett, (sok a birtokper a szomszédos Dersffyekkel és Wesselényiekkal), kevesebb a birtokigazgatás iratterméke (főként számadások, leltárak. Itt őrzik a megyei igazgatás, főként Szunyogh- és Csáky-tisztségviselők útján bekerült iratait is (Trencsén, Árva, Turóc, Sopron megyékből), nem különben a magyar-morva (-sziléziai) határ ügyét érintő és más országos érdekű darabokat.

Megmaradtak a felvidéki rokon nagybirtokos családok (Nyáry, Balassa, Bánffy, Ostrosith, Révay, Újfalussy) idekerült levéltártöredékei, a Szunyogh Antalné Pain Amália útján a Szunyoghokra szállt Pain-iratok, valamint egyes Szunyogh-familiárisok (így Schilling Joachim prefektus) iratai.

A leveleket levélírók ábécérendjében csoportosították (külön a Szunyoghok levélfogalmazványait és tisztázatait), a többi iratot irrattípus, illetve tárgyi tételek szerint, azokon belül időrendben.

A levelekhez jegyzék áll rendelkezésre.

A leltár *Rosdy Pál* anyaggyűjtése alapján készült.

E 196
ARCHIVUM FAMILIAE THURZÓ
(A Thurzó család levéltára)
1435—1787
37 csomó, 4 kötet, 1 dosszié

1. Iratok, 1495—1787. 37 csomó
2. Lajstromok, jegyzékek, 1495—1787. 4 kötet, 1 dosszié

A Thurzó család a XV. század végén vált országosan ismertté. A lőcsei polgárszármazású Thurzók egyházi és gazdasági pályán emelkedtek magasra. Azok közül, akik klerikusoknak mentek, 1500 körül három érte el a püspöki méltóságot (egy Váradon, kettő pedig Sziléziában), Thurzó János körmöci kamaraispán, krakkói polgármester és több leszármazottja pedig bányabirtokosokként szereztek hatalmas jövedelmeket. János gyermekei kerültek kettős házassági kapcsolatba a Fuggerekkel is, így lett a német birodalom a család nem egy tagjának, sőt ágának új hazája.

A família a XVI. század elején két ágra bomlott, a szepesire és az árvaira. Az előbbiből — János utódainak ágából — Elek tárnokmester, országbíró, királyi helytartó (meghalt 1543-ban) és Elek testvéreinek, Györgynek fia, Elek kamarai igazgató (meghalt 1594-ben) emelkedett ki. Az utóbbi fiának, Szaniszló nádornak gyermekeiben halt ki a család 1636-ban. Az árvai ág a szepesi ág őséinek, Jánosnak testvérétől származik. Thurzó Ferenc nyitrai püspök, kamarai elnök és fia, György, felső-magyarországi főkapitány, majd nádor (meghalt 1616-ban) a legnevezetesebb képviselői. Az árvai ág utolsó férfitagja György nádor fia, Imre volt (meghalt 1621-ben). A családi vagyont mindkét ág a többszöröse gyarapította: a nagy Thurzó-uradalmak Szepes és Árva megyén kívül Nyitra, Trencsén, Pozsony, Zemplén és Abaúj megyében feküdtek. (Szepesvár, Árvavár, Bajmóc, Galgóc, Sempte, Temetvény, Lietava, Vöröskő stb.) A XVII. század elejének Thurzói, elsősorban a nádorok, már nemcsak az ország politikai, hadi, diplomáciai életének irányításából vették ki részüket, hanem Kelet-Közép-Európa protestáns rendi ellenállásának s a magyar protestáns kultúra építésének is legfőbb mozgatói közé tartoztak.

A két nádor udvartartásában jelentős helyet foglalt el kancelláriájuk. (Györgyé Biccsén, Szaniszlóé Semptén volt.) Nem csupán egy-két officialist foglalkoztattak a levelezés lebonyolítására, ahogyan a többi családtag tette, hanem tanácsadók, titkárok, írnokok egész seregét. A nádori bíraskodásnak és a rendek vezetésének funkciójához kapcsolódó kancelláriai tevékenységet éppúgy ezek az alkalmazottak végezték, mint a családi és magánügyekkel kapcsolatos teendőket. A beérkező levelekre a titkár (vagy maga az úr) vezette rá az érkezés keltét, a levélíró nevét, esetleg a levél keltét, tárgyát és néha a kézbesítő nevét. A határozathozatal vagy azonnali, vagy információkérés, esetleg tárgyalás után történt meg. A döntést, ha nem szóban közölték, általánosságban írták csak rá a hátlapra. A megfogalmazást — papírra vagy a rokon tartalmúakét közös füzetbe — valamelyik titkár végezte, a nádori bíraskodásból folyó iratokét az alnádor, protonotárius, nádori titkár, a bizalmas ügyekét maga az úr. Az úrra várt a javítás, jóváhagyás és a tartalomnak a hátlapra való rávezetése. Írnok illetve titkár intézte a tisztázást meg az expedíciót; egy tisztázati példányt általában a fogalmazvány mellett hagytak.

A titkárok rakták bizonyos csoportosítás után fasciculusokba az elintézett iratokat, ők jelezték a fasciculusokon az anyag tartalmát, a darabszámot, és ők őrizték tovább az iratárat, az úr csak a bizalmas darabokat tartotta magánál.

A két ág levéltárának magva már a XVI. század második felében megvolt Szepes várában, illetve Lietaván, a birtokkezelés iratai azonban csak később kerültek be a birtokközpontokból, és akkor sem teljes egészükben. A hivatali iratok közül ott őrizték a két nádoréit (velük a királyi tanácshoz, illetve a rendekhez írott leveleket is), rajtuk kívül pedig a kamarai elnök és a helytartó iratainak egy részét. Az ágak és családtagok levéltárait a XVII. században egyesítették, s a magszakadás után a nőági örökösökre, majd a kincstárra szállottak. Zömüket 1756-ban és az ezt követő években vitték be a szepesi kamara levéltárába, a Thurzók idején készült több, XVII. századi leltárral együtt (egy-egy nádori iratokat már a XVII. század elején). A ma is használható lajstrom a magyar kamarán, 1839-ben készült.

A Thurzó-levéltár nagyobbik fele (az *Acta publica* egésze, az *Irregestrata* pedig kisebb részben) elsősorban Thurzó György főkapitánysága és nádorsága idején keletkezett irataiból áll. Javarást hozzá írott levelek, a királytól, főhercegektől, udvari hatóságoktól érkezett leiratok, az ország nagyurai, elsősorban Forgách Zsigmond, Dóczy András, Illésházy István, az erdélyi fejedelmek, zsoldosok és kapitányaik, Thurzó alkalmazottai által írt elő- és fölterjesztések, azokon kívül a nádori fogalmazványok (jelentések a királyhoz, főhercegekhez, levelek) találhatók itt. Akadnak kancelláriai fogalmazványok és nagy számban másolatok is.

A főkapitány és nádor iratai jelentős forrásai a korszak hadszerkezete és hadieseményei történetének: érintik a végvárok és azok őrsége, a mezei hadak fölszerelésének, ellátásának ügyét, a katonai zendüléseket, a főkapitányi tisztség betöltése körüli vitát, a török és erdélyi harcokat, Homonnai és a hajdúk megmozdulásait. (Jelentések Thurzóhoz, Thurzótól a haditanácshoz, utasítások, Rimay János levele a török harcról és a végvári életről, lustrák, kimutatások stb.)

Thurzó György, mint a magyar protestáns rendek vezére, szoros kapcsolatban állott a cseh, morva és osztrák protestáns rendi ellenzékkel, leveleket váltott velük, magánál tartotta az uralkodóval folyt tárgyalásaiknak s uralkodó és rendek meg a szomszéd rendek egymás közti levélváltásainak iratemplékeit. Kölcsönösen közölték egymással a vallásszabadságért indult küzdelem híreit, külföldi prédikátorok kérték Thurzó támogatását. Thurzó gyűjtött Európa politikai, hadi, vallási eseményeiről szóló újságközléseket, jelentéseket is.

A Bocskaiával, Báthory Zsigmonddal, Báthory Gáborral és Bethlennel, valamint a törökkel folyó tárgyalások anyagának, továbbá Thurzó ezzel kapcsolatos jelentéseinek tekintélyes része is ide került, sőt Thurzó Imre útján egy csomó, Bethlennek adott reverzális is. Thurzó nem egyszer írásban adta be külföldre küldött követek instrukciójára vonatkozó véleményét.

A belpolitikai élet középpontjában a rendek és az uralkodó harcai állottak. Színterük mindenekelőtt az országgyűlés volt. (Itteni emlékeik: országgyűlési meghívók, megyei és városi követutasítások, követnévsorok, törvénycikkek, Thurzó véleményei, tervezetei az összehívásra, a tárgyalások menetére, az előterjesztésekre, a királyhoz írott jelentései, feleségéhez írt beszámoló). Az egyes országgyűlések közti időszakban a rendek vezetői, a megyék és a városok leveleztek a nádorral. Panaszaikban elősorolták sérelmeiket, káraikat, ismertetik határvitáikat, vámmentességük vagy privilégiumaik ügyé-

ben kérvényeztek, a nádor pedig intézkedett vagy továbbutalta ügyeiket. Hozzá fordultak a magyar protestáns egyházak papjai segélykérő leveleikkel, katolikus egyházi szervek az őket ért sérelmek ügyében.

A nádornak ezen túlmenően hivatalból foglalkoznia kellett egyházi adományosoknak királyi parancsra történő beiktatásával, főméltóságok betöltésével, a közfelkelés, a rovásadó- vagy a harmincadigazgatás és nem utolsósorban a nádori bíráskodás hatáskörébe tartozó ügyekkel (magszakadás, birtokviták, adósság- és hitelügyek, bűnügyek). Ilyen természetű iratok között maradtak meg Báthory Erzsébet bűnpörének dokumentumai, királyi mandátumok, nádori kiküldöttek számára adott instrukciók, nádori vélemények, oktavális iratok, Thurzóhoz írt, támogatást kérő levelek.

Thurzó György az uradalmaiban folyó gazdálkodásnak csak legfelső irányítását végezte; így levéltárában a fentieknél jóval kevesebb az ő és fia magángazdálkodását és családi életét illető iratanyag, melyben jogi vélemények találhatók az árvai ág kihalta utáni helyzetről, valamint Thurzó Györgyhez írt jelentések a vagyonszerzés dolgában stb. Ránk maradt nem egy lakodalmi, temetési meghívó, köszönő, gratuláló, ajándékküldő levél (Thurzó borajándékokat küldött a királynak és külföldi uralkodóknak is). A birtokigazgatás, háztartás iratemelei közt meg kell említeni az egyik gazdatiszt diáriumát.

A levéltár másik, kisebbik fele (az *Irregestrata* legnagyobb része) a szepesi ág s elsősorban Szaniszló nádor iratait foglalja magában. Thurzó Szaniszló hosszabb ideig és intenzívebben foglalkozott birtokai vezetésével, mint György, s így az ő irathagyatékában háttérbe szorulnak a hivatali működésből keletkezett iratok a gazdaságiak mögött, a nádorsága idejéből származók a korábbiak mögött.

Thurzó Szaniszló is széleskörű levelezést folytatott. Parancsok, levelek, jelentések érkeztek hozzá a királytól, főhercegektől, udvari hivataloktól, Bethlen Gábortól, Rákóczi Györgytől, egyházi és világi, bel- és külföldi uraktól (sok Esterházy Miklóstól), török parancsnokoktól, városoktól és megyéktől, saját prefektusaitól (különösen Beniczky Miklóstól), feleségétől, testvéreitől, rokonságától, kérvényeket írtak hozzá az országalakók legkülönbözőbb rétegeiből. Megmaradtak a föntiekhez írott levelek fogalmazványai is.

Nem nagyszámúak, de fontosak a hadieseményekről szóló tudósítások: a törökök készülődéseiről, a törökkel vívott harcokról, a végvárakról, Bocskai és a hajdúk, valamint Bethlen Gábor harcairól, a német zsoldosok garázdálkodásairól, Bastáról. Van haditanácsi leirat, 1623-ban Bethlen táborából kelt kémjelentés, végvári kérvény.

Külföldi kapcsolatainak nem sok emléke maradt: levelek erdélyiektől, nyugati uralkodóktól, Radul vajdától, cseh-morva főuraktól stb.

Az ország belső politikai életére vonatkozó források az országgyűlési tudósítások (követektől is, 1619-ből és más évekből), az udvari eseményekről, egyházi kérdésekről írt beszámolók, leiratok, levelek, kérvények.

A Thurzók gazdálkodásának iratai csak kisebb részükben kapcsolódnak vagyonzbiztosítással. A gazdasági ügyvitel irattermelei közt egyebek közt számadásokat, bevételkiadás jegyzékeket (konyhamesteri diaetariumokat, étrendeket) találunk, továbbá egy udvarbírónak a helyesgek előljáróihoz és más uradalmi tisztekhez írt levélfogalmazványait, családtagok és tisztartók beszámolóit az úrhoz a mezőgazdasági munkák állásáról stb. A családi levelezés a szokásos kérdéseket érinti.

A szepesi ág többi tagjához írott levelek közül különösen értékesek azok, amelyeket Thurzó Elekhez és Thurzó Ferenchez címeztek (például: Oláh Miklós, különböző vár-

őrségek, familiárisok, kamarai tisztviselők és városok. Ide került a Thurzó-prefektusok (Vitéz Imre és mások), tiszttartók nagyterjedelmű levlezése is.

A *Libri copiales* első kötete XVI. századi periratokat ír át, a második kötet Thurzó Szaniszló leveleskönyve.

A lajstromozott iratok (*Acta publica*) és a lajstromozatlanok (*Irregestrata*) egyaránt tárgyak, illetve irattípusok szerint elkülönülő fasciculusokban, s azokon belül többé-kevésbé pontos időrendben fekszenek, az *Acta publica* darabjai fasciculusonként előlről kezdődő numerusok szerint. A Magyar Tudományos Akadémiától átvett iratokat a levelek címzettjei szerint, azokon belül évrendben, illetve a levélírók ábécérendjében csoportosították.

Az *Acta publicához* lajstromkönyvek készültek, valamint egy külön jegyzék, amely a fasciculusok tartalmát összefoglalóan (némelyikét darabonként, lajstrom módjára is) közli. Az *Acta publica* országgyűlési vonatkozású irataihoz (*Acta diaetalia*) külön lajstrom (*Consignatio*) szolgál, a második másolati könyvhöz hely- és családnévmutató, a Magyar Tudományos Akadémiától átvett iratokhoz levélírók mutatója kapcsolódik.

Irodalom: A levelek közül sok került kiadásra. A fontosabb publikációk: *Zichy Edmund Gr.*: Thurzó György levelei nejéhez Czobor Erzsébethhez 1590—1616. I—II. kötet. Bp., 1876.; *Barabás Samu és Komáromy András* közlései a Történelmi Tárbán, illetve a Hadtörténelmi Közleményekben.; *Ila Bálint*: A Thurzó-levéltár protestáns egyháztörténeti iratai. Bp., 1934. (Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár XV.); A Thurzó-levéltárat s egyben a két nádor kancelláriájának működését és a levéltár történetét alaposan ismerteti (a lajstromozott részt tárgyi csoportok, az *Irregestratát* fasciculusok szerint) *Ila Bálint*: A Thurzó-család levéltára. (Levéltári Közlemények 1932. 12. s köv.); *Uő.*: Magánkancelláriai ügyintézés és magánlevéltári rendszer a XVII. század első felében. (Levéltári közlemények 1955. 123. s köv.)

E 197.

ARCHIVUM PATAKIENSE RAKOCZIANO-TRAUTSONIANUM

(A sárospataki Rákóczi-Trautson-féle levéltár)

1270—1824

160 csomó, 4 kötet

1. Iratok, 1270—1824. 160 csomó

2. Lajstrom, 1270—1780. 4 kötet

II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának bukásával a kompromittáltak óriási terjedelmű birtokai a Habsburg-kincstár kezére jutottak. Legnagyobb részükre jóelőre bejelentették igényüket császárhű magyar és — még náluk is nagyobb számban — osztrák aulikus főurak. A fejedelem két legszebb uradalmát, az I. Rákóczi Györgynek 1647-ben

160.000 Ft értékben átadott regécit és a Lorántffy-örökségként a Rákóczi családra szállt sárospatakit I. József már 1709-ben — mihelyt a Felső-Tiszavidéket biztosan a kezében érezte — az uralkodóház egyik kipróbált hívének, Trautson Donát Lipótnak (1659—1724) adományozta. Az adományos — akinek ősei a XII. századtól osztrák várbirtokosok, a XVI. század óta rendszeresen viseltek udvari méltóságokat — császári titkos tanácsos és főudvarmester volt, 1711-től hercegi címet viselt. Magyarországgal, a bécsi testőrségi palota adásvételi ügyét leszámítva, nem voltak kapcsolatai, és utóbb mint magyar nagybirtokos is alig egyszer-kétszer fordult meg az országban. Uradalmainak birtokbavételére 1711-ben került sor, de a végleges adománylevelet csak 1720-ban állította ki az udvar, 200000 rajnai forintra becsülve az adomány értékét. A herceg két évvel utóbb majorátussá alakította birtokait; ezt halála után (1724) fia és méltóságai utóda (János Vilmos, 1700—1775) örökölte tőle. Az utóbbinak halálával kihalt a família férfiága, s a birtokok 1775-ben újra a kincstárra szálltak: ettől kezdve a kassai kamarai adminisztráció, illetve egy ideig független uradalmi adminisztratúra intézte ügyeiket, míg 1808-ban a Bretzenheim család mindkét dominiumot meg nem szerezte.

A Trautsonok hetedféltizedes uralma alatt a két vártartományt a helyszínen prefektusok, plenipotenciáriusok, illetve inspektorok kormányozták. A lényegében azonos funkció mellett az elnevezések változtak; abban sem mutatkozott állandó gyakorlat, hogy a kettős birtok élén egy időben csak egy, egymásnak alárendelt két vagy a két vártartomány élén egy-egy külön vezető tisztviselő állt-e. Az uradalmi vezetők közvetlenül a Bécsben élő hercegtől kapták utasításait, lefelé pedig az alsóbbrangú tisztekkel, elsősorban a provizorokkal voltak összeköttetésben.

Mivel a Rákóczi-uradalmaknak az országban maradt levéltára egészében a kamara kezére került, s abból a Trautsonok semmit sem kaptak meg, az új ügyvezetés irattára, illetve levéltára csak lassan, évek során át alakult ki. A prefektus gyűjtötte a hiteleshelyektől és kamarai levéltáraktól időről-időre másolatban kikért, a Rákóczi-jószágokat illető régi birtokjogi iratokat, és a Trautson-uralom korában folyamatosan keletkezett jogvédő meg peres iratokkal, valamint a gazdasági ügyvitel némely írásos termékeivel (összeírásokkal, vizsgálatokkal, bérleti szerződésekkel, levelekkel és fogalmazványokkal) együtt őrizte azokat hivatalában (a Tállyán, majd Patakon székelő archívum dominale-ban, prefektusi kézikönyvtárban); a számvevő magánál tartotta a munkájához szükséges számadásokat, gazdasági följegyzéseket. A legfontosabb birtokjogi értékű darabok, valamint a felküldött számadások, jelentések, levelek a herceg bécsi levéltárában gyűltek össze.

A prefektusi kézikönyvtár már az 1730-as években több mint 40 (nem tárgyi csoportok szerint elkülönülő) csomóból állott, és az idők során olyan részekkel is gyarapodott, mint a Waldstein család enyickei uradalmának szervesen oda nem tartozó gazdasági iratanyaga (ezt Front, korábban Waldstein-, később Trautson-prefektus vitte magával), vagy a bécsi hercegi levéltárnak utóbb, a kamarai igazgatás idején (1776-ban, illetve 1780-ban) részletenként Patakra szállított, a két uradalomra vonatkozó iratai.

A prefektusnál őrzött iratok rendezésére és használhatóvá tételére csak 1774-ben került sor. Major Zsigmond ügyvéd ekkor gyors munkával, tárgyi csoportosítás nélkül regeztázta és számozta meg az egyes darabokat.

Trautson János halálával a levéltár csak jog szerint szállott a kincstárra, átvétele azonban még sokáig késett. A közbeeső időben a felszámoló bizottságok és az adminisztrátorok sok, munkájukhoz szükséges iratot elkülönítettek, 1780-ban pedig a kincstári ügyigazgató válogatta ki az anyag egy részét hivatalába való átkölcsönzésre, más részét abból a célból, hogy azt továbbra is a helyi uradalmi igazgatás használja. A többi csak 1784 szeptemberében került a kamara birtokába. Az új gazda nem sokkal ez után, 1785-ben már intézkedett a korszerű rendezés felől: Korponay Sándor, a kassai kamarai adminisztráció lajstromozója 1787-re lett kész a tárgykörök s azokon belül idő szerinti rendezéssel (beleértve a Bécsből ide került és az enyickei, Waldstein eredetű iratokat is) és a fontosabbnak talált iratok lajstromozásával.

A Trautson-levéltár anyaga egészében egy, a Habsburg-restauráció idején berendezkedő, európai hírű szőlőtermeléssel rendelkező nagybirtok gazdálkodását mutatja be, amely az adott időben főként a háború utáni konszolidáció megteremtésére és a jövedelmek fokozására törekedett, és amely e céljai megvalósításánál elsősorban az úrbéres terheket választotta eszközül s csak másodsorban a telepítést, a majorsági gazdálkodás kiterjesztését és a termelés minőségi javítását.

A levéltár törzsét két nagy irattípus szerinti csoportba osztották szét (*Acta radicalia*, *Rationes provisorales*). Mindkét csoport az uradalmak szerint tagolódik tovább, az első csoport 3 titulusra, a titulusokon belül pedig tárgy- és irattípus szerint szétváló fasciculusokra, amelyeken belül legtöbbször időrend (a leveleket tartalmazó fasciculusokban levélírók ábécérendje s azon belül időrend) van, többhelyütt minden rendszer hiányzik. Az *Acta radicali*ban titulusonként előlről kezdődő számozású numerusok futnak úgy, hogy egy numerus alatt többszáz levél is együtt fekszik, de egy-egy levélírónak egy-egy évben vagy évkörben írt leveleit a numerusokon belül általában madzaggal átkötött csomócskákban különítették el egymástól. A *Rationes provisorales* két alcsoportján belül időrend van. Az anyag többi része (ti. mindaz, ami egykor rendezetlenül maradt, továbbá a Bretzenheim-levéltárból átkerült irategyüttes) irattípusok, illetve tárgyak szerinti tételekben s azokon belül időrendben (a leveleknél levélírók ábécérendjében) fekszik.

Az *Acta radicali*ához lajstromkönyvek készültek, egyes fasciculusokat csak globálisan ismertetnek, a fasciculuscímek pedig nem mindig fedik pontosan a tartalmat.

Acta radicalia

Ide került — eredetétől és irattípusától függetlenül — minden olyan darab, amelyet a földesúri jogok védelme szempontjából fontosnak ítélték, kivéve a külön őrzött számadásokat és azok mellékleteit.

Az egykori értékelés szempontjából köztük is a legelső helyet foglalják el a birtokjogi iratok, részint azok, amelyek a Trautson-uralmat megelőző időszakból származnak (ezek túlnyomórészt másolatok), részint maguk a Trautson-korszak oklevelei, amelyek nemcsak a kincstárral és a szomszédos földesurakkal szemben biztosították a család birtoklási jogát, hanem a parasztoknak tett ház-, szőlő-, telekadományokat, inskripció-

kat, libertációkat is rögzítették. Találhatók itt végül idegen családoknak többek között az elkobzott kuruc birtokokra szóló adománylevelei, város-, vásár- és céhprivilegiумok is.

A sorozat iratainak tekintélyes része az uradalom gazdasági ügyvitele során keletkezett, elsősorban a paraszti, illetve allodiális mezőgazdasági termelés irányításával, az úr és jobbágycsoportok között fennálló úrbéri, illetve szerződéses viszony számontartásával, illetve az ezekből folyó úri jövedelmek behajtásával és kezelésével kapcsolatban. E vegyes típusú iratok közt őrzik egyebek mellett a telkek, szántóföldparcellák, szőlők összeírásait (a regéci szántóosztások 1643-tól vannak meg), a befektetések és károsodások jegyzékeit, az urbáriumokat, konvenciókat, a tisztviselők létszám- és jövedelemkimutatásait. Külön csoportban tárolták a jobbágycsoportok kötelezőleveleit: ilyeneket nemcsak az újonnan úrbéres kötelekbe lépő és ezért örökös jobbágysággá válásra kényszerült jobbágycsoportok állítottak ki; a földesúr minden apró kihágás ürügyét felhasználta arra, hogy a vétkezéssel (a büntetés elengedése, tömlőcből való kibocsátása ellenében) örökös jobbágysággá válaltasson. Szökevények, engedetlenek, erkölcstelenedők nagy számban állítottak ki ilyen kötelezőleveleket, gyakran üres lap alján egyszerű aláírást tartalmazó „albá”-kat is.

Az iratok egy csoportja a két uradalomnak mint felperesnek, vagy mint alperesnek különböző bírói fórumok előtt folyt pereivel kapcsolatos. Az uradalmon kívüli bíróságokon szomszéd birtokosok ellen folytattak birtokpöröket (vitás határok, ellentmondások stb. ügyében), hatalmaskodási és adóssággövetelő pöröket, máskor hűtlen kezelés, erőszakoskodás miatt fogták pörbe az uradalmak gazdatisztjeit, vagy tized-, árendafizetés, erdőhasználat ügyében pereskedtek. Az úriszék előtt az uradalmak saját úrbéreseiket pörölték szolgáltatások hiányos teljesítése, jogtalan borkimérés, erdőhasználat, kocsmáros visszaélései miatt, és ugyanoda fordultak a jobbágycsoportok is egymás közötti ügyesbajos dolgaikban (erőszakoskodási, kártérítési, örökösödési, adósság-ügyekben, a feudális kötöttségtől többé-kevésbé független szőlők birtoklásának kérdéseiben). A pertesteken kívül sok esetben megmaradtak a mellékletek is.

Az iratok két további csoportja tartalmilag alig határolható körül, mert az uradalmak életének szinte minden mozzanata tükröződik bennük. Az egyik ilyen csoport: a gazdasági ülésjegyzőkönyvek és az inspektori jegyzőkönyvek, a másik: a levelek és kérvények.

A gazdálkodás fontosabb kérdéseiben — kivéve a hercegi udvar döntésére váró legfontosabbakat — vagy a valamennyi gazdatiszt részvételével folyó gazdasági üléseken hoztak határozatot, vagy az inspektor (prefektus, plenipotenciárius) intézkedett személyesen. Így a gazdasági ülésjegyzőkönyvekbe másolták, illetve vezették be az üléseken felolvasott királyi, hivatali és földesúri leiratokat, rendelkezéseket, valamint az ezek nyomán szükségessé váló intézkedéseket, a beérkezett levelek és jobbágycsoportok kérvények részét a velük kapcsolatban hozott döntésekkel együtt, az új tisztviselők esküszövegét, feladatait, valamint azokat a határozatokat, amelyeket a termelés, a mezőgazdasági, építkezési, épületjavítási és kisiparosmunkák, az úrbéri szolgáltatások, a telek- és szántóföldbirtoklás, kocsmatartás és fahasználat szabályozása, alkalmazottak fizetése, jövedelmek kezelése, a büntetések megállapítása, kártételek megtérítése, jószágok megbecsülése, árszabályozás, úrbéri birtokviszályok elsimítása, a falusi fegyelem fenntartása érdekében hoztak (ilyen módon utasították ki a „népizgatással” vádoltakat). Külön üléseken tárgyalták és külön jegyzőkönyvekbe vezették be a tizedszedés ügyeit.

Az inspektori jegyzőkönyvekbe (jelentős részükben leveleskönyvekbe) az uradalmak vezetőjéhez intézett hercegi leiratokat, különféle leveleket, kérvényeket másolták be (vagy írták be kivonatukat, — helyenként az eredeti kérvényeket is benthagyták a jegyzőkönyv lapjai közt), melléjük pedig bevezették az inspektor döntését, válaszfogalmazványát, illetve az alárendelt tisztviselőkhöz írt utasításait. De bekerültek a másolt szövegek közé úriszéki jegyzőkönyvrészek, tanúvallatások, konvenciók, szabályzatok, szerződések, elismervények is, és följegyeztek olyan eseményeket, amilyen a prefektusnak állásába való beiktatása volt.

A levelek és kérvények ugyancsak az uradalom egész életéről adnak keresztmetszetet. Az 1785—87-es rendezés a levelek és kérvények óriási tömegéből kiválogatta azokat, amelyek birtokjogilag és az uradalom más érdekei szempontjából fontosnak minősültek és ebbe az *Acta radicalia* sorozatba osztva lajstromozta azokat, míg a többiek, mint „inutilia” segédkönyv nélkül maradtak és a „Missiles et instantiae” csoport részei. Az utóbbiakat, mivel tárgyuik szerint alig határolhatók el az előbbiektől, ugyanitt ismertetjük. Egyik részük a bécsi hercegi levéltárból való, s a hercegtől érkezett levelek, jelentések mellett az azokra írt válaszfogalmazványokat tartalmazza. Kiegészíti ezt a csoportot a prefektusi levéltárnak a herceggel folyó iratváltást tartalmazó részlege. Ugyanott őrizték a másokkal folyt prefektusi levélváltás termékeit is.

Az uradalmi alkalmazottak számára készült hercegi instrukciók részben általánosak (*puncta universalia*), minden tisztviselőhöz szólnak, részben egy-egy munkakör betöltői (prefektus, számvevőség, fiskális, provizor, számtartó, kasznár, ispán, erdőőr stb.) vagy ellenőrzéssel alkalmilag megbízott személyek számára, esetleg egy-egy határozott feladattal kapcsolatban (összeírás, tizedszedés) kerültek kiadásra. Az uradalmi prefektusok és provizorok jelentései és a rájuk írt válaszok elsősorban a következő kérdéseket érintik: mezőgazdasági és ipari termelés (elsősorban szőlőtermelés, azután földművelés, állattartás, szeszfőzés, sörfőzés, malom, mezőgazdasági felszerelések), kereskedelem (termékszállítás, értékesítés, vásárlás), ingatlanvétel és eladás, pénz- és hitelügyletek, úrbéri és bérletviszonyok (birtokállomány, szolgáltatások és kedvezmények, bérleti feltételek), birtokadminisztráció (tisztviselők kinevezése, magatartása, visszaélései, pénztárkezelés, számadás, ellenőrzés), állami kötelezettségek (porció, katonaállítás), peres ügyek (bűnügyek, vétségek, fegyelmi ügyek, pl. pataki diákok tumultuációja 1731-ben, vizsgálatok és vallatások). Szóba került az uradalom vezetőségéhez juttatott kérvények elintézése is, míg máskor az elintézők közvetlenül fordultak a birtok urához: nemesek gazdatiszti állásért vagy az állásban való megerősítésért folyamodtak, uradalmi tisztviselők a Rákóczi-szabadságharc idején tanúsított császárhűségükért jutalmat, akkori bántalmaztatásukért kártérítést vártak, jobbágyközségek szolgáltatásenyhítés, úriszéki per ügyében kérvényeztek, elfogott bűnösök szabadon bocsátásukat kérték.

A hercegek nemcsak az uradalom embereivel folytattak levelezést. Értesítések és felhívások érkeztek hozzájuk kamarai szervektől és főtisztviselőktől birtokügyekben, katonaállítás, terményszállítási engedély dolgában; az egri püspöktől és az uradalomban érdekelt szerzetesrendektől pedig kegyúri ügyekben. Pozsonyi ágensek politikai hírekről értesítették őket, főtisztviselők, birtokosok és polgárok támogatást kértek az udvarnál (báróság, birtoki kártérítés elnyerése érdekében), miközben híreiket is közölték a címmel vagy a „rebellióhoz pártolt urakról” nyilvánítottak véleményt. A herceg a császárt és a nádort a regéc-pataki birtokadománnyal kapcsolatban, az egri püspököt kegy-

úri és segélyezési ügyekben, a megyét katonaállítás dolgában kereste meg levélben, kéréseket tett föl volt prefektusának és különböző uraknak a prefektus hűtlen birtokkezelése felől, jogi szakértőkhöz fordult egyes mezővárosainak kiváltsági ügyében, birtokosoktól kért tanácsot: kivel töltsen be megüresedett uradalmi főtisztviselői állásait, állás elvállalására és pörök vitelére szólította fel a kijelölteket, pörök ügyében kért tanácsot és tudósítást, stb.

A prefektus saját urán kívül szükség esetén levelet váltott a kamarai szervekkel (így az új Trautson-birtoktest pontos körülhatárolása ügyében), szomszéd birtokosokkal, egyházakkal (vitás határok, szőlő-, házvétel, jobbágyok visszakövetelése és megbüntettetése, terménykölcson, illetve -vétel, a nagybirtok határába eső kisebb úri földek adómentessége ügyében), a pozsonyi ágensekkel, saját rokonságával (magánügyek, külföldi levelezés) stb.

A prefektus levelezésének legértékesebb része az uradalom többi tisztségviselőivel folytatott levélváltás. Itt is, mint a herceg hasonló típusú levélanyagában, a termelés, a beszolgáltatás, az értékesítés és a jövedelmekkel való gazdálkodás kérdései vannak előtérben (jelentések, levelek és válaszok a mezőgazdasági munkák, földosztás, eszközök állapotáról, az állatokról, a sör- és pálinkafőzésről, taxabefizetésről, terményszállításról és -eladásról, uradalmi kisiparról; számadások; általános és különleges utasítások a provizoroknak, pénz folyósítására, szőlők becslésére stb.)

Hasonlóan értékes, a parasztság gazdasági és jogi helyzetét, terheit megvilágító forráscsoportot alkotnak a paraszti kérvények és a parasztsággal folyó levélváltások. A kérvények jelentős részét károsodott vagy rossz körülmények közé jutott jobbágyok, özvegyek, jobbágyközségek adták be úrbéres terheik, robotjuk enyhítése, az árendaösszeg csökkentése vagy mentesség, segély kieszközlése céljából. Máskor a kocsmatartás dolgában, az erdő- vagy halászati tilalom enyhítéséért, épület- és tűzifa kivágásáért, kaszálóhasználatért, építkezési vagy költözési engedélyért folyamodtak, úriszék előtt való megjelenésükre kértek haladékat, úriszéki perük ügyében sürgettek intézkedést, tömlöcbe vetettek kérték szabadon bocsáttatásukat. Elpanaszolták a földmérés alkalmával ért sérelmeiket, az udvarbírónak a községi eljárósággal szemben tanúsított megalázó viselkedését. A községi autonómia képviselői a paraszti örökösödés (főleg szőlőbirtok), a bíróválasztás, privilégium-megerősítés ügyében intéztek kérdéseket a prefektushoz, a prefektus a községi bírók, hegybírók számára készült instrukciókat küldötte meg. Ebben a sorozatban különböző iratjegyzékeket, lajstromokat is őriznek. A likvidáció idején kiválogatott iratokat elkülönítve tárolják.

Rationes provisorales

Az uradalmak számadójának (rationista) — gyakran az udvarbíróval együtt — havonként és évenként kellett több példányban számadásokat készítenie, s azokat mellékleteikkel együtt a prefektushoz, illetve a számvevőhöz juttatnia. A számadásokra a számvevő (rationum exactor) tette meg részletes észrevételeit, amelyekre a számadáskészítő válaszolt. Szükség esetén további vizontválaszok következtek, és végső fokon a „sedes censuralis” döntött a vitás kérdésekben. Az ellenőrzött számadások egy példányát a hercegi udvarba kellett fölterjeszteni, a többi irat a prefektusnál, illetve a számvevőnél maradt.

Az évi számadások egy része terményelszámolás volt: feltüntette az előző évi maradványból és a folyó évi kilencedből, tizedből, majorsági termésből, malomjövedelemből befolyó szemtermés mennyiségét és annak felhasználását (vetőmag, prefektusi rendeletre kiutalt, napszámra, sörfőzésre, lovak etetésére, eladásra adott gabona), és hasonló kimutatást közölt a borról, sörről, lisztről, hüvelyesekről, sóról, állatokról, állati termékekről, vasról, mellettük néha az uradalomban előállított ruháról-cipőről, mészárszéki és árenda-jövedelmekről, taxákról, egyes gazdasági eszközökről, szükség esetén a vétel és eladás árának feltüntetésével. A pénzelszámolások ugyanakkor csak a terményértékesítésből és máshonnan befolyt, valamint a vásárlásra és egyéb kiadásokra fordított készpénzösszegeket tüntették föl.

A mellékletek és a kisebb, időszakos számadások közt igen változatos irattípusok találhatók. Nagy számban maradt ránk az észrevételek, viszontválaszok s cenzori vizsgálatok.

A levéltár iratanyagának ez a legteljesebb — néhány évet leszámítva szinte hiánytalan — sorozata.

Vegyes iratok

Ebben a lajstromozatlan sorozatban hagyták meg jó részét a Front prefektus útján bekerült enyickei Waldstein-iratoknak, más részeit az *Acta radicaliában* őrzik, továbbá az *Archivum familiae Waldsteinban*, amelyek között az előbbiekhöz hasonló típusú levelek és kérvények mellett elszámolásokat, számadásokat, szerződéseket találunk, valamint a gazdasági ügyvitel más irattermékeit, továbbá vagyoni jogi, peres iratokat, tanúvallatásokat.

Akadnak végül a sorozatban magának a regéci és pataki uradalomnak gazdasági ügyviteli iratai, nemkülönben néhány, az országos és megyei közéletet, a községi autonómiát érintő darab, végül verskézirat is.

A Trautson-levéltárnak azok a darabjai, amelyeket a kincstárnak történt átadásakor — tehát még a rendezés előtt — az uradalomban visszatartottak, utóbb közvetlenül az új tulajdonos, a Bretzenheim család levéltárába kerültek, s onnan a későbbi birtokos Windischgraetz család levéltárával az Országos Levéltárba. Legnagyobb részükben úri-széki iratok: ülésjegyzőkönyvek, perek és mellékleteik, vallatások, kérvények és az úri-székhöz intézett levelek. A többi tisztartói jelentés és gazdasági ülésjegyzőkönyv.

Irodalom: *Bakács István J.*: A regéc-sárospataki uradalom levéltára. (Levéltári Közlemények 1935. 5. s. köv.); *Jármay E.* — *Bakács István J.*: A regéci uradalom gazdálkodása a XVIII. században. Bp., 1930. ; *Fleischer Gy.*: A Trautson-család innsbrucki levéltára. (Levéltári Közlemények 1931. 316. s. köv.)

E 198.
ARCHIVUM FAMILIAE WALDSTEIN
(A Waldstein család levéltára)
1627—1734
4 csomó

Iratok, 1627—1734. 4 csomó

A csehországi Waldstein család egyik tagja, Ádám 1635-ben magyar indigenátust nyert, de sem ő, sem utódai nem kerültek Magyarországra. Birodalmi grófi cím és magas morvaországi tisztségek birtokában bécsi kancelláriájukból és prefektúrájukból irányították kiterjedt magyarországi uradalmait, s élvezték azok jövedelmét. Az Abaúj megyei Enyickének a XVII. század végén Waldstein Károly Ferdinánd, a XVIII. század elején Waldstein Károly Ernő (császári főkamrás, több cseh-morvaországi uradalom ura), majd 1713-tól özvegye (született Losenstein Mária Terézia grófnő) volt a birtokosa. Kisebb szőlőt és bormérést tartottak a Hegyalján is.

Az 1700-as években Front János Ádám az enyickei prefektus; ugyanő több az özvegy grófné bécsi titkára. Front, amikor ezt követően a Trautsonok regéci uradalmának lett prefektusa, magával vitte az enyickei és bécsi Waldstein-iratok jelentős részét (sokat az ő működése előtti időben keletkezettek közül is), melyek a Trautson-levéltárral együtt kerültek a kincstár kezére. Valószínűleg közülük választották el az itt ismertetett „Waldstein-levéltárat”. Többi iratai a Trautson-levéltárban keresendők.

Az iratanyag túlnyomó része az 1690-es és az 1720-as évek között keletkezett, s elsősorban számadás és számadásmelléklet; a prefektus ezeket tartotta saját irattárában. A konvenciók közt az uradalmi alkalmazottaké mellett megtaláljuk a bécsi háztartás írnokáét, káplánját, lakájait is. A nyugták, számlák főleg Bécsben beszerzett ruhák, ékszerek, háztartási cikkek vétele, iparosmunkák díjazása, Waldsteinéktől fölvetett kölcsönök visszafizetése alkalmából keletkeztek. Waldstein Károly Ernő hagyatéki ügyei sokáig foglalkoztatták a hatóságokat.

Az iratok egy másik, jóval kisebb csoportját a prefektus és a Waldsteinek levelezése adja: a levélváltás nemcsak kettejük közt folyt, hanem az enyickei uradalom és a Waldstein család más alkalmazottaival, szomszédokkal s a család külföldön élő barátaival is (különösen Lobkovitzcal; gráci, linzi, csehországi, olaszföldi, belgrádi levelek). A Bécsben tartózkodó Waldstein-özvegyet titkára Prágából, gazdatisztje Enyickéről, Tokajból, Tállyáról tájékoztatta a család üzleti ügyei felől, a birtokon folyó gazdálkodás (gabona-, bortermés, borszállítás; adóterhek), a helybeli események, például a tatárpusztítás, vagy a személyi hírek dolgában. Szóba kerültek a család vagyoni jogi, peres, kegyúri ügyei is. Sok az uradalomhoz beadott kérvény, udvari hatóságokhoz birtokügyben írt Waldstein-kérvény-fogalmazvány, Waldstein-levélfogalmazvány. A jogbiztosító iratok száma csekély, köztük Rákóczi Ferencék bormérési engedélye a Waldstein családnak, bírósági kiadványok enyickei bűnügyben, Waldstein-gyámsági ügyekben).

A Waldstein-iratok törzsétől különválnak a morvaországi Losenstein családnak (Waldstein Károly Ernőné őseinek) és más, valószínűleg rokon vagy szomszéd családok XVII. századi iratai: morvaországi hivatali kiadványok, királyi mandátum-másolatok, vagyoni jogi iratok, egy körleírás. Ide került néhány olyan levél is, amelyet már a tállyai Trautson-prefektusnak címeztek.

Az iratok irattípus, illetve tárgy szerinti tételekben, azokon belül időrendben sorakoznak.

E 199.
ARCHIVUM FAMILIAE WESSELÉNYI
(A Wesselényi család levéltára)
1583—1732
13 csomó, 1 dosszié

1. Iratok, 1583—1732. 13 csomó
2. Lajstrom, 1583—1732. 1 dosszié

A XVI. század óta középirtokosként ismert Wesselényi család Ferenc nevű tagja Báthory István lengyel király hadvezéréként és kincstartójaként kapta meg a Középszolnok megyei Hadad uradalmát, valamint lengyelországi birtokokat és a bárói rangot (1582-ben). István fiától (középszolnoki főispántól és szerémi bántól) származó unokája volt Ferenc, a 30 éves háború császári seregeinek tisztje, 1642-től füleki kapitány, 1645-től Széchy Mária férje, 1646-tól a murányi és balogi uradalom ura, Murány örökös grófja, 1647-től felső-magyarországi főkapitány, 1655-től nádor, Pest és Gömör megye főispánja. Az ő nevéről ismert főúri szervezkedés vezetőjeként érte a halál 1667-ben. Iratai a mozgalom felszámolása során, 1670-ben kerültek kincstári kézre. Fia, László, Thököly Imre előtt a bújdosó mozgalom vezetője. Levelezése valószínűleg későbbi rendezés során került a többi Wesselényi-irat közé.

Az anyag túlnyomó többsége Ferenc nádor működése és élete során keletkezett, ezek legnagyobb része is főkapitányi és nádori funkciójához kapcsolódik.

Wesselényi állandó levelezésben állott a királlyal és a különböző udvari meg országos hatóságokkal (az udvari tanáccsal, haditanáccsal, kancelláriával, a kamarákkal). A levelezés részint katonai tárgyú (szóbakerülnek benne a végvárok erődítési munkálatai, a végbeliek fizetése és ellátása, a katonák fogadása, a hadseregek mozgatása, a német katonák elleni panaszok, a kinevezések, a portyázók fegyelmezése stb.), részint diplomáciai (tárgyalások Erdéllyel, a törökkel), vagy a judikatúra kérdéseit érinti (gyilkosság, peres ügyek).

A megyék és városok is gyakran fordultak a nádorhoz katonai, birtokjogi, egyházi és más ügyekben, főként, hogy sérelmeikre orvoslást nyerjenek (panaszok vallásüldözés, német katonák garázdálkodása miatt). Megtalálható több megye tiltakozása a vasvári béke ellen. Nemcsak királyi, hanem hódoltsági területek városai is gyakran felkeresték Wesselényit. Jobbágyközségek fordultak hozzá védelemért. Jelentős terjedelmű a végvári kapitányokkal, császári tábornokokkal folytatott levelezése. Nem egyszer maguk a végbeliek fordultak a főkapitányhoz panaszaikkal. Több ízben váltott levelet Buda, Eger és Hatvan török uraival, ezek a levelek általában a portyázások elleni kölcsönös tiltakozásokat tartalmazzák.

A nádor, mint az ország első méltósága, állandó kapcsolatban állott valamennyi politikailag jelentős személlyel, köztük Zrínyi Miklóssal, Lippay Györggyel, Zichy Istvánval, az Esterházyakkal, az erdélyi fejedelmek közül II. Rákóczi Györggyel (és feleségével), Barcsay Ákossal, Kemény Jánossal, Apafi Mihállyal. Sok tudósítás érkezett hozzá; Draskovich János részletesen beszámolt Zrínyi 1663/64-es téli hadjáratáról, amelyet maga is Zrínyi oldalán harcolt végig. A hírközléseken, politikai és katonai tárgyú levele-

ken kívül sokan birtokpereik ügyében fordultak a nádorhoz, hatalmaskodások ellen kérték védelmét.

Wesselényi Ferenc fogalmazványai közt találjuk meg a beérkező levelekre írott válaszokon, illetve a fölterjesztett ügyek továbbvitelén kívül a nádori adománylevelek, ítéletlevelek, körlevelek, nádori vagy főkapitányi jegyzőkönyvek, utasítások, kötelezvények stb. konceptusait.

A katonai iratok között található k hadiszabályzatok, porciókivetések, katona- és rabösszeírások, számadások, valamint az 1660 utáni török hadjáratok során elvesztett végvárakra vonatkozó iratok, itt vannak a váradi veszedelem iratai, a Nógrád és Buják vára feladása utáni vizsgálat jegyzőkönyvei. Akad iratterméke az országgyűléseknek is.

A murányi, balogi, enyickei és lengyelországi birtokok gazdasági ügyvitele során a szokásos iratfajták keletkeztek, köztük számadások, konvenciók, Rudabánya 1657. évi úrbéri összeírása, levelek. Néhány darab a lengyelországi Thököly-birtokokat érinti.

A Wesselényi család többi tagjának iratai közt csak Széchy Mária és Wesselényi László levelezése maradt meg jelentősebb mennyiségben, a többi családtagéból alig néhány darab (köztük a nádor apjáé, Istváné, a nádor feleségéé, Bosnyák Zsófiáé és Wesselényi Lászlóné Bakos Zsuzsannáé). Itt őrzik Leszenyei Nagy Ferenc, a Wesselényi-birtokok provizora, néhány rokon család iratait, s végül a lefoglalás után keletkezett dokumentumokat a murányvári templom 1688. évi feldúlásának kivizsgálásáról készített jegyzőkönyvvel együtt.

Az anyagot irattípusok, illetve tárgyak szerint tagolták nagyobb csoportokba (s azokon belül újrakezdődő számozású kisebbekbe). Az utóbbiakon belül időrend van. A levelek címeztek, azokon belül levélírók szerint (de nem mindenütt ábécérendben) fekszenek.

Az iratokhoz a levélírókat is feltüntető részletes jegyzék készült.

Irodalom: *Deák Farkas*: A Wesselényi család őseiről. Bp., 1878. (Értekezések a történeti tudományok köréből VII.)

E 200.

ACTA DIVERSARUM FAMILIARUM

(Különbféle családok iratai)

1527—1877

19 csomó, 1 téka

1. Iratok, 1527—1877. 19 csomó
2. Lajstromok, 1534—1822. 1 téka

Ezt a sorozatot az Országos Levéltár fennállása idején állították össze olyan kisebb, maximálisan 1/2—1 csomónyi terjedelmű családi levéltárakból, személyi hagyatékokból, gyűjteményekből, amelyek a legkülönbözőbb utakon jutottak az akkori kincstári osztály kezelésébe. Nemcsak a régi kamarai archívum apró családi levéltárai vannak itt

meg, hanem, olyanok is, amelyeket már az Országos Levéltár szerzett vétel vagy ajándékozás, letétbehelyezés útján, illetve amelyeket tárgyi válogatás, gyakran pedig régi, szerves sorozatok felbontása útján hoztak létre.

1. Alaghy (1538—1632)

Zömmel a Felső-Tisza vidéken birtokos Alaghyakhoz írott levelek, különösen Menyhért zempléni főispán, országbíróhoz (az 1620-as évektől), azután Ferenc királyi tanácsoshoz (a XVII. század elején), Jánoshoz és Györgyöz (a XVI. század közepén). A levélírók között találjuk a királyt, Forgách Zsigmond nádort és lengyel nagyurakat. Akad Alaghy-fogalmazvány, illetve kiadvány, birtokjogi irat, gazdasági följegyzés és Alaghyhoz írott jobbágykérvény is.

2. Bakics (1530—1555)

Levelek, főként Péter királyi parancsnok, győri kapitány, Pál huszárkapitány és Mihály címére.

3. Bakos (1615—1692)

A Bakosok felvidéki családjának tagjai közül különösen János (Lorántffy Mihály árvaának gyámja a XVII. század elején), Gábor (füleki alkapitány, I. Rákóczi György familiárisa a század közepén) és Zsuzsánna (Wesselényi Lászlóné, utóbb Zay Andrásné, a század végén) azok, akikhez legnagyobb számban írták az itt őrzött leveleket. A levélírók közt van a század politikai életének nem egy vezető alakja is: II. Mátyás király, Thurzó György, I. Rákóczi György, Wesselényi Ferenc, Thököly Imre, Strassoldo, Caprara, Koháry István stb. Itt található az osgyáni birtok (Gömör megye) számadáskönyve az 1650-es évekből s néhány birtokjogi kiadvány.

4. Balassa (1536—1711)

Az irategyüttes nagyjából gyűjtemény jellegű, s különösen a XVII. században élt Balassákra vonatkozó iratokból, iratmásolatokból áll. A Wesselényi-levéltár nádori fogalmazványaiból, Wesselényi Ferenchez címzett királyi leiratokból, levelekből, a kamarához és más hatóságokhoz beadott Balassa-kérvényekből, Balassák-írta levelekből, kancelláriai és különféle, főleg Nógrád megyei bírósági fogalmazványokból, kiadványokból nagyon sok került ide. Mindamellet Balassa-fogalmazványok és a család tagjaihoz írt levelek is találhatóak itt. Akadnak a vagyonjogi érdekvédelem és a gazdasági ügyvitel során keletkezett iratok is.

A Nógrád megyei származású, később hatalmas felvidéki birtokokat nyert Balassa családnak szinte minden XVI—XVII. századi tagjáról maradtak itt emlékek. A XVI.

századiak közül Imre (erdélyi vajda), Menyhért (Hont megyei főispán, főkapitány), András (nógrádi főispán), Zsigmond (borsodi főispán), János, Boldizsár, Miklós, Pál, Sándor, István neve fordul elő a legtöbbször, a következő század első felének Zsigmond, Ferenc, Simon a kiemelkedőbb alakjai, a század második felének Imre (gyarmati főkapitány) és Bálint (korponai, kékkői főkapitány, honti főispán); a két utóbbiról találjuk a legtöbb adatot. A XVII–XVIII. század fordulóján Balassa Ádám (kékkői kapitány, ezredes), Gábor (kékkői és divényi kapitány, táblai ülnök) és János a legismertebbek. A levélírók: a király, bécsi hatóságok, rendi méltóságok és megannyi más országlakó.

5. Bánffy (lendvai) (1534–1713)

A levelek közül a legtöbbet János nádor özvegyéhez, István zalai főispán, országbíróhoz, Lászlóhoz (mind a XVI. században) és Kristófhhoz (a XVII. század elején) címezték. Itt is sok az idegen provenienciájú, Bánffy-ügyben kelt királyi, kamarai, káptalani irat meg Bánffy-kiadvány. Akad a losonci Bánffyakat érintő darab is.

6. Báthory (somlyai) (1527–1689)

Részben ugyancsak gyűjtemény-jellegű irategyüttes kancelláriai fogalmazványokkal, királyi és káptalani kiadványokkal, másolatokkal, Báthoryak kérvényeivel és leveleivel. Ide rakták a XVII. század végén élt gagyai Báthory Gábor kiadványait is. A Báthory-provenienciájú iratok közt a levelek István nádorhoz (a XVI. század közepén), István országbíróhoz, András főkapitány-tárnokmester-országbíróhoz (a XVI. század közepén), István országbíróhoz (a XVI–XVII. század fordulóján) és Báthory-familiárisokhoz szólnak. Nem egy levél származik Fráter György tollából. Az anyag túlnyomó része XVI. századi.

7. Batthyány (1527–1848)

Az iratcsoport két különálló részre oszlik. Az első legnagyobbrészt XVI. századi iratokat tartalmaz (1536–1665), főként Ferenchez és kapitányához írott leveleket (Zrínyi Miklóstól, Losonczy Istvántól, a királytól stb.). Boldizsárra (a XVI. század végén), Ádámra (a XVII. század közepén) és más családtagokra vonatkozó gyűjteményes anyag is van itt (kancelláriai fogalmazványok, Batthyányak kiadványai). A második rész Lajos miniszterelnök hagyatéki irataiból áll (1839–48): számlákat, nyugtákat (leginkább bécsieket), egy-két levelet, néhány birtokra vonatkozó és más üzleti följegyzést tartalmaz.

8. Bercsényi (1637–1709)

Levelek, kettő Imréhez (1637–38), a többi Miklóshoz, II. Rákóczi Ferenc főgenerálisához (1706–1709).

9. Bethlen (iktári) (1618—1668)

Többnyire levelek, legtöbbjük az 1620—40-es évekből, Gábor fejedelemhez, Bethlené Károlyi Zsuzsannához, Istvánhoz, Ferenchez (fejedelmi tanácsos, lengyel követ) és a család más tagjaihoz; továbbá Gábor fejedelemnek, két feleségének és öccsének kiadványai.

10. Bruckenthal (1759—1865 /—1870/)

Ezek az iratok 1870-ben mint a „br. Bruckenthal Józseftől visszaváltott inscriptionalis javakra vonatkozó irományok” kerültek a kincstár levéltárába. Az itt említett „inscriptionalis javak”: a fogarasi uradalom, amelyet a kincstár a XVIII. század közepén váltott vissza a Bethlen családtól és adott át a szászoknak. Az anyag zömét ennek a birtoktranzakciónak az aktái alkotják: a bécsi udvari kamara 1759—1775 közötti iratai (fogalmazványok, uralkodói leiratok, erdélyi hatósági és magánbeadványok a kamarához, mellékletek, köztük az uradalom becsüje); — mindez nyilvánvalóan Bécsben került Bruckenthal Sámuel erdélyi kancellár kezére. Az 1856-1865 közötti iratok az erdélyi Finanzlandesdirektion aktái a visszaváltott fogarasi fiskális uradalomra, illetve annak egyik községére. Az iratcsoportot fiskális jogok biztosítóiratainak jegyzéke egészíti ki.

11. Csáky (1561—1733)

Levelek, vagyoni jogi vonatkozású kiadványok, túlnyomórészt a XVII. századból. Sok köztük az idegen proveniencia, különösen a Csákyakat érintő nádori és más bírósági fogalmazvány vagy kiadvány, vallatás, Csáky-levél. A Felvidék hatalmas uradalmait birtokló család következő tagjairól maradt legtöbb írásos emlék: István, Szepes és Bereg megye főispánja, szatmári főkapitány, tárnokmester, László, Zólyom, Komárom megye főispánja, pápai, lévai főkapitány (mindkettő az 1640—60-as években), Ferenc, szepesi főispán, kassai főkapitány az 1670-es években (Kende Gábor és az első kuruc fölkelés más résztvevőinek számos levelével), Pál, zólyomi főispán, lévai főkapitány az 1670-es években, Pál felesége, utóbb Magni Károlyné Czobor Mária, István országbíró (a XVII. század végén).

12. Dombay (1534—1820)

A Dombay-levéltár Dombay István halálával, 1819—20-ban került a kincstár birtokába. A középbirtokos Dombay családnak és rokonságának Dunántúl legtöbb megyéjében s azonkívül a Nyugat-Felvidéken, a Duna-Tisza közén és a Dráva-Száva közén feküdtek elszórt birtokai. Egykori levelesládájában elsősorban vagyoni jogi (főleg birtokjog-biztosító) iratokat, armálisokat, nemesség-igazolásokat, genealógiákat őrzött meg; kisebb mennyiségben pedig leveleket, lajstromokat. Az iratok zöme a XVI. és a XVIII. században keletkezett.

13. Drugeth (1600—1694)

Levelek, peres iratok, birtokjogi kiadványok; egy részüknek, így az Esterházy Miklós nádor kancelláriáján készült fogalmazványoknak, *Lymbus*ból kiemelt daraboknak másutt volna a helye. A Homonnai Drugeth az északkeleti Felvidék egyik leghatalmasabb családja volt. Itteni leveleinek legtöbbjét Széchy Györgyné Drugeth Máriához, valamint az ő familiárisához (az 1620—30-as években) és János Ung-Zemplén megyei főispán-felső-magyarországi főkapitány-országbíróhoz írták (az 1630—40-es években). Sok irat érinti György ungi főispán, felső-magyarországi főkapitány ügyeit (az 1660-as évekből.)

14. Erdődy (1534—1704)

Az iratok a lietavai Thurzó-levéltárból kerültek a kamarához, a lietavai vár 1760. évi leltározása idején (egy részüket áttették az Acta radicaliába) elsősorban az Erdődy és Thurzó családot közösen érintő birtokügyekre vonatkoznak (Erdődy Kristófnak a XVII. század közepén Thurzó Borbála volt a felesége), területileg főleg Nyitra és Pozsony megyére (a jókői és szomolányi uradalomra) s azonkívül a Vas megyei, szlavóniai és karintiai birtokokra. A birtokok megosztása körüli jogviták, a megegyezés és annak végrehajtása állnak a középpontban. Akad levél és idegen provenienciájú irat is.

15. Fáy (1543—1705 /—1786/)

Az iratok a múlt század végén, vétel útján kerültek az Országos Levéltárba. Elsősorban vagyoni jogi vonatkozású (jogbiztosító és más) iratokból állnak, melyek Heves, Külső-Szolnok, Pest, Gömör, Bars, Abaúj, Zemplén megyei birtokokkal kapcsolatosak, ahol a Fáyak mellett (őket megelőzően vagy szomszédságukban) a Gortvay, Róti, Szentesi Nagy, Szinnyey és más családoknak voltak földjeik. Az iratok az ő birtoklásukra is tartalmaznak adatokat; a levelek főleg a Szinnyey családéi és a XVII. század végéről valók.

16. Fekete (galántai) (1743—1788)

György aradi főispán, királyi személynök iratai, főként Arad-Zaránd-Csanád megyei birtokaira (birtokadomány, vita a kincstárral, Mária Terézia levelei).

17. Forgách (1573—1710)

Elsősorban levélanyag, idegen provenienciájú hivatali iratokkal (kancelláriai, nádori fogalmazványokkal, kamarához írt levelekkel) és a Forgáchok más irataival tarkítva. Számra legtöbb és jelentőségre legkiemelkedőbb Zsigmond nógrádi főispán, királyi biztos, utóbb nádor levelezése az 1590-es 1610-es évekből (török levelek másolataival

együtt). A XVI. század végéről Simon főkapitány, az 1620-as évekből Miklós (barsi főispán, felső-magyarországi főkapitány), a XVII. század második feléből pedig Ádám (szécsényi főkapitány, Borsod-Nógrád megyei főispán, országbíró) és István levelezése maradt ránk.

18. Gyulay (1636—1781)

A Gyulay család levéltára a XVIII. században működött Gyulay Imre helytartótanácsi írnok halála után került a kamarához. Túlnyomó részük 1690 és 1725 között, Zsigmond működésével kapcsolatban keletkezett. Zsigmond a kassai Akadémia Mária-testvériségének tagja, Zemplén-Borsod megyei birtokos, II. Rákóczi Ferenc fejedelem alatt borsodi fiskális inspektor és kapitány, a szatmári béke után kincstári tisztviselő volt. Sok irata maradt a Rákóczi-szabadságharc korából: levelek, birtokjogi és hivatali működéséből származó iratok. Itt található meg egy-két más család (így a nőágon rokon Aragonok) néhány irata is.

19. Harruckern (1723—1733 /—1788/)

Ezek az iratok 1788-ban, a bécsi udvari kamarától a helytartótanácsra át jutottak a kamarába. György királyi tanácsos, „gabonaügyi főhelytartó”, Békés-Zaránd-Csongrád megyei birtokos iratai ezek a XVIII. század első feléből: birtokleírások és kimutatások, becsük, egyezségek stb.

20. Hellenbach (1700—1842)

A Hellenbach család levéltárának ezt a töredékét Thallóczy Lajos küldte be az Országos Levéltárnak 1889-ben. Az iratok zömükben Nyitra és Pozsony megyei Hellenbach-birtokok (Vezekény, Pacolaj) számadásai és számadásmellékletei: terményekről, állatokról, épületjavításról. Itt őrzik még Hellenbach János és felesége, Sembery Zsuzsanna utódainak osztozással s más birtokügyekkel kapcsolatos egy-két iratát, meg egy sereg palliumot (feliratokkal, följegyzés-töredékekkel, asztrológiai számításokkal).

21. Horváth (szigeti) (1541—1560)

Márk (Török Bálint várnagya, majd baranyai főispán, szigetvári kapitány) iratai: levelek Márkhoz Török Bálinttól, Zrínyi Miklóstól és más uraktól, Bécs városától, basáktól stb., köztük Horváth Márk egy-két levele is.

22. Huber (1638—XVIII. század)

A Pozsony megyei Szentgyörgybe került két polgár — Huber Konrád és Sámuel — születési igazolásai Perchtoldsdorf városától (1638) és a familia családfája (XVIII. század).

23. Illésházy (1572—1686)

Jó részében gyűjteményes anyag, Illésházakra vonatkozó királyi kancelláriai, nádori fogalmazványokkal és kiadványokkal, Thurzó Szaniszlóhoz írt Illésházy-levelekkel. Sok irat keletkezett Illésházy István nádor idejében (1600 körül, a szentgyörgy-bazini uradalommal kapcsolatban, sallárium-elszámolásokkal együtt). A többi: Gáspár trencsénilyi főispánra (az 1630—40-es években), Györgyre, Istvánra, Gáborra (az 1660—80-as években), valamint más családtagokra hoz adatokat.

24. Illosvay és Bilkey (1712—1774)

E két, egymással rokon család északkelet-magyarországi (Bereg, Ung, Máramaros, Ugocsa, Szabolcs megyei) birtokaira vonatkozó iratokat a kamara 1800-ban kapta meg a királyi jogügyigazgatóságtól. A családok birtokainak egyes részeit a fiskus 1670-ben, 1711-ben, majd 1788-ban elkobozta, illetve átvette, s az iratok elsősorban ezekben a „fiskális” korszakokban keletkeztek: főleg magyar és szepesi kamarai rendeletek, továbbá kamarai levelezés, jogügyigazgatói vélemények, birtokösszeírások, a birtokok elnyeréséért folyamodók kérvényei találhatók köztük.

25. Iváncsy (1545—1693)

Az Iváncsy család levéltárában László Vas megyei alispánhoz (az 1540—50-es években), Lukácshoz (a XVI. század végén) és Péter Vas megyei rovásadoszedőhöz, Esterházy Miklós familiárisához (az 1620—40-es években) írott levelek vannak (az utóbbihoz különösen sok, Esterházy nádortól és a kamarától is).

26. Jakuchich (1562—1669)

Levelek, melyeket az 1560-as években Ferenc győri kapitányhoz (az 1560-as években), a XVII. század közepén pedig Jakuchich-lányokhoz (Annához, Zsuzsannához) írtak. A levélírók közt találjuk Thury Györgyöt is.

27. Joó (kaszaházi) (1572—1652)

3 levél Balázshoz, Jánoshoz és Rozinához.

28. Juliani (1686—1773)

A XVIII. század közepén élt Pál kapitány irathagyatéka (benne a XVII. század végén élt Péter irataival), melyet a kincstár lefoglalt és 1774-ben lajstromot készítettett róla. A család Eperjes környékén élt, iratai pénz- adósságügyekre vonatkoznak.

29. Keczer (1530—1687 /—1794/)

A Sáros és Abaúj megyében birtokos Keczer család iratainak egy részét Keczer Istváné Lónyay Kata a XVIII. század elején adta át a kincstárnak. Ezek utóbb néhány hozzájuk osztott idegen irattal gyarapodtak, egy részüket viszont áttették az *Acta radicaliába*. Az iratok zöme a XVII. században kelt; sok köztük a levél, melyek elsősorban András nádori familiáris, jászkun kapitányhoz (az 1610-30-as évekből), Menyhérthez és Amb-rushoz, Thököly István prefektusához (a XVII. század közepén), András Sáros és Abaúj megyei esküdt, Abaúj megyei követhoz (az 1650-80-as évekből), Gáborhoz és Sándorhoz (a XVII. század második feléből) írtak. A XVII. század elejétől nem egy családtag játszott jelentős szerepet az ország politikai életében, különösképp az első kuruc mozgalmakban; a levelek közt Esterházy Miklós nádortól, törököktől, II. Rákóczi Ferenc-től küldöttetek is találunk. A misszilisek mellett birtokjogi, pörös iratok, elszámolások, kérvények, följegyzések találhatók.

30. Kemény (1640—1659)

Levelek Jánoshoz, a későbbi erdélyi fejedelemhez, aki a XVII. század közepén az erdélyi Fehér megye főispánja, fogarasi főkapitány, generális és fejedelmi tanácsos volt, továbbá (2 db) családtagjaihoz.

31. Koháry (1568—1773)

Legnagyobb részében gyűjteményes anyag, mely a Wesselényi-levéltár és a kamara irataiból, valamint a Koháryak leveleiből áll. Leginkább a két István működésére szolgáltat adatokat, a XVII. század közepétől a XVIII. század elejéig. Az előbbi honti főispán, füleki főkapitány volt (meghalt 1664-ben), az utóbbi dunántúli alkapitány, ezredes, császári diplomata, majd marsall és országbíró (meghalt 1731-ben).

32. Kopácsy (1619—1787)

A Vas, Veszprém, Zala, Pozsony megyében birtokos Kopácsy család iratai vétel útján kerültek be az Országos Levéltárba 1902-ben. Túlnyomórészt XVIII. századi birtokper-iratok és más birtokjogi vonatkozású darabok, (köztük sok másolattal) vannak közöttük.

33. Korponay és Vitális (1664—1785)

Az egymással rokonságban álló, Hegyalján birtokos Korponay Gábor ófalui, tállyai harmincados és Vitális Mihály ófalui harmincadellenőr, majd lublói harmincados iratai, Korponay Antal néhány iratával együtt, Veleczky József útján kerültek be a kamarába 1785-ben, 1808-ban pedig az archívumba. Az erdőbényei házra és szőlőre vonatkozó birtokjogi darabokat a *Neo-regestrata actába* tették át.

Korponay Gábor már II. Rákóczi Ferencet is szolgálta, iratai a XVIII. század első felében keletkeztek, Korponay Antaléi és Vitális Mihályéi a XVIII. század második felében. A hegyaljai szőlő- és házbirtokot érintő számadásokat, leltárakat, nyugtákat, vagyoni jogi iratokat találunk köztük.

34. Körmendi (1775—1801)

József kamarai levéltári járulnok, majd írnok iratai, főleg levelek az 1790-es évekből.

35. Langer (1773—1812)

János bécsi udvari hadi számvevősegi gyakornok, majd helytartótanácsi számvevősegi tiszt (meghalt 1809-ben) iratai a XVIII-XIX. század fordulójáról. Elszámolások, leltárak, kérvényfoglalmányok, végrendelet, melyek elsősorban hagyatéki ügyekkel kapcsolatban kerültek ide. (Köztük vannak Tóth János György helytartótanácsi számvevő hagyatéki iratai; a pénzt Langer János kezelte.)

36. Lippay (1729)

Özv. Kappelshofferné Lippay Mária grófnő hagyatéki iratai 1892-ben kerültek az Országos Levéltárba s egy ideig a regnikoláris levéltárban őrizték őket (a *Ladula RRR*-ben).

37. Liptay (1728—1838)

A XIX. század elején Csején végrendelet nélkül meghalt Jánosnak a fiskusra szállt iratai, túlnyomórészt a XVIII. századból: sok, Nyitra és Trencsén megyei birtokokat érintő vagyoni jogi, pörös irattal, levéllel. Tekintélyes részük szlovák nyelvű. Vannak a családot közvetlenül nem érintő darabok is.

38. Listius 1606-1663.

Túlnyomó része idegen proveniencia: a Wesselényi-levéltárból meg a *Lymbusból* emelték ki. A családnak Nógrádban, Zólyomban, Mosonban és az Alföldön voltak birtokai, a XVII. század elején István oktavális bírónak, a század közepén Jánosnak és Lászlónak a nevével találkozunk a legtöbbet.

39. Lorántffy (1538—1640)

Szinte valamennyi darab Mihályhoz, hatalmas felső-tiszai és felvidéki birtokok urához írott levél (1596—1624 közti kelettel).

40. Löwenburg (1700—1732)

János Jakab kamarai elnök, békési főispán iratait utólag illesztették be az *Acta diversarum familiarum* sorozatba. Itt maradt meg levelezése Békés megyével (a megye hozzá írott levelei, az ő levélfogalmazványai), és ide kerültek kis számban más Löwenburg-fogalmazványok is. Velük együtt őrzik a megye nem egy iratát (üléscjegyzőkönyv-kivonatokat, leveleket a megyéhez, számadás-, kvártélyügyi vonatkozású darabokat).

41. Luzsinszky (1690—1733)

Túlnyomó részben István László váradi püspök, bihari főispán iratai: hozzá írott levelek, kérvények az 1720-30-as évekből. Más iratait a *Lymbus* II. seriesében őrzik.

42. Martin (1773—1808)

Martin Antal budai polgár, kávéfőző- és kölcsönkönyvtár- (Lecteurkabinet-) tulajdonos üzleti iratai: főleg hozzá írt levelek, továbbá számadások, számlák, kötelezvények, szerződéses stb.

43. Martonfalvi (1558—1591)

Levelek Martonfalvi Litteratus Imréhez, aki a XVI. század második felében Török István főfamiliárisa és királyi birtokok prefektusa volt.

44. Mérey (kaposmérői) (1554—1562)

Levelek Mihály királyi személynökhöz.

45. Messenai (1711—1791)

Messenai Józsefné (meghalt 1759-ben) hagyatéki iratai (végrendelet, nyugták, számlák stb.) továbbá levelek Miklós helytartótanácsi írnokhoz.

46. Mikulics (1550—1672)

A Szlavóniában birtokos Mikulics család idekerült iratait gyűjteményes anyaggal is gyarapították: királyi kancelláriai és Wesselényi-levéltári iratokkal, idegen fogalmazványokkal, másolatokkal. Az iratok elsősorban Tamás (perszonális, báni lovaskapitány) (a XVII. század) és Sándor (ivanicsi kapitány), továbbá György, László és Zsigmond személye körül csoportosulnak (valamennyien a XVII. században éltek). Főleg vagyoni jogi és a gazdasági ügyvitel során keletkezett iratok vannak itt. Akad Mikulics-fogalmazvány, lajstrom és iratjegyzék is. Az iratok közt sok a horvát nyelvű.

47. Ordódy (1638—1671)

Gáspár kamarai tanácsoshoz írott levelek (1638-1639); csupán kettőt címeztek más Ordódyaknak.

48. Pálffy (1593—1744)

Peres iratok, birtokiratok, a Pálffy-provenienciájuk mellett sok idegen darabbal is (Pálffyak kiadványai, kamarai, kancelláriai iratok). Legnagyobb részét a XVII. században keletkeztek és a család számos tagjára hoznak adatokat, elsősorban Miklósra (Pozsony és Komárom megye főispánja, dunáninnyi főkapitány a XVI—XVII. század fordulóján), Istvánra (érsekújvári és pozsonyi főkapitány, pozsonyi főispán, Dunán inneni főkapitány a XVII. század első felében), Pálra (pozsonyi kapitány és főispán, kamarai elnök, nádor a XVII. század közepén) és Tamásra (egri, nyitrai püspök a XVII. század második felében); csak igen kevés irat érinti János horvát bánt, I. József császár magyarországi főparancsnokát.

49. Papp (1765—1792)

József pesti ügyvéd iratai: benne a hozzá (igen sok Boráros Jánostól, Pestről, az 1770—80-as évekből) és elszörtan más címzettekhez is írott levelekkel.

50. Paulovics (1770—1822)

Paulovics János iratai, aki (1791 óta nemesember) 1786-ig helytartótanácsi írnok, 1786-tól a budai harmincadigazgatás actuariususa, 1797-ben kamarai fogalmazó, 1798-tól pedig bánügyi-szlavón harmincadfelügyelő volt (a Törökországgal folyó határkereskedelem kulcsponyján), s ebben az utóbbi minőségében újvidéki székhelyén teljes erejével bekapcsolódott a helyi polgárok üzleti életébe: a birtok- és vagyonszerzésbe, a kereskedelembe. Halála után — az 1822-i ítélet alapján — a kincstár foglalta le iratait. Változatos életének, de legfőképp újvidéki ténykedésének sok emléke maradt: peres iratok birtok-, adóssági, becsületsértési ügyekben, hagyatéki ügyek és a gazdálkodás, üzleti te-

vékenység irattermékei közül üzleti levelek, földkönyv-kivonatok). János a sajátmagán kívül más újvidéki polgárok iratait is megőrizte, így azokat, amelyek a bányaművelésre vonatkoztak. Viszonylag kevesebb nyoma maradt harmincadosi működésének.

51. Ragályi (1638—1849)

A Ragályiak és a velük rokon Lenkeiek, Bodók, Keczerék itt őrzött iratait 1890-ben küldték be megőrzésre az Országos Levéltárba. Gömör, Abaúj, Borsod megyei területre vonatkoznak, s javarészt vagyoni jogi jellegűek. Legnagyobb részük a XVII. században kelt.

52. Révay (1532—1824 /—1877/)

Az iratok első csoportja (1533—1720) leveleket, birtokjogi kiadványokat, peres iratokat tartalmaz, sok benne az idegen anyag (így a Wesselényi-, az Esterházy-levéltárból). A család leggyakrabban említett tagjai: Mihály turóci főispán (a XVI. század végén), Ferenc turóci főispán (a XVII. század közepén), Imre, Miklós és Dániel turóci főispán, királyi tanácsos (mindhárom a XVII. század második felében), Ostrosithné Révay Kata (a XVII—XVIII. század fordulóján).

A második csoport iratai (1740—1826) a regnikoláris levéltárból (a *Ladula RRR*-ből) kerültek ide. Túlnyomó részük a XVIII-XIX. század fordulóján keletkezett. A Révayak és rokonságuk (a cseszneki ágából való Esterházy, valamint a Bánffy, Perényi családok) vagyoni jogi (főleg hagyatéki), gazdálkodási ügyeit érintik, közöttük az erdélyi és az Ugocsa megyei birtokok dolgát is. Levelek, számadások, pénzkimutatások, bírósági kiadványok.

53. Sartorius (1719—1766)

Az 1761-ben nőtlenül meghalt Sartorius Károly Manó lőcsei kereskedő iratait a kamara foglalta le és szállította be archívumába. Nemesi családból származott, apja hosszú ideig ezredszállásmester volt hadnagyi rangban különböző lombardiai állomáshelyeken. Károly a 40-es években járta iskoláit Csetneken és Halléban, az előbbi helyen egy magyar úr vendégeként. Az iratok zömét az ő német (kisebb részben latin, magyar) nyelvű levelezése adja, melynek üzleti és családi vonatkozásai vannak. A többi elsősorban az üzleti ügyeket és a család birtokát érinti. Károly apai nagyanyja (Günther Anna Rozina) családjának, valamint Házy János lőcsei kereskedőnek nem egy irata is itt maradt meg. Az 1763—66 között kelt kamarai iratok a kincstárnak az örökösökkel folyt pere során keletkeztek.

54. Schönborn (1728—1751)

Schönborn Frigyes Károly birodalmi alkancellár 1728-ban tekintélyes méretű szlavóniai birtokadományban részesült. Az itteni, kamarához került iratanyag erre az adományozásra vonatkozik: királyi, udvari rendeletek, a birtok dézsmáját, összeírását, telkeit stb. érintő levelezés található benne.

55. Srankó (1618—1779)

Ezeket az iratokat a végrendelet nélkül elhunyt özvegy Srankó Györgyné Mahothy Borbála halála után foglalta le a kincstár. A Srankó (korábban Schronga, Schronk) család a XVIII. század elején került Csehországból Trencsén megyébe. A bevándorló Fülöp Trencsén város kamarása, fia, György (meghalt 1778-ban) a város aljegyzője volt. Birtokjogi, pénz-, zálogügyletekre vonatkozó iratokat, elszámolásokat, leveleket őriztek meg levéltárukban. Nagyszámú irat keletkezett a Srankók beköltözése előtti időben: a trencsényi birtoklásban őket megelőző, illetve rokon családok (Bácsmegyei, Csejszel, Dusravi, Liptay, Potacz, Selmeczy, Tekeney stb.) iratai.

56. Stépán (1600—1695)

Zömmel a XVII. század első felében élt Ferenc, Bihar megyei birtokos nemes iratai, kis számban az ország más részeire elszármazott Stépánoké. Valamennyi másolat. Peres iratok, bírósági és más birtokjogi kiadványok található az iratok között.

57. Szalay (kerecsényi) (1534—1561)

Levelek János pozsonyi és fogarasi főispán, utóbb ungvári kapitányhoz. A levélírók közt az ország vezető méltóságai, várnagyok, török urak is megtalálhatók.

58. Széchenyi (1748—1754)

Zsigmondnak egy 1754-ben kelt levele Csáky Miklós primáshoz egy több ezer forintos pénzösszeg ügyében, több melléklettel.

59. Széchy (1557—1684)

Túlnyomórészt az 1620-as—40-es években keletkezett levelek, elsősorban György gömöri főispán, felső-magyarországi főkapitányhoz (igen sok Ferdinánd királytól és Bethlen Gábertől is), özvegyéhez, Homonnai Drugeth Máriaéhoz, 1626-tól, azután Arco-i Pirhus grófné Széchy Margithoz (a XVI. század közepén), Tamás gömöri főis-

pán, dunántúli főkapitányhoz (a XVII. század elején), Széchy Katához és Wesselényi Ferencné Széchy Máriához (a XVII. század közepén). A levelek mellett akad birtokjogi vonatkozású kiadvány is. Nem egy darab idegen provenienciájú.

60. Szekeres (1791—1821)

Gergely budai orvos és sebész 1834-ben, nem sokkal halála után a kincstárba szállított iratainak egy része. (Nagyobb részüket a *Decretationes camerales*ban őrzik.) Itt csak a pesti orvosi karon kiállított diplomák vannak meg, továbbá Gergely egy működési bizonyítványa, kamarai engedélylevele és budai polgáresküje.

61. Szentgyörgyi-Bazini (1527—1542 /—1636/)

Levelek Farkashoz, Ferenchez és Kristófhhoz Thurzó Elek helytartótól, az esztergomi érsektől, Katzianer fővezértől és másoktól. Az 1542 után kelt 4 irat más Szentgyörgyi családokra vonatkozik.

62. Szentiványi (1644—1683)

Három darab kivételével valamennyi irat 1683-ban kelt levél Szentiványi Menyhért-
hez, Thököly Imre *causarum fiscalium* directorához, igen sok magától a fejedelemtől.

63. Tapolcsányi (1539—1611)

Túlnyomórészt a XVI. század végéről való birtokjogi vonatkozású (főleg megyei bírósági) kiadványok, peres iratok. A kisszámú levél legtöbbször özvegy Tapolcsányi Jánosnéhoz címezték 1600 körül. A család Bars és Nyitra megyében volt birtokos.

64. Tengerdy (/1580—/ 1747—1793)

A Veszprém megyében és környékén birtokos nemes családból származó Tengerdy Ferenc kamarai levéltári írnoknak, 1777-től a kancelláriai Királyi Könyvek másolójának iratai, zömükben az 1770—80-as évekből. Sok számla, nyugta, továbbá kiadási napló, másolati füzet (Tengerdy Ferenc saját kézzel írott leveleinek, kérvényeinek másolataival és egyéb másolatszövegekkel), levelek Tengerdyhez. Megmaradt néhány, a birtokokat érintő irat, egy-két kamarai tisztázat s Tengerdy Ferenc hasonló nevű apjának (Veszprém megye esküdtjének, a korábban Sümegen élt püspöki kulcsárnak és számtartónak) néhány irata.

65. Török (enyingi) (1530—1562)

Levelek Bálint somogyi főispán, erdélyi vajda, magyarországi főkapitányhoz, valamint officialisához és fiához: Török Ferenc hunyadi főispán, pápai kapitány, országos főkapitányhoz, továbbá néhány más, török irat. A levélírók közt van Roggendorf császári főkapitány, Salm és Thury György.

66. Törös (1635—1653)

János kamarai tanácsosra és más Törösökre vonatkozó, részben idegen provenienciájú iratok.

67. Ungnad (XVI. század vége)

Keltezetlen levelek Ungnad Ádámhoz.

68. Usz (1639—1642 /—1714/)

Zömmel Jánoshoz, a szepesi kamarai adminisztráció tanácsosához írott levelek, főként Pálffy Páltól.

69. Vitnyédy (1666—1668)

5 levél Istvánhoz, aki Sopron megyei birtokos, megyéjének országgyűlési követe és a magyar rendi ellenállás egyik legismertebb harcosa volt.

70. Zápolyai (1530—1555)

Főként János királyhoz és feleségéhez írott levelek.

71. Zinzendorff (1722)

A Ferdinánd gróf ezredes, egri parancsnoknak szóló birtokadományra vonatkozó udvari kamarai iratok.

72. Zrínyi (1531—1679)

Jó részében idegen provenienciájú, gyűjteményes anyag, Zrínyiekre vonatkozó levelekkel, bécsi hatósági fogalmazványokkal és kiadványokkal, Zrínyiek kérvényeivel, leveleivel. A Zrínyiekhez írott levelek legtöbbje XVI. századi, főleg Miklós szigetvári ka-

pitány, horvát-szlavón-dalmát bán, tárnokmesterhez (az 1540—60-as évekből) és György kapitány, tárnokmesterhez (1566—88 közt) írottak. A többi: levelek a család XVII. században élt tagjaihoz, Zrínyiek várkapitányaihoz, familiárisaihoz, birtokösszeírások, peres iratok, katonai és adóelszámolások, jegyzékek stb.

Az egyes családok (személyek) iratait általában irattípusok szerint különítették el, azokon belül időrendben állnak (a levelek címzettek szerint, illetve a levélírók ábécérendjében). Néhol csak egyszerű időrend van. A Dombay-, Gyulay-, Ilosvay- és Bilkey-, Juliani-, Messenai-, Paulovics-, Schönborn- és Srankó-iratok, végül az Erdődy-iratok egy része le van számozva (néhány közülük fasciculusokra tagolódik, s a számozás fasciculusonként újra kezdődik).

Lajstrom készült a Dombay-, Gyulay-, Ilosvay és Bilkey-, Juliani-, Paulovics-, Schönborn- és Srankó-iratokhoz, valamint az Erdődy-iratok regesztrált részéhez.

E 201.
COLLECTIO KUKULJEVICSIANA
(A Kukuljevics-gyűjtemény)
1238—1759
4 doboz, 1 téka

1. Iratok, 1526—1759. 4 doboz
2. Lajstrom, 1238—1759. 1 téka

1849 februárjában a Császári és Királyi Ideiglenes Kamarai Igazgatás elnöksége Windischgrätz herceg parancsára utasította a kamarai archívumot, engedjen betekintést bizonyos levéltári sorozatokba a horvátországi báni tanács Budán tartózkodó megbízottainak, élükön Kukuljevics Jánossal, s adja át nekik a horvát-szlavón-dalmát, muraközi és tenger melléki vonatkozású iratokat. Ezt az utasítást a szabadságharc bukása után újabbak követték, és 1849 és 1852 között több részletben az átadásra is sor került (főleg a Zrínyi-Frangepán családi birtokok és horvát-szlavóniai jezsuita megpálos rendházak anyagáéra). 1854-től — váratlan fordulattal — az udvar már az iratok visszaadása mellett döntött, ez azonban sokáig nem valósulhatott meg. Legnagyobb részüket csak az 1880-as években adta vissza a zágrábi Horvát Országos Levéltár a magyarnak. Az akkor hozzánk került iratokat helyükre rakták, illetve több sorozatba osztották. Ezek egyike a *Collectio Kukuljevicsiana* is, eredetét tekintve feltehetőleg Kukuljevics (1849 és 1861 között a Horvát Országos Levéltár igazgatója) által gyűjtött különböző horvát-szlavón-dalmát családokra vonatkozó, vegyes provenienciájú iratok halmaza. Az egyes családok iratai nehezen különíthetők el egymástól. Viszonylag világosan látszanak a Bedekovich és a Bukováczy család levéltárának töredékei. Több-kevesebb irattal van még képviselve a Baksay, Csikulini, Gotthal, Gregoriánzi, Gubasóczi, Jellachich, Majczen, Malakóczy, Petrichevich, Skaricza, Szakmárdi meg sok más família. Egyes, magukban álló iratok is nagy számban akadnak.

Az iratok szinte kizárólag vagyoni jogi vonatkozásúak: birtokokat, épületeket, ingóságokat és adósságügyeket érintő királyi, báni, megyei bírósági, hiteleshelyi stb. kiadványok. Rajtuk kívül néhány összeírás (birtokoké, adóké, katonáké), nyugták, följegyzések.

Az iratokat több-kevesebb rendezés után osztották fasciculusokba s azokon belül — nem egészen pontos — időrendbe. A fasciculusok római, az egyes darabok csoportonként előlről kezdődő arab számokat kaptak.

Az iratokhoz lajstrom készült. Külön lajstroma van (érvényes jelzetekkel) a Mohács előtti gyűjteménybe kiemelt daraboknak.

Irodalom: *Tanodi Zlatko*: A zágrábi Horvát Országos Levéltár történeti fejlődése. (Levéltári Közlemények 1942-45. 255. s köv.)

E 202.
ACTA ZRINYIANO-FRANGEPANIANA
(A Zrínyi-Frangepán iratok)
1240—1698
2 kötet

1. Másolati könyv, 1618—1689. 1 kötet
2. Lajstrom, 1240—1610. 1 kötet

A gyűjteményben egykor a Zrínyi és Frangepán család birtokaira, különösen pedig azoknak az 1671-ben bekövetkezett elkobzás utáni kincstári adminisztrációjára vonatkozó iratokat egyesítették. 1849 után császári parancsra a Horvát Országos Levéltárnak került átadásra, majd a század végén történt visszaszolgáltatást követően 1960-ban újra Jugoszláviába szállították. Mindössze 2 kötet maradt vissza az anyagból.

Az egyik: Pavessich Gergely pozsonyi kamarai főszámvevőnek, a Zrínyi-Frangepán hitelezők kielégítésére kiküldött császári biztosnak 1679-ben készült másolati könyve, a biztos működése során kötött szerződések (valamint egyéb hasonló tárgyú vagyoni jogi iratok) szövegével. A szerződések, adomány-, inskripció- és záloglevelek, asszekuratóriák rendszerint ismertetik a megállapodás előzményeit, a követeléseket, nem egyszer az alku menetét és végül eredményeit.

Több ízben kerültek átírásra nyugták, ingatlankimutatások, máskor a Zrínyiek régi jogbiztosító oklevelei (a század első feléből).

A lajstromkötet a Frangepán-levéltár egy részéhez (1240-1610 közötti oklevelekhez) készült 1832-ben. Utóbb feltüntették benne a (Mohács előtti gyűjteménybe, a *Neoregistrata actába*) kiemelt iratok új jelzeteit.

A másolati könyv bejegyzéseit területek (uradalmak, megyék) szerint csoportosították, az utóbbiak sorrendje esetleges.

A kötethez tartalomjegyzék ("Index") készült.

E 204.
MISSILES
(Misszilis-levelek)
1526—XIX. század
53 csomó, 2 kötet

1. Iratok, 1526—XIX. század. 53 csomó
2. Mutató, jegyzék, 1526—XIX. század. 2 kötet

Ezt a levélgyűjteményt az Országos Levéltár megalakulása után a múlt század végén állították össze különféle provenienciákból, javarészt olyanokból, amelyeket korábban a kamarai archívum — mint a kincstár anyagi érdekeinek képviselője — nem sokra becsült. Elsősorban a hűtlenségben elmarasztalt személyek lefoglalt családi levéltárai s más, kincstári kézre került családi levéltárak, országos vagy más hivatali, katonai vagy egyházi funkciót betöltő személyek irathagyatékai voltak ezek, továbbá alsóbbfokú kincstári szervek iratai, sőt nem egy, a pozsonyi vagy szepesi kamarához, illetve tisztviselőihez írott levél, kérvény is. A gyűjteményből kiemelték az 1703—1711, valamint az 1672—1691 között keletkezett leveleket, s az előbbieket a Rákóczi-, az utóbbiakat a Thököly-szabadságharc levéltárába osztották be.

Az anyag jelentős része a XVII. századból való, kevesebb a XVI. és XVIII. századi s elenyészően csekély a XIX. századi darab.

A konfiskált iratok igen tekintélyes részét adják a gyűjteménynek: a Wesselényi- és a bújdosó mozgalom különböző ágazatainak s a két kuruc szabadságharcnak felszámolása után lefoglalt családi levéltárak közül idekerültek a Wesselényi, a Thököly és a Rákóczi család levéltárának, az 1670—71-ben és 1685—87-ben elítéltek (Petróczy István, Bocskay István, Barkóczy István, Veér Ferenc, Gyulaffy László, Újfalussyak, Csákyak, Fáyak, Bayak stb.) családainak s a Rákóczi-szabadságharc szinte egész közigazgatási és katonai apparátusának misszilisai. De bekerültek velük együtt Wesselényi- meg Rákóczi-hívek (familiárisok, prefektusok, provizorok) levéltár-részletei is (Leszenyei Nagy Ferenchez, Wesselényi Ferenc nádori protonotáriusához, Absolon Dávidhoz, Thököly titkárához, Hagara Mátyáshoz, Galambos Ferenchez, Krucsay Istvánhoz, Esterházy Antalhoz, Kőrösi Györgyhöz: Rákóczi Ferenc tábornokaihoz, gazdasági tisztviselőihez, titkáraihoz írott levelek), a kurucok által korábban lefoglalt levelezésanyag (valószínűleg így került be a Szirmay Istvánhoz, Caprara, Caraffa, Strassoldo császári parancsnokokhoz írott levelek tömege) s nem utolsó sorban a nagy fejedelmi családok hivatali vagy birtoklásbeli elődeinek meg azok rokonságának, familiáris-gárdájának levelezése. (A Rákóczi-levéltárral az erdélyi fejedelmi, a Báthory családi és az Aspremont családi levéltár részei: Báthory István nádor, Báthory Zsigmond és Gábor fejedelmek, Bocskai István, Bethlen Gábor, Aspremont Gobert stb. egyes iratai.) Vannak itt Dobó-, Nádasdi-misszilisok is.

Sok más familia levéltárához a kincstár magszakadás vagy vásárlás útján jutott. Ilyen családok a Bellavicz (a XVII—XVIII. század fordulóján kelt levelekkel), a Dóczy (iratai a XVII. század elejéről), az Esterházy (Galántán lakó ága és tatai ága, XVIII. századi, köztük tisztartói levelekkel), a Jány (a XVII—XVIII. század fordulóján írott leveleivel),

a Lederer (levelek a XVII. század végéről), a Löwenburg (a XVIII. század első feléből), a Papp (a XVIII. század végéről), a Srankó (a XVII. századból), a Thurzó (ugyancsak a XVII. századból), a Trautson (a XVIII. századból, tisztartói iratokkal) vagy a Waldstein (XVIII. századi levelekkel). Valamennyi eddig felsorolt család többi iratainak jelentős részét a kamara családi levéltárai között, illetve az *Acta diversarum familiarum*ban őrzik.

Történetükre, illetve kiemelkedő tagjaik és irataik sorsára ezen ismertető leltár megfelelő lapjain lehet bővebbet találni. Más családok kiegészítő iratai a *Neo-regestrata actá*-ban keresendők (például a Szásziak csallóközi famíliájának XVII. századi levelei), vagy mindezideig nem ismerjük helyüket (Borsiczky, Okolicsányi, Tarnóczy család, az önálló Erdély bukása után közszereplést vállaló erdélyi urak, vagy Szentiványi János országbírói protonotárius iratai a XVIII. század elejéről stb. stb.).

Sok esetben kerültek már a XVI. század óta kincstári kezelésbe (s így a kamarai archívumba) püspökségi, káptalani, jövedelem-adminisztrátori és lelkészi levéltár-részek, elsősorban a szék-üresedések idején. A XVIII. század elején működött pécsi püspökök s velük káptalanjuk és egy-egy káplánjuk elég nagyterjedelmű levelezése is idekerült. A XVI. s részben a XVII. században még igen szoros volt a kapcsolat a magyar kamara s az ország védelmére felsorakozó császári meg rendi seregek közt. Így kerülhetett be a kamara levéltárába főleg a korai Habsburg-idők katonai parancsnokainak (Salm, Rueber, Ungnad stb.) iratanyaga. Rendi méltóságok (például a personalis) vagy megyék, városok, községek iratai sem hiányoznak.

A kamara alá rendelt megannyi helyi szerv iratai ugyancsak gyakran bekerültek a főhatóság levéltárába: rovasadószedőké, harmincadosoké, kincstári provizoroké, várnagyoké, inspektoroké, kincstári fiskálisoké. A szorosan vett kamarai iratokat a két kamarához, az adminisztrációkhoz illetve elnökeikhez és tisztviselőikhez írott levelek, kérvények képviselik, beleértve azokat is, amelyeket a kincstári jogügyszagatókhoz, vagy Bethlen Gábor, Thököly, Rákóczi szepesi kamarájához írtak.

A *Missiles*ben sok az annak idején egymagában vagy nehányadmagával bekerült irat is, magánlevéltárak, személyi hagyatékok töredéke. A legkülönbözőbb helyeken és a legváltozatosabb célokból (részben bizonyosan a kamara számára) készült másolatokból megemlíjtjük a törökökkel folyt levelezést és Bethlen Gábor leveleit. Néhány fogalmazvány is akad a gyűjteményben.

A *Missiles* a XVI—XVIII. század kül- és belpolitikai, katonai, gazdasági és kulturális történetének kutatói számára nélkülözhetetlen forrás. A XVI—XVIII. századi levelek tárgya az egykori élet szinte minden vonatkozására kiterjed.

Az iratokat egykor a levélírók ábécérendjében, levélírókon belül a címzettek neve szerint csoportosították, az aláírás nélküli és az olvashatatlanul aláírt leveleket a sorozat végén helyezték el. A gyűjteményhez levélíró-mutató, újabban pedig darabszintű jegyzék készült; a levelek palliumaira ráírták a levélíró és a címzett nevét, az évszámot és a darabszámot.

E 205.
ACTA CAMERALIA
(Kamarai vegyes iratok)
1344—1822
47 csomó

Iratok, 1344—1822. 47 csomó

Az *Acta cameralia* eredetének részletei tisztázatlanok; a XVIII—XIX. században a legkülönbözőbb eredetű darabokból és szerves iratcsoportokból állott össze. Utólagos kiegészítés még 1900-ban is történt. A sorrendben utána következő vegyes fondoktól (*Miscellanea*, *Lymbus* stb.) egyrészt az különbözteti meg, hogy szorosabban kapcsolódik a kincstári ügyekhez s a kamarai ügyintézéshez, mint amazok, másrészt pedig az, hogy mai formáját, a fasciculusrendet, már igen régen, azoknál jóval korábban fölvette. Sok benne a szerves kamarai sorozatokba tartozó irat, továbbá a kamarának alárendelt szervek, a kamarától kiküldött bizottságok iratai és a háramlás útján a kamarára szállott családi, személyi, egyházi stb. hagyatéok. Néhány tervrajzát s tervtárba tették át.

Az *Acta cameralia* anyagának jelentős része közvetlenül a kamarai ügyintézés során keletkezett: a kamarához vagy elnökéhez, tanácsosaihoz írott utasítások, levelek, kérvények, jelentések, memoriálék, amelyeket a király, bécsi és magyar hatóságok, kincstári szervek (jogügyigazgatóság, kamarai irattár, kamarai adminisztráció, fiskális prefektus, provizor, sóigazgatási tiszt, kincstári fiskális, várnagy stb.), egyházi, katonai szervek, megyék, városok, országbeli és külföldi magánszemélyek, panaszos jobbágyok írtak a legkülönbözőbb tárgyakban. Gyakran ide kerültek a királyhoz vagy a kancelláriához írt, s onnan a kamarához áttett kérvények is. Sok a kamarának saját vagy az uralkodó nevében írt fogalmazványa. A XVIII. század utolsó harmadától, a kamarai iratkezelési rendszer megváltozása óta keletkezett, iktatott ügyiratok sem hiányoznak (így a *Departamentum civitatis*ének több város úrbérrendezési ügyeire vonatkozó ügyiratai.).

A belső ügyvitel emlékei közt találjuk meg a titkári följegyzéseket az ülések utáni teendőkről, az expedíciók kivonatait, levélmásolati, kivonatoss és följegyzési könyveket (*Libri expeditionum*), továbbá más, futó jegyzeteket, névsorokat stb.

Nagy tömegű iratról állapítható meg — vagy legalább feltételezhető — hogy a kamara egykori számvevőségén keletkeztek, illetve oda küldötték meg azokat. Ilyenek a különféle számadások és a velük kapcsolatban tett észrevételek az országgyűlés idején adódó költségekről, fogságra vetett urak (Dobó István, Balassa János, János Frigyes szász herceg) ellátási költségeiről, nagy számban találhatók harmincadosok, uradalmi tisztartók, frumentariusok, dézsmások és más adószedők pénz-, terményelszámolásai különféle mellékletekkel együtt, a számvevőséghez átutalt kérvények, a kamara rendeletei s a számvevőségi vonatkozású levelezés. Részben idetartoznak még a költségvetési és adórepartíciós tervek, adókivetési jegyzékek, jövedelem- és birtokkimutatások.

A kamara egy másik szakhivatala, a királyi jogügyigazgatóság, ugyancsak számos irattal gyarapította az *Acta cameraliát*. Onnan kerültek át mindenekelőtt a kincstár peres iratai, megannyi mellékletükkel: a különféle családokkal birtok-, zálog- és más ügyekben, a városokkal kiváltságaik ügyében folyt perek, igen sok vállalat (katonai pusztítá-

sok, paraszti szolgáltatások, jogtalan kocsmáltatás stb. ügyében) stb. A jogügyigazgatóság útján kerültek be birtokos urak és családok, püspökök, kamarai tisztviselők irathagyatékai. Több esetben megmaradtak a hagyatékok körül folyt küzdelem emlékei is, s az átvétel idején készült jelentések, leltárak, elszámolások, továbbá nem egy, a királyi jogügyigazgatóhoz írott levél.

A kamarai archívum itt őrzött iratai közt a kamara leiratait és az archívum fölterjesztett fogalmazványait találjuk meg, a pénztár iratai közül a kiutalási parancsok kerültek ide.

A kamara XVIII. század közepén működött belső bizottságai (igazságügyi, egészségügyi), valamint az egy-egy ügy kivizsgálására — főként uradalmak, városok gazdálkodásának, igazgatásának ellenőrzésére — kiküldött bizottságok is számos iratot termeltek: ülésjegyzőkönyveket, jelentéseket és vizsgálati jegyzőkönyveket, megannyi melléklettel, vallomásokot, replikákat, a kamarától küldött leveleket. A szepesi kamara ellen az 1680-as években folyt vizsgálat, a hét bányaváros ügyében 1743—44 között, Sopronba és Trencsénbe az 1780-as években küldtek le bizottságot, az óvári és a hradek-líkavai uradalom valamint a szentandrászi adóhivatal vizsgálatai is a XVIII. században mentek végbe.

Részint ilyen vizsgálatok útján jutottak a kamarához egy sereg alárendelt szerv iratai, máskor hagyatékok formájában vagy a szerv megszűntekor. A szepesi kamara, a budai és a szlavóniai kamarai adminisztráció jegyzőkönyvei, elszámolásai, vizsgálati iratai, levelei vannak ebben a sorozatban (köztük az apatini manufaktúrákra vonatkozó darabok), továbbá kincstári uradalmak, prefektusok, provizorok, sókamaraispánok, harmincadosok, harmincadellenőrök, gabonaházkezelők, rovásadószedők, dézsmások, kapitányok iratai, köztük a fölöttes hatóságok leirataival (Báthory Zsigmond, Bocskai István és Bethlen Gábor kincstári szervekhez írott levelei is), alárendeltek, kincstári jobbágyok, magánosok beadványaival, panaszos kérvényeivel, továbbá maguknak a szerveknek számos belső ügyviteli iratával: melyek között elsősorban pénz- és terményszámolások (épülettervekkel, napszámos- és robotkimutatásokkal, harmincadon konfiskált darabok leltáraival, valamint sok más melléklettel), birtokjogbiztosító és pörös iratok (úriszéki, úrbérrendezési, erdő-, legelőszabályozási iratok) vannak.

A kamara levéltárába nem csupán magyarországi kincstári szervek iratai kerültek be, hanem a bécsi Hofkammerarchívé is. Valószínű, hogy ez a főhatóság egy-egy birtokjogi vagy más ügy sikeresebb intézése céljából megküldötte a magyar kamarának az ügyre, illetve a birtokra vonatkozó saját korábbi iratait. (Igen sok közülük a Hofkammerarchív pecsétjét is magán viseli. Hofkammerarchív-iratokról már 1813-ban készültek itt iratjegyzékek, egy iratcsoport már 1809-ben nálunk volt.) Főként XVI. (és XVII., kis részben XVIII.) századi magyar bárók olyan birtokait érinti ez az anyag, amelyekre a kincstár igényt támasztott (Podmaniczky Rafael, Serédyek, Balassák, Joó János, Andrássy Péter, Illésházy István jószágai: krasznahorkai, szomolnoki, szentgyörgyi-bazini, líkavai, munkácsi stb. uradalom). A fogalmazványok között a királyhoz, kancelláriához írt felterjesztéseket, a király nevében fogalmazott leiratokat találunk, a beérkezett iratok főként a magyar kamarától vagy az érdekelt főuraktól származnak, máskor a jobbágyok tesznek panaszt a kamaránál vagy a királynál uruk ellen — a kérvényt átküldték az udvari kamarához. Bizottsági ülésjegyzőkönyveket, birtokjogi iratokat és másolatokat, leltárakat, összeírásokat őriznek még itt.

Az *Acta cameralia* iratainak egy kisebb csoportjáról nem tudjuk pontosan megállapítani, hogyan kerültek a kamara kezelésébe. Egy részük mint kamarai tisztázat maradt benn keletkezése helyén, más részük családi, személyi iratok legfoglalása útján jutott be. Provenienciájuk szerint a királyi kancellária, Rákócziak, Wesselényiek, Esterházyak, Dóczyak, országos méltóságok és katonai parancsnokok, püspökök, megyék, városok levéltárában lenne a helyük. Több levél, bírósági kiadvány, védelemlevél van köztük, csak kis részben kincstári vonatkozással.

A gyűjteményből nem hiányoznak az irodalmi szövegek (*Discursus de religione Hugenottica*, Bethlen Farkas *Históriájának* kivonatrészelete, történeti és jogtudományi följegyzések, énekek), valamint az országgyűlési törvényszöveg-másolatok sem. Nagy az iratjegyzékek, másolatok és kivonatok száma.

Tekintettel a XVI—XVII. századi kincstári ügyigazgatás közismert sokoldalúságára, az *Acta cameralia*ban kutatható témák száma is igen nagy: birtokjog, pénzügyletek (kincstáré és magánosoké), peres ügyek, kincstári személyi és járandósági ügyek, adó, uradalmi gazdálkodás (a termelés minden ága, elszámolás), kincstári népesség (városok, jobbágyhelyzet, jelentések telepítésekről, telepések lélekszámváltozásairól), kamarai úrbérrendezés, kereskedelem (sóértékesítés, gabona- és faforgalom, vámok), honvédelem (zsoldoskérdés, hírek hadicselekményekről, pusztításokról) stb.

Az anyag tárgyi tételekre oszlik, azokon belül időrendben áll.

E 206.

RATIONES SALINARES

(Sóelszámolások)

(XV. század—) 1546—1768

38 csomó

Iratok, (XV. század) 1546—1786. 38 csomó

A történeti Magyarországon felhasznált só zöme a Sáros megyei sóvári bányából, továbbá a partiumi, illetve erdélyi (máramarosi és dési) aknákból származott. A magyarországi só bányászásának és értékesítésének joga a XVI. század vége óta egyedül a kincstár kezében volt, bár a sóvári bányát átmenetileg — adomány vagy bérlet formájában — mások is birtokolták, Máramarosban pedig huzamosabb ideig az erdélyi fejedelmek parancsoltak. A sóvári és máramarosi bányamű (*Salzbergwerk*) mellett sóárusítóüzem (*Salzhandel*) is működött, valamennyiük vezetője (Sóvári *Verwalter*, máramarosi sókamarai prefektus és ellenőre: *contrascriba*, *Gegenhandler*) a szepesi kamarának volt alárendelve. A felszabadító háborúk sikerei után 1689-ben a kincstár a megnövekedett országterület jobb sóellátásának biztosítása céljából több helyen szervezett sólerakodóhelyeket illetve sóhivatalokat (*locus depositorius*, *officina salinaria*, *domus salinaria*, *officina praemptoria*, *Salzhandel*, *Salzamt*). Vezetőiket (*praefectus*, *officialis*, *Salzver Silberer*, *praemptor*) ugyancsak a szepesi kamara irányította, nem egyszer valamelyik

már működő harmincadosra bízva a teendők ellátását. A máramarosi só elosztóhelye Tokaj volt, onnan szállították a többi lerakóhelyre. 1689-től illetve az 1690-es évektől a Rákóczi-szabadságharcig ilyen officinák működtek Tokajban, Ungváron, Váradon, Debrecenben, Polgáron, Tiszabecsen, Tiszaújlakon, Munkácson, Beregszászon, Ónodon, Tiszalucon, Nagybányán, Lőcsén, Miskolcon, Szatmáron. Ezt megelőzően csak egy sóadminisztrációs fiókot ismerünk: Eperjest a városi Salzgraf illetve a Salzamtman utján látták el Sóvárról kapott sóval, s alkalmilag egy-egy harmincados is vállalt sóértékesítést.

A bányákban sóvágók — a környékbeli faluk szegény napszamosai — által kitermelt különböző méretű és minőségű só többféle úton juthatott a fogyasztókhoz. Egy részét kamarai utasításra már maga a helyszíni sóüzem kiutalta fizetés, díjazás fejében, illetve a hadseregélelmezés céljaira (alkalmazottaknak, élelmiszerraktáraknak, csapatoknak), más részét eladta kis tételekben, zöme azonban — legalábbis a XVII. század vége óta — „elővásárlók” (praeemptorok) kezére jutott, akik ugyancsak kisebb tételekben adták át illetve adták el a kiutalásban részesülőeknek vagy a vevőknek, esetleg további praeemptoroknak. A Máramaros és Tokaj közti víziszállítást nagy részben tutajos vállalkozók — akik jórészt a Felső-Tisza vidék magyar parasztságából kerültek ki — bonyolították le. Egy-egy szállítmányt gyakran utólagos elszámolásra vettek át, s lent, a tokaji praeemptornak adták el. Miután Erdély Habsburg-uralom alá került, az erdélyi só is bekapcsolták a magyarországi forgalomba: Váradon, Debrecenben, Miskolcon, Nagybányán dési só is árusítottak. A sóüzemek vezetőinek időről-időre el kellett számolniuk a szepesi kamara számvevőségének a bevett és kiadott sóról, pénzről, valamint az üzem ingóvagyonáról. Ezeket az elszámolásokat őrizte a szepesi kamara, illetve kamarai adminisztráció, majd az adminisztráció megszűnte után a magyar kamara levéltára. Az elszámolásokkal és mellékleteikkel együtt ide kerültek a sótisztviselők irattárai is, a kamarától, hivatalos személyektől meg a környékbeli lakóktól hozzájuk írt levelekkel.

A sóofficinák iratai túlnyomórészt a 1690-es évekből valók, a máramarosi iratok a XVII. század különböző évjárataiból, egyedül Sóvárról maradtak meg az elszámolások szinte a szepesi kamara alakulásának idejétől. Utólag illesztették a gyűjteménybe a pesti, továbbá a pozsonyi és bazini sóofficinák elszámolásait. II. Rákóczi Ferenc sóadminisztrációjának iratait áttették a Rákóczi-szabadságharc levéltárába.

Az évenként, félévenként, havonta vagy hetenként felküldött elszámolások kiadási rovatain megtaláljuk a sóvágók, sóhordók napszámait, a tutajosok bérét (gyakran név szerint), az állandó tisztviselőknek és alkalmazottaknak (a vezetőnek és ellenőrnek, mérlegmesternek: Salzwagner, sófőzőnek: Salzsieder, lovasszállítónak: Salzüberreiter, gépkezelőknek: rotista, gepelista, szeneseknek, hajdúknak, iparosoknak), a várkapitányoknak (várórség zsoldjára) és másoknak fizetett pénzösszegeket és járandóságokat, valamint az üzemkarbantartás, anyagbeszerzés költségeit (vas, acél, fa, kötél, bőr, bányászszerszámok, igavonó lovak és szerszámok, takarmányuk, ruhák, berendezés, irodaszerek; — iparosnapszámok, útiköltségek stb.). A sóvágók és más bányamunkások természetben is kaptak sókiutalást (sójövedelmüket szabadon értékesíthették). Máskor a prefektus pénzen váltotta meg a nekik járó posztot s azt a szabadságukat, hogy a hét egy napján maguknak vághattak.

Az elszámolások bevételi rovatán találjuk meg a bányászott sómennyiség meg a sóeladásból befolyt jövedelmek mellett a harmincadhivataloktól átvett sómennyiségeket is.

(A harmincadosok ugyanis a sóadminisztrációnak adták át, amit a határon átvitt sóból vámként bevettek.) A sót időnként nem pénzért, hanem gabonáért árusították; ilyenkor a gabona került a bevétel rovatába.

A rendszeres számadások mellett a bevételeket illetve kiadásokat feltüntető kisebb jegyzékek is készültek; így „registrumok” a sóvágásról (sóvágónkénti részletezéssel), kimutatások munkásoknak adott élelmiszerről, takarmányról és pénzről („Lohnbuch” formájában is), hátralékjegyzékek, elszámolás-kivonatok. Megmaradt néhány számadás azoktól is, akik utólagos elszámolásra vettek át sót a kincstár sóofficináitól (harmincadosok, eperjesi Salzamtman), továbbá a harmincadosok kimutatásai a vámon átszállított sóról. Az épületek állapotát, az eszköz- és anyaggyarapodást illetve fogyást épületbecsük, leltárak segítségével tartották számon. Egyikük mellett részletes bányahelyszínrajz maradt meg (Sóvár az 1570-es évekből).

A kamara előtt való elszámolás iratkellékei közé tartoznak a fentiekén kívül a számadások igazolására szolgáló s ugyancsak a számvevőségen bemutatott nyugták, ellennyugták, elismervények és bizonyoságlevelek (eredetiben és másolatban) az állandó alkalmazottaktól, a sóvágóktól, a szállítóktól, az alkalmi munkát vállalt iparosoktól, a megvett munkaeszközök és állatok eladóitól; pénzről, eladott vagy átvett sóról, a sótisztviselők számára fölvevett élelemlről. E bizonyító iratok egy részének másolatait külön könyvbe is bevezették, máskor lajstromozták. Azok számára, akik sót vettek át vagy vásároltak, az eladók (átadók) vagy a megyei esküdtek bizonyoságlevelet, illetve engedélylevelet adtak, hogy a szállítást biztosítsák. Ilyen levelek különállóan is, könyvbe bevezetve is nagyobb számban maradtak ránk.

A számadásokat a szepesi kamara számvevőségén ellenőrizték, megtették a velük kapcsolatos észrevételeket, melyekre a számadáskészítők válaszoltak. A vitás kérdésekben többször vallatás is szükségessé vált, nem különben a kincstárt ért károsodás eseteiben is, így az 1697-es fölkelés után.

A nem számadás jellegű iratok zöme a sóofficiálisok levelezéséből áll, amelyet elsősorban a szepesi kamarával folytattak. A kamara utasításokat adott a hivatal megindításakor s később is, többek között a kiutalásokra, a sóárakra vonatkozóan. Bocskai István, Bethlen Gábor közvetlenül is küldött utasításokat a sóofficinának. Az officiálisok a bányászat, az értékesítés, a munkások dolgában fordultak fölöttes hatóságukhoz kérdésekkel, jelentésekkel, tervezetekkel. A szepesi kamarát és a sóhivatalokat kívülállóak is megkeresték: polgárok kértek officinai állást, városok adták elő katonai hatóságok elleni panaszait, parasztok, iparosok, sóvágók kérvényeztek vagy panaszkodtak.

Szerződések őrzik a bányák árendáltatásának s más, magánosokkal kötött kincstári ügyleteknek emlékét. Maradtak ránk sóügyekben kelt kamarai vagy számvevőségi rendeletfoglalmazványok, bányák vizsgálatára kiküldött kamarai bizottságok iratai (instrukció, jelentés) s egy-két királyi rendelkezés-másolat is.

Az iratok közé keverten találhatóak dézsma-, kincstári birtok-, harmincad- és gabonaráktári ügyekben kelt iratok, elszámolások is.

A salétrom, e fontos hadianyag termelése a kincstár irányítása alatt folyt; Szabolcs és Bihar megye szikes földjein paraszti salétromfőző-mesterek (magistri proprii salnitriarii, rusticani coctores) végezték, főleg Apagy, Bogdány, Cséffa, Demecser, Nagykálló, Nagykereki, Monostorpályi, Oros, Tas helységek salétromfőző műhelyeiben (ustrinae salis nitri coctoriae, fabricae). Némelyik fabrica, úgy látszik, a fiskus tulajdona volt, és a mesterek csak bérletként használták.

A kincstár pénzen vette meg az így kitermelt durva salétromot, és saját finomítóiban, salétromházaiban dolgozta fel (purificatoria domus, domus salis nitriariae) Nagykállón és Kisvárdán. E salétromházak vezetői (Sallitterverwahrer, curator negotii salis nitri, Kisvárdán maga a harmincados) a szepesi kamarának tartoztak elszámolással. Egy időben, úgy látszik, Kassán külön Sallitter Ambt is működött, élén a Sallitterverwahrer in Oberungarn-nal.

A kész salétromot lőszerkészítés céljából adták el, illetve adták át különböző helyeken, elsősorban a kassai katonai raktárba és tüzserházba (a Zeugwart, a Pulvermacher kezébe), császári parancsnokoknak, időnként a bécsi Sallitterverwahrer-nek is. A fölöttes katonai szerv engedélyével kaphattak belőle csapataiknak lőszerrel való ellátása végett magyar nagyurak (például ecsedi Báthory István), városok (még külföldiek is, mint például Boroszló), munkájuk megkönnyítésére a bányák, pénzverőházak, bányakamarák. Az eladott salétromból befolyó jövedelemfölösleget más kincstári célokra használták fel (például gabonavásárlásra adtak pénzt belőle a kállói császári raktárnak), máskor viszont a Feldkriegszahlmeister zu Oberungarn utalt át összegeket a salétromháznak.

A vásárolt, eladott és kiutalt salétromról, nem különben a bevett és kiadott pénzről, továbbá az eszközkészletről (főzőedényekről stb.) a salétromfelügyelők a szepesi kamarának számoltak el. Kimutatások készültek a vételről (a főzőmesterek nevét és a salétrom mennyiségét is tartalmazták). A számadáshoz nyugtákat, elismervényeket mellékeltek (a felvett salétromról, az alkalmazottaknak kifizetett járandóságról). A számadásokra a kamarai számvevőség észrevételeket tett, s azokra a felügyelők válaszoltak.

Az említett iratokon kívül megmaradt néhány salétromkiutaló parancs, illetve engedélylevelél meg néhány levél a kamarához (salétromfelügyelői fölterjesztés, folyamodás salétrom kiutalásáért).

A sóiratok az egyes sóofficinák rendjében s azokon belül időrendben állnak, a salétromiratok időrendben. Az előbbiek közül azonban sok irat rossz helyre került, s néhol a felirat is megtévesztő.

E 208.
PROVIANT-MAGAZINS EXTRACTE
(A gabonaházak elszámolásai)
1748—1753
21 csomó

Iratok, 1748—1753. 21 fraktur csomó

A magyarországi Habsburg-kincstár mindenkor nagy gabonakészletekkel rendelkezett: hozzá folyt be a királyi birtokok gabonatermése, a természetben beszolgáltatott állami adó (ilyet már a XVII. század elején is szavaztak meg a rendek, az 1670-es évektől pedig általánossá vált), s végül itt halmozták fel a katonaság számára vásárolt élelmiszert is (főként a XVIII. században). Mindezek az élelemkészletek elsősorban a Magyarországon állomásozó katonaság ellátását szolgálták.

A természetben szedett hadiadó begyűjtése és a katonaság élelmezése a hadbiztosság feladata volt, a felvásárlás és az ármegállapítás inkább a kamaráké. Az elraktározásra már a XVII. század közepén állítottak fel gabonaházakat vagy élésházakat, részben a hadbiztosság, részben a magyar illetve a szepesi kamara felügyelete alatt (*domus annonaria*, *Proviand-Magazin*; gyakran posztó és fegyverek tárolására is szolgáltak). Az 1655. évi országgyűlés is szükségesnek látta ilyen raktárhelyek létesítését. A nagyobb raktárak élén *annonae praefectus*, *commissarius*, *Proviand-Commissarius* állott, mellette, illetve a kisebb raktárakban helyette *annonae officialis*, *Proviand-Offizier*, *Feld-Proviand-Offizier*, *Proviand-Verwalter*.

A gabonaházaknak havonta kellett benyújtaniok elszámolásaikat a kamarák számára, legalábbis a XVIII. század közepén. A kamarai archívum csak ennek a korszaknak néhány évről őriz ilyen számadásokat és korántsem az ország minden *Proviand-Magazin*-járól. Nem sokkal utóbb, 1757-ben, szervezeti változás állott be: a helytartótanács, amelynek szinte megalakulása óta szerepe volt a gabonaforgalom irányításában, „*commissio annonaria*” (*commissio in negotio naturalium administrationis ordinata*) néven bizottságot szervezett ezeknek az ügyeknek a vitelére, s e bizottságnak tagja volt a kamara részéről a „*superior annonae commissarius*” is. Ezzel a változással függhet össze, hogy 1753 utáni gabonairatok nem maradtak meg a kamara levéltárában.

A rendelkezésre álló elszámolások bevételi és kiadási rovatok szerint ismertetik elsősorban a befolyt és kiadott pénzt és gabonafajtákat. Az utóbbi egy részét a helyszínen dolgozták fel kenyérré, s így adták az egyes csapatoknak. Mivel ily módon többirányú munka folyt a gabonaházakban, épületeikben a tárolóeszközökön kívül sütőeszközökre, állatokra, takarmányra, tűzifára, sóra stb. is szükség volt, s az épület és berendezése karbantartására tisztviselőkn kívül más alkalmazottakat, iparosokat, napszámosokat is foglalkoztattak. A velük kapcsolatos személyi és dologi kiadások beletartoztak az elszámolásba, az eszközökről és a tárolt élelelről többször leltárak is készültek.

Az iratanyagot raktáranként s azokon belül időrendben csoportosították.

E 209.
COLLECTANEA VARIA
(Különböző tárgyú iratok gyűjteménye)
1470—1919
32 csomó, 1 téka

1. Iratok, 1470—1919. 32 csomó
2. Lajstrom, 1536—1845. 1 téka

Ezt a gyűjteményt kisebb irategyüttesekből alkották meg, jóval az Országos Levéltár felállításá után. Alkotórészei (számszerint 18) javarészt organikus egységek: vagy valamilyen kincstári vonatkozású ügygel kapcsolatban keletkeztek, vagy társhatóságok, alárendelt hivatalok irattárainak részleteiként, magánosok hagyatékaként kerültek be a kamara archívumába.

1. Vermehrung der ungarischen Dreissigstämter gegen Österreich 1802—1805.

A bécsi udvari kamarának egy ügyre vonatkozó ügyiratai a mellékletekkel: 1838-ban küldték át ezeket Bécsből a magyar kamarának, visszaküldésükre nem került sor. A tárgy: új magyar harmincadok szervezése az osztrák határon (a század első évében) s a csempészet ezzel kapcsolatban felmerülő kérdései.

2. Acta restantias aerariales subsidiales apud nobilitatem inclity comitatus Zagrabensis ab annis 1813 et 1814 exhaerentes concernentia 1813-1830.

Ezek az iratok részben Spelletich ügyvédől, a károlyvárosi német kamarai adminisztráció fiskálisától (a károlyvárosi városi tanács útján), részben a Zágráb megyei levéltárból (mint ottani iratok másolatai) kerültek a zágrábi kamarai adminisztrációhoz s onnan a magyar kamarába (1830-ban).

A horvátföldi uradalmakra, nemesekre, egyháziakra, városi polgárookra és honoratio-rokra háruló subsidium kivetésében és behajtásában különféle katonai és polgári hatóságoknak volt része (horvát generalis congregatio, deputációk és udvari commissiok, károlyvárosi horvát-illír polgári kormányzóság, megye és Kreisamt, kamarai adminisztráció és számvevőség, hadbiztos, a cassa subsidialis pénztárosa, károlyvárosi bíróság, ügyvédek), a pénz az Aerarial Cassába került. Az 1810-es évek elején nagyszámú adóköteles maradt hátralékban, s ezek ellen a fiskus rövidesen pereket indított. A pörösködés iratai, valamint az azt megelőző és kísérő hatósági iratváltások termékei kerültek itt egybe, túlnyomórészt másolatban.

3. Acta annorum 1717 et 1718 circa regnicolarem commissionem in objecto rectificationis metarum inter regnum Hungariae et archiducatum Austriae. 1717—1718.

A sorozat legfontosabb darabja az 1717-ben kiküldött magyar-osztrák határrendező bizottság jegyzőkönyve. Benne megtalálhatók (átiratban) a kiküldetéssel kapcsolatos királyi rendelkezések, a fölterjesztett vélemények, jelentések, valamint a bizottsághoz benyújtott kérvények, tiltakozások s a tárgyalás menetének ismertetése. A többi irat is javarészt másolat, kisebb részben eredeti: törvénycikkek, utasítások, előterjesztések, jelentések, bizonyáglevelek, határjárólevelek, kamarához írott levelek, iratjegyzékek.

Az 1794—95-ben működött határrendező bizottságnak korábban ugyanitt őrzött iratait az *Acta radicali*ába rakták vissza.

4. Acta districtus Jazygum et Cumanorum concernentia. 1552—1748.

Gyűjtemény jellegű iratcsoport, a jászkunok kiváltságaira és redempciójára, birtokjogi, igazgatási, adózási, gazdálkodási ügyekre vonatkozó igen vegyes iratokkal, amelyek között sok a másolat.

A királyi, káptalani és bírósági kiadványok a privilégiumokat, a birtokpörök, bűnpörök mozzanatait, a bérleti szerződéseket őrizték meg; az összeírások, a följegyzések és a nyugták pedig az adózási, legelőbérleti viszonyokat. A királyhoz, kamarához, nádorhoz, jászkun kapitányhoz címzett (s javarészt kunok, jászok által írott) levelekben, kérvényekben is elsősorban a kiváltságok ügyei, az adó, a terhek miatti panaszok jelentkeznek.

5. Besztercebányai bányairatok. 1470—1804.

A múlt század első felében a besztercebányai bányakamara és Besztercebánya város közt három évtizedes per folyt birtokjogi és közigazgatási kérdésekben. A döntést csak 1862-ben hozták meg. A maga ügye védelmére mindkét fél hatalmas tömegű iratanyagot gyűjtött össze és mutatott be a bírói fórumok előtt; a kincstár elsősorban a bécsi udvari kamarától, továbbá a selmecebányai főbányagrófsági és a besztercebányai bányabírószági levéltárból, a város főleg saját levéltárból szerezte be ezeket. A bányakamara jogutóda, a besztercebányai erdőgazgatóság a kincstári iratokat — mint a magyarországi bányászat és erdőgazdálkodás s közelebbről a besztercebányai kamarai uradalom és erdőgazdaság történetének elsőrangú forrásait — használat után rendeztette és lajstromoztatta, lajstromukat kiadatta (Zivuska Jenő: A besztercebányai magyar királyi erdőgazgatóság régi okiratainak tartalomjegyzéke. Besztercebánya 1906.). Jegyzékelésük után a hazai levéltárakba tartozó iratok eredeti helyükre (Selmecebányára) kerültek vissza, a Hofkammerarchiv iratai pedig a Földművelési Minisztériumon keresztül 1905-ben az Országos Levéltárba jutottak. Az utóbbiakat helyezték el a *Collectanea variában*.

Ezek elsősorban a királyi udvari kamara iratváltásai során keletkeztek. Ezen kívül — részben mellékletként, nem egyszer másolatban — királyi privilégiumokat és ítéletleveleket, peres iratokat (köztük bányatörvénytörvényes és más jegyzőkönyveket, kivonatokat), szerződéseket, bizonyágleveléket, nyugtákat, elszámolásokat és följegyzéseket is megőriztek, továbbá a magyar kamarához, a bányakamarához intézett beadványokat is.

Az iratok jelentős része vagyoni jogi vonatkozású ügyeket érint, főként a bányák, bányavárosok és objektumaik tulajdonjogát (alku Mária királynéval a városok visszadására körül, magántulajdonban levő bányák, házak, majorok öröklése, adásvétele, kincstáriak eladományozása, határviták). Sok irat keletkezett a bányavárosok és a bányák igazgatásával kapcsolatban (városok kiváltságai, hatásköri összeütközések város és bányakamara közt, bizottságok működése, bányatisztviselők kinevezése, bányamunkások és bányavárosi jobbágyok terhei, pereskedései). A gyűjtemény jelentős forrása a bányagazdálkodásnak (bérleti ügyek, elszámolások, kalkulációk), a bányászat technikájának (kemenceépítés, javítások, salakfeldolgozás, rézbányavíz hasznosítása, vashánya nyitása, ércolvasztás), nemkülönben a bányavárosokban folyó másirányú gazdálkodás történetének (kincstári majorságok építkezése, bérbeadása, erdőrendtartás, erdő- és legelőbérlet, vadászat, halászat, bor- és sörmérés, tizedbérlet, kereskedelem, adó- és kvártélyterhek, városfalépítkezés, kórház).

6. Rationes domini Arad-Mutinensis. 1802.

Arad és Zaránd megye hatalmas kincstári birtoktестei 1732-ben kerültek Rinaldo modenai herceg birtokába. A hercegek javarészt bérletként hasznosították. A XVIII—XIX. század fordulóján már a kincstár vétette számba a birtokok anyagi helyzetét.

Az iratcsoport törzse egy 1802. évi részletes kimutatás az uradalmat illető tartozásokról, valamint a liquidációs iratok. Mellékletek: a földesúri jövedelmeknek és hátralékának, valamint a községek számára előlegként adott gabonamennyiségeknek a jegyzékei, néhány adóslevéllel.

7. Protocolla cameralia Arvensia. (XVII. sz.—) 1760—1862.

Az árvai-lietavai uradalom — birtokosainak, a Thurzók árvai ágának 1621-ben történt kihaltával — leányági örökösök kezére került. Az ő utódaiké volt másfélszáz évvel később is; közbirtokosságukban a kincstár súlya lett döntő (potior compossessor). 1760-ban bizottsági vizsgálatot kellett indítani a lietavai Thurzó-levéltár kifosztása miatt; a bizottsági tárgyalásokon, akárcsak előbb és utóbb a közbirtokossági üléseken, a gazdálkodás kérdéseivel is foglalkoztak (építkezés, erdő-, legelőmegosztás, vasbánya, sör- és szeszfőzés, malom, fűrész, bérletek, vásár, termésértékesítés, soltszék kiváltságai, úriszéki pörök, számadások ellenőrzése, jobbágypanaszok terhek és jogok ügyében, tilalmak, büntetések, tisztartói fizetés és költségmegtérítés). Ülésjegyzőkönyveiket a kamarához küldték fel, nem különben az ügyvel kapcsolatos (és más, árvai uradalmi) ügyintézés termékeit, köztük számadás jellegű iratokat, leveleket, jobbágyfaluk panaszait.

A levelek írói kitérnek az uradalmi gazdálkodás kérdéseire is, megemlítik a birtok „carbo bituminosus”-leletét. Mellékletként XVII. századi Thurzó-uradalmi iratok másolatai is itt találhatóak meg.

Az ülésjegyzőkönyveknek fent ismertetett típusa az 1760 és 1779 közötti időből maradt meg itt. A következő évtizedekből valókat a *Neo-regestrata actában* és a kamarai regisztrátúra *Oeconomica* departamentumának iratai közt lehet megtalálni. A *concursum censuralis rationum per officiales dominiorum Arva et Liethava redditatum* hasonló típusú jegyzőkönyvei az 1840—1862 közötti időből vannak meg ebben a sorozatban. Ezeket az üléseket az uradalom plenipotentiarius directora vezette, s a társbirtokosok illetve képviselők voltak azokon jelen. A számadások részletes ellenőrzése mellett itt döntöttek az igazgató és az alkalmazottak személyéről, itt hozták a tisztviselők hatáskörével, a vagyoni jogi, kegyúri jogi kérdésekkel, a gazdálkodással, a rendfenntartással és az 1853-i úrbéri pátenus után beállott változásokkal kapcsolatos határozatokat.

8. Acta regio-camerale dominium condam Élesd seu Sólyomkő ab anno 1754 usque 1778 respicientia.

11. Acta regio-camerale dominium Magno-Varadiense ab anno 1752 (1536)... usque 1780 respicientia.

12. Acta regio-cameralem oeconomiam Püspök-Ladány ab anno 1724 usque 1786 respicientia.

A XVIII. században működött máramarosi-nagyváradai kamarai adminisztrációnak a magyar kamarába beszállított iratait több kisebb csoportra különítették szét aszerint, hogy melyik kincstári uradalom ügyeit érintették. A másodiknak 1804-ben mutatták be a lajstromát.

Az adminisztráció iratainak nagyobb része a szervhez (illetve az adminisztrátorhoz vagy ülnökeihez) küldött kamarai leirat, továbbá a kincstári uradalmaktól és magánosoktól ugyanoda érkezett fölterjesztés. Kis számban vannak csak adminisztrátori fogalmazványok, de annál több a melléklet jellegű darab, köztük számadás, összeírás, úriszéki jegyzőkönyv stb.

Az iratok kisebb része a kincstár birtokjogi érdekeit érinti: más birtokosokkal folyó vitákat, határpereket, egyezségeket, cseréket, az uradalom reluitióját, kincstárra szálló javak vagy átvett püspöki javak ügyét. (Az 1752 előtt darabok is birtokjogbiztosítók.)

Többségben vannak az uradalom gazdálkodására és igazgatására vonatkozó iratok, bennük az építkezés, hídépítés, útjavítás, termelés (szőlőtelepítés, malom, méhes, szeszfőzés stb.), áruértékesítés (bormérés, kocsmárenda, gabona kiadása parasztnak, vásári limitáció), jövedelemkezelés és számbavétel (gazdasági reguláció, összeíráskészítés, földbérlet, vám, dézsma, adó, restanciák, uradalom vizitációja) ügyeivel, a tisztviselői kar személyi kérdéseivel és számos adattal az úrbéres nép helyzetére (mezővárossá emelés, úrbérrendezés, közlegelő, fahasználat, szolgáltatás és robot, hadseregélelmezés terhe, katonák okozta károk, tisztartóktól szenvedett sérelmek). Felmerülnek a kegyúri jogot érintő kérdések (lelkészek, tanítók kiváltságai, egyházak, iskolák anyagi támogatása, építkezései) s a helyi igazságszolgáltatás problémái is (hamispénzverés, úriszéki ügyek).

9. Acta possessionem Gyertyámos tangentia. XVIII—XIX. század.

A Torontál megyei Gyertyámos községben fekvő zágrábi püspökségi birtokra vonatkozó bécsi udvari kamarai és magyar kancelláriai iratok 1840 körül kerültek a magyar kamarába. Velük együtt jutottak oda más püspöki birtokokra vonatkozó darabok is, mégpedig azokra, amelyeket a kincstár az 1780-as években Gyertyámossal együtt kárpótlásként adott a zágrábi püspöknek, határörvidék számára kisajátított birtokok ellenében. Gyertyámost ugyanis utóbb (a XIX. század első éveiben) az egyik zágrábi püspök a rokonaira ruházta, utóda a 30-as években vissza kívánta szerezni a püspökség számára, s e célból kérte a magyar kamarától az egykori csere okiratait; a magyar kamara az udvari kamarához s a kancelláriához fordult; a tőlük kapott iratok utóbb nála maradtak.

Az egyik csoportban az udvari kamara, a másikban a magyar kamara ügyiratai találhatóak, mellékleteikkel együtt.

A XVIII. századi magyar kamarai iratok a püspök és a kincstár között lefolyt csereügyletről szólnak, a XIX. századiak az iratok kölcsönzéséről.

10. Acta castrum et dominium Lykava tangentia. 1550—1769.

A Liptó megyei likavai uradalom iratai is a bécsi udvari kamarából kerültek a magyar kamara birtokába: a Hofkammer ügyintézése során keletkeztek, mellékleteik száma nagy. Lajstromuk 1840-ben készült.

Az uradalmat a kincstár 1591-ben vette át Pekry Lajos özvegyétől, az 1560-as években s utóbb többször huzamos ideig volt zálogban.

Tartalmilag az iratok birtokjogi és birtokigazgatási vonatkozásúak. Beszámolnak a birtok átvételéről, a zálogosítás terveiről és részleteiről, a leltározásról, az uradalomért folyó perekről, a birtok ingóságairól és jövedelmeiről, a rézkereskedelemről, a birtokon lakók terheiről és sérelmeiről, az alkalmazottak személyi ügyeiről, a gazdálkodás részleteiről (építkezés, bérlet, majorság, sörház).

11. *Lásd a 8. szám alatt.*

12. *Lásd a 8. szám alatt.*

13. A szerb-bánsági határőrvidék erdei szolgálmainak megváltása. 1871—1879.

Az egykori szerb-bánsági határőrvidék erdői egy 1871. évi törvény értelmében megosztásra kerültek: részben a magyar állam tulajdonába mentek át, részben a községekéi lettek, amelyek addig is használták őket. Az osztozással, illetve az átadással kapcsolatban 1876—1879-ben átvételi jegyzékek, részletes térképek és kimutatások készültek (az utóbbiak községenként az állami és magánerdőkre, területükre, hozadékukra, a községlakókra vonatkoznak. Kötetekbe kötve őrizték meg az erdőmagánbirtokosok által kiállított kötelezvényeket. Megmaradtak a felosztás ügyében írott jegyzőkönyvek, a felosztási tervek, a faértéktáblázatok, a határleírások s néhány törvény és határozat szövege.

14. Acta episcopatum et capitulum ecclesiae Segniensis concernentia. 1702—1795.

Két külön iratcsoport: az udvari haditanácstól és a bécsi udvari kamarától 1844-ben a magyar kamarának átadott iratoké. A lajstrom 1844—45-ben készült.

Itt is a két főhatóság ismert irattípusai találhatóak meg, köztük a trieszti Intendenza fölterjesztései is. Tárgyuk: a zenggi püspökség és káptalan II. József alatt végbement regulációja (a klerikusok számának és dotációjának szabályozása stb.), továbbá a püspökséget és káptalant ért veszteségek kárpótlása (1702—1795), melyek a püspökségi birtokoknak a határőrvidékbe való bekebelezésével s a dézsma elvesztésével érték az egyházat).

**15. Operata circa receptionem aequivalentium episcopatus Zagradiensis in Banatu.
1792—1793.**

A zágrábi püspökség határörvidékbe eső s így kisajátított javainak elvesztéséért a kincstártól bánsági birtokokat kapott „egyenértékű” kárpótlásul (Boka, Billied, Clary, Gyertyámos, Kaunak, Ketsa, Klein-Jetsa, Neuzina, Perjámos, Pessak Torontál megyében, Varjas Temes megyében). A kamarai archívum őrizte meg az újonnan kapott falvak úrbéri jövedelmeiről és tizedeiről szóló kimutatásokat, nemkülönb azokat, amelyek az új birtokon továbbra is a kincstár tulajdonában maradó javakat veszik számba.

**16. Litteralia documenta cum caduca substantia advocati Josephi Papp apprehensa.
1715—1794.**

Papp József pesti ügyvéd iratai halála után a kincstárra szállottak. Egy részük — levelek — az *Acta diversarum familiarum*ban található meg. Misszilisek itt is vannak, zömmel azonban Papp ügyvédi működése során hozzákerült peres iratokat találjuk ezen a helyen, köztük az ügyfelek családi iratait, javarészt pertesteket mellékleteikkel. Akad királyi rendelettel kapcsolatos fölterjesztés, megyei tisztújításra vonatkozó irat (pl. beszédszöveg), jogi compendium, magyar és latin vers-, dalszöveg is.

**17. Acta bona Szerencsy-Poganyiana Marmatica concernentia.
XVIII—XIX. század.**

Az 1772-ben kincstárra szállt Szerencsy-Pogány-féle máramarosi birtokokat a Szerencsy-Pogány-örökösök az 1830-as években perelték a fiskustól. Az ügy végleges eldöntését hosszas „operatumok” előzték meg. A róluk készült jegyzőkönyveket, valamint a hozzájuk csatolt számos mellékletet tartalmazza ez az iratcsoport. Mellékletekként elsősorban a birtok kincstári kezelése alatti sorsára vonatkozó birtokjogi iratokat, hivatali aktákat őrizték meg.

Szerencsy Ferenc apja halála után, 1772-ben Máramarosból Abaúj megyében költözött, s ezért máramarosi birtokait örökvallás útján a kincstárnak adta el. Unokahúga, Pogány Eszter birtokai is így lettek a kincstáréi.

Ebből az időből s a következő évekből ránk maradtak az eladás okmányai, valamint a birtokot érintő számos irattermék, köztük a Máramarosba irányuló német telepítés, az úrbérrendezés vagy az úriszéki bíráskodás iratai is. A következő század első feléből, amikor a kincstár és a Szerencsy-Pogány-örökösök közötti pereskedés folyt, ítéletek, egyezkedési kísérletek iratai maradtak meg. Az ügyet kézben tartó máramarosi kincstári adminisztráció is sok iratot váltott ebben az ügyben, főként jogi előadóival. Jelentés futott be a birtokon történt beruházásokról, tömegesen készültek a becslések. Az 1840—50-es években — már a pénzügyminisztérium és a Finanz-Landes-Direktion korába átnyúlva — tovább folytak a birtokokkal kapcsolatos tárgyalások. A Finanz-Landes-Direktion ügyiratai (köztük a kincstári jogügyigazgatóval folytatott levelezés) újabb egyezkedési és más tervekről számolnak be.

18. A Magyar Királyi Központi Állampénztár iratai. 1782—1919.

Ezt az iratsorozatot az Állampénztár 1925-ben adta át az Országos Levéltárnak. Az egymással alig összefüggő kisebb csoportok — többnyire az Állampénztárhoz illetve elődjéhez, a Főközfizető Hivatalhoz címzett felsőbb rendelkezések — a következők:

1. A budai Hadipénztár feloszlására vonatkozó tárgyalások iratai. 1859—1860.
 2. Kamarai, illetve pénzügyminiszteri rendeletek a K. Mittels Haupt Zahl Amthoz illetve az Állampénztárhoz az érmepénzek kezelésére, súlyára stb. vonatkozóan. 1816—1873.
 3. Az állampénztár (Regnicolar Cassa) tárgyleltára. 1857.
 4. A kiegyezéssel kapcsolatban kiadott körrendeletek (osztrák hatóság köszöntése a szétválás alkalmából, a magyar közigazgatás és hivatalos nyelv intézményesítése). 1867.
 5. Nyereménysorsjegyek kibocsájtására (1870), portómentességre (1873), Pest-Buda-Óbuda egyesítésére (1873), a szegedi kormánybiztosságra (1879) s a pénzügyigazgatási tisztviselőkre vonatkozó iratok.
 6. Pénzügyigazgatási tisztviselőkre vonatkozó Finanz Landes Direktion- és pénzügyminisztériumi körrendeletek alárendelt hatóságokhoz, esküforma. 1857—1870-es évek.
 7. Pénzkezelési szabályzat. 1867.
 8. Utasítás a földtehermentesítési alapot igazgató szervek számára. (Instruction für die... zur Verwaltung des Grundentlastungsfondes berufenen Organe, Wien 1854.)
 9. Tanácsköztársasági rendelkezések a lelkészek és tanerők javadalmi, illetményei ügyében. 1919.
 - 10—13. Uralkodói fölmentések a pénzkezelési zárszámadások számára. 1782—1843.
 14. A királyi közalapítványi főpénztárnál és fiókszerveinél működő tisztek és szolgák esküi. 1840—50-es évek.
 15. Az állampénztárhoz intézett rendeletek jegyzőkönyve (Protocollum normalium ordinum). 1826 (—1884).
- Ebből az iratsorozatból az 1848—49-es elszámolási könyveket és iratokat az 1848—49-i minisztériumok levéltárának adták át.

Az iratoknak a 18 leszámozott tárgyi csoporton belüli rendje különböző. Némelyikük (például a 4.) rendezetlen, másutt valamilyen, a korábbi irattári kezelésből maradt összefüggések s relatív időrend állapítható meg (így az 1., 7., 10. esetében, jellemző ez a Hofkammer-iratokra). A 11., 12., 14., 17. és 18. csoport iratai fasciculusokba tagolódnak, a tagolást azonban többnyire nem előzte meg rendezés. A 8., 11. és 12. csoportban (a 11. és 12-ben a később felállított fasciculus-rendtől függetlenül) a nagyváradmáramarosi kamarai adminisztráció irattári számozása van ma is érvényben (előbb iktatószámok, azután az 1770-es években év-hónap-szám, mindenütt nagy hiányokkal, már csak azért is, mert a 3 mai csoport egykor egyetlen sorozatba tartozott). Szoros időrendje van az 5. csoportnak és számrendje a 18.-nak.

Az 1., 2., 8., 10., 11., 12., 14., 16. csoporthoz lajstromok készültek (néhol csak összefoglalóan ismertetik az iratokat). Az 5. csoport részletes lajstroma megjelent *Zivuska Jenő*: A besztercebányai m. kir. erdőigazgatóság régi okiratainak tartalomjegyzéke (Besztercebánya, 1906) c. művében, ennek számozása azonban nem pontos. Utolsó része szűkszavúvá válik. A 18. csoportnak iratjegyzéke van.

E 210.
MISCELLANEA
(Vegyes iratok)
1526—1878
107 csomó, 1 dosszié

1. Iratok, 1526—1878. 107 csomó
2. Jegyzék, 1526—1878. 1 dosszié

A magyar kamara levéltárában évtizedek során nagytömegű rendezetlen iratanyag halmozódott fel, elsősorban a volt szepesi kamara (annak is különösképp számvevősége) és más alárendelt kincstári szervek (királyi jogügyigazgatóság, kincstári fiskálisok, harmincadosok stb.) beszállított és széthullott irataiból. A pozsonyi számvevőségi, valamint a szerves összefüggésükből kiesett más pozsonyi kamarai (Finanz Landes Direktion-, 1848—49-es pénzügyminisztériumi) iratok egy részét, s több, a kamarába szállított családi, személyi iratot is velük együtt tároltak. E nagy halmaz egyes részeinek valamelyes rendezésére csak az Országos Levéltár felállítása után került sor. Egyik ilyen részleg iratait 12 nagy tárgyi csoportba sorolták, s az egész gyűjteményt Miscellaneának nevezték el. A későbbi, finomabb rendezés során a „Cameralia” csoport iratai közül helyükre rakták mindazokat, amelyek a kincstári levéltárak valamelyik szerves sorozatába beillettek. 2 tervrajzot a Tervtárba tettek át.

1. Cameralia

Ebbe a csoportba zömmel kamarai provenienciájú iratok kerültek. Legtöbbjük a XVII. század második feléből és a XVIII. századból származik.

Az iratanyag tárgya a sokrétű kamarai ügyintézést tükrözi. Adatok találhatóak benne a kamarák belső ügyvitelére, tisztviselőire, a birtokviszonyokra (adomány, háramlás, pörösködés), a birtokigazgatásra (gazdálkodás, bérlet, úrbéri viszonyok), a harmincad- és dézsmaadminisztrációra, a városokra (tanácsválasztás, építkezés, szepesi városok visszacsatolása). Van itt forrásanyaga a török kor országos történetének is.

2. Civitatensia

Az uralkodó a királyi városok (és később a kincstári mezővárosok) igazgatási és gazdasági ügyeit részben a kamarák útján ellenőrizte és irányította. A kamarák és a városok közti érintkezést nem csupán a levélváltás jelentette, hanem azoknak a bizottságoknak a munkája is, amelyeket a kamarák küldtek ki egy-egy városba vizsgálatra és jelentéstételre. Az itt őrzött iratok jelentős részét alkotják e bizottságok jelentései és mellékletekkel együtt felküldött jegyzőkönyvei, helyenként fogalmazványai, továbbá a városok kamarákhoz fölterjesztett beadványai, városokra vonatkozó kamarai fogalmazványok, nem egyszer pedig a városokhoz juttatott leiratok, hozzájuk beadott kérvények, jobbagypana-

szok is, amelyek utóbb valamilyen úton a kamara levéltárába kerültek. Ide sorolták még néhány földesúri mezőváros és község hasonló természetű iratait.

A mellékletek változatos anyagából említsük meg a kiváltságleveleket, az összeírásokat (lakók, foglalkozásuk, épületeik, birtokuk és anyagi helyzetük, adójuk stb.), a tisztviselő-jelöltek minősítési lapjait vagy Pósalaki 1696-os Debreceni históriájának egy későbbi kiadását. A mezővárosok, községek anyagának jelentős része a Szepességből származik: helységenkénti kimutatások találhatók benne az ott végrehajtott földmérés 1789-i revíziójáról, valamint az 1786—87. évi bizottsági és más vizsgálatok eredményei a 16 szepesi város igazgatási, gazdálkodási, jogszolgáltatási viszonyaira vonatkozóan.

Tárgyukat tekintve az iratok a városi élet legtöbb ágát érintik: a tisztújítást, a vezetőség működését és az ellene fel-feltörő elégedetlenséget, a mozgalmakat, a város vagyoni jogi érdekeinek védelmét, a városi gazdálkodást (vásár, árszabályozás, adó, bérlet, építkezés, útjavítás, állattartás, gabonaházak, malmok, úrbéreszek, elszámolás) érintik, foglalkoznak továbbá iparával-céheivel, a polgárok anyagi helyzetével, az egyházi, egészségügyi, szociális és művelődési viszonyokkal.

3. Decimalia

Ez az iratcsoport a dézsma adminisztrációja, elsősorban a gabonated beszedése, további bérbeadása, a szedéssel kapcsolatos visszaélések megtorlása és a tizedgabona felhasználása során keletkezett iratokat tartalmazza, túlnyomórészt a XVI—XVII. századból, a kincstári bérlet idejéből.

Ebben a korszakban királyi rendeletek, kamarai utasítások, levelek szabályozták a beszedés és felhasználás módozatait, a dézsmaszedők, cséplők kötelességeit, a dézsmások és más helyi kincstári szervek pedig jelentésekben, kérvényekben fordultak fölöttes hatóságukhoz. Prédikátorok, nemesek, parasztok keresték fel írásaikkal, panaszaikkal a kamarát vagy a dézsmásokat. A kamarákhoz juttatták el a dézsmások a beszédéskor készült jegyzékeiket, számadásaikat, valamint ezek mellékleteit, s mindez a számvevőségen került további feldolgozásra. A visszaélésekkel kapcsolatos vizsgálatok iratait kezdetben valószínűleg a királyi jogügyigazgató tartotta magánál. A kamarák őrizték meg a dézsmások esküszövegeit s az adminisztráció során keletkezett sok iratjegyzéket, másolatot is.

4. Dicalia

Ide gyűjtötték a XVI—XVII. század rovásadójának, a XVII. század végén szedett fogyasztási adónak (accisa, 1672—1703), valamint a különféle taxák adminisztrációjára vonatkozó iratokat: az uralkodó, az udvari és a magyar kamara, az adóbeszedő szervek (dicatorok, accisarum exactorok), a megyék és magánosok adóügyben folyó iratváltásának termékeit. Mellettük megannyi melléklet és a belső ügyvitel során (javarészt a számvevőségen) készült irat: főként elszámolások és hozzájuk kapcsolódó darabok találhatók.

5. Dominalia

Itt a kincstári birtokok — s mellettük az átmenetileg kincstártól kezelt egyházi és magánjavak — gazdálkodására, igazgatására, tisztségviselőinek és parasztnak helyzetére, gabonaházakra vonatkozó iratokat lehet együtt találni, túlnyomórészt olyanokat, amelyeket a szepesi (s kisebb részben a pozsonyi) kamara számvevőségén őriztek, s onnan szóródtak szét. A kamarához érkezett és itt található iratok jelentős részét megküldték véleményezésre vagy tudomásulvétel céljából a számvevőségnek. Kevesebb a kamarai fogalmazvány és följegyzés. Idegen eredetűek az uradalmi tisztartókhöz írott levelek valamint egy uradalmi levélfogalmazványkönyv.

A legnagyobb tömegben található és egyben legértékesebb iratok az egykori számvevőségén őrzött uradalmi számadások és mellékleteik, valamint a velük kapcsolatos észrevételek és az utóbbiakra adott válaszok. (A legkorábbiak a XVI. század közepéről maradtak ránk: egri uradalom 1549, gyulai 1554, 1560, 1561, sárospataki 1569.) Kísérők: épület-, termény- és állatleltárak, szerződések, kiutalások, konvenciók, nyugták, számadáskivonatok, jövedelem-, bírság-, fizetés-, napszámkimutatások, iratjegyzékek. Kevesebb a kincstári birtokok vagyoni jogi védelmével kapcsolatos irat.

6. Ecclesiastica et religionaria

Ez az iratcsoport egyaránt fontos anyagot tartalmaz a XVI—XVIII. századi magyarországi egyházpolitikára (a rendek vallási vitáira és a katolikus-protestáns küzdelem más formáira), az egyházak (elsősorban a római katolikus egyház) és a szerzetesrendek vagyoni jogi ügyeire, gazdálkodására, építkezéseire, alapítványaira, művelődési és hitéletére, a lelkészek helyzetére, a fundus studiorum-ra. A görögkeleti és az unitárius egyházról csak igen kevés emlék maradt.

Sok irat keltezett az egyházi ügyekben kiküldött kamarai bizottságok működése során, de a központi és helyi kamarai szervek rendszeres ügyintézése során is, s nagy számban kerültek ide a római katolikus méltóságoknak és a protestáns rendi vezető politikusoknak a levelei. A vagyoni jogvédelem irattípusai közül kiemelhetők a püspöki hagyatékokról, az egyházi birtokokról és jövedelmekről, a megszüntetett szerzetesrendek és az elítélt prédikátorok elkobzott javairól készült leltárak és kimutatások, az alapítványok vagy kegyúri jogok ügyében folytatott perek. Akadnak vallásos szövegek is.

7. Militaria

Az itt található iratok javarészt a XVI—XVII. században keltek: ez volt az az idő, amikor a magyar hadsereg (különösképp a rovásadóból felfogadott zsoldosok) pénzzel és élelemmel való ellátása részben még a kamarák útján történt. Ilyen esetekben az elszámolást is a kamarákhoz kellett benyújtani. Így jutottak a kamarák nagymennyiségű irat birtokába, amelyek a várak állapotára, a katonai építkezésekre (várépítés, kaszárnyajavítás), a felvonuló vagy állomásozó őrségek, katonák helyzetére, különösképp elszállásolására, élelmezésére, fizetésére, az insurrectiora, a katonai rendtartásra, fegy-

lemre, a kihágásokra, kártevésekre, a várak feladására, lázadásokra és a mindezzel kapcsolatos bíraskodásra vonatkoznak.

A kamarákhoz befutó iratokon kívül itt őrzik a katonai építkezésre, ellátásra vonatkozó terveket, elszállásolási rendeket, katonai számadásokat (kapitányoké, hadipénztárosoké, élelmézmestereké zsoldról, fogyasztott élelemről, dologi kiadásokról), a hozzájuk kapcsolódó iratokkal, köztük konvenciókkal, pénzre vagy forspontra szóló kiutalásokkal, nyugták és ellen nyugták (zsoldfizetésről vagy végzett munka fejében föl-vett összegről, élelemről, borról, a kapott ellátásról). Van mustra, létszámkimutatás (őrségé, regrutáké, szabadságosoké, gratuitus laboré), leltár (hadiszereké, katonák hagyatékáé), kárjegyzék (katonáktól polgári lakosságnak okozott károkról), hűségeskü, kapitulációs feltételjegyzék.

8. Montanistica et monetaria

A kutató itt a kamarai irányítás alatt működő ércbányák művelésére, az aranymosásra (főleg XVIII. századi, Szlavóniából), a bányák tulajdonjogára és bérletére, a bányavárosok birtokaira, gazdálkodására, bányászok követeléseire, a bányabíraskodásra, továbbá a pénzverésre, pénzhamisításra találhat adatokat.

Az udvar és a bányauyi szervek (meg a bányavárosok, bányászok) levélváltása valamint néhány bizottsági jegyzőkönyv alkotja a szorosan vett kamarai provenienciát. Az uralkodóhoz, az udvari kamarához, a főbányagrófhhoz és a kamara alá rendelt szervekhez címzett beadványok utóbb kerültek az archívumba.

A számvevőség iratanyaga: elszámolások és kimutatások a termelésről és az értékesítésről, az „aranyválasztás”-ról, a mosott aranyról, a hozzájuk kapcsolódó iratokkal itt is jelentős helyet foglal el. Van határjárás és birtokkimutatás, alkalmazotti eskü és számos peres irat is (főként pénzhamisítási ügyben).

9. Postalia

A feudalizmus korának postai forgalma kincstári ellenőrzés alatt állott. A kamaráknak külön „postái” (= postásai) is voltak. Ebben a sorozatban a postaszolgálat rendjére, költségeire és a postai alkalmazottak személyi ügyeire vonatkozó iratok találhatók.

A kamarai ügyintézés irattermékein kívül akadnak itt a postamesterekhez írott levelek és más, nem kamarai provenienciájú darabok is.

A számvevőség nagyszámú postai elszámolást (ratio postarum), nyugtát (például sallarียมként föl-vett összegről), jegyzéket (szállításról, fizetésről, útinapló-szerű Stunden-Pass-t) őrzött meg. Ránkmaradtak postamesteri eskük, postát irányító levelek, postai rendtartásra vonatkozó iratok is.

10. Salinaria

A szepesi kamara felügyelete alatt folyó sóvári és máramarosi sóbányászat, valamint a kincstári sókereskedelem iratainak jelentős része itt található meg. (Törzsüket a *Ratio-nes salinares c.* sorozat, az 1773 utáni darabokat a kamarai regisztratura *Salinaria* depar-

tamentumai őrzik.) A termelés, bányafejlesztés (építkezés), sószállítás és értékesítés, jövedelemfelhasználás mozzanatait rögzítő iratokon kívül számos dokumentum foglalkozik a sóadminisztráció személyzeti ügyeivel, a máramarosi sókamara alá tartozó birtokok dolgával s a salétromtermeléssel, amelyet Magyarországon következetesen a sótermeléssel párhuzamosan irányítottak.

A sorozat jelentős részét a kamarai regisztrátúrába tartozó iratok alkotják, köztük a termelés, értékesítés javítására irányuló javaslatok és tervek, de idekerültek a máramarosi sókamara és sóhivatalok irattárának töredékei is.

Az egykor a kamarai számvevőségen őrzött iratok közül legjelentősebbek a sóofficiának havi, negyedévi és évi elszámolásai. A részletesebb számadásokon a sóvásárló parasztok névsorai is megtalálhatók. Nyugtákat állítottak ki a sóhivatalban fölvevett pénzről, a sóról, a szállításhoz szükséges anyagokról, kimutatásokat készítettek a munkásoknak kifizetett bérről, élelemről, gabonáról, fogyóanyagról, a só áráról és repartíciójáról, urbáriumokat a sókamarai birtokokról. A peres iratok gyakran érintik a sóhivatalokban s a sóárusítás körül történt visszaéléseket.

11. Tricesimalia

Ez a terjedelmes sorozat a XVI—XVIII. századi magyar külkereskedelem történetének egyik leggazdagabb forrása. Bőséges adatok találhatók benne a magyarországi harmincadhivatalok szervezetére, működésére, elszámolásaira, a reformtervekre, a harmincadhivatalnokok személyi ügyeire, visszaéléseire, a harmincadházak építésére, állapotára, a kivitt és behozatalt lebonyolító kereskedőkre és áruikra, a csempészetre, az appaldo-rendszerre, a marhakivittel 1651-es újjászervezésére, a Keleti Társaságra.

A kamaráknak címzett iratok mellett nagy számban található itt a királyhoz címzett, de a kamarákon beadott vagy oda áttett fölterjesztések, mely utóbbiakat főként a visszaélésekkel vádolt harmincadosok és a harmincadhivatalokkal érintkezésbe került kereskedők írták. Jelentős a harmincadhivatalok egykori irattárainak töredékanyaga, az illetékszedés, az engedélyek, kedvezmények, a pénzkiutalás, az elszámolás ügyében kelt leiratokkal. Kerültek a gyűjteménybe harmincadügyben írott, megyékhez, városokhoz küldött levelek is.

Igen terjedelmes az egykori számvevőségekhez beküldött és hosszú időn át ott őrzött számadás jellegű anyag, melyben harmincadnaplók (a XVI. század közepétől, például a nagyszombati, szendrővári harmincadhivataléi), jegyzékek a bevételről (a befizetők nevével), az árukról és az illetékekről (országoként, harmincadhivataloként, árufajtánként a XVIII. századból), továbbá nyugták a harmincadosoktól fölvevett összegekről, elismervények a fölvevett harmincadcédulákról, elkobzott értékek leltárai, füzetekbe kötött üres és felhasznált harmincadcédulák, harmincadosi eszközövek vannak elhelyezve.

A nagyszámú peres irat részint harmincadosi visszaélésekkel, részint harmincadilletéssel tartozó kereskedők hagyatéki ügyeivel kapcsolatban keletkezett.

12. Urbarialia

A kutató itt a kincstári és más birtokok úrbéri viszonyaira, úrbéri jövedelmeire, úrbérendezéseire, parasztjainak helyzetére, sérelmeire, megmozdulásaira, az úriszéki bírásokodásra, kisebb részben birtokjogi kérdésekre talál adatokat.

A kamarákhoz beérkezett iratok közül nem hiányoznak a bizottsági jelentések, a megyei feliratok vagy a községek és a parasztszervezetek panasziratai sem.

Az egykori, regisztratúrába nem tartozó iratok főként az úrbéres jogok és jövedelmek számontartására, biztosítására szolgáltak: birtok-, telek-, szőlő-, állatjövdelem-, bírság-, beszolgáltatásjegyzékek, birtokleírások, urbáriumok, összeírások, leltárak, becstük, szökött jobbágyok listái, úrbéri szerződések, úrbéri regulációs iratok, továbbá a bíróságok, hiteleshelyek és a megyei szervek különféle irattermékei találhatók köztük.

Az iratokat a 12 tárgyi csoporton belül területi (helységek, megyék esetén alfabetikus rendű) illetve tárgyi tételek szerint, azokon belül időrendbe csoportosították. Az egycsoportos tárgyi csoportokon belül (*Dicalia*, *Postalia*) egyszerű időrend van.

Az anyaghoz részletes jegyzék készült.

E 211.

LYMBUS

(Lymbus)

1527—XIX. század

220 csomó, 15 kötet, 1 dosszié

1. Iratok, 1527—XIX. század. 169 csomó
2. Elenchi, XVI—XIX. század. 50 csomó, 1 dosszié (jegyzékkel)
3. Vegyes könyvek, XVI—XIX. század. 16 kötet

A magyar történetkutatók az 1860-as években kezdtek nagyobb számban rendszeresen levéltári kutatásokat végezni. Akik a kincstári levéltár kamarai archívumában dolgoztak, azok figyelme hamarosan ráterelődött az ott őrzött nagytömegű vegyes provenienciájú rendezetlen iratra. Ezt a XVIII. század óta halmozódó iratcsoportot nevezték el *Lymbus*-nak, bizonyára mert a megbecsült anyagtól elkülönítve, a „szélen” helyezkedett el, s mert ugyanilyen „szélső”, periferikus helyet foglalt el a levéltárosok és kutatók érdeklődési körén belül is. Az Országos Levéltár megalakulását követő évtizedekben a tisztviselők belekezdtek a *Lymbus* rendezésébe, de a munka félbeszakadt, és csak az 1970-es években folytatódott a csupán évszázadok szerinti csoportokban tárolt rész (a III. series) rendezésével. Vétel, ajándékozás útján szerzett iratokkal, személyi hagyatékokkal a *Lymbus* még az 1920-as években is gyarapodott. Ide kerültek a Tagányi Károly agrártörténeti kutatásaihoz gyűjtött és tárgyi csoportokba rendezett kamarai ügyiratok is. Még később a legkülönbözőbb fondok tárgyi rendezése során egybegyűlt darabokat helyezték el itt; a III. seriesből viszont kiemelték és vitték mindazt, ami a kincstári vagy más fondokban ésszerűen elhelyezhető volt.

A 3 series iratai provenienciájuk és tárgyak szerint nem válnak el egymástól. Jelentős részükben a két kamara (elsősorban a szepesi) valamint az abszolútizmus kori kincstári szervek ügyvitele során keletkeztek, azaz a legkülönbözőbb külső és belső szervekkel folyt iratváltás termékei, azok mellékleteivel, valamint a belső ügyvitel irataival (tisztviselő-listák és eskük, tervezetek, az iroda följegyzései, kamarai bizottságok ülésjegyzőkönyvei, fogalmazványai és beérkezett iratai stb.), nem különben néhány kamarai tanácsos, vagy más tisztviselő irathagyatékával és levelezésével.

A kamarai provenienciájú iratok legtöbbje a számvevőségi irattár felbomlásával került ide a rendezetlen iratok közé. Kincstári birtokok és üzemek (majorok, erdőgazdaságok, bányák, sólerakatok, vállalatok), harmincadhivatalok, gabonaházak, s a XVI—XVII. század rovásadó- meg dézsmaszedői ide kellett, hogy beadják elszámolásaikat, az igazolásul szolgáló nagyszámú mellékletet, valamint a számadások elbírálása után az észrevételekre írt válaszokat. A mellettük elhelyezett iratok tanúskodnak a tisztviselőknak adott utasításokról, a konvenciókról, a tisztviselői eskük letételéről; számbaveszik a birtokok művelési ágait, állatait, termését, épületeit, felszerelését, élelemkészletét, szolgáltatásait, igazolják a beérkezett és kiadott pénzüsségeket, beszámolnak a kincstár különféle pénzületeiről, bérleteiről.

Hasonló úton kerültek a kamarai számvevőség irattárába a XVI—XVII. század legtöbb magyar katonai szervének (várórségek kapitányainak, zsoldosseregek parancsnokságainak, élelmezési bizottságoknak, hadiszertáraknak stb.) iratai. Megőrizték itt a főkapitányokkal, parancsnokokkal kötött egyezségeket, az általuk adott reverzálisokat, esküket, a toborzó és más pátenseket, rendelkezéseket, a mustrajegyzékeket, a zsoldkifizetési és élelmezési listákat és számadásokat, a menetterveket, az erődítmény-építkezés, a fegyvergyártás elszámolásai iratait, a vár- és hadiszer-leltárakat s a későbbi időkből pedig a porció és kvártély elosztására vonatkozó iratokat.

Sok került ide a kincstár vagyoni jogi érdekeinek védelmét szolgáló iratanyagból (egykor részben a kincstári jogügyigazgatóság irattárának darabjai). Különösen nagyszámú emléke maradt a politikai és más bűnperekkel kapcsolatos birtokkobzási meg háramlási ügyeknek (elkobzott vagy háramlott javak leltára, kezességlevél a bűnösöktől, stb.) s a szerzetesrendek felosztatásának (leltárak, könyvjegyzék stb.). Politikai tárgyalások iratai, politikai felterjesztések, tervezetek ugyancsak gyakran kerültek a kincstár levéltárának őrizetébe.

A *Lymbus* anyagának jelentős százaléka alárendelt vidéki kincstári szervek, személyek irattáraiból származik, amilyenek a kamarai adminisztrációk, a harmincadhivatalok, kincstári uradalmak, rovásadó- és dézsmaszedők, erdőgazdaságok tisztartói, kincstári fiskálisok, postamesterek voltak.

Uralkodókhöz, Habsburg-főhercegekhez, haditanácshoz, országgyűléshez írott felterjesztések, kérvények, jórészt kétségkívül mint a kamarához véleményezésre vagy tudomásulvétel céljából leküldött darabok kerültek ide. Nem egyszer előfordult, hogy királyi, főhercegi, udvari kamarai kiadványok fogalmazványai is valamelyik magyarországi kamarán készültek el, s ezért ma a *Lymbus*ban van a helyük.

A bécsi udvari kamara s kis részben az udvari haditanács, a bécsi Consilium Commerciorum bizonyos iratcsoportjait egy-egy ügy elintézésének megkönnyítésére adták át egykor a magyar kamarának (például a Keleti Társaságra vonatkozó Hofkammer-iratokat). Hasonló célból más esetekben másolatokat, kivonatokat készítettek királyi és

nádori adománylevelekről, vagy egyéb királyi, haditanácsi, kancelláriai kiadványokról, amilyen például a lotto-rendelet vagy jus armorum-rendelet volt, az erdélyi fejedelem kiadványairól, törvényekről, megyei jegyzőkönyvekről, számadásokról, levelekről.

A kamarai archívum egykori rendezetlen irattömegének jelentős része (különösen a XVI–XVII. századi) fej- és jószágvesztésre ítélt vagy örökös nélkül elhalt személyeknek (családoknak) a kamarára szállott levéltárból származott. A legnagyobb az 1711-ben kincstári kézre jutott Rákóczi-levéltár (benne egyebek közt a Lorántffy-, az Aspremont-családi levéltárak részeivel) s az 1670 után lefoglalt Nádasdi- és Wesselényi-levéltár. Több-kevesebb irattal volt még képviselve az Aszalay, a Bacsók (1890-ben került be), a Barkóczy, a Bercsenyi, a Bilkey, a Czobor, a Dóczy, az Esterházy (Miklós nádor kancelláriájának fogalmazványai), a Homonnai Drugeth, a Jány, a Kőrösi, a Lederer, a Mikulics, a Petróczy, a Vékony, a Welz család és több 1670 után elítélt familia levéltára. Az itt felsorolt családi levéltárak többségének törzsrészét a kamarai archívum önálló sorozataiként vagy az *Acta diversarum familiarum*ban őrzik, s az újabb rendezés során a *Lymbus*-beliek is nagy számban kerültek át oda. Mindeme családok történeti adatai a leltár megfelelő helyein találhatóak meg. A Vékony-levéltár Vékony János huszárkapitány XVIII. századi irathagyatékából, a Welz-levéltár Welz Ferdinánd gróf ezredes, komáromi ezredparancsnok XVIII. századi irataiból áll. Hasonló úton jutottak be az országbírói levéltár töredékei (XVII. század), néhány főkapitányi irat (királyi leiratok, vitézi kérvények, Salm-iratok), több főpapi hagyaték (Verancsics-iratok, Sigray János szepesi prépost, Luzsinszky László nagyváradi püspök és gróf Thurn Antal Károly püspök iratai), avagy felosztott rendházak iratanyaga (mind a XVIII. századból).

A családi levéltárak (s a hozzájuk sokban hasonló egyházi gazdasági levéltárak) anyaga igen sokrétű: levelezés, leveleskönyvek, kérvények, birtokjogi kiadványok, peres iratok, végrendeletek, leltárak, a gazdasági ügyvitel iratai, genealógiák, receptek, egyházi beszédek, értekezések, feljegyzések, stb. kaptak helyet bennük.

A *Lymbus* iratai egy részének provenienciája bizonytalan. Többnyire nem állapítható meg kétségtelenül, hogyan kerültek a kamara levéltárába a megyékhez, községekhez, városokhoz, török hatósági személyekhez küldött iratok, a külföldi újsághírek, politikai és más följegyzések, tervezetek, beszédszövegek, tervrajzok. A mellékletek eredete a legtöbb esetben földeríthetetlen marad.

A kutatók a XVI–XVIII. századi Magyarország történetének szinte minden részletére gazdag adatokat találhatnak a *Lymbus*ban; a politikai történetre, Erdély külpolitikai kapcsolataira, a hadieseményekre, a várak történetére, a harcieszközökre, a török uralomra, a hazai függetlenségi mozgalmakra és paraszti fölkelésekre, a közigazgatás, a judikatúra, a közegészségügy, a nemzetiségek és az egyházak történetére, az agrárgazdálkodás, a kereskedelem, a céhesipar, a manufaktúra és a bányászat történetére (a XVIII. század új termelvényeire, gazdasági iskolákra, görög kereskedőkre), a nemesi birtokforgalomra és családi életre, a parasztság életére vagy a korszak kultúrtörténetére (tanítók, prédikátorok, külföldjáró diákok levelezése, irodalmi szövegek, bizonyítványok stb.). A XVIII. (–XIX.) századi anyag azonban már jóval egyszínűbb, inkább kamarai vonatkozású iratokra korlátozódik.

A *Copiae* elnevezésű iratcsoportba a kamarai archívumban vagy másutt (különböző célből) készült másolatokat és kivonatokat illesztették. A lemásolt iratok elsősorban jogbiztosító jellegűek (királyi, kamarai, megyei, bírósági, hiteleshelyi kiadványok, tör-

vénycikkek, szerződéses, jegyzőkönyvek, összeírások, számadások, rovásadójegyzékek, kamarai ügyiratok és mellékleteik stb.). Együtt található meg a kamarai levéltárból különböző hatóságokhoz küldött s visszajuttatott másolatok (1876—1911 közt vezetett gyűjtemény), a horvátok számára 1849—52 közt lemásolt, 1795-1804 közt kelt horvát vonatkozású benigna resolútióknak és a kamarai szerződések egy csoportjának másolatai.

A *Manuscripta Rajcsányiana* iratcsoportja Rajcsányi Ádámnak, a magyar kamara 1738 és 1749 között működött első levéltárnokának kéziratait foglalja magában. Az utasítások azt tűzték ki Rajcsányi feladatául, hogy kutassa fel a lappangó királyi jogokat, és kivonatolja a megszerzésükhöz szükséges okleveleket, továbbá, hogy rendezze és lássa el segédkönyvekkel a köz- és magánjogilag fontos kincstári iratokat.

Rajcsányi 11 évi munkájának termékei elsősorban levéltári segédeszközök voltak. A legfontosabbak: mutatók a királyi adománykönyvekhez, a rovásadójegyzékekhez, a Nádasdi család levéltárához, konventi levéltárakhoz. Nagymennyiségű iratkivonatot, iratjegyzéket is készített, és több tudományos tanulmányt írt. Ebben a három csomóban elsősorban a munkája során felhalmozódott jegyzeteket és félkész vagy kész feldolgozások tömegét őrzik; mutató-részleteket, genealógiákat (köztük olyanokkal, melyeket mások dolgoztak ki), címerrajzokat, méltóságlistákat. A másolatok, kivonatok, jegyzékek, utalások egy-egy terület, birtok, család történetére vonatkozó iratokról, egy-egy családi levéltár iratairól vagy egy-egy kincstári birtokjogi ügy elintézéséhez szükséges iratokról készültek. A tanulmányok bizonyos birtokok, családok, társadalmi rétegek történetéről szólnak (például a *Diplomatica descriptio... familiarum earundemque bonorum...*, községenkénti földolgozás Turóc megyéről, Hradek vár leírása; értekezések az udvarnokokról, a besenyőkről stb.). Itt őrzik Rajcsányi kamarához írott felterjesztéseit, fogalmazványait (köztük a hozzá küldött jogügyigazgatói véleményekre tett észrevételeit), hozzá és a kamarához írt leveleket, kérvényeket.

Az *Elenchi* sorozatba a kamarai levéltár nagymennyiségű lajstromán, iratkivonatán és iratjegyzékén kívül mutatók és ügyviteli segédeszközök is bekerültek (irattári diárium, expedició-jegyzék, kölcsönzési könyvek stb.). Kamarai lajstromok, segédeszközök készültek elsősorban egy-egy kincstári birtokjogi ügy, per vitelénél szükséges iratokhoz, egy-egy birtokra, családra vonatkozó iratokhoz, lefoglalt, beszállított, kikölcsönzött iratokhoz, egyes iratfajtákhoz (például becsük, összeírások csoportjaihoz), egy-egy uradalom, kincstári szerv, vagy hivatali részleg irataihoz, más birtokában lévő kincstári érdekű iratokhoz (például egyházi, családi levéltárak irataihoz). Ide kerültek be idegen intézményeknél, családoknál készült s utóbb az iratokkal vagy azok nélkül) a kamarára szállt elenchusok is.

Herzog József jegyzetei az Országos Levéltár 1906 és 1941 között működő munkatársának (1934-től főigazgatójának) irathagyatékát tartalmazzák. Herzog munkássága túlnyomó részben a kincstári levéltárak iratanyagához kapcsolódott; gyakorlati levéltári tevékenysége során nagymennyiségű raktári jegyzéket, iratjegyzéket készített, hivatali és tudományos kutatói munkájának terméke a sok regeszta, iratmásolat, följegyzés. A kamarai archívum történetének megírásához Herzog különösen sok jegyzetet, iratkivonatot készített; maga a kézirat is itt található.

A *Lymbus* 3 series-e közül az első series iratainak legnagyobb részét nem egészen pontos időrendben, kisebbik részét, éppen úgy, mint a második és a harmadik series iratait tárgyi, illetve irattípusok szerinti tételekben őrzik; a II. series egykori rendezése azonban távolról sem kifogástalan. A III. series tételein belül időrend van. Az „Elenchi” egy része családi, illetve birtoknevek ábécérendjében sorakozik. Az utóbbihoz jegyzék készült.

E 213.
VÁROSI ÉS KÖZSÉGI PECSÉTTTEL ELLÁTOTT IRATOK
XVI—XIX. század
15 doboz

Iratok, XVI—XIX. század. 15 doboz

A századforduló körüli levéltárrendezések során sok olyan iratot is különválogattak a kincstári levéltárak különféle fondjaiból, amelyeket pecsétjük miatt találtak figyelemre méltóknak. Így keletkezett ez a gyűjtemény, amelyben túlnyomórészt városi és községi kiadványok találhatók (parasztvármegyék vagy több község együtt csak elvéve fordul elő), több esetben pedig magánosoknak olyan iratai, amelyeket a város vagy község hitelesített. Provenienciájuk szerint legnagyobb részét kincstári (fiskális szervezetnek írott, az ő számukra kiállított) iratok vagy kincstári darabok egykori mellékletei. Néhány külföldi (osztrák, német, lengyel, cseh stb.) kiadvány is akad köztük. Nagy többségük a XVII—XVIII. századból való. A pecsét rendszerint a bíró vagy jegyző neve mellett áll.

A gyűjtemény a válogatás céljainak megfelelően elsősorban pecséteivel szolgál a helytörténet, a kultúr- és művészettörténet gazdag forrásául. A XVI. század ábrázolásai aránylag egyszerűek és sok bennük a stilizált figura. A későbbiekben figyelmet érdemelnek a királyi városok pecsétjei (gyakran utánoznak nemesi címereket), továbbá az egyházi eredetű pecsétek (egyházi épület, szent vagy főpap, egyházi jelvény ábrázolásai). Más pecsétek ember-, állat-, növény-, épület-, hajó-, eszközábrázolásai, mezőgazdasági épületek és eszközök, hazai vadak, háziállatok és termények rajzolataival talán még nagyobb történeti értéket jelentenek.

A változatos tárgyú iratoknak nemcsak a pecsétje, hanem a tartalma is jelentős forrásértéket képvisel.

A városok és a községek előljárósága előtt történt a birtokjogi ügyletek (adásvétel, zálog stb.) egy részének bevállása, ott zajlott le sok vallatás (főleg a városi ipar, kereskedelem és rendészet ügyeiben, a magángazdálkodás dolgaiban), a helyi vezetőség irányította a községi gazdálkodást, jövedelemkezelést (adózás, kölcsön-felvételek), küldte ki tárgyalásra a község megbízottait, hitelesítette a jobbágy-reverzálisokat, amennyiben autonómiával rendelkezett, bíraskodott is; mindezek eredményeként sok bizonyoság- (kötelező- és felmentő-, meghatalmazó-) levél, passzus, becsü, nyugta, leltár, elszámolás, jegyzőkönyv maradt ránk ebben a gyűjteményben. Különösen nagy tömegű irat szolgált az úrbérrendezés végrehajtásának bizonyítására. A dézsmakezelés emléke a község-

ben szedett tized átadásakor kiállított nagyszámú ellennyugta, a hadiadó kezeléséé a sok elszámolás (a Militär-Nachtragsgeldről). Összeírások készültek a lakókról, az iparosokról, az új telepésekről, a földekről. A község leveleket, kérvényeket küldött a kamarákhoz, a jogügyigazgatókhoz, a kincstári fiskálisokhoz, az egyházakhoz, földesurakhoz, az uralkodókhoz.

Az iratokat a megyék s azokon belül a helységek ábécérendje szerint helyezték el. Horvátország, Szlavónia, Erdély és a külföld pecsétes iratai külön csoportokban található meg.

Az egyes megyékhez külön, s az egész anyaghoz együttesen a községek nevét feltüntető jegyzékek készültek.

E 214.
ARCHIVUM FAMILIAE MITROVSZKY
(A Mitrovszky család levéltára)
1630—1877
2 csomó

Iratok, 1630—1877. 2 csomó

Hogy ez a Mitrovszky-hagyaték közvetlenül a családtól, annak leszármazóitól vagy esetleg a selmeci kamaragrófságtól jutott-e a kincstári levéltárba, nem tudjuk. Mitrovszky Károly báró, akinek irataiból az anyag törzse áll, 1764-ben került először Selmecre a bányatudományok elsajátítására. Rövidesen bányatanácsos lett. 1769-ben Stájerországba, 1771-ben Karintiába helyezték, s 1774-ben kapta meg a selmeci főbányagrófi (Obrist Kammergraf-i) kinevezést, 1791-ben a magyar honosságot. Külföldön élő testvére is főrésztvényese volt a bányának, akárcsak a következő század elején élt Mitrovszky Antal Frigyes gróf, császári, királyi titkos tanácsos, kamarás, osztrák Oberlandesgerichtspresident.

Mitrovszky Károlynak selmeci hivatalviselése alatt állandó érintkezésben kellett lennie a bécsi udvari kamarai szervekkel (a Hofkammer in Münz- und Bergwesen-nel, a K.k. Bergkonsulation-nal, a bányauügyi udvari bizottsággal), olykor magával az uralkodóval, továbbá a magyar kamarával, a selmeci bányabírósággal (Königlich Niederungarisches Districtual Berggericht), nemkülönben a helyi polgársággal. Velük folytatott iratváltásainak sok emléke maradt meg itt az iratmellékletekkel együtt. Tárgyuk a bányagazdálkodás, bányatechnika, a városi tisztújítás ügyei stb.

A család többi tagjának (elsősorban Antal Frigyesnek) a bányarésztvényekkel s más anyagi ügyeikkel kapcsolatos iratai, levelei található még a sorozatban. Mitrovszky Antal Frigyes az 1848-49-es szabadságharc után a lovagrendbe való felvételét kérte. A felvételhez szükséges följegyzéseket is megőrizték. Az iratsorozatot egy 1865-ben kelt darab zárja: Antal Frigyes egy nemesi alpból leánya számára „prebendát” kap benne.

Az anyag időrendben áll.

E 215.
PECSÉTNYOMÓK, ÁRUBÉLYEGZŐK, KLISÉK
XVII—XIX. század
3 doboz

Pecsétnyomók, XVII—XIX. század. 3 doboz

Amikor valamelyik alsóbbfokú kincstári hivatal megszűnt, irataival együtt pecsétnyomóit is beszolgáltatta a kamarának. Ugyancsak lefoglalták és beszállították azoknak a családoknak és egyházaknak a pecsétnyomóit, amelyeknek birtokai és iratai huzamosan vagy átmenetileg a kincstárra szállottak. Megőrizték a központi kincstári szervek, valamint segédhivatalaik használatból kiment pecsétnyomóit is.

Megtalálhatók tehát ebben a gyűjteményben a császári, a királyi, a pozsonyi és szepeesi kamarai, a kamarai irattári, kiadóhivatali, levéltári számvevősegi, királyi jogügyigazgatósági és országos pénzügyigazgatósági (Finanzlandesdirection-) pecsétnyomók, a kamarai adminisztrációk, Finanzlandesdirections-Abteilung-ok, közalapítványi kerületi „főtisztviség”, a kincstári fiskálisok, harmincadhivatalok, kincstári prefekturák, uradalmak, inspektorok, só- és erdőhivatalok, más szakigazgatási szervek és a kincstári kezelésbe vett püspöki uradalmak, valamint több család (Czobor, Jány, Rákóczi stb.), a Rákóczi-szabadságharc hivatalai, továbbá egy-egy városi céh, egyházi intézmény, külföldi császári hivatal pecsétnyomója.

Ábrázolásaik (monogrammtól, egyszerű figuráktól és sablonos harmincadjelvényektől kezdve a nagy, összetett címerekig) fontos forrásai a művelődéstörténetnek.

Ide került be a harmincadokon áruk jelölésére szolgáló ólombélyegző, egy országos levéltári párnás pecsétnyomó (*Acta particularia*) és az 1787-ben tervezett harmincadhivatali épülettervnek meg néhány krajcárérmének a kliséje is.

Az érc-pecsétnyomók legnagyobb részén ma is megvan a számmal vagy a pecséttulajdonos nevével ellátott cédula.

A pecsétnyomókat proveniencia szerinti csoportokban és alcsoportokban őrzik.

E 216.
LIBER DIVERSARUM ANTIQUARUM DONATIONUM,
INSCRIPTIONUM ET ALIORUM NEGOTIORUM.
(Különféle régi adományok, inskripciók és egyéb ügyek könyve)
XIV. század—1753
1 kötet

Másolati könyv, 1 kötet

E 217.
EXTRACTUS INSCRIPTIONUM REGIARUM...
IN LIBRIS REGIIS CONTENTARUM
(A király könyvek inskripciók bejegyzéseinek kivonatai)
1553—1692
2 kötet

Kivonatos könyv, 1 kötet
Mutató, 1 kötet

E 218.
DIVERSAE COPIAE INSCRIPTIONUM, DONATIONUM, PRIVILEGIORUM,
CONTRACTUUM ETC. REGIORUM
(A királyi inskripciók, adományok, kiváltságok, szerződések stb. különféle másolatai)
1551—1773
1 kötet

Másolati könyv, 1 kötet

E 219.
LIBER INSCRIPTIONUM, DONATIONUM, CONTRACTUUM,
RELATIONUM ETC.
(Inskripciók, adományok, szerződések, jelentések könyve)
XIV—XVII. század
1 kötet

Másolati könyv, 1 kötet

E 220.
LIBER INSCRIPTIONALIUM
(Inskripciók könyv)
XI—XVII. század
1 kötet

Másolati könyv, 1 kötet

E 719.
**LIBRI DONATIONUM ET INSCRIPTIONUM SUPER DIVERSIS ARCIBUS ET
CASTELLIS IN HUNGARIA EXISTENTIBUS**
(A Magyarországon található különféle várakat és várkastélyokat érintő adományok
és inskripciók könyvei)
1538—1647
2 kötet

Másolati könyv jegyzékkel, 1 kötet
Mutató, 1 kötet

E 221.
**ELENCHUS SEU ... SPECIFICA DEDUCTIO ... BONORUM PER DIVERSOS
PIAE MEMORIAE IMPERATORES ET REGES HUNGARIAE VARIIS
FAMILIIS ... COLLATORUM ET INSCRIPTORUM**
(A császárok és magyar királyok által különféle családoknak adományozott
és jutalomként adott javak kivonatos jegyzéke)
XVI—XVIII. század
2 kötet

Kivonatos könyv, 1 kötet
Mutató, 1 kötet

A kamarának mindenkor számon kellett tartania a kincstár birtokviszonyaiban beállott változásokat, s ezért a kancelláriáról rendszeresen megküldték neki az ott kiadott királyi adomány- és zálogleveleknek, nemkülönben egyéb kiváltságleveleknek meg hozzájuk kapcsolódó birtokjogi iratoknak a másolatait. Már a XVII. század óta szokás volt belőlük gyűjteményeket, másolati és kivonatos könyveket készíteni. Az összeállításukhoz több esetben felhasználták a királyi könyvek kegytényadatait s a kamarai irattár és archívum különböző állagaiból vett iratokat is. Az első ilyen ismert kötetet Dobrassowszky

Vencel kamarai lajstromozó készítette 1630-ban (*Liber inscriptionalium*). A számvevőség 1721-ben (*Liber diversarum ... donationum ...*), a levéltári hivatal pedig — felsőbb rendeletre — 1766-tól kezdve 2 kötetet (*Elenchus ...*) állíttatott össze.

Az átírt szövegek nagyobbik része a királyi birtok-, tisztség-, és kiváltságadományozás, (városprivilegiumot, bárói, egyházi méltóság vagy katonai tisztség adományát, büntetéselengedést, harmincadmentességet stb.), az inskripció tényeit őrizte meg írásban, vagy birtokadományokkal kapcsolatos királyi ígéretet, királyi bírósági ítéleteket, birtokbaiktatásról, birtokvisszaszolgáltatásról, határjárásról, egyéb birtokügyekről, pénz kifizetéséről és más pénzügyekről, adóügyekről szóló parancsokat; magánosok adományához, cseréjéhez, adásvételéhez való királyi hozzájárulásokat, királyi intézkedéseket (intézmény, alapítvány szervezése ügyében, biztosok kiküldése, panaszok orvoslása tárgyában, stb.) tartalmaz.

Ezeket vagyoni jogi ügyekben kiadott hiteleshelyi, városi jelentések és bizonyáglevelek (beiktatásokról, határjárásokról, ellentmondásokról, intésekről, bevallásokról, stb.), szerződések, egyezségek s egy-egy nádori adomány- vagy ítélettel átírtai egészítik ki.

Igen sok a kamarai ügymenet során keletkezett iratmásolat is: elsősorban az alárendelt szervek, a királyi jogügyigazgató, a kiküldött biztosok kamarákhoz, esetleg a királyhoz címzett, birtokügyekkel (máskor bányáügyekkel vagy országhatárvizsgálattal) kapcsolatos jelentéseit, városok vagy magánosok birtokadományokért, reverzálisokért (például várirtok átvétele alkalmából) folyamodó kérvényeit, a királynak, az udvari kamarának, alárendeltnek szóló hasonló tárgyú kiadványokat, végül pedig a fenti iratokhoz tartozó igen sok mellékletet (az inskripciókat például sok esetben összeírás vagy urbárium kísérette) írták át. Ilyen típusú iratok még a birtokjegyzékek, a leltárak, a jószágbecslések, az összeírások, a jövedelmekről, inskripciók összegekről, kiadásokról szóló kimutatások, a számadások, a nyugták, az iratjegyzékek stb.

Az E 216. és E 220. igen különböző eredetű irattípusokról készült másolati könyveket, az E 217. a kancelláriai *Liber regiusok* adomány- és inskripciók tételeinek regeszta-sorozatát, az E 218. és E 219. kolligátumokat tartalmaz a kamarának megküldött s ott egybekötött másolati (néhol eredeti) példányokból (főként adomány-, inskripciók- és kiváltságlevelekről összeállított kolligátumokat), az E 221. pedig kivonatgyűjtemény, mely jelentős részében a kancellária *Liber Regiusaiból*, azután a pozsonyi kamara *Liber resolutionumaiból*, a szepesi kamara (illetve kamarai adminisztráció) *Liber Regiusaiból*, végül még sok más egykori kamarai állag kisebb számú iratából (*Libri donationum palatinalium*, *Collationes ecclesiasticae*, *Liber contractuum et obligatorialium*, *Liber inscriptionum*, *Liber expeditionum*, *Decretationes camerales*, *Litterae camerae Scepusiensis*, *Litterae administrationis Budensis*, *Opiniones directorales*, *Relationes Pavessichianae*, *Relationes commissariorum*, *Minutae*, *Urbaria et conscriptiones*, *Neoacquistica Commissio*, *Protocollum Slavonicum*, *Commissio Breuneriana* stb.), és a jászói konvent *Liber statutionumából* átírt kivonatokból) áll. Ebben a kötetben egy-egy birtokra vonatkozóan több regesztát is közöltek, helyenként birtoktörténeti összefoglaló szöveggel, jelezve a hiányokat, valamint a további kutatás lehetőségeit (például megvan a birtokkérés és az ellentmondásról kiadott jelentés, de az adománylevelet még föl kell deríteni).

A kötetekbe írt regeszták (kivonatok) rendszertelenül következnek egymás után. Az E 216., E 219., E 220. kötetéhez, az E 719. illetve az E 221. második kötetéhez, valamint a E 719. első kötetéhez szolgáló jegyzéket az egyes kötetekhez kötve, az E 217. helynévmutatóját pedig külön kötetben őrzik. Utóbbi a Királyi Könyv megfelelő kötet- és lapszámát is megadja, s a birtokkal kapcsolatos egyéb adatokat is közli.

A hely- és családnévmutatók (az E 221-hez készült mutató kivételével) igen régen, kezdetleges módszerrel készültek, helyenként irattípusra és tárgyra is utalnak; használhatóságuk erősen korlátozott.

E 222.

LIBRI DENUNCIATARUM FISCALITATUM ET CADUCITATUM

(A kincstárra háramló javakat érintő feljelentések könyvei)

1750—1784

7 kötet

Kivonatos és följegyzési könyvek, 1750—1784. 7 kötet

A kamarához vagy alárendelt szerveihez rendszeresen futottak be följelentések (denunciatio) arról, hogy magánosok kezén lévő ingatlanok, ingóságok, hagyatékok jog szerint a kincstárt illetik (fiscalitas, caducitas). Jelenthettek a közeljövőben várható magszakadást, háramlást, tudósíthattak uzsoracselekmény felől is. Ezeknek a feljelentési ügyeknek a rövid történetét foglalták írásba a magyar kamara irodáján, a *Libri denunciarum fiscalitatum et caducitatum* elnevezésű könyvekbe.

Egy-egy ügygel kapcsolatban leírásra kerülhettek a következők: a denunciator megteszi jelentését valamelyik alsófokú kincstári szervnél, a szerv (például a kincstári fiskális) tovább jelent a kamarának, a kamara válaszleiratában okleveles bizonyítékokat, vallatást, intést kér, az első iratváltásokat továbbiak követik, a kamarában bizottság tárgyalja az ügyet, információkat kérnek és kapnak a kincstári jogügyigazgatótól, a számvevőségtől és más hivataloktól, döntést a királytól, a nádort kérik, ne adományozza el a szóbanforgó birtokot, intézkednek a birtok lefoglalásáról, az ingóságok leltározásáról, az elhalt adósai tartozásának behajtásáról, az ingóhagyaték eladásából származó összeg számbavételéről, illetve a mindezekhez szükséges kiadások megtérítéséről.

Az utolsó kötet a várható háramlásokat veszi számba (e proximo familiarum defectu), nem annyira ad hoc följelentések, mint inkább más források alapján. Ezt a kötetet a följelentett fiskalitások kivonatai egészítik ki (*Consignatio*).

A bejegyzések a később keletkezett kötetekben időrendben következnek egymás után, az elsőben rendszertelenül. A legelsőt a családok kezdőbetűi ábécéjének rendjében akarták vezetni, de ez a rend utóbb felbomlott.

Az egyes kötetekhez hely- és családnévmutatót kötöttek; az utolsó (előjegyzési) kötetnek és consignatios részének külön-külön mutatója van.

E 223.
LIBRI DONATIONUM PALATINALIUM
(Nádori adománykönyvek)
1554—1751
5 kötet

Másolati könyv, 5 kötet

E 226.
PROTOCOLLA DONATIONUM PALATINALIUM
(A nádori adománykönyvek másolati kötetei)
1584—1845
22 kötet

1. Másolati könyv, 20 kötet
2. Mutató, 2 kötet

A magyar kamara, hogy a kincstár birtokállagában bekövetkezett mindenfajta változást számontarthasson, már a XVIII. század első felében másolatokat készíttetett a nádori kancellárián őrzött nádori adománykönyvekről. A két Pálffy nádor protocollumáról közel egyidőben készült másolat (Pálffy Miklós 1731-gyel záruló könyvét Kákonyi Ferenc regisztrátor másolta le 1738-ban), Wesselényi Ferencét 1763-1767 közt írták le. Általában szó szerinti másolatok voltak ezek, de az eredetiben foglalt iratok rendjét néhol megváltoztatták, egyes szövegrészeket kihagytak, összevontak. Nádasdi Tamásnak csak kivonatos könyve maradt meg; erről készült az itt őrzött másolat. Mindeme kötetek gyűjtőcíme: *Libri donationum palatinalium*.

1765-től megindult a rendszeres, hitelesített másolatok készítése az adománykönyvekről. Albert helytartó 1767-ben adta át a nem régen leírt s Batthyány Lajos nádor által hitelesített első köteteket a kamarai archívumnak (annak a négy eredeti adománykönyvnek a fejében, amelyeket addig a kamarán őriztek, de most átadtak a helytartónak). További köteteket a kamara másoltatott és Alberttel 1771-ben, majd József nádorral 1810-ben hitelesíttetett; az utolsó kötet hitelesítés nélkül maradt. Ez a 20 kötetre terjedő sorozat a *Protocolla donationum palatinalium*.

Valamennyi kötet eredetije megtalálható az *Archivum palatine*-ben, csupán néhány nem hitelesített kiváltságlevél alapszövege nem lelhető fel bennük.

A nádor rendszerint örökös nélkül elhaltak birtokát adományozta el, de nova donatio-t is eszközölt, méltóságot, fiújogot, kegyelmet, védelmet, mentesítést adott, jóváhagyta magánosok bevallásait, szerződéseit, végrendelkezését, átirútt céhleveleket. Hiteleshelyi

és nagybírói működésének eredményeként tanúkihallgatásokról, határjárásokról, tiltásokról szóló jelentések, bizonyság- és ítéletlevelek, bírói parancsok, elismervények is bekerültek a többi szöveg közé.

A bejegyzések időrendben követik egymást.

Nádasdi Tamás kivonatoskönyvéhez hely- és családnévmutatót, Pálffy Miklóshoz és Pálffy Jánoséhoz családnévmutatót kötöttek, a *Protocolla* (E 226) anyagához külön hely- és külön családnévmutató készült.

E 224.

INDEX DONATIONUM ET CONSENSUUM ... PER ... CAMERAE PRAESIDEM ...DIETRICHSTEIN ... FACTORUM ... (Dietrichstein kamarai elnök birtokadományainak mutatója)

1731—1740

1 kötet

Mutató, 1 kötet

III. Károly 1731-ben úgy rendelkezett, hogy a bécsi udvari kamara elnöke Magyarországon a jövőben 32 jobbágytelket meg nem haladó birtokokat adományozhat. 1740-től a magyar kamara megkapta az udvari kamarai elnök adományleveleinek lajstromát, hogy a kincstár birtokállományát pontosan számontarthassa, az adományokat ellenőrizze, és szükség esetén ellentmondhasson. E lajstromok alapján készült a mutató: az adományosnak, az adomány időpontjának és nagyságának, valamint a magyar kamara királyi könyvei megfelelő jelzetének feltüntetésével. (Az adományokat ugyanis ezekbe a királyi könyvekbe is bevezették.) A könyv elejére és végére bemásolták az 1731-es királyi rendeletet és az 1740-es udvari kamarai átiratot.

A bejegyzések ábécérendben, egy-egy betűn belül időrendben következnek egymás után.

E 225
LIBRI REGII (COLLATIONES)
(Királyi könyvek másolatai)
1715—1789
6 kötet

Másolati és kivonatos könyvek mutatókkal, 6 kötet

E 227.
LIBRI DONATIONUM
(A királyi adományok másolatai)
1365—1842
35 kötet, 4 csomó

Másolati könyvek mutatókkal, 35 kötet
Iratok, 4 csomó

E 228.
LIBRI ARMALIIUM
(Nemességadományozások másolatai)
1527—1835
13 kötet

Másolati könyvek mutatókkal, 13 kötet

E 229.
COLLATIONES ECCLESIASTICAE
(Egyházi tisztségek és javadalmak adományozása)
1527—1840
20 kötet, 8 csomó

Másolati és kivonatos könyvek mutatókkal, 18 kötet
Iratok, 8 csomó
Mutató, 2 kötet

A magyar kamarán a XVI. század óta vezettek ún. királyi könyveket: a kancellária királyi könyveiből másolták, illetve kivonatolták a birtokjogi vonatkozású darabokat, valamint a kincstár jogait érintő más kiváltságleveleket. Maradványaik: a *Libri regii* elneve-

zésű sorozatban őrzött kötetek, melyek másolatokat és kivonatokat tartalmaznak vegyesen.

1771-ben Mária Terézia úgy döntött, hogy az addigi kamarai királyi könyvek hiányos bejegyzéseinek pótlására le kell másolni (és hitelesíteni) minden 1527 és 1773 között kelt kincstári érdekű liber regius-bejegyzés teljes szövegét, 1774-től pedig a kancellária által megküldendő láttamozott másolatokat kell királyi könyvvé egybekötöni. A másolatokat az utasításnak megfelelően három levéltári alkalmazott valóban el is készítette egy lajstromozó felügyelete és egy kancelláriai tanácsos irányítása mellett. Az uralkodók sajátkezüleg erősítették meg (*Libri donationum, Donationes saeculares*). Létrejöttek a másolat-kolligátumok is (*Collationes*). Egy idő után (1780-tól) párhuzamosan újra folyt a kancelláriai adományok másolása. A címeresleveleket és az egyházi adományokat utóbb (1773-tól) a világi adományoktól elkülönítve másolták le, helyenként csak kivonatolták, általában a királyi könyv lapszámára való hivatkozással (*Libri armalium, Collationes ecclesiasticae*). Nagyobb részük hitelesített.

Az első két sorozat lemásolt kegytényszövegeinek legnagyobb része adománylevél (donatio, nova donatio, inscriptio, méltóság vagy kegyúri jog adományozása, alapítólevél), jóváhagyás (consensus, confirmatio: a kamara vagy magánosok adományát, adásvételét, cseréjét, szerződését, végrendeletét, örökbefogadását, fiúsisát erősíti meg a király). A többi: kegyelemlevél (*gratia vitae*) védelemlevél, birtokbaiktatási parancs városi, egyházi kiváltságot, vásártartási jogot, adómentességet, vámmmentességet, pecsét-használatot, építési engedélyt, permentességet biztosító levél, armális, főrangra emelés, honfiúsítás, eskütételt bizonyító levél, a későbbiekben gyár-, lap-, nyomda-, malom-, zálogházengedély stb.

A *Libri armalium*ban nemesítésen kívül főrangra emelő, honfiúsító, nemességújító, mentességbiztosító, eskütételt bizonyító oklevelek, nemesség igazolásáról értesítő kancelláriai leiratok találhatók.

A *Collationes ecclesiasticae*ba püspöki, apáti, préposti és kanonoki kinevezéseket, címadományozásokat, püspökség-, káptalan-, szeminárium-alapító leveleket, statútumokat, regulációkat, egyházaknak (szerzetesrendeknek és egyháziaknak) szóló adomány- és alapítóleveleket, mentesítéseket foglaltak, egy-két esetben szerződés, határozat is található bennük.

A *Collationes ecclesiasticae* egybe nem kötött iratai kevés kivétellel azonosak a kötetekben is megtalálható másolatokkal. Egy ideig darabonként hitelesítették őket. II. József idején a püspöki kinevezéshez csatolták a Szentszékhez írott kérvényt (amelyben a megerősítést kérték), valamint a megerősítő pápai bulla másolatát.

A bejegyzések általában időrendben követik egymást. A *Collationes* (E 225.) és a *Collationes ecclesiasticae* (E 229.) kötetlen anyagának bejegyzései folyószámozottak. A *Libri donationum* (illetve *Donationes*, E 227.) bekötetlen iratainak nincs végleges rendje.

A sorozatok köteteihez egyenként hozzákötött család- és helynévmutató áll rendelkezésre, kivéve a *Collationes* (E 225.) a *Libri donationum* (illetve *Donationes saeculares* E 227.) bekötetlen iratait, továbbá a *Donationes saeculares* (E 227.) 1842. évtől (és az 1841. év egy részét), a *Libri armalium* (E 228.) 1780 utáni éveit és a *Collationes ecclesiasticae* (E 229.) 1780 utáni éveit. Az utóbbi sorozat irataihoz (1810-ig) együttesen készültek tárgymegjelölést is adó hely- és családnévmutatók.

E 230.
DISPENSATIONES MATRIMONIALES ET LEGITIMATORIA
(Házassági diszpenzációk és törvénytelen gyermekek legitimációi)
1630—1804
1 kötet

Másolati könyv, 1630—1804. 1 kötet

A törvények értelmében fiskális pert kellett indítani mindazon személyek ellen, akik egymás közti rokon kapcsolataik ellenére uralkodói engedély nélkül léptek házasságra. Ezért volt szükséges, hogy a királyi jogügyszagzató — a kincstár peres ügyekbeli képviselője — a királyoktól tömegesen adományozott házassági diszpenzációkról tudomással bírjon, s ezért másolták ki számára 1804-ben egy kötetbe a magyar kancellária királyi könyveiből azokat az 1630-1800 közötti bejegyzéseket, amelyekben a házasságot kötni szándékozó vagy már házasságot kötött s egymással rokonságban álló felek a kincstári perek alól fölmentést nyertek. Az utóbbiakkal párhuzamosan kimásolták még a törvénytelen gyermekek — jóval kisebb számú — „legitimációit”, valamint néhány más uralkodói kegytényt (a Batthyány család és Fürstenfeld város egyezségének megerősítését, a zenggi monostor számára adott kiváltságlevelet, Bercsényi László francia marsall amnesztiáját).

A bejegyzések időrendben haladnak, de a befejező részben ez az időrend újra indul. A kötethez családnévmutató készült.

E 231.
SERIES REGUM HUNGARIAE
(Magyar uralkodók és családjuk adatai)
1000—1686
1 kötet

Jegyzék, 1000—1686. 1 kötet

Szigetvári János kamarai tisztviselő (indicans) a múlt század közepén könyvbe foglalta a magyar uralkodók és családtagjaik személyére vonatkozó adatokat. A királyi kiadványokon, pecséteken és egyéb okleveleken kívül más forrásokat is használt; így a Szent István-legendát és az abszolutizmus korának hivatalos közlönyét. Utolsó bejegyzése 1848-ból való, művét 1868-ig folytatták.

Rendszeresen közli a születési, koronázási és halálozási helyet és időt, helyenként a címetek, más életrajzi adatokat (a koronázás lefolyását), s a király uralkodása alatt történt főbb eseményeket (tatárjárás, országgyűlések). Oklevélrészleteket szó szerint is átír.

A bejegyzések időrendben követik egymást.

E 232.
NORMALIA
(Szabályrendeletek kivonatai)
1740—XIX. század
1 csomó, 5 kötet

1. Másolati, illetve kivonatoskönyvek, 5 kötet
2. Cirkulárék, 1 csomó

Itt található meg azok a kötetek, amelyekben a XVIII. század végén és a XIX. század első felében részint a magyar kamarán készült és onnan az alárendelt szervekhez megküldött, részint az uralkodóktól, az udvari kamarától, a helytartótanáctól, a Ministerial Banco-Deputation-tól a magyar kamarához érkezett és esetleg továbbított „normatív” rendelkezéseknek a kivonatait illetve másolatait vezették be, továbbá hasonló tartalmú nyomtatott, sokszorosított cirkuláréknak egy gyűjteménye (köztük korábbi keletű darabokkal).

A rendelkezések a kincstári ügyintézés rendkívül széles körére terjednek ki. Tárgyuk: kincstári és más birtokjog (caducitas, adásvétel), tisztviselők illetmény-, napidíj-, nyugdíj-, óvadékügyei, számadásellenőrzés, harmincadigazgatás és külkereskedelem, kincstári uradalmak igazgatása, úrbéresek ügyei, telepítés, építkezés, bányászat, sóértékesítés, pénzforgalom, talált kincsek, államkölcsonök, adók, illetékek, postaszolgálat, mezőgazdasági termelés, selyemhernyótenyésztés, mértékek, jogszolgáltatás, közegészségügy, segélyezés, árvagondozás, közoktatás, hadseregellátás, királyi városok gazdálkodása és belső rendje, üresedésben levő egyházi javak, főpapi hagyatékok, valamint az egyházak más, kincstári vonatkozású problémái.

Külön kötetekben őrzik a lottó-igazgatóságnak és adminisztrációinak szóló udvari kamarai rendeleteket, amelyek a sorsjáték lebonyolításához szükséges helyiségek, személyzet, anyagi keret problémáit, a leltározást, valamint a húzások technikáját érintik.

A két első (lottó-rendeletek 1787—1848), valamint az ötödik (1853—1857) kötet anyaga időrendben áll, az elsőé folyószámozottan is. Időrendben fekszenek a cirkulárakat tartalmazó csomó iratai is. A 3. kötet bejegyzései rendszer nélkül, a 4.-éi tárgyi csoportokban követik egymást. A 3., 4. és 5. kötethez tárgymutatót kötöttek hozzá.

E 236.
INDEX TELONII, NAULI, VADI ET TRIBUTI IN REGNO
HUNGARIAE PRAEEXISTENTIUM

(Vám- és révkiváltságok mutatója)

1850—1851

1 kötet

Mutató, 1850—1851. 1 kötet

Ebbe a mutatóba — amely az abszolutizmus korában készült — a kamarai levéltári hivatal iktatókönyveiben található, s a magyarországi vám- és révkiváltságokra vonatkozó adatokat jegyezték be, megadva a rájuk vonatkozó iratok tárgyát, évét és számát.

A bejegyzések a vám- és révhelyek ábécérendje szerint követik egymást.

E 237.
CONSCRIPTIONES BONORUM EPISCOPATUUM VACANTIUM

(A betöltetlen püspökségek javainak összeírásai)

1785—1908

103 kötet

Iratok, 1785—1908. 103 kötet

Az érseki, a római és görög katolikus püspöki és az egyes rendfőnöki, kanonoki székek megüresedése esetén a gazdátlanul maradt egyházi javak a kincstárnak kerültek átadásra. A kincstár örködött ugyanis afölött, hogy a főpap meghatározott mennyiségű ingatlant, berendezést, fölszerelést, terményt, állatot hagyjon utódjára („fundus instructus”), továbbá, hogy a főpapi jövedelem bizonyos hányadát kincstári „taxa” címén behajtsák, esetleg más közcélra fordítsák. Ebből a célból követelte meg a kamara az üresedésben levő érseki, püspöki stb. ingatlan és ingó javaknak a XVIII. század vége óta pontosan meghatározott szempontokra kiterjedő részletes összeírását, amire rendszerint az egyházfő halála vagy eltávozása után került sor; leltároztak néha egyházi javakat más alkalomból is (például egyházi ingatlanok más egyházi intézmények számára való átadásának előkészítése céljából). Az összeírásokat a századforduló táján a magyar kamara számvevőségi tisztviselői végezték, s az illetékes megyék illetve egyházi testületek (rendszerint a káptalanok) képviselőivel láttamoztatták, majd felküldték a magyar kamarához. Ott azokat néhány más, az egyházi javak kincstári adminisztrációját érintő kötettel együtt tárolták.

Az összeírások kimerítő alaposággal foglalják magukba mindazt, ami az egyház vagyongoji érdekei szempontjából fontos volt, különös tekintettel az ingatlanok, az ingóságok és a jövedelem számszerű értékelésére. Az uradalmak adatait előbb összefoglalóan,

majd helységek szerinti részletezésben ismertetik: leírásra kerül a földrajzi helyzet, a birtokjogi állapot történeti előzményeivel (a perekkel együtt), a helyi igazgatás és judikatúra (uradalmi rendtartás, autonóm funkciók, az úrbéresekkel kötött megállapodások, úriszéki működés stb.), a tized és a tizedbérlet, a kegyúri jog ügyei, plébániák, leányegyházai és iskolái, tisztségviselőik, alkalmazottaik és az úrbéres népeség lélekszáma, vallási és nyelvi megoszlása, családfők szerinti felsorolása (topográfiai rendben, a nyelvre, vallásra, foglalkozásra, úrbéres földre vonatkozó adatokkal), a majorsági és maradványföld, az allodiális termelés és az állatállomány, az erdők és a vizek haszna, az úrbéres szolgáltatások, a robot és mindenfajta haszonvétel (kocsma, sörfőzés, malom, fürdő, vásárvám, kereskedők adója, árendák stb.), ahol csak lehet, értékbecsléssel (néhol több előző év számadásaira, valamint árkimutatásokra támaszkodva). Részletes leltárakba vették az egyházi építményeket, a lakó- és gazdasági épületeket, berendezésüket, eszközeiket, a ruhákat, a könyveket és a készleteket, ugyancsak a becsüösszegek feltüntetésével. A kiadások rovataiba elsősorba az alkalmazotti salláriumok, az építkezések, javítások költségei, valamint a kegyúri kötelezettséggel és az úriszéktartással járó más terhek kerültek. Mindeme szövegeket és táblázatokat összesítő jövedelemkalkuláció szokta lezárni.

A leggyakoribb összeírástípuson (*conscriptio domini*, *conscriptio fundi instructi*) kívül akadnak külön kötetekbe kötött tizedösszeírások, leltárak, a változásokat feltüntető vagy a bérletekről, számadásokról, alkalmazottakról, azok fizetéséről és más személyi adatairól készített kimutatások (*liber contractuum*, *combinatorium instrumentum*, *Stand der Rechnungen*, *Personal- und Salarialstand*, az utóbbiak egyike nem egyházi birtokkat érint).

Az összeírók számos iratot másoltak le szövegük kiegészítésére, hol a megfelelő helyen közbeékelve, hol mellékletszerűen, hol meg külön kötetekben (*Documenta*) helyezve el királyi és helytartótanácsi rendelkezéseket (úrbéri szolgáltatásokról, az úrbéres helyzetének szabályozásáról, a visszaélések korlátozásáról), zálogleveleket, peres iratokat és vallomások, rendkívül sok bérleti szerződést (dézsmá, királyi haszonvételek árendájáról), úrbéri szerződést, úrbéri tabellát, továbbá ártáblázatokat, elismervényeket, ingatlanleírásokat stb. Nem egyszer hozzákötötték a többi irathoz az egyházi uradalom kincstári vezetőjének a magyar kamarához intézett fölterjesztését.

A köteteket az érsekségek és püspökségek ábécéjének rendjében (utánuk azokkal, amelyek a többi egyházi szerv birtokaira vonatkoznak), azokon belül uradalmanként illetve iratfajtanként őrzik. A több egyházmegyére, birtokra vonatkozó kötetek anyaga (a sorozat végén) egyházmegyék és (nem mindig következetesen) uradalmak szerint tagolódik (a sorrend azonban esetleges). A szerződések kimutatásai egy korábban készült jegyzőkönyv iktatószámaival, az egyik személyzeti kimutatás adatai pedig sorszámokkal vannak ellátva.

A szerződéskötethez helynévmutatót, a személyzeti kötetek egyikéhez hely-, másikához, valamint a számadás-kimutatáshoz hely- és családnévmutatót kötöttek hozzá. Az összeíráskötetekhez csak elvéve készült mutató.

E 238.
CONSIGNATIONES MAPPARUM, DELINEATIONUM ET PLANORUM
INTER ACTA REGISTRATUALIA REPERIBILIMUM

(A kamarai regisztratúra iratai között található térképek és tervek mutatója)

1773—1797

1 kötet

Mutató, 1 kötet

A kamarai regisztratúra irataihoz tartozó térképek, tervek egy részét kezdettől fogva külön kezelték, javarészt azokat, amelyeket alakjuk miatt nem tárolhattak az iratok között. (Ezeket ma az Országos Levéltár térképtára őrzi.) A XVIII. század végén azután jónak látták, hogy a többi — a hozzájuk tartozó iratokkal együtt maradt — térképet, tervet is számbavegyék. Consignatio-juk 1798-1799-ben készült el. Egy-egy bejegyzés a térkép, terv tárgyát, keltét, iktatószámát és jelzetét (fons, positio) adja meg.

A mutatókönyv a térképekre, tervekre vonatkozó tudnivalókat a kamarai departamentumok s azokon belül az ábrázolt helységek ábécérendjében ismerteti.

E 239.
A BÉCSI UDVARI KAMARA LEVÉLTÁRÁBAN ŐRZÖTT IRATOK
SEGÉDLETEI ÉS MÁSOLATAI

1255—1867

26 kötet

1. Lajstromok, mutatók, jegyzék, 1255—1867. 17 kötet

2. Másolati könyvek, 1500—1548. 9 kötet

A Magyar Kamara, illetve az Országos Levéltár számára készült és itt őrzött segédletek, másolatok nem egy időben keletkeztek. Az Ungarische Gedenkbücher kegytényeire utaló segédletet Mária Terézia készítette 1768 és 1770 közt, és a benne érintett birtokokra vonatkozó magyar kamarai adatokkal kiegészítve a királyi jogügyigazgatónak szánta. Az első világháború előtti időben állították össze a többi lajstromot, jegyzéket, mutatót, valamint *Niederösterreichische Gedenkbücher* másolati könyveit. Az utóbbiak egyik kései kötetét 1911-ben mutatták be az Országos Levéltárnak. Elsősorban a magyarországi (továbbá az erdélyi-horvát-szlavón-dalmát-fiumei) vonatkozású iratok adatait jegyezték ki bennük, de helyenként más osztrák tartományokét is.

(1-3.k.) Az *Ungarische Gedenkbücher* egybekötött segédletfüzetei a birtokjogi vonatkozású bejegyzések alapján készültek. A kivonatolt iratok nagy részében korona- és kincstári javak eladományozása, bérbeadása, az adományosok utódainak való átadása,

püspöki javak birtoklása felől történik intézkedés, másutt az uralkodó magánosok birtokadományaihoz, birtokátadási reverzálisaihoz, szerződéseikhez adja jóváhagyását (consensus). Az eredeti könyvek tehát a mi *liber regius*ainknak felelnek meg. A birtokadományt megelőző és kísérő eljárásnak nem egyszer ugyancsak itt maradt írásos nyoma. Több királyi parancslevél intézkedik javak lefoglalásáról és kezeléséről, alapítványi tőkékről. (Kamarához, kancelláriához, bankhoz, birtokosokhoz és bérlőkhöz küldött leiratok stb.) A haditanáccsal katonai építkezések ügye került szóba.

A kivonatok általában megadják a birtokok és a birtokosok nevét, a jogügylet jellegét és évét.

(4-5.k.) A *Münz- und Bergwesen* számmutatója a bécsi udvari kamara levéltárának 3422-4398. fasciculusaiban őrzött iratok iktatószámait adja meg, továbbá azt, hogy egy-egy iktatószám alatt hány irat található.

(6.k.) Az *Commerz-Litorale* elnevezésű iratsorozat, amelyhez lajstrom készült, bécsi udvari kamarai fogalmazványokat és az udvari kamarához befutó iratokat tartalmaz (átiratok a magyar kancelláriához, a haditanáccshoz, a fiumei udvari bizottság jelentései stb.). Terület szerint a Tengeremlékre, Horvát-Szlavónországra (a károlyvárosi generálatusra), a Bánságra és a visszaállított Szörény megyére vonatkozó ügyek találhatók bennük, elsősorban azok, amelyek az ország külkereskedelmi forgalmát érintik (fiumei hajóforgalom, hajóépítkezés, tengeri rablók, temesvári és más kereskedelmi társaságok, borkivitel Svédországba, kereskedés a török területekkel). A többi irat tárgya: a Tengeremlék közigazgatási újjárendezése (Buccari, Fiume és a Littoral-Commerzialbezirk átadása Magyarországnak 1776-ban), népessége (dalmát összeírások), városi élete („regulációk”), egyházi ügyei, igazságszolgáltatása, oktatásügye, továbbá építkezési munkák, erdőgazdálkodás, egészségügy, (pestisjárvány), nemkülönben a kamara személyi ügyei.

(7-8.k.) A *Credit-Hof-Commission*, amelynek — javarészt a napóleoni háborúk korából származó — iratairól (köztük királyi rendelkezésekről, felterjesztés-fogalmazványokról, stb.) a jegyzék készült, a Habsburg-birodalom hitelügyleteit irányította. A külföldi és belföldi kölcsönök (Aufgebotsanlehen, Insurrectionsanlehen, Bancolottodarlehen, Gold- und Silberanlehen, Banco-obligatio-k, ezüst kényszerbeadás, élelembeadás stb.) ügyein, a hitelezők, a különféle pénztárak dolgán, papírpénzbeváltási, bankóhamisítási és lottó-, börze-kérdéseken kívül foglalkoztak itt az ércpénzforgalom, a fém- és sóbányászat, a dohánykereskedelem és bizonyos adók dolgával is.

A fölmerülő kiadásokat elsősorban a háborús szükségletek határozták meg; orosz segédcsoportok ellátása, kaszárnya-, kórházépítkezések, továbbá illetmények, nyugdíjak kifizetése stb.

(9.k.) A *Camerale*hoz készült jegyzékből csak az iratok jelzetét, keltét és darabszámát tudjuk meg.

(10.k.) Az az udvari bizottság (a *Bancal-Hofdeputation*), amelynek irataihoz (királyi parancsok, körrendeletek, hatóságoktól és alárendelt szervektől érkező levelek, válasz-

fogalmazványok, szerződések, útlevelek stb.) ez a Credit-Hof-Commission-éhoz hasonló típusú jegyzék készült, bankügyekkel (főleg a bécsi leszámítolóbank ügyeivel) s ezzel kapcsolatban egyes gyárak, továbbá a magyar bor- és állat kivitel dolgával is foglalkozott.

(11. k.) A *Neueres Bancale* iratsorozatba elsősorban külkereskedelmi vonatkozású iratok tartoznak. A kiviteli és behozatali cikkek a következők voltak: magyar marha, gabona, bor, dohány, só, az ércbányászat termékei, hadianyag stb. Ide osztották a vámtisztek és egyéb kincstári tisztviselők személyi, fizetési és segélyügyeire, a csempészetre, továbbá a dohányjövődéki ügyekre (fiumei dohánygyártásra, építkezésekre, ellenőrzésre) vonatkozó iratokat is.

(12-13. k.) A *Hof-Finanz* sorozat iratanyaga az uralkodói levelezésnek csaknem egészére kiterjed: mindarra, ami a kincstár pénzügyeivel bármiféle kapcsolatban állott. A császárhoz írt jelentések (kérések, adóslevelek) írói közt találjuk a császári család tagjait, főurakat, a magyar kamarát és más kincstári szerveket, a katonai parancsnokokat (magyarországi főkapitányt, várnagyokat), tiszteket, élelmezésmestereket, egyháziakat stb. Az uralkodó levelei, parancsai, instrukciói, pénzküitalásai, kiváltságlevelei főhercegekhez, udvari hatóságokhoz (birodalmi kancellária, haditanács, udvari kamarák), királyi tanácsosokhoz, magyarországi kincstári szervekhez (magyar kamarák, budai adminisztráció, harmincadosok, konfiskációs bizottságok, a királyi jogügyigazgató), katonai szervekhez (parancsnokok, hadipénztárak, fizetőmesterek, élelmezési mesterek), egyháziakhoz és külföldiekhez szólnak.

Az iratok nem egyszer a politikatörténet számára is hoznak adatokat: az országgyűlések előkészítése és ülései idején az udvarnak szempontokat kellett gyűjtenie anyagi érdekei védelméhez. A tanácsosi kinevezéseknek és a követségküldéseknek is megvoltak a maguk pénzügyi vonatkozásai. Nem maradtak írásos emlék nélkül a szabadságmozgalmak sem. (Adatok vannak pl. a fogoly Nádasdi Ferenc ellátmányának ügyére.) Az uralkodó nemességet, városi kiváltságot, váltóüzlet-állítási engedélyt adományozott, és döntött a királyi városok belső igazgatása kérdéseiben. Sok intézkedést kellett hoznia a hadellátás és a hadszervezés dolgában: seregek gyűjtésére és kiegészítésére, mustrájára, városok védelmére, erődök, kaszárnyák építésére, lerombolására, zsold kiutalására, a hadseregélelmezéshez szükséges marha, bor beszezésére és elszállítására, a hadianyaggyártásra és szállításra, gyógyszer-ellátásra.

A szorosabban vett fiskális ügyek között jelentős helyet foglal el a feudális birtokforgalom (adomány, elkobzás, zálogbaadás), továbbá a bányászat (és bányatermékszállítás, értékesítés), a külkereskedelem (harmincad, marhaexport, mentességek, harmincadosi túlkapások), a kincstár egyéb jövedelmeivel való gazdálkodás (tizedbérlet, dohányappaldo, pálinkafőzés, malmok, pénzületek), az udvar élelemellátása (magyar vad- és borszállítás), a kincstári hivatalok szervezeti és személyzeti állapota (átszervezés, kinevezés, elbocsájtás, számadások ellenőrzése, fizetés, nyugdíj kiutalása), magánosok segélyezése, külföldi ösztöndíj, igazságügyi vonatkozások. A nagybirtokos familiák családi eseményeiről a királyhoz küldött esküvői stb. meghívólevelek tájékoztatnak.

(14-22. k.) A *Niederösterreichische Gedenkbücher*, amelyeknek magyar vonatkozású iratairól a másolati könyv készült, a mi királyi könyveinknek megfelelően elsősorban

királyi kegytények okleveles szövegeit tartalmazzák, de rajtuk kívül igen sok apróbb uralkodói intézkedést is: pénzkiutalást, elismervényt, utasítást, pátenst, levelet stb. A Habsburgok már 1526 előtt nem egyszer részesítették kiváltságban az osztrák határ körüli magyar városokat (például Kismartont) vagy a határ tulsó felére esőket (Bruck-ot). Megesett, hogy magyar várost adtak zálogba (Kőszeget, Fraknót). A Mohács előtti és utáni években több alkalommal vezették be ezekbe a könyvekbe magyarországi tisztségek adományozását (soproni, pozsonyi várparancsnokoknak, a királyi főkegyúri jog alapján egyházi méltóságoknak) s egyes birtokadományokat. A kiváltságok, kedvezmények tartalma változó volt: az uralkodó magyarországi német polgárokat (budaiakat, kismartoniaikat) fogadott szolgálatába, útleveleket adott nekik, másoknak marha-, gabonabehozatali borszállítási, kincskeresési engedélyt. Ulászló király vámmentességet kapott a számára engedélyezett épületfa átvittatásához, a mohácsi csata előtt hadianyag szállítását rendelte el az uralkodó. Intézkedett a harmincadszedés, a pénzforgalom, a városi igazgatás, a seregek és végvárak zsolddal, élelemmel, hadianyaggal való ellátása, külföldi követségek anyagi fedezete ügyében, bányüzem vezetőjének, kincstári számvevőnek adott utasítást, magánosok szerződéseit erősítette meg.

(23-26.k.) Az utolsó 4 kötetben jegyzékelt iratok tárgyára (másutt csak irattípusára) az udvari kamara fondcímei is utalnak.

A *Familienakten*ban a kinevezési (és más kegytényeket rögzítő, vagyonjogi érdekeket biztosító) iratok mellett főleg genealógiák, családi eseményekkel kapcsolatos irattermek találhatók.

A *Verträge und Kontrakte* iratainak a címben feltüntetettnél sokkal szélesebb a profilja (számos elismervényt, becsüt, leltárat, meghatalmazólevelet, reverzálist, passzust stb. is elhelyeztek köztük). Tárgyuk: mezőgazdasági és ipari termelés, bányászat, valamint mindezek termékeinek és hadianyagnak a szállítása, kivitele és behozatala, telepítés, építkezés, út- és vasútépítés, közegészségügy, birtokjogi és egyházi ügyek.

A *Commerz* iratai az ipari (és bányászati, mezőgazdasági) termelést, főként pedig az iparcikkek (és mezőgazdasági, bányászati termékek) bel- és külföldi forgalmát, értékesítését, a pénzverést és pénzforgalmat s a mindezekhez kapcsolódó személyi és szervezési ügyeket érintik.

A *Montanakten* iratai a bányászat nagykiterjedésű tárgykörére terjednek ki, annak ipari és pénzügyi vonatkozásaival együtt.

A *Risse und Mappen* térképei és tervrajzai kincstári birtokokat, erdőket, vizeket, utakat, határvonalakat, épületeket, bányákat, továbbá egész városokat, országrészeket és országokat ábrázolnak.

A *Präsidial-Akten* tárgya a kamarai elnökség számára fenntartott széles jogkörnek megfelelően a kincstári ügycsoportok egészére kiterjed: szervezési és személyi ügyekre, a termelés és áruforgalom valamennyi ágára (különösen sok a dohánytermelésre, -bevál-

tásra, -feldolgozásra, -eladásra, a külkereskedelemre vonatkozó irat). Nem egy érinti gyárak alapítását, a pénzforgalmat, birtokjogi, telepítési, építkezési és folyószabályozási ügyeket, a napóleoni idők hadieseményeit, az országgyűléseket, az 1811-es államcsődöt stb.

A *Josephinische Steuerregulierung* anyaga elsősorban a józsefi földfelmérés szervezeti, műszaki, személyi ügyeihez kapcsolódik.

A *Patente und Circularien* tárgyköre valamennyi más gyűjteményénél kiterjedtebb: a szorosan vett gazdasági vonatkozású ügyeken kívül érint országgyűléseket, politikai mozgalmakat, hadszervezést, városokat, egyházakat, az igazságszolgáltatást és az egészségügyet.

A *Staats-Schulden* iratai a külföldi kölcsönökön kívül az államháztartás, az adóztatás ügyeivel kapcsolatos számos kérdésre is vonatkoznak.

A *Handschriften-Sammlung* anyagában nem egy elbeszélő mű, tanulmány és irat-kollekció mellett különálló iratok (köztük összeírások, jelentések, instrukciók), valamint lajstromok és jegyzékek szolgálnak a magyar történet legkülönbözőbb vonatkozásainak forrásául.

A jegyzékek általában a bennük feltüntetett iratok (ügyiratok, iratcsoportok) keltét, rövid tárgyát és jelzetét közlik.

A köteteken (illetve a Hofkammerarchiv fondjain) belüli időrend nem mindenütt pontos.

Hely- és családnévmutatók csak az *Ungarische Gedenkbücher* segédleteihez készültek; ezeket az egyes kötetekhez kötötték hozzá.

Irodalom: A bécsi udvari kamarai levéltár anyagáról jó áttekintést nyújt az „Inventar des Wiener Hofkammerarchivs” c. kötet (Inventare Österreichischer Archive, VII. Összeállította *F. Walter*).

E 554.
VÁROSI ÉS KAMARAI IRATOK
1527—XIX. század
98 csomó, 1 kötet, 1 doboz

1. Iratok, 1527—XIX. század. 98 csomó
2. Jegyzék, 1527—XIX. század. 1 kötet, 1 doboz

Az itt őrzött iratok törzsét a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának kéziratári osztályán 1876-79 között egysítették, még ha nem is a fenti elnevezés alatt. Tár-

gyuk szerint a hazai kincstári igazgatásra, továbbá városokra, várakra, egyházi intézményekre vonatkozó darabokat válogatták ki az akkori alaki sorozatok közül (*Fol. Lat., Quart Hung.* stb.); az egybekerült anyag túlnyomó része azonban már jóval korábban is egyetlen gyűjteménynek volt része: Jankovich Miklós a magyar kamara számvevőségi és más iratainak a XVIII. század végén és a XIX. század elején történt kiselejtezése után szerezte meg őket a maga számára, hogy első részletüket 1840-ben, a másodikat 1851-ben a Magyar Nemzeti Múzeumnak adja el. A „Jankovich-gyűjtemény” mellett Nagy István 1875-ben megvásárolt gyűjteményének hasonló tárgyú iratai kerültek még ebbe a sorozatba, néhány máshonnan származó, rokontermészetű darabbal együtt. A „Városi és kamarai iratok” elnevezést az irategyüttes csak néhány évtizeddel utóbb nyerte el véglegesen, az 1882-ben a kéziratártól különvált „levéltári osztály” keretében. A későbbiek során az iratcsoport még több ízben bővült: előbb Szalay Ágoston 1923-ban megvásárolt gyűjteménye odaillő iratainak beosztása révén, majd — miután a levéltári osztály 1934-től már az Országos Levéltár egyik részlegeként működött — 1960-ban azzal, hogy a vele egy osztályon őrzött ún. „Múzeumi törzsanyag”-ból kiemelték a Jankovich-gyűjtemény egykor odakerült darabjait, nemkülönben néhány más, a területi kincstári igazgatásra, városokra vonatkozó iratot, valamint az Acta camerae és a Lymbus hasonló tárgyú darabjait, s mindezt a Városi és kamarai iratok végén, azok kiegészítő részeként helyezték el (*Jankovich-gyűjtemény időrendben, Múzeumi törzsanyagból átvett iratok*).

Az iratanyag túlnyomó része a pozsonyi és szepesi kamara, valamint alárendelt kincstári szervek működése során keletkezett, tehát a kincstári ügyintézés, illetve az ezzel gyakran csak távoli kapcsolatban álló ügyek irattermékeinek egész hatalmas együttesét feleleli. Mindenekelőtt a fölöttes hatóságokkal, a mellé- és alárendelt szervekkel, továbbá a legkülönbözőbb intézményekkel meg magánosokkal folyt iratváltás termékeit. Az iratküldők és címzettek hosszú sora a királytól és az udvari kamarától az adószedő apparátuson, a harmincadhivatalokon és a kincstári uradalmakon a postaszolgálat, az érc- és sóbányaigazgatás illetve bányatermék-értékesítés vagy a pénzverés szervein, a katonai, igazságszolgáltatási és egyházi szerveken át városokig, megyéig, községekig illetve mindezek (és a kamarák) tisztviselőiig, valamint a kiváltságos, a polgári és a jobbágyosztály egyes tagjaiig terjedt.

Az iratváltás szorosan vett termékeinél jóval nagyobb terjedelműek voltak mellékleteik, elsősorban a két kamarához küldött jelentéseké: mindenekelőtt számadások, bevétel- és kiadásjegyzékek, valamint hozzájuk csatolt iratok, összeírások, kataszteri tábellák, konvenciók, vámszabályzatok, passzusok stb. Ilyenek termelődtek a rovásadó, a dézsma és más adófajták, a harmincadvám, kincstári és egyházi uradalmi meg bányajövedelmek beszédese és helyi elköltése vagy a várak és a hadsereg ellátása során. Peres és más vagyoni jogi iratok bekerülését eredményezte a kincstár jogi érdekeinek védelméért folytatott szívós harc (caducitas-ok földerítése, ingatlanok megszerzése, kincstári tisztviselők vagy hatalmaskodó katonák felelősségrevonása visszaéléseikért). Létszámkimutatásokat, várépítkezési (robot-, fuvar-, pénz-), hadianyag-, zsold- és takarmányel-számolásokat nyújtottak be a parancsnokok, hadbiztosok, fizetőmesterek a várőrségek, a gyalogos-, lovas-, tüzér-, naszádos-, inszurgens-seregek, a katonai közigazgatási egységek, az élelmezési és hadianyagraktárak részéről. A városokból (többségében Modorról, Pozsonyból és Nagybányáról) beérkezett anyag a helyi tisztújítás, közigazgatás, igazságszolgáltatás, oktatás ügyeit érintette.

Jelentős számú irat keletkezett a kamarák szakhivatalai, mindenekelőtt a számvevősek, pénztárak, jogügyigazgatóságok, továbbá a kamarai bizottságok ügyintézése során, nemkülönbén a kebelbeli tisztviselők személyi ügyeinek vitele folyamán. Itt ment végbe a beküldött számadások ellenőrzése és a „difficultasok”-ra adott válaszok elbírálása, itt készült a kamarák egészére tartozó bevételek-kiadások számbavétele, ahogyan itt engedélyezték a pozsonyi királyi palota, az országház vagy a kincstári épületek, hajóhidak stb. fenntartására, új létesítmények építésére szánt összegeket vagy azokat, amelyeket az udvartartás szükségleteire, kiküldött futárok élelmezésére, kebelbeli tisztviselők illetményeire, napidíjára, alamizsnákra és kegydíjakra, rabtartásra stb. kellett fordítani. Megőrizték a kamarákon a tisztviselők reverzálisait, nemkülönbén azt a számos kimutatást, információs, másolati és egyéb könyvet, lajstromot, amelyeket az előadók vagy a kincstári jogügyigazgatóság, a számvevőség, az irattár tisztviselői az ügyintézés megkönnyítésére készítettek.

Végül a *Városi és kamarai iratok* anyagának jelentős hányada részben a kamarákba utólagosan beszállított irat, részben a múlt századi gyűjtők és rendezők által közéljük illesztett, teljesen idegen proveniencia. Az előbbi csoportba számíthatók az egyházi és főnemesi uradalmak, középbirtokok levéltár-részletei (elsősorban vagyoni jogi, továbbá gazdasági ügyviteli, politikai, művelődési és családi vonatkozású iratokkal, levelezéssel, köztük a Thurzók, Verancsics Antal, Esterházy Miklós vagy Thököly Imre levéltárának töredékeivel), kincstári tisztviselők, katonatisztek irathagyatékai (köztük Zermeg János irataival), judicium delegatumok vagy harmincadhivatalok irattár-töredékei, a portai követekkel folytatott királyi levelezés anyaga. Utólagosan idekerültnek tekinthető a városok, városi polgárok, vármegyék és tisztviselők működése során keletkezett iratanyag jó része, nemkülönbén Jankovich Miklós genealógiai, birtoktörténeti és más följegyzései.

A *Jankovich-gyűjtemény időrendben* a fent ismertetettekhez nagyjában-egészében hasonló anyagot tartalmaz, de még több benne a nem szorosan vett kamarai proveniencia. Sok a királyhoz címzett kérvény, panasz, hűségnyilatkozat, külföldi uralkodóktól jött levél, valamint a bécsi udvarban kelt pénzügyigazgatási, közigazgatási, hadügyi vonatkozású pátens, kiváltságlevél (például a nagyszombati egyetem számára), kinevezés. Számos iratlemleke van a magyarországi és erdélyi politikai életnek, a hazai katolikus egyház vagy a városok belső életének. Jelentős a misszilisek és az érdekesnek minősített darabokról készült XIX. századi másolatok száma, népmozgalmi kimutatások maradtak meg néhány városról és uradalomról.

A harmincadhivatali iratok külön sorozatába mindenekelőtt a nyugati országrész hivatalainak töredékes anyaga került be (legtöbbjük Komáromból, azután Sopronból, Győr-ből, Nagyszombatból, Szencről és sok más helységről, köztük szlavóniaiakból); az Erdély és Lengyelország felé irányuló forgalomnak a nagyszámú tokaji harmincadiraton kívül csupán kevés emléke maradt. Itt is a kamarai leiratok vannak többségben. A többi: királyi parancs, számadás és számadásmelléklet, peres irat vagy a harmincadosok személyi fondjának része. Valamennyitől elkülönülnek a pesti harmincadhivatalnak az 1840-es években keletkezett tekintélyes számú ügyiratai; a gyűjtő főleg az egykori bankjegyhamisításokkal foglalkozó, valamint a kulturális, műszaki vonatkozású darabokat őrizte meg (külföldi importcikk behozatala a Tudományos Akadémia és mágnáscsalá-

dok számára, egyes külföldi sajtótermékek behozatali tilalma, József nádor jubileumi ünnepeit, egy-egy orvoskongresszust, képkiallítást, a Nemzeti Múzeum építését, a pesti színházzást, Heckenast rézmetszeteinek kivitelét érintő iratok).

A többi területi kincstári szerv külön őrzött iratanyagából a tokaji, sárospataki, szentgyörgyi-bazini, aradi-modenai uradalom, kincstári kezelés alatt álló egyházi javak, az elkobzott Zrínyi-Nádasdi-birtokok, bányagazgatási szervek (Körmöcbánya, Selmecbánya, Besztercebánya, Máramaros stb.) tisztartóinak irattártöredékei, továbbá a rovásadószedőkhöz írott levelek a jelentősebbek. Akad kincstári ügyészi vagy katonai parancsnoki irathagyaték is. Fölöttes és társszervekkel (elsősorban a pozsonyi és a szepesi kamarával, továbbá a Habsburg- és az erdélyi uralkodókkal) vagy magánosokkal folytatott levelezés, a kincstári hivatalok és uradalmak birtokjogbiztosító, igazságszolgáltatási tevékenységének irattermékei egyként megtalálhatók itt, mégis a gazdálkodásra, az elszámolásra és a személyi ügyekre vonatkozik a legtöbb darab.

A külön kezelt városi iratok túlnyomó része soproni és modori eredetű. A városok vezetősége a beérkező parancsok, levelek közül legnagyobb számban az illetékes kamara és az uralkodók leiratait őrizte meg. A tágabb értelemben vett városi háztartás (adó-behajtás, katonatartás, elszámolás stb.) és a jogbiztosítás irattermékei mellett megtalálhatók azok is, amelyek a tisztújításra vagy a helyi vallásgyakorlatra vonatkoznak.

A *Városi és kamarai iratokhoz* minden vonatkozásban hasonló jellegű anyag található az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában.

Az iratok törzsét az egykori *kézirattári sorozatok* (Fol. Lat., Fol. Hung., Fol. Germ., Quart. Lat., Oct. Lat., Quart. Hung., Oct. Hung., Quart. Germ., Oct. Germ., Quart. Slav., Fol. Slav., Szalay gyűjt.) szerint, azokon belül növekvő számszámrendben őrzik. Az utólag hozzájuk illesztett *Jankovich-gyűjtemény időrendben* iratai évek rendjében fekszenek, hasonlóképp a *Múzeumi törzsanyagból átvett iratok* 3 kis csoportja.

A gyűjteményhez készített jegyzék első része az alaki kézirattári sorozatokban elhelyezett anyagot az elhelyezési rendnek megfelelően részletezi, feltüntetve minden darab jelzetét, azt, hogy hiányzik-e vagy sem, hogy esetleg kiemelték s a gyűjtemény végén helyezték el, valamint megadja az iratcsomó számát, amelyben az irat megtalálható. A jegyzék második része az anyag törzsét (a Fol. Lat. sorozattól a Szalay-gyűjteményig) nagyobb tárgyi csoportok rendjében sorolja fel, azokon belül helyenként alcsoportok szerint s ezeken belül időrendben. Jelzetet, tárgyat, darabszámot ad, valamint a gyűjtemény nevét, amelyből a darab kikerült. A több tárgyat érintő darabok több helyen is felvételre kerültek. A tárgymegjelölés részletessége nem mindenütt egyenletes. A jegyzék harmadik része a gyűjtemény egészének csomójegyzékét adja.

Egy másik jegyzék a Széchényi Könyvtár latin nyelvű kéziratok kódexjeinek egykori jelzeteit tartalmazza.

Irodalom: *Sulica Szilárd*: A múzeumi levéltár és legújabb gyarapodása. Bp., É.n. Magyar Nemzeti Múzeum, Széchényi Országos Könyvtár 1802—1902.

E 683.
LIBRI DIGNITARIORUM
(Méltóságnévsorok)
1000—1876
9 kötet, 6 csomó

1. Bejegyzési könyvek, 1000—1875. 5 kötet
2. Xerox és nagyítás, 1000—1875. 4 kötet, 6 csomó

Az 1810-es évek elején a kamarai archívumban összeállították — történeti irodalomra és levéltári forrásokra támaszkodva — az ország uralkodóinak és legfőbb méltóságainak névsorát, valamint a rájuk vonatkozó fontosabb adatokat. A jegyzéket utóbb, 1815 és 1876 között folyamatosan kiegészítették.

A világi méltóságok között helyet kapott a nádor (királyi helytartó, nádori helytartó), az országbíró, a dalmát-horvát-szlavón bán, az erdélyi vajda (fejedelem), a macsói és a szörényi bán, a tárnokmester (királynéi, ifjabb-királyi, erdélyi fejedelmi és dalmát-horvát-szlavón tárnokmester), a lovászmester (királyné lovászmestere), a főkomornyk, az udvarmester, az asztalnokmester, az ajtónállómester (királyné ajtónállómestere), a pohárnokmester, a testőrkapitány, a koronaőr, a kancellár (királynéi, ifjabb-királyi és erdélyi fejedelmi kancellár), az alkancellár, a kápolnaispán (pecsétőr), a személynök, a kincstárnok (kamaraispán, főkamrás, kamaraelnök), a koronaügyész (királyi ügyész, kincstári jogügyigazgató), a miniszter (pénzügyminisztériumi főtisztviselő). Az egyháziak közt megtaláljuk a római és görög katolikus érsekeket, megyéspüspököket, a számtalan címzetes püspököt, a pannonhalmi főapátot és a fehérvári örkanonokot. Külön füzetekből kötötték egybe számos megye főispánjainak 1814-ig haladó névsorát, viszonylag kevés adattal (és néhol névsorisméltésekkel), valamint az alispánokra vonatkozó adatgyűjtés igen töredékes eredményét.

Az életrajzi adatok közül legfontosabbnak a működési (uralkodási) idő kezdetét és végét, illetve a kérdéses személy által viselt további tisztségeket tekintették, de néhol feltüntették a róla szerzhető más ismereteket (nemzetsége, házastársa, fizetése, címere, sírfelirata) vagy a működéséhez kapcsolódó történeti eseményeket is. A legrészletesebb adatszolgáltatás a királyok méltóságlistáján található: apjuk, feleségük, apósuk neve, az országos történet személyükhöz fűződő legismertebb mozzanatai, haláluknak vagy uralmuk megszűntének körülményei. Sokhelyütt hivatkoztak a forrásokra is.

Találhatók még — a világi méltóságok kötetében — kimutatások régi nemzetségekről (a birtokaikat befogadó megyék nevével), királyi és királynéi szolgálattelvő népekről, régi pénzekről, egykori megyékről. A névsorokat az egyes méltóságokra vonatkozó tájékoztató szövegek vezetik be. A kötet végén az Árpádok és leszármazottaik családfája áll.

A sorrend világi és egyházi méltóságoknál egyaránt a hierarchia rendje, a püspökségeknél, főispánoknál, megyéknél, nemzetségeknél, szolgálattelvőknél, pénzeknél az abécérend.

MUTATÓ

A

- Aba nemzetség 87
Abaúj megye 85, 87, 88, 91, 115, 126, 127,
137, 143, 146, 150, 170
Abaújszántó mezőváros (Abaúj m.) 121
Abrudbánya város (ma: Abrud, Rom.)
100
Absolon Dávid fejedelmi titkár 156
Acsády Ignác 71
Alaghy család, Alaghyak 140
— Ferenc királyi tanácsos 140
— György 140
— János 140
— Menyhért országbíró 140
Albert szász-tescheni herceg, helytartó
188
Alföld 53, 61, 84, 109, 119, 147
Alsó-Ausztria 196, 198
Alsó-Fehér megye 100
Alsó-Magyarország 115
Alvinczi Péter kassai prédikátor 119
Andrássy család, Andrássyak
(csíkszentkirályi, siklói) 8, 36, 83, 84
— István huszárezredes 84
— Julianna, lásd Kósáné Andrássy
Julianna
— Péter 159
— Zsigmond I. (siklói) alispán 83, 84
— Zsigmond II. (siklói) kerületi főbiz-
tos 84
Apati I. Mihály fejedelem 27, 101, 138
— II. Mihály fejedelem 27, 100, 101
Apagy falu (Szabolcs m.) 162
Apáthy István 51, 53
Apatin falu (Bács m.; ma: Jug.) 159
Apponyi Albert 51, 53
Arad megye 66, 76, 83, 84, 95, 98, 143,
167
— város (ma: Rom.) 65, 84

- Arad-modenai uradalom 167, 203
Aragon család, Aragonok 144
Arco-i Pirhus grófné Széchy Margit 151
Árpádok 204
Árva megye 126, 127
Árvai, árvavári uradalom 127, 167
Aspremont család 116, 156, 179
— Gobert 156
Aspremontné Rákóczi Julianna 116, 118,
119
Aszalay család 8, 85, 86, 179
— István alországbíró 85, 93
Ausztria, osztrák 23, 27, 29, 44, 47, 89,
108, 114, 128, 130, 131, 165, 171, 181,
182, 196, 199

B

- Bács megye 66, 76, 89
Bácsmegyei család 151
Bacsók család 179
Bajmóci uradalom 127
Bajorország, bajor 86
Bakács István J. 71, 136
Bakics család 140
— Mihály 140
— Pál 140
— Péter 140
Bakos család 140
— Gábor füleki alkapitány 140
— János 140
— Zsuzsanna 139, 140
Baksay család 154
Balassa Ádám kékkői kapitány 141
— András főispán 141
— Bálint korponai főkapitány 141
— Boldizsár 141
— család, Balassák 36, 126, 140, 159
— Ferenc 141
— Gábor divényi kapitány 141

- Imre erdélyi vajda 141
- Imre gyarmati főkapitány 141
- István 141
- János 141, 158
- János, másik 141
- Menyhért főispán 141
- Miklós 141
- Pál 141
- Sándor 141
- Simon 141
- Zsigmond főispán 141
- Zsigmond, másik 141
- Balassagyarmat vár 141
- Balmazújváros mezőváros (Szabolcs m.)
84
- Balogi uradalom 138, 139
- Bánát, lásd Bánság
- Bánffy család (lendvai), Bánffyak 36,
126, 141, 150
 - család (losonci) 141
 - István (lendvai) országbíró 141
 - János (lendvai) nádor 141
 - Kristóf (lendvai) 141
 - László (lendvai) 141
- Bánffyhunyadi János 119
- Bánság 66, 170, 197
- Barabás Samu 130
- Baranya megye 76, 79, 96, 101, 102, 144
- Barcsay Ákos fejedelem 37, 116, 118, 138
- Bardóc-szék 99
- Barkóczy család, Barkóczyak 84, 179
 - István 156
- Bars megye 91, 92, 98, 110, 124, 143, 144,
152
- Barthodeczky család, Barthodeczkyek
122
- Basta (György) császári tábornok 129
- Bátai apát 101
 - uradalom 101
- Báthory András országbíró 141
 - család (somlyai), Báthoryak 36, 53,
116, 141, 156
 - Erzsébet 24, 107, 109, 129
 - Gábor fejedelem 25, 128, 156
 - Gábor (gagyai) 141
- István (ecsedei) 163
- István fejedelem, lengyel király 117,
138
- István nádor 141, 156
- István országbíró 141
- István országbíró, másik 141
- Zsigmond fejedelem 99, 117, 128,
156, 159
- Zsófia 25, 45, 116, 118
- Batthyány Ádám 141
 - Boldizsár 141
 - család, Batthyányak 36, 141, 192
 - Ferenc 141
 - Lajos miniszterelnök 141
 - Lajos nádor 188
- Bay család, Bayak 156
- Bazini sóhivatal 161
- Bebek György 115
- Bécs város (Ausztria) 95, 98, 106, 111, 121,
122, 131, 132, 134, 137, 144, 163, 198
- Bécsi Consilium Commerciorum 198
 - egyetem 86
 - levéltárak 7, 107, 110, 159, 166, 200
 - udvar, Bécs 14, 22, 31, 37, 69, 74,
85–87, 89, 92, 95, 101, 103, 106,
108, 109, 111, 113, 114, 117, 118, 123,
131, 141, 153, 158, 165, 202
 - udvari hadi számvevőség 147
 - udvari haditanács 169, 178
 - udvari kamara 8, 81, 142, 144, 165,
166, 168, 169, 178, 182, 189, 197
- Bedekovich család 154
- Bekényi család, Bekényiek 36
- Békés megye 84, 144, 148
- Belényessy család 100
- Belgiojoso császári tábornok 117
- Belgrád vár 121
- Bellavicz család 8, 156
 - Gábor udvari ágens 86, 87
 - Sámuel füleki alkaptány 86
- Belső-Szolnok megye 100
- Beniczky Miklós prefektus 129
- Bényey család 100
- Bercsényi család 141, 179
 - Imre 141

- László francia marsall 192
- Miklós főgenerális 141
- Bereg megye 142, 145
- Beregszász város (ma: Ukr.) 161
- Bernát család 100
- Berthóty család 8, 87, 88
 - Miklós alispán 88
 - Miklósné 88
 - Zsigmond 88
- Berzencei uradalom 107
- Besztercebánya város (ma: Banská Bystrica, Szlov.) 166
- Besztercebányai bányabíróság 166
 - bányakamara 166, 203
 - erdőgazgatóság 166, 171
 - kamarai uradalom 166
- Bethlen család (iktári) 142
 - Farkas 160
 - Ferenc 142
 - Gábor fejedelem 22, 25, 27, 28, 38, 92, 94, 99, 115—119, 126, 128, 129, 142, 151, 156, 157, 159, 162
 - Gáborné Károlyi Zsuzsanna 101, 142
 - István 116, 118, 142
- Beznáki család, Beznákiak 124
- Biccse vár 127
- Bielsko-i uradalom, lásd Bilici uradalom
- Bihar megye 66, 76, 84, 148, 151, 162
- Bik falu (Zala m.) 125
- Bilici uradalom (Szilézia) 126
- Bilkey család 145, 154, 179
- Billied falu (Torontál m.; ma: Biled, Rom.) 170
- Bisterfeld 117, 119
- Bocskai István fejedelem 22, 25, 38, 100, 115, 116, 128, 129, 156, 159, 162
- Bocskai-szabadságharc 24, 115
- Bocskay István 156
- Bodó család, Bodók 150
- Bogdány falu (Szabolcs m.) 162
- Bóka falu (Torontál m.; ma: Boka, Jug.) 170
- Boráros János 149
- Borbély család (rettegi) 100
- Bornemisza család 88
- Borostyánkői uradalom 107
- Boroszló város (Szilézia) 106, 163
- Borsiczky család 157
- Borsod megye 66, 76, 87, 98, 115, 141, 144, 150
- Bosnyák Zsófia, lásd Wesselényi Ferencné Bosnyák Zsófia
- Bossányi család 89
- Boszniai püspök 76
- Brandenburg, brandenburgi 117
- Brandenburgi Katalin 116—118
- Bretzenheim család 131, 132, 136
- Breuner-bizottság 186
- Bruck város (Ausztria) 199
- Bruckenthal család 142
 - József 142
 - Sámuel erdélyi kancellár 142
- Brunszvik család 89
- Buccari város (Tengermellék; ma: Bakar, Horv.) 197
- Buda vár 104, 107, 112, 138
 - város 66, 95, 148, 152, 154, 171, 199
- Budai basa 25, 94
 - hadipénztár 171
 - harmincad 149
 - jezsuita rendház 47
 - kamarai adminisztráció 53, 61, 102, 159, 186, 198
- Budakeszi falu (Pest m.) 95
- Budetini uradalom 126
- Buják vár 139
- Bukarest város (Rom.) 121
- Bukováczy család 154
- Buna család 100

C

- Caprara császári tábornok 140, 156
- Caraffa császári tábornok 27, 156
- Chmelnicky Bogdán kozák hetman 117
- Clary falu (Torontál m.; ma: Radojevo, Jug.) 170
- Comenius 119
- Cromwell 117
- Czobor Ádám tábornok 89, 90

- család, Czoborok, Czoborék 8, 36, 88—90, 179, 183
- Erzsébet, lásd Thurzó Györgyné Czobor Erzsébet
- Imre főispán 90
- József 89
- Mária 142
- Márk tábornok 89

CS

- Csáky Antalné Szunyogh Jozefa 126
- család, Csákyak 36, 53, 113, 126, 142, 156
 - Ferenc kassai főkapitány 142
 - István helytartótanácsos, főispán 126
 - István országbíró 142
 - István tárnokmester 142
 - László lévai főkapitány 113, 142
 - László országgyűlési követ 126
 - Miklós hercegprímás 151
 - Pál lévai főkapitány 142
 - Pálné, lásd Czobor Mária
- Csáky-birtokok 113
- Csallóköz 93, 157
- Csanád megye 143
- Csányi Ákos 108
- Cséffa falu (Bihar m.; ma: Cefa, Rom.) 162
- Csehország, cseh 27, 128, 129, 137, 151, 181
- Csejszel család 151
- Csejte mezőváros (Nyitra m.; ma: Čachtice, Szlov.) 147
- Csíkszék 83
- Csikulini család 154
- Csongrád megye 84, 144
- Csornai prépost(ság) 101, 102

D

- Dalmácia, dalmát 107, 154, 196, 204
- Dálnok falu (Kézdi szék; ma: Dalnic, Rom.) 99

- Dánia, dán 117
- Dániel Mihály 100
- Deák Farkas 139
- Debrecen város 84, 106, 161, 173
- Debreczeni Tamás 116, 118
- Dél-Dunántúl 96
- Dél-Magyarország 88
- Délvidék 89
- Demecser falu (Szabolcs m.) 162
- Dersffy család, Dersffyek 36, 116, 126
- Dési sókamara 160, 161
- Despor család 97
- Dessewffy család 88
- Dévényi, lásd Divényi
- Diakovári uradalom 76
- Dietrichstein kamarai elnök 189
- Divény vár 141
- Divényi család (mellétei) 88
- Péter (mellétei) táblabíró 88
- Dobai család 100
- Dobó család 8, 90, 91
- Domokos 91
 - Ferenc, id. 91
 - Ferenc, ifj., dunántúli főkapitány 91
 - István egri kapitány 91, 156, 158
 - János 91
- Doboka megye 100
- Dobrassowszky Vencel kamarai lajstromozó 185
- Dóczy András felsőmagyarországi főkapitány 92, 118, 128
- család 8, 92, 156, 160, 179
 - Ferenc 92
 - István pozsonyi kapitány 92
- Dombay család 142, 154
- István 142
- Draskovich János nádor 85, 93, 138
- Dráva folyó 101
- Dráva-Száva köze 142
- Drugeth, lásd Homonnai Drugeth
- Mária, lásd Széchy Györgyné Homonnai Drugeth Mária
- Duna folyó 28
- Duna-Tisza köze 142
- Dunántúl 53, 61, 91, 94, 101, 107, 109, 112, 142, 146, 152
- Dusravi család 151

E

- Eger vár 91, 138
Egervári uradalom 107
Egri család 100
— iskola 28
— püspök 134, 149
— uradalom 174
Elefánti pálos konvent 49
Elekessy család 100
Élesdi vagy sólyomkői uradalom 167
Enyicke falu (Abaúj m.; ma: Haniska, Szlov.) 137
Enyickei uradalom 131, 132, 136, 137, 139
Eperjes város (ma: Prešov, Szlov.) 88, 106, 146, 161, 162
Erdély, erdélyi 14, 21, 23, 25–29, 35, 37, 38, 59, 60, 69, 78, 85, 86, 91, 92, 94, 100, 106, 109, 114–120, 128, 129, 138, 141, 142, 146, 150, 153, 156, 157, 160, 161, 179, 182, 196, 202–204
Erdőbénye mezőváros (Zemplén m.) 147
Erdődy család 116, 143, 154
— György 119
— Kristóf 143
— Kristófné Thurzó Borbála 143
Erdődyné Rákóczi Erzsébet 115, 118, 119
Érsekújvár vár 116, 117, 149
Esterházy Antal tábornagy 93, 156
— család, Esterházyak 36, 86, 93, 94, 122, 138, 150, 156, 160
— Dániel 93
— Farkas királyi személynök 93
— Ferenc főispán 93, 94
— Ferenc pápai és semptei kapitány 93
— Gábor 93
— Gáspár 93
— Imre nyitrai püspök 124
— János kapitány 93
— László pápai kapitány 93
— Mihály herceg 93
— Miklós nádor 85, 93, 94, 109, 129, 143, 145, 146, 179, 202
— Pál nádor 93, 94, 114
— Pál, másik 93
Északkelet-Magyarország 112, 145

- Eszék város (Verőce m.; ma: Osijek, Horv.) 76
Esztergomi érsek 105, 152
Európa 49, 64, 66, 71, 128

F

- Fáy család, Fáyak 143, 156
Fehér megye (erdélyi) 146
Fehérvár, lásd Székesfehérvár
Fejér György 125
Fekete György (galántai) királyi személynök 143
Felhő Ibolya 9
Felső-Magyarország 85, 86, 92, 112, 115, 127, 138, 143, 144, 151, 163
Felső-Tiszavidék 89, 91, 131, 140, 148, 161
Felsőbánya város (ma: Baia Sprie, Rom.) 92
Felvidék 44, 72, 94, 98, 109–111, 114, 115, 118, 121, 126, 140, 142, 143, 148
Ferberth család, Ferberthek 8, 95
— Ferenc uradalmi prefektus 95, 96
Ferdinánd I. király 107, 108
— II. király 28, 92, 151
— III. király 85, 96
— V. király 83
Ferenc I. király 28, 52, 83
Fiume város (ma: Rijeka, Horv.) 196–198
Fiumei jezsuita rendház 47
— udvari bizottság 197
Fleischer Gyula 136
Fogaras vár 146
Fogaras-vidék 151
Fogarasi uradalom 107, 142
Forgách Ádám országbíró 144
— Ádám újvári főkapitány 116
— család, Forgáchok 36, 92, 107, 143
— István 144
— Miklós felsőmagyarországi főkapitány 144
— Simon főkapitány 144
— Zsigmond nádor 85, 118, 128, 140, 143
Fraknó mezőváros (Sopron m.; ma: Forchtenstein, Ausztria) 199

Franciaország, francia 25, 86, 192
 Frangepán család, Frangepánok 8, 15, 36,
 53, 155
 — (Ferenc) 25
 Frangepán-birtokok 154, 155
 Fráter György 141
 Fraxinus, Kaspar 110
 Frics falu (Sáros m.; ma: Fričovce,
 Szlov.) 88
 Fricsi család, Fricsiek 88
 Friebeisz Ádám alispán 96, 97
 — család, Friebeiszek 8, 96, 97
 — János megyei perceptor 96, 97
 — János városi jegyző 96
 Friebeiszné 97
 Front János Ádám uradalmi prefektus 131,
 136, 137
 Fugger család, Fuggerek 127
 Fülek mezőváros (Nógrád m.; ma:
 Fil'akovo, Szlov.) 121
 — vár 86, 138, 140, 146
 Füleki uradalom 121
 Fürstenfeld város (Ausztria) 192

G

Galambos Ferenc 156
 Galánta mezőváros (Pozsony m.; ma:
 Szlov.) 156
 Galgóci uradalom 127
 Giani, lásd Jány
 Glosz család 123
 Gombos Imre ezredes 87
 Gortvay család 143
 Gothard család, Gothardok 95
 Gotthal család 154
 Gömör megye 66, 87, 111, 126, 138, 140,
 143, 150, 151
 Grassalkovics (Antal) kamaraelnök 95
 Graz város (Ausztria) 121, 137
 Gregoriánczi család 154
 Gubasóczi család 154
 Gusztáv Károly svéd király 117
 Günther Anna Rozina 150

GY

Gyarmat, lásd Balassagyarmat
 Gyertyámos falu (Torontál m.; ma:
 Cárpinis, Rom.) 168, 170
 Győr megye 111
 — vár 27, 140, 145
 — város 106, 112
 Győri harmincad 202
 — káptalan 111
 Gyulaffy László 156
 Gyulai uradalom 174
 Gyulay család 144, 154
 — Imre 144
 — Zsigmond 144
 Gyurcsányi András megyei főpénztáros
 98
 — család, Gyurcsányiak 8, 97, 98
 — Ferenc alhadnagy 98
 — Gábor hétszemélyes táblabíró 98
 — Ignác, id., megyei jegyző 98
 — Ignác, ifj. megyei táblabíró 98
 — Imre királyi táblai ülnök 98
 — István ügyvéd 98
 — József táblabíró 98

H

Habsburg Mária királyné 166
 Habsburg-ház, Habsburgok 14, 22, 23,
 25—27, 32, 44, 83, 91, 108, 114, 116, 117,
 130, 132, 161, 178, 197, 199, 203
 Hadadi uradalom 138
 Hadnagy család 99
 — József 99
 Hagara Mátyás 156
 Hajdúság, hajdúvárosok 84
 Halle város (Németország) 150
 Harruckern György királyi tanácsos 144
 Hatvan mezőváros (Heves m.) 138
 Havasalföld 25, 117
 Házy János lőcsei kereskedő 150
 Heckenast Gusztáv 203
 Hedry család 88

Hegyalja 106, 121, 123, 137, 147
Hegyesi András tordai főbíró 100
— család 8, 100
— Erzsébet, lásd Viski Ferencné
Hegyesi Erzsébet
Hellenbach család 144
— János 144
— Jánosné Sembery Zsuzsanna 144
Hernals város (Ausztria) 89
Herzog József 9, 37, 63, 180
Heves megye 143
Holicsi uradalom 89
Hollandia, holland 22, 86
Holovics Flórián 47
Homonnai, lásd Homonnai Drugeth
Homonnai Drugeth Bálint 92, 128
— család, Homonnai Drugethek
36, 107, 143, 179
— György felsőmagyarországi fő-
kapitány 143
— János országbíró 143
— Mária, lásd Széchy Györgyné
Homonnai Drugeth Mária
Hont megye 110, 141, 146
Horváth család (palocsai) 88
— Márk (szigeti) szigetvári kapitány
144
Horvátország, horvát 9, 14, 34, 67, 76, 86,
93, 107, 108, 110, 154, 155, 165, 180, 182,
196, 197, 204
Hradec vár 110, 180
Hradeki uradalom 159
Huber család 145
— Konrád 145
— Sámuel 145
Hunyad megye 153
Hunyadiak 92
Huszti uradalom 107

I

Ikervári harmincad 113
Ila Bálint 75, 130
Illava vár 110
Illésházy család, Illésházyak 15, 36, 145
— Gábor 145
— Gáspár főispán 145

— György 145
— István nádor 14, 24, 128, 145, 159
— István, másik 145
Illíria, illír 28, 165
Ilosvay család 145, 154
Innsbruck város (Ausztria) 136
István király, lásd Szent István
Itália, lásd Olaszország
Iváncsy család 145
— László alispán 145
— Lukács 145
— Péter 145
Ivanics vár 149

J

Jakuchich Anna 145
— család 145
— Ferenc győri kapitány 145
— Zsuzsanna 145
Jankovich Miklós 201, 202
János Frigyes szász herceg 158
Jány család 8, 101, 156, 179, 183
— Ferenc szerémi püspök 101, 102
— Jakab Ferdinánd bátai apát 101, 102
Jármay Edith 136
Jászkun kerület 146, 165, 166
Jászói konvent 186
Jazygum et Cumanorum districtus, lásd
Jászkun kerület
Jellachich család 154
Jeszenszky család 98
Jókői uradalom 143
Joó Balázs (kaszaházi) 145
— család (kaszaházi) 145
— János (kaszaházi) 145, 159
— Rozina (kaszaházi) 145
József I. király 131, 149
— II. császár 14, 28, 30, 42, 48, 51, 64,
75, 84, 169, 191, 200
— főherceg, nádor 188, 203
Jugoszlávia 9, 34, 39, 42, 45, 48, 54, 67,
78, 155
Juliani család 146, 154
— Pál 146
— Péter 146

- Jurkovich család 103
- Mátyás udvari ágens 103
 - Otmár 103
- K**
- Kákonyi Ferenc kamarai regisztrátor 188
- Kálló vár 115, 163
- Kálló, lásd Nagykálló
- Kamarás család, Kamarások 36
- Kanizsai család 53
- Orsolya, lásd Nádasdi Tamásné Kanizsai Orsolya
 - uradalom 107
- Kappelshofferné Lippay Mária 147
- Kapuvári uradalom 107
- Karintia 143, 182
- Károly III. király 83, 189
- Károlyi Árpád 110
- Mihály 116
 - Zsuzsanna, lásd Bethlen Gáborné Károlyi Zsuzsanna
- Károlyváros város (Zágráb m.; ma: Karlovac, Horv.) 165
- Károlyvárosi generalátus 197
- kamarai adminisztráció 165
 - polgári kormányzóság 165
- Kassa vár 112, 121, 142
- város (ma: Košice, Szlov.) 7, 47, 77, 88, 106, 116, 119, 121, 144, 163
- Kassai jezsuita rendház 47
- kamarai adminisztráció 7, 8, 15, 34, 59, 82, 131, 132
 - kamarai számvevőség 72
 - királyi jogügyi aligazgató 82
- Kasza vár 114
- Kaszavári uradalom 114, 115
- Katzianer János fővezér 152
- Kaunak falu (Torontál m.; ma: Konak, Jug.) 170
- Keczer Ambrus 146
- András jászkun kapitány 146
 - András megyei követ 146
 - család, Keczerék 36, 88, 146, 150
 - Gábor 146
 - Istvánné Lónyay Kata 146
 - Menyhért 146
 - Sándor 146
- Kecskemét város 92
- Kékkő vár 141
- Kelet-Közép-Európa 127
- Kemény család 146
- János fejedelem 117, 118, 138, 146
- Kende Gábor 142
- Kendi István 92
- Kétegyháza falu (Békés m.) 84
- Ketsa falu (Torontál m.; ma: Checea, Rom.) 170
- Kézdi szék 99
- Kismarton város (ma: Eisenstadt, Ausztria) 199
- Kisszeben város (ma: Sabinov, Szlov.) 106
- Kistapolcsányi család, Kistapolcsányiak 36
- Kisvárdai mezőváros (Szabolcs m.) 163
- Klein-Jetsa falu (Torontál m.; ma: Iecea Mică, Rom.) 170
- Klobusiczky András 116, 118
- Koháry család, Koháryak 146
- István füleki főkapitány 140, 146
 - István országbíró 146
 - Péter újvári alkaptány 116
- Koller József kamarai tanácsos 8, 103, 104
- Kollonics család 89
- Kolozs megye 100
- Kolozsvár város (ma: Cluj-Napoca, Rom.) 100, 106
- Komárom megye 90, 95, 142, 149
- vár 112
 - város (ma: Komárno, Szlov.) 77, 95
- Komáromi harmincad 202
- Komáromy András 110, 130
- Konstantinápoly város (Törökország) 109, 121
- Kopácsy család 146
- Korpona vár 141
- Korponay Antal 147
- család 147
 - Gábor harmincados 147
 - Sándor kamarai lajstromozó 132
- Kósáné Andrásy Julianna 84

Kossuth (Lajos) 99
Kovacsics József 63, 71, 75
Körmendi József kamarai írnok 147
Körmöcbánya város (ma: Kremnica, Szlov.) 77
Körmöcbányai kamara 28, 127, 203
Kőrösi család 8, 179
— György uradalmi inspektor 105, 156
Kőszeg város 199
Köveskuthy Márton 116
Közép-Szolnok megye 138
Krakkó város (Lengyelország) 127
Krasznahorkai uradalom 159
Krman 79
Krucsay István 156
Kukuljevics János 154
Külső-Szolnok megye 143
Künsberg Fülöp 121
— Kristóf 121

L

Lajos XIV. francia király 117
Langer János helytartótanácsi számvevő-
tiszt 147
Lederer család 8, 157, 179
— Márton eperjesi kereskedő 106
Lékai uradalom 107
Leleszi konvent 120
Lengyelország, lengyel 23, 25, 29, 38, 92,
94, 117, 119, 138—140, 142, 181, 202
Lenkei család, Lenkeiek 150
Leszenyei Nagy Ferenc nádori ítélmés-
ter 139, 156
Léva vár 142
Licsérd falu (Sáros m.; ma: Ličartovce,
Szlov.) 121
Lietava vár 128, 143
Lietavai uradalom 127, 167
Likava vár 169
Likavai uradalom 159, 169
Linz város (Ausztria) 137
Linzi béke, linzi tárgyalások 85, 117
— birodalmi gyűlés 27
Lipót I. király 118
Lippa vár 112, 115

Lippay György esztergomi érsek 118, 138
— Mária, lásd Kappelshofferné
Lippay Mária
Liptay család 147, 151
— János 147
Liptó megye 66, 76, 110, 111, 145, 169
Liptóújvár, lásd Hradek
Listius család 147
— István oktavális bíró 147
— János 147
— László 147
Lobkovitz 137
Lombardia 150
Lónyay András 92
— Kata, lásd Keczer Istvánné Lónyay
Kata
Lorántffy család, Lorántffyak 36, 131,
148, 179
— Mihály 140, 148
— Zsuzsanna 86, 116, 118
Losenstein család 137
— Mária Terézia, lásd
Waldstein Károly Ernőné
Losenstein Mária Terézia
Losonczy István (temesvári kapitány) 141
Lotharingiai Ferenc császár, helytartó 89
Lőcse város (ma: Levoča, Szlov.) 106,
127, 150, 161
Lőcsei jezsuita rendház 47
Löwenburg János Jakab kamarai elnök
148, 157
Lublói harmincad 147
Ludány vár 110
Ludbreghy család 125
— Dorottya 125
Luzsinszky István László váradi püspök
148, 179

M

Macsói bán 204
Mád mezőváros (Zemplén m.) 121
Madrid város (Spanyolország) 121
Magni Károlyné, lásd Czobor Mária
Mágocsy család, Mágocsyak 116
Magótsy család 98

- Magyar Bálint 109
 Magyaregregy falu (Közép-Szolnok m.;
 ma: Románași, Rom.) 100
 Magyaróvári uradalom 103, 159
 Mahothy Borbála, lásd Srankó Györgyné
 Mahothy Borbála
 Majczen család 154
 Majlád István 109
 Major Zsigmond ügyvéd 131
 Majthényi család 89
 Maksay Ferenc 9, 63
 Malakóczy család 154
 Mályusz Elemér 110
 Máramaros megye, Marmatia 66, 76, 145,
 161, 170
 Máramaros-nagyváradai kamarai admi-
 nisztráció 168, 170, 171
 Máramarosi sókamara 160, 161, 175, 176,
 203
 Mária királyné, lásd Habsburg Mária
 királyné
 Mária Terézia királynő 23, 44, 50, 75, 89,
 143, 191, 196
 Maros-szék 99
 Maróthy Dezső 110
 Martin Antal budai kereskedő 148
 Martinovics-per 28
 Martinuzzi György, lásd Fráter György
 Martonfalvi Litteratus Imre uradalmi
 prefektus 148
 Mátyás I. király 66
 — II. király 92, 140
 Mecseki remeték 48
 Mednyánszky család, Mednyánszkyak 122
 — Júlia, lásd Renaud Ferenc Józsefné
 Mednyánszky Júlia
 — Teréz, lásd Renaud Jánosné
 Mednyánszky Teréz
 Melith család, Melithek 36
 Melléthey, lásd Divényi (mellétei)
 Mérey Mihály (kaposmérői) királyi
 személynök 148
 Messenai család 148
 — Józsefné 148
 — Miklós helytartótanácsi írnok 148
 Mezőség 100
 Mikulics család, Mikulicsok 36, 149, 179
 — György 149
 — László 149
 — Sándor ivanicsi kapitány 149
 — Tamás királyi személynök 149
 — Zsigmond 149
 Miskolc mezőváros 65, 123, 161
 Mitrovsky Antal Frigyes titkos tanácsos
 182
 — család 182
 — Károly selmeci főbányagróf 182
 Modenai herceg 84, 167
 Modor város (ma: Modra, Szlov.) 201,
 202
 Mohácsi csata 199
 Moldva 38, 117
 Monostorpályi falu (Bihar m.) 162
 Montecuccoli császári tábornagy 111
 Monyorókeréki uradalom 107
 Morvaország, morva 89, 92, 126, 128,
 129, 137
 Moson megye 97, 147
 Munkács vár 105, 116
 — város (ma: Mukacsevo, Ukr.) 106,
 161
 Munkácsi uradalom 159
 Muraköz 154
 Murány vár 138, 139
 Murányi uradalom 138, 139
- N**
- Nádasdi család, Nádasdiak 8, 9, 36, 53,
 107, 109, 110, 113, 179, 180
 — Ferenc dunáninneni főkapitány 107,
 109
 — Ferenc, id. 107
 — Ferenc országbíró 107, 109, 110, 114,
 118, 198
 — Pál dunántúli főkapitány 107, 109
 — Tamás nádor 107—110, 156, 188, 189
 — Tamásné Kanizsai Orsolya 107, 109
 Nádasdi-birtokok 108, 203
 Nagy István 201
 Nagybánya város (ma: Baia Mare, Rom.)
 161, 201

Nagykálló mezőváros (Szabolcs m.) 162, 163
 Nagykereki falu (Bihar m.) 162
 Nagymihályi család, Nagymihályiak 36
 Nagyszombat város (ma: Trnava, Szlov.) 126
 Nagyszombati apácák 43
 — egyetem, — iskola 44, 46, 86, 96, 202
 — harmincad 176, 202
 — jezsuita rendház 47
 — tárgyalások 117
 Nagyszeben város (ma: Sibiu, Rom.) 121
 Nagyváradi vár 115, 116, 139
 — város (ma: Oradea, Rom.) 161
 Nagyváradi jezsuita rendház 47
 — püspök 127, 148, 179
 — uradalom 167
 Nápoly város (Olaszország) 121
 Német birodalom, német 23, 25, 94, 108, 116, 127, 129, 138, 181
 Németlipcse mezőváros (Liptó m.; ma: Partizánska L'upča, Szlov.) 77
 Neuzina falu (Torontál m.; ma: Jug.) 170
 Niederösterreich, lásd Alsó-Ausztria
 Nikolsburgi béke, - tárgyalások 117
 Nógrád megye 98, 123, 140, 141, 143, 144, 148
 — vár 139

NY

Nyáry család, Nyáryak 92, 126
 Nyitra megye 89, 92, 110, 114, 124, 127, 143, 144, 147, 152
 — város (ma: Nitra, Szlov.) 124
 Nyitrai püspök(ség) 124, 127, 149
 Nyugat-Dunántúl 107, 113
 Nyugat-Felvidék 142
 Nyugat-Magyarország 96, 113

O

Oberungarn, lásd Felső-Magyarország
 Óbuda mezőváros 95, 171
 Óbudai apácák 43

— uradalom 95
 Ófalui harmincad 147
 Okolicsányi család 157
 Oláh Miklós esztergomi érsek 129
 Olaszország, olasz 101, 102, 107, 108, 123, 137
 Ónod mezőváros (Borsod m.) 123, 161
 — vár 92, 115
 Ónodi gyűlés 70
 Onor falu (Nyitra m.; ma: Norovce, Szlov.) 124
 Onory család, Onoryak 124
 Orbai szék 100
 Ordódy család 89, 149
 — Gáspár kamarai tanácsos 149
 Oros falu (Szabolcs m.) 162
 Oroszország, orosz 117, 197
 Osgyán falu (Gömör m.; ma: Ožd'any, Szlov.) 140
 Ostrosith család 8, 110, 126
 — Mátyás királyi kamarás 110, 111
 — Mátyásné Révay Kata 111, 150
 Ostrosith-uradalmak 111
 Osztrák, lásd Ausztria
 Óvár, lásd Magyaróvár
 Oxenstierna 117

Ö

Österreich, lásd Ausztria

P

Pacolaj falu (Nyitra m.; ma: Obsolovce, Szlov.) 144
 Páduai egyetem 108
 Pain Amália, lásd Szunyogh Antalné Pain Amália
 — (család) 126
 Pálffy család 149
 — István dunáninneni főkapitány 149
 — János nádor 149, 188, 189
 — Miklós dunáninneni főkapitány 149
 — Miklós nádor 188, 189
 — Pál nádor 149, 153
 — Rudolf 123

— Tamás nyitrai püspök 149
 Pannonhalmi főapát(ság) 102, 204
 Pápa mezőváros (Veszprém m.) 113
 — vár 93, 94, 142, 153
 Papp József pesti ügyvéd 149, 157, 170
 Partium 86, 116, 160
 Patak, lásd Sárospatak
 Paulovics János harmincadfelügyelő 149,
 150, 154
 Pávai Elek táblai ítélőmester 100, 101
 — Ferenc megyei számvevő 100
 — István fejedelmi étékfogómaster
 100, 101
 Pávai Vajna (család) 100
 — Klára, lásd Viski Sándorné Pávai
 Vajna Klára
 Pavessich Gergely kamarai számvevő 155,
 186
 Pázmány Péter esztergomi érsek 47, 85,
 92, 94, 118
 Péchy család 88
 Pécs város 96
 Pécsi püspök(ség) 102, 157
 Pécsváradi apát 101
 Pejachevich család 97
 Pekry Lajosné 169
 — Lőrinc erdélyi főparancsnok 114,
 118
 Perchtoldsdorf város (Ausztria) 145
 Perényi család, Perényiek 36, 150
 Perjámos falu (Torontál m.; ma: Periam,
 Rom.) 170
 Péró-felkelés 84
 Persch Ferdinánd 96
 Pessak falu (Torontál m.; ma: Pesac,
 Rom.) 170
 Pest megye 76, 95, 138, 143
 — város 28, 66, 69, 77, 84, 149, 170,
 171, 203
 Pesti egyetem 152
 — harmincadhivatal 202
 — pálosok 49,50
 — sóhivatal 95, 161
 Pétervárad vár 121
 Pethes család, Pethesek 8, 111
 — László megyei táblai ülnök 111, 112

— Lőrinc 112
 Pethő András (gersei) alispán 112
 — Boldizsár (gersei) huszárkapitány
 112
 — család (gersei), Pethők 112, 113
 — Ferenc (gersei) 112
 — Gáspár (gersei) 112
 — György (szentjakabi) 113
 — István (gersei) főgenerális 112
 — János (gersei) alispán 112
 — János (gersei) dunamelléki főkapi-
 tány 112, 113
 — László (gersei) várkapitány 112
 — Pál (szentjakabi) domonkos szer-
 zetes 113
 — Péter (gersei) 112
 — Zsigmond (gersei), id., kamarai
 elnök 112
 — Zsigmond (gersei), ifj. 112
 Pethő-birtokok 113
 Petrichevich család 154
 Petrőczy család, Petrőczyek 8, 36, 113—
 115, 179
 — István, id., dunáninneni főkapitány
 114, 156
 — István, ifj., kuruc tábornok 114
 — István, másik 113—115
 — Istvánné Thököly Erzsébet 114
 — Kata Szidónia 114
 — Miklós megyei ülnök 113, 114
 — Pál, id., királynéi tárnokmester 113
 — Pál, ifj., országgyűlési követ 114
 Pfalz, pfalzi 117
 Pilisszántó falu (Pest m.) 103
 Pinteá, Grigore 27
 Podmaniczky Rafael 159
 Pogány Eszter 170
 Pográny György érsekújvári kapitány 116,
 117
 Polgár falu (Szabolcs m.) 161
 Poroszország, porosz 95
 Porta, lásd Törökország
 Pósalaki 173
 Potacz család 151
 Potschka család 121, 122
 Pottornyay család 88

Pozsony megye 86, 92—94, 96, 127,
143—146, 149, 151
— vár 92, 149, 199
— város (ma: Bratislava, Szlov.) 7, 85,
86, 106, 113, 123, 124, 134, 135, 201,
202
Pozsonyi apácák 43
— kamara 8, 13, 15, 116, 156, 172, 183,
186, 201, 203
— kamarai számvevőség 72, 155, 172, 174
— koronaörség 28
— sóhivatal 161
Prága város (Csehország) 119, 137
Pray György 28
Prépostvári Zsigmond 92
Purpuráli család, - grófok 124
Püspökladányi uradalom 168

R

Rabutin császári tábornok 27
Ráckevei uradalom 95
Radits család 98
Radul havasalföldi vajda 129
Ragályi család, Ragályiak 150
Rajcsányi Ádám kamarai levéltárnok 7,
180
Rákóczi család, Rákócziak 8, 15, 36, 53,
88, 105, 115—120, 130, 131, 156, 160,
179, 183
— Erzsébet, lásd Erdődyné Rákóczi
Erzsébet
— Ferenc alispán 115
— Ferenc I. fejedelem 116, 118, 120
— Ferenc II. fejedelem 17, 27, 35, 37,
47, 70, 93, 100, 105, 114, 116, 118—
120, 130, 137, 141, 144, 146, 147, 156,
157, 161
— György kapitány 115, 118
— György I. fejedelem 22, 25, 85, 92,
94, 115—120, 129, 130, 140
— György II. fejedelem 22, 86, 109,
116—120, 138
— György (ál) 79
— János fejedelmi tanácsos 115, 118
— János, másik 115

— Julianna, lásd Aspremontné
Rákóczi Julianna
— Lajos kállói főkapitány 115, 117—119
— László főispán 115, 118—120
— Pál országbíró 115, 119
— Zsigmond, id., fejedelem 115,
117—119
— Zsigmond, ifj. 115
— Zsigmond váradi főkapitány 116, 117
Rákóczi-birtokok, - uradalmak 105, 131
Rákóczi-szabadságharc 9, 13, 22, 24, 25,
27, 35, 37, 44, 61, 67, 70, 77, 88, 94, 105,
110, 116, 117, 134, 144, 156, 161, 183
Rákosi országgyűlés (1505) 90
Raszlaviczay család, Raszlaviczayak 88
Regéci uradalom 131, 133, 134, 136
Renaud család 8, 121, 122
— Ferenc József vezérőrnagy 121
— Ferenc Józsefné Mednyánszky Júlia
121
— János hadnagy 121
— Jánosné Mednyánszky Teréz 121
Részek, lásd Partium
Révay család, Révayak 107, 122, 126, 150
— Dániel főispán 150
— Ferenc főispán 150
— Imre 150
— Kata, lásd Ostrosith Mátyásné
Révay Kata
— Mihály főispán 150
— Miklós 150
Reviczky Ádám 98
— család, Reviczkyek 122
— Károly 124
Réz András 116
Rhédey Ferenc fejedelem 116, 118
Ribics Rudolf kamarai levéltárnok 7
Rigler élelmezésmester 106
Rimay János költő 128
Rinaldo modenai herceg 167
Roggendorf (Vilmos) császári főkapitány
153
Román vajdák, - vajdaságok 108, 109, 117
Rosdy Pál 126
Roskovány falu (Sáros m.; ma: Prešov,
Szlov.) 123

Roskoványi család 8
— Gáspár megyei esküdt 123
— János főstrázsamester 122, 123
Róti család 143
Rudabánya mezőváros (Borsod m.) 139
Rudolf király 23, 115
Rueber János császári tábornok 157
Ruszt város (ma: Rust, Ausztria) 77

S

Salm (Miklós) császári tábornok 153, 157, 179
Sándor István 124
Sarkad falu (Bihar m.) 84
Sáros megye 66, 76, 84, 87, 88, 106, 112, 115, 116, 118, 120—122, 125, 146, 160
Sárosi család 100
Sárospatak mezőváros (Zemplén m.) 105, 106, 119, 131, 134
Sárospataki főiskola 119
— uradalom 77, 130, 131, 134, 136, 174, 203
Sartorius család 150
— Károly Manó lőcsei kereskedő 150
Sárvári uradalom 107
Sassini uradalom 89
Savoyai Jenő hadvezér 121
Schilling Joachim prefektus 126
Schönborn Frigyes Károly birodalmi alkancellár 151, 154
Schronga, Schronk, lásd Srankó
Selmechánya város (ma: Banská Štiavnica, Szlov.) 166, 182
Selmechányai bányabírótság 182
— főbányagrófság 28, 166, 182, 203
Selmeczy család, Selmeczyék 8, 124, 151
— Ferenc ügyvéd 124
Sembery Zsuzsanna, lásd Hellenbach
Jánosné Sembery Zsuzsanna
Semendriai püspök 101
Sempte vár 93, 127
Semptei uradalom 127
Semsey család 88
Sennyey Ferenc 108
Sepsi szék 99

Serédy család, Serédyek 36, 159
Sigray János szepesi prépost 179
Sinkovics István 9
Sissó falu (Nyitra m.; ma: Šišov, Szlov.) 124
Skaricza család 154
Sólyomkői uradalom, lásd Élesdi vagy sólyomkői uradalom
Somogy megye 93, 153
Somorja mezőváros (Pozsony m.; ma: Šamorin, Szlov.) 96
Sopron megye 15, 85, 96, 112, 126, 153
— vár 112, 199
— város 106, 113, 159, 203
Soproni harmincad 113, 202
Sóvár falu (Sáros m.; ma: Solivar, Szlov.) 162
Sóvári sókamara 160, 161, 175
Spanyolország, spanyol 25, 86
Speckhard család 121
Spelletich ügyvéd 165
Srankó család, Srankók 151, 154, 157
— Fülöp városi kamarás 151
— György városi aljegyző 151
— Györgyné Mahothy Borbála 151
Stájerország 182
Stenczel család, Stenczelek 100
Stépán család, Stépánok 151
— Ferenc 151
Strassoldo császári tábornok 140, 156
Sulica Szilárd 203
Sümeg mezőváros (Zala m.) 152
Svédország, svéd 23, 25, 117, 197

SZ

Szabolcs megye 84, 121, 145, 162
Szádeczky János kaszai prefektus 114
Szakmárdi család 154
Szalay Ágoston 110, 201
— János (kerecsényi) főispán 151
— József 110
— Mihály bátai provizor 101
Szászi család, Szásziak 36, 157
Szászország, szász 117, 158
Szatmár megye 92

- vár 92, 142
- Szatmári béke 23, 28, 39, 124, 144
- Szatmárnémeti város (ma: Satu Mare, Rom.) 106, 161
- Szeben, lásd Kisszeben, Nagyszeben
- Széchenyi István 28, 98
 - Zsigmond 151
- Széchy család, Széchyek 36, 151
 - György felsőmagyarországi főkapitány 151
 - Györgyné Homonnai Drugeth Mária 143, 151
 - Kata 152
 - Margit, lásd Arco-i Pirhus grófné Széchy Margit
 - Mária, lásd Wesselényi Ferencné Széchy Mária
 - Tamás dunántúli főkapitány 151
- Szécsény vár 144
- Szeg falu 125
- Szeged város 84, 110
- Szegedi kormánybiztosság 171
- Szeghy család, Szeghyek 125
 - Gábor csizmadiamester 125
 - István tiszttartó 125
 - László lelkész 125
 - Miklós megyei táblabíró 125
- Szekeres Gergely budai orvos 152
- Székesfehérvár város 96, 97
- Székesfehérvári érkanonok(ság) 96, 204
- Szenci harmincad 202
- Szendrey Benedek kamarai levéltárnok 7
- Szendrő vár 126
- Szendrővári harmincad 176
- Szent István király 71, 192
- Szent Iványi család 98
- Szentandrás adóhivatal 159
- Szentesi Nagy család 143
- Szentgyörgy város (ma: Jur pri Bratislave, Szlov.) 145
- Szentgyörgy-bazini uradalom 146, 159, 203
- Szentgyörgyi-Bazini család 152
 - Farkas 152
 - Ferenc 152
- Kristóf 152
- Szentgyörgyi családok 152
- Szentiványi János országbírói ítélőmester 157
 - Menyhért fejedelmi fiskális direktor 152
- Szepes megye 66, 126, 127, 142
 - vár 128
- Szepesi kamara, - adminisztráció 13, 15, 34, 35, 38, 53, 76, 77, 106, 116, 118, 120, 128, 145, 153, 156, 157, 159–164, 172, 174, 175, 178, 183, 186, 201, 203
 - prépost 179
 - városok 24, 25, 104, 172, 173
- Szepesség 173
- Szepesvári uradalom 127
- Szerb-bánsági határőrvidék 169
- Szerbia, szerb 9
- Szerém megye, Szerém 101, 138
- Szerémi püspök 101
- Szerencsy Ferenc 170
- Szigetvár vár 144
- Szigetvári János kamarai tisztviselő 192
- Szilágyi Sándor 120
- Szintai család 100
- Szinnyey család 143
- Szirmay István 156
- Szlavónia, szlávón 47, 76, 97, 101, 102, 107, 121, 122, 143, 149, 151, 154, 175, 182, 186, 196, 197, 202, 204
- Szlavóniai kamarai adminisztráció 159
- Szmollényi Nándor 110
- Szolnok mezőváros (Külső-Szolnok m.) 77
- Szomolányi uradalom 143
- Szomolnoki uradalom 159
- Szónyi tárgyalások 25
- Szörény megye 197
- Szörényi bán 204
- Sztáray család, Sztárayak 36
- Sztenicsnyáki uradalom 107
- Szunyogh Antal 126
 - Antalné Pain Amália 126
 - család, Szunyoghok 8, 126
 - Gáspár szendrői kapitány 126

- János helytartótanácsos 126
- János György 126
- Jozefa, lásd Csáky Antalné Szunyogh Jozefa

T

- Tagányi Károly 177
 Tállya mezőváros (Zemplén m.) 123, 131, 137
 Tállyai harmincad 147
 Tanodi Zlatko 155
 Tapolcsányi család 152
 — Jánosné 152
 Tarnóczy család 157
 Tas falu (Szabolcs m.) 162
 Tavarnok falu (Nyitra m.; ma: Tovarníky, Szlov.) 124
 Tekeney család 151
 Teleki Mihály 118
 Temes megye 103, 170
 Temesvár város (ma: Timișoara, Rom.) 197
 Temetvényi uradalom 127
 Tengerdy család 152
 — Ferenc, id., megyei esküdt 152
 — Ferenc, ifj., kamarai levéltári írnok 152
 Tengermellék 154, 197
 Ternyey család 88
 Thallóczy Lajos 144
 Thoroczkay 100
 Thorstensson 117
 Thököly család, Thökölyek 15, 36, 53, 117, 156
 — Erzsébet, lásd Petrőczy Istvánné Thököly Erzsébet
 — Imre fejedelem 25, 79, 86, 89, 114, 116, 138, 140, 152, 156, 157, 202
 — István 92, 114, 146
 Thököly-birtokok 139
 Thököly-szabadságharc 9, 13, 22, 25, 44, 46, 61, 77, 117, 156
 Thurn Antal Károly püspök 179
 Thury György 145, 153
 Thurzó Borbála, lásd Erdődy Kristófné Thurzó Borbála
- család, Thurzók 8, 36, 53, 92, 127—130, 143, 157, 167, 202
 - Elek helytartó 127, 129, 152
 - Elek kamarai igazgató 127
 - Ferenc nyitrai püspök, kamaraelnök 127, 129
 - György, id. 127
 - György nádor 92, 118, 127—130, 140
 - Györgyné Czobor Erzsébet 130
 - Imre 127, 128
 - János körmöci kamaraispán 127
 - Szaniszló nádor 85, 127, 129, 130, 145
- Thurzó-uradalmak 127, 167
 Tihany mezőváros (Zala m.) 113
 Tirol 103
 Tiszabecs falu (Szatmár m.) 161
 Tiszaluc falu (Zemplén m.) 161
 Tiszántúli kerületi főbiztos 84
 Tiszaújlak falu (Ugocsa m.; ma: Vilok, Ukr.) 161
 Tiszavidék 27, 72, 115
 Tokaj mezőváros (Zemplén m.) 137, 161
 Tokaji harmincad 202
 — uradalom 203
 Tolna megye 101, 102
 Tolnai István pataki prédikátor 119
 Torda megye 100
 — város (ma: Turda, Rom.) 100
 Torna megye 87
 Torontál megye 168, 170
 Tóth János György helytartótanácsi számvevő 147
 Törő-Pethő-felkelés 97
 Török Bálint (enyingsi) erdélyi vajda 144, 153
 — család (enyingsi) 153
 — Ferenc (enyingsi) országos főkapitány 153
 — István 148
 Törökország, török, porta 22, 23, 25—29, 38, 91, 92, 94, 100, 108, 109, 114, 117, 128, 129, 138, 139, 146, 149, 157, 179, 197, 202

Tőrös család, Tőrösök 153
— János kamarai tanácsos 153
Traun család, - grófok 124
Trautson család, Trautsonok 8, 130—132,
136, 137, 157
— Donát Lipót 131
— János Vilmos 131, 132
Trautson-birtokok 135
Trencsén megye 89, 97, 98, 110, 114,
124—127, 145, 147, 151
— város (ma: Trenčín, Szlov.) 151, 159
Tridenti zsinat 29
Tridvori falu (Trencsén m.; ma: Turie,
Szlov.) 125
Trieszti Intendenza 169
Turóc megye 125, 126, 150, 180
Turóci prépostság 44

U

Udvarhely-szék 99
Ugocsa megye 66, 145, 150
Újfalussy család, Újfalussyak 126, 156
Újvár, lásd Érsekújvár
Újvidék város (ma: Novi Sad, Jug.) 149,
150
Ulászló II. király 199
Ung megye 66, 76, 90, 143, 145
Ungnad Ádám 153, 157
Ungvár vár 151
— város (ma: Uzsgorod, Ukr.) 161
Ungvári uradalom 95
Usz család 88
— János kamarai tanácsos 153

Ü

Ürményi család 98

V

Váci káptalan 89
Vágsellye mezőváros (Nyitra m.; ma:
Šal'a, Szlov.) 44
Várad, lásd Nagyvárad

Varasd megye 112
Varjas falu (Temes m.; ma: Varias, Rom.)
170
Vas megye 107, 143, 145, 146
Vass család 98
Vasvári béke 25, 138
Vécsey család, Vécseyek 122
Veér Ferenc 116, 156
Vékony család 179
— Ferenc huszárkapitány 179
Veleczky József 147
Velence, velencei 23, 117
Verancsics Antal 179, 202
Verőce megye 96, 97
Veszprém megye 146, 152
— város 18
Vezekény falu (Pozsony m.; ma: Vozo-
kany, Szlov.) 144
Viski család, Viskiek 8, 100
— Elek guberniumi tisztviselő 100
— Ferenc főszolgabíró 100
— Ferencné Hegyesi Erzsébet 100
— János megyei jegyző 100
— József alszolgabíró 100
— Péter postamester 100, 101
— Sándor táblai ülnök 100
— Sándorné Pávai Vajna Klára 100
Vitális család 147
— Mihály harmincadellenőr 147
Vitéz család 116
— Imre uradalmi prefektus 130
Vitnyédy István országgyűlési követ 153
Vöröskői uradalom 127
Vörösvári uradalom 107

W

Waldstein Ádám 137
— család, Waldsteinek 131, 132, 136,
137, 157
— Károly Ernő 137
— Károly Ernőné Losenstein Mária
Terézia 137
— Károly Ferdinánd 137
Wallsegg-bizottság 77

Walter, Friedrich 200
Wárday család, Wárdayak 36
Welz család 179
— Ferdinánd ezredes 179
Wesselényi család, Wesselényiek 8, 36,
53, 126, 138—140, 146, 147, 149, 150,
156, 160, 179
— Ferenc fejedelmi kincstartó 138
— Ferenc nádor 27, 86, 109, 118, 125,
138—140, 156, 188
— Ferencné Bosnyák Zsófia 139
— Ferencné Széchy Mária 138, 139,
152
— István szerémi bán 138, 139
— László 138, 139
— Lászlóné, lásd Bakos Zsuzsanna
Wesselényi-birtokok 139
Wesselényi-mozgalom, -összeesküvés 35,
107, 110, 114, 116, 138, 156
Windischgraetz család 136
— Alfréd helytartó 154

Z

Zágráb megye 165
— város (ma: Zagreb, Horv.) 154, 155
Zágrábi kamarai adminisztráció 165
— püspök(ség) 168, 170
Zala megye 93, 112, 125, 146
Zalavári uradalom 107
Zápolyai János király 91, 107, 108, 153
Zaránd megye 98, 100, 143, 144, 167
Zay Andrásné, lásd Bakos Zsuzsanna
Zemplén megye 66, 86, 87, 105, 112, 114,
115, 118, 125, 127, 140, 143, 144

Zenggi monostor 192
— püspökség és káptalan 169
Zermeg János 202
Zichy család, Zichyek 36
— Edmund 130
— István 138
— Károly főispán 97
Zilah mezőváros (Közép-Szolnok m.; ma:
Zaláu, Rom.) 100
Zinzendorff Ferdinánd ezredes 153
Zivuska Jenő 166, 171
Znióváralfa falu (Turóc m.; ma: Kľaštor
pod Znievom, Szlov.) 44
Zólyom megye 91, 111, 142, 147
— vár 112
Zólyomi Dávid 118
Zombor falu (Zemplén m.) 121
Zoványi Jenő 75
Zrínyi család, Zrínyiek 8, 15, 17, 36, 53,
107, 153—155
— György tárnokmester 154
— Ilona 116, 119
— Miklós költő és hadvezér 86, 89,
118, 138
— Miklós szigetvári kapitány 141, 144,
153
— (Péter) 25
Zrínyi-birtokok 154, 155, 203

ZS

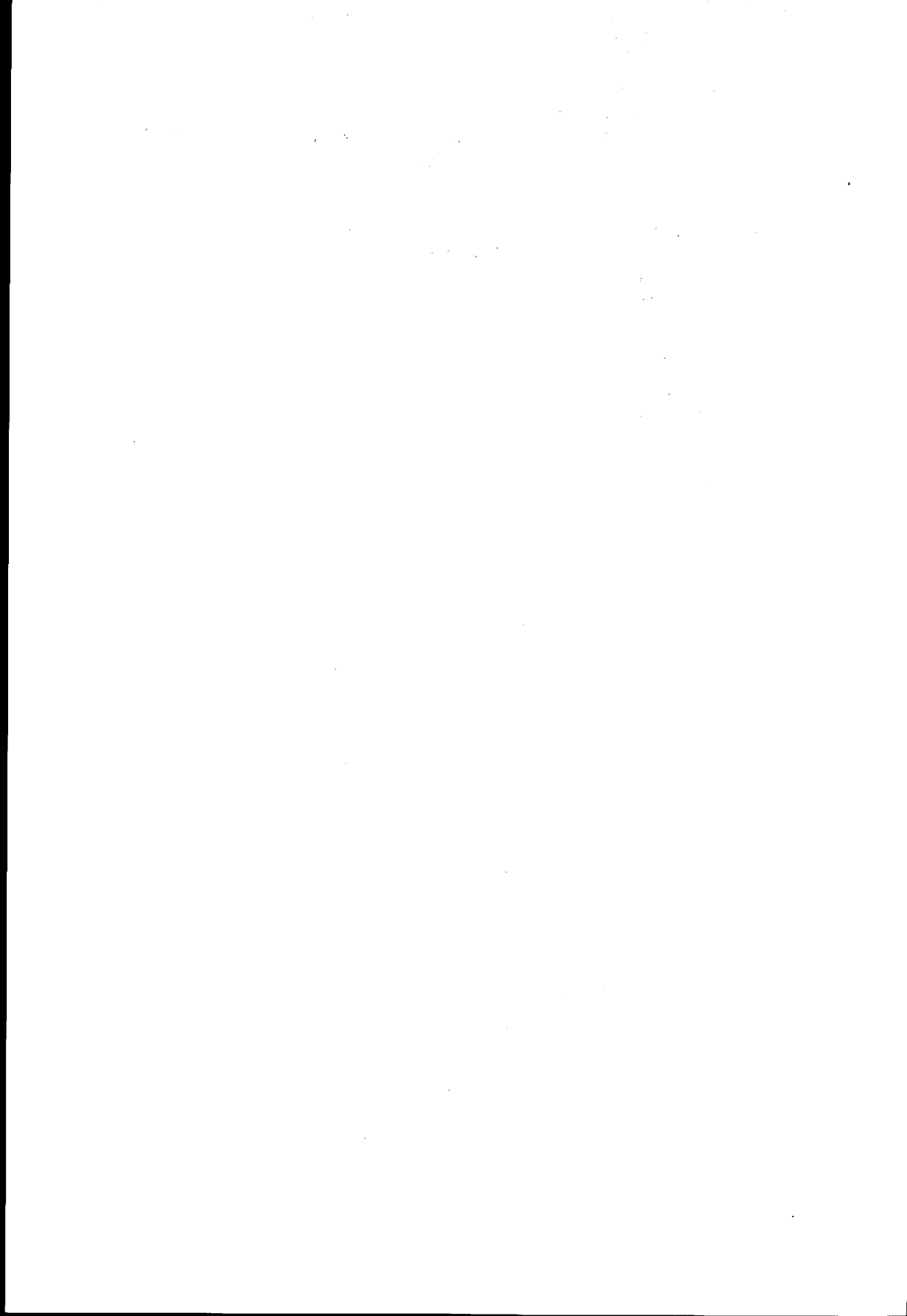
Zsitvatoroki béke 25
Zsolna mezőváros (Trencsén m.; ma:
Žilina, Szlov.) 125

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ (Lakos János)	5
A MAGYAR KAMARA ARCHÍVUMA	7
 IRATOK	
E 136. Diversae instructiones	13
E 137. Relationes commissariorum regionum	15
E 138. Contractus, conventiones et transactiones	16
E 139. Diversae reversales et quietantiae	18
E 140. Cista ferrea seu flava. (Diversae obligationes, fundationes, reversales)	19
E 141. Reversales bona impetrantium	20
E 142. Acta publica	21
E 143. Tractatus publici	24
E 144. Történelmi emlékek	26
E 145. Acta cumularia	29
E 146. Acta secretiora	30
E 147. Acta radicalia	32
E 148. Neo-regestrata acta	33
E 149. Acta Transylvanica	37
E 150. Acta ecclesiastica	39
E 151. Acta ecclesiastica ordinum et monalium	42
E 152. Acta Jesuitica	44
E 153. Acta Paulinorum	48
E 154. Fundus studiorum	50
E 155. Fundus religionarius	51
E 156. Urbaria et conscriptiones	53
E 157. Libri funduales	63
E 158. Conscriptiones portarum	66
E 159. Regesta decimarum	71
E 160. Conscriptiones diversae	75
E 161. Extractus fiscalitatum	77
E 162. Neo-regestrati processus. (Fiscales activi et passivi)	78
E 163. Processus tabulares fisci regii	80
E 164. Varii processus	80
E 165. Series seu status causarum fiscalium	82
E 166. Privilegia cehalia	83
E 167. Archivum familiae Andrassy	83
E 168. Aszalay István kamarai tanácsos, alországbíró	85
E 169. Bellavicz Gábor főtrázsamester, udvari ágens	86
E 170. Archivum familiae Berthóthy	87

E 171. Archivum familiae Czobor	88
E 172. Archivum familiae Dobó	90
E 173. Archivum familiae Dóczy	92
E 174. Archivum familiae Esterházy	93
E 175. Ferberth Ferenc kincstári prefektus	95
E 176. Archivum familiae Friebeisz	96
E 177. Archivum familiae Gyurcsányi	97
E 178. Archivum familiae Hadnagy	99
E 179. Archivum familiae Hegyesi et Viski	100
E 180. Jány (Giani) Ferenc szerémi püspök és Jány (Giani) Jakab bátai apát ..	101
E 181. Jurkovich Mátyás udvari ágens	103
E 182. Koller József kamarai tanácsos	103
E 183. Kőrösi György, a Rákóczi-uradalmak szőlőinspektora	105
E 184. Lederer Márton eperjesi kereskedő	106
E 185. Archivum familiae Nádasdi	107
E 186. Archivum familiae Ostrosith	110
E 187. Archivum familiae Pethes	111
E 188. Archivum familiae Pethő	112
E 189. Archivum familiae Petrőczy	113
E 190. Archivum familiae Rákóczi	115
E 191. Archivum familiae Renaud	121
E 192. Roskoványi János főstrázsamester	122
E 193. Archivum familiae Selmeczy	124
E 194. Archivum familiae Szeghy	125
E 195. Archivum familiae Szunyogh	126
E 196. Archivum familiae Thurzó	127
E 197. Archivum Patakiense Rakocziano-Trautsonianum	130
E 198. Archivum familiae Waldstein	137
E 199. Archivum familiae Wesselényi	138
E 200. Acta diversarum familiarum	139
E 201. Collectio Kukuljevicsiana	154
E 202. Acta Zrinyiano-Frangepaniana	155
E 204. Missiles	156
E 205. Acta cameralia	158
E 206. Rationes salinares	160
E 208. Proviant-Magazins Extracte	163
E 209. Collectanea varia	164
E 210. Miscellanea	172
E 211. Lymbus	177
E 213. Városi és községi pecséttel ellátott iratok	181
E 214. Archivum familiae Mitrovsky	182
E 215. Pecsétnyomók, árubélyegzők, klisék	183
E 216. Liber diversarum antiquarum donationum inscriptionum et aliorum negotiorum	184
E 217. Extractus inscriptionum regiarum ... in libris regiis contentarum	184

E 218.	Diversae copiae inscriptionum, donationum, privilegiorum, contractuum etc. regiorum	184
E 219.	Liber inscriptionum, donationum, contractuum, relationum etc.	184
E 220.	Liber inscriptionalium	185
E 719.	Libri donationum et inscriptionum super diversis arcibus et castellis in Hungaria existentibus	185
E 221.	Elenchus seu ... specifica deductio ... bonorum per diversos pie memoriae imperatores et reges Hungariae variis familiis ... collatorum et inscriptorum	185
E 222.	Libri denunciatarum fiscalitatum et caducitatum	187
E 223.	Libri donationum palatinalium	188
E 226.	Protocolla donationum palatinalium	188
E 224.	Index donationum et consensuum ... per ... camerae praesidem ... Dietrichstein ... factorum	189
E 225.	Libri regii. (Collationes)	190
E 227.	Libri donationum	190
E 228.	Libri armalium	190
E 229.	Collationes ecclesiasticae	190
E 230.	Dispensationes matrimoniales et legitimatoria	192
E 231.	Series regum Hungariae	192
E 232.	Normalia	193
E 236.	Index telonii, nauli, vadi et tributi in regno Hungariae praeexistentium	194
E 237.	Conscriptiones bonorum episcopatum vacantium	194
E 238.	Consignationes mapparum, delineationum et planorum inter acta regestratualia reperibilium	196
E 239.	A bécsi udvari kamara levéltárában őrzött iratok segédletei és másolatai	196
E 554.	Városi és kamarai iratok	200
E 683.	Libri dignitariorum	204
MUTATÓ		205

A kiadásért felelős a Magyar Országos Levéltár főigazgatója
A nyomdai munkálatokat az AKAPRINT Nyomdaipari Kft végezte
Budapest, 9220676
Felelős vezető: Dr. Héczey Lászlóné
Budapest, 1992
Kiadványszám: 600
Megjelent: 19,75 (A/5) fv terjedelemben

Ára: 350,— Ft